

UNIwersytet Śląski

Wydział Filologiczny

Krzysztof Feruga

**Socjolingwistyczne uwarunkowania
języka molizańskich Chorwatów**

Praca doktorska
napisana pod kierunkiem
prof. dra hab. Emila Tokarza

Katowice 2008

Spis treści:

Wstęp	5
I. Migracje Słowian i ich diaspory	9
1.1. Słowiańskie migracje	9
1.2. Chorwackie diaspory	14
1.2.1. Chorwaci w Austrii	16
1.2.2. Chorwaci na Węgrzech	17
1.2.3. Chorwaci w Rumunii	19
1.2.4. Chorwaci w Serbii	20
1.2.5. Chorwaci w Bośni	21
1.2.6. Chorwaci w USA	21
1.2.7. Chorwaci w krajach Ameryki Południowej	22
1.2.8. Chorwaci w Republice Południowej Afryki	22
1.2.9. Chorwaci w Australii	23
1.2.10. Chorwaci we Włoszech	23
II. Molizańscy Chorwaci	24
2.1. Molise. Obszar języka molizańsko-chorwackiego	24
2.2. Historia i współczesność Chorwatów z Molise	33
III. Czynniki integrujące molizańskich Chorwatów	43
3.1. Tradycje	43
3.1.1. Pieśni i tańce	44
3.1.2. Tradycje piśmiennicze	44
3.1.3. Tkactwo	46
3.1.4. Kuchnia	46
3.1.5. Ubiór	47
3.1.6. Folklor	48
3.1.7. Tradycje rolnicze	48
3.2. Kościół i wyznanie	50
3.3. Szkolnictwo	53
3.4. Organizacje społeczno-kulturalne	57
3.4.1. Organizacje kulturalne	57
3.4.2. Organizacje sportowe	58
3.4.3. Wydawnictwa	59

3.5. Media	61
3.5.1. Prasa	61
3.5.2. Radio i telewizja	62
3.5.3. Internet	63
IV. Język molizańsko-chorwacki - najistotniejszy czynnik tożsamości narodowej	65
V. Język molizańskich Chorwatów wobec współczesnego standardu chorwackiego .	71
5.1. Alfabet.....	73
5.2. Fonetyka i fonologia	74
5.3. Morfologia	79
5.4. Rzeczowniki (imenice)	80
5.5. Przymiotniki (pridjevi).....	86
5.6. Zaimki (zamjenice)	90
5.7. Liczebniki (brojevi)	96
5.8. Czasowniki (glagoli).....	99
5.9. Przysłowki.....	121
5.10. Przyimki.....	125
5.11. Spójniki	127
5.12. Wykrzykniki	128
5.13. Partykuły	129
5.14. Zapożyczenia	130
VI. Chorwaci z Molise wobec wielokulturowości Unii Europejskiej	134
Bibliografia ogólna	141
Bibliografia języka chorwackiego	146
Bibliografia diaspory molizańskich Chorwatów	150
Bibliografia diaspory burgenlandzkich Chorwatów	161
Bibliografia diaspory chorwackiej w Rumunii	173
Bibliografia języka czarnogórskiego	189
Bibliografia języka serbskiego.....	197
Summary	210
Aneks	215

Skróty:

ch.	-	chorwacki
l. mn.	-	liczba mnoga
l. poj.	-	liczba pojedyncza
sg.	-	liczba pojedyncza
m-ch.	-	molizańsko-chorwacki
pl.	-	liczba mnoga
wł.	-	włoski

Nom.	-	nominativ
Gen.	-	genetiv
Dat.	-	dativ
Akuz.	-	akuzativ
Vok.	-	vokativ
Loc.	-	lokativ
Instr.	-	instrumental

Wstęp

Na południu Półwyspu Apenińskiego, w najmłodszym włoskim regionie Molise, położone są trzy wioski: Acquaviva Collecroce (m-ch. Živavoda Kruč), Montemitro (m-ch. Mundimitar) i San Felice del Molise (m-ch. Filić), w których do dnia dzisiejszego ich mieszkańcy posługują się językiem słowiańskim. Ta najmniejsza europejska diaspora chorwacka powstała na przełomie XV i XVI wieku stanowi ogromne zainteresowanie dla wielu językoznawców, literaturoznawców i etnologów włoskich i chorwackich, a także z innych krajów i nie tylko europejskich.

Wymienione molizańskie wioski stanowią ostatnią oazę licznej niegdyś ludności chorwackiej, zamieszkującej obszar południowych i środkowych Włoch. Chorwaci, uciekając przed najeźdźcą tureckim, w znacznej liczbie zasiedlili duży obszar Półwyspu Apenińskiego. Poza tymi trzema molizańskimi wioskami, ludność chorwacka nie zdołała zachować w pełni swojej narodowej tożsamości. Italianizacji oparły się jedynie Filić, Kruč i Mundimitar, które obecnie zamieszkuje około 2 tys. molizańskich Chorwatów.

Słowianie molizańscy to najmniejsza wyspa chorwackiej mniejszości narodowej, która w bardzo trudnych warunkach zachowała tożsamość narodową. Najważniejszym jej elementem jest język molizańsko-chorwacki, którym posługują się nieomalże wszystkie pokolenia molizańskich Chorwatów, za wyjątkiem najmłodszego

(do 15 roku życia), które jeszcze nie jest objęte rodzimym procesem edukacyjnym. Wprawdzie istnieją udane początki wprowadzania języka chorwackiego do szkół podstawowych, ale język molizańsko-chorwacki czeka na swoje miejsce i lepsze czasy. W ostatnich latach wiele uczyniono dobrego w tym zakresie, szczególnie po roku 2000 opublikowano kilka prac normatywnych, słowniki i gramatykę, które zapowiadają opracowanie pierwszego elementarza i podstawowych podręczników do nauki tego bardzo interesującego języka.

Dzisiejsza ludność molizańskich Chorwatów jest bilingwalna, komunikująca się ze sobą *na-našo*, lecz bez kompleksów jest także w ciągłym kontakcie z romańską społecznością sąsiedzką. Współczesne wyzwania cywilizacyjne i kulturowe oraz społeczne zobowiązania osłabiają jej motywacje do zachowania własnej tożsamości i nęcą atrakcyjnymi innymi możliwościami. Ale nie brak wśród ludności miejscowej determinacji w utrzymaniu rodzimego dziedzictwa.

Niniejsza rozprawa ma na celu przybliżyć czytelnikowi, przede wszystkim pracownikom i studentom kierunków filologicznych i humanistycznych niewielką społeczność słowiańską i jej język, która od wieków długi czas była zagubioną enklawą, zapomnianą przez pobratymców. Przedstawione opracowanie jest próbą opisu stanu świadomości narodowej oraz współczesnego języka molizańskich Chorwatów w konfrontacji z językiem macierzy. Zostały tu przedstawione czynniki będące elementem świadomości etnicznej i narodowej, które umożliwiają miejscowej ludności trwanie i przetrwanie.

Rozprawa składa się z sześciu rozdziałów, w których starano się przedstawić tradycję historyczną, kulturową i językową molizańskich Chorwatów.

W rozdziale I przedstawiono historię słowiańskich migracji do Włoch, które rozpoczęły się już w VII wieku, czyli na krótko po przybyciu Słowian na Bałkany. Przez okres kilkunastu stuleci obserwować możemy liczne przemieszczenia ludności słowiańskiej na obszarze całego Półwyspu Apenińskiego. Ze względu na bogatą historię związaną z migracjami, skupiono się w tej części rozprawy głównie na przesiedleniach na obszary południowych Włoch.

Drugą część rozdziału stanowi opis diaspor chorwackich. Chorwaci obecni są niemalże w każdym kraju na naszym globie, w wielu z nich tworzy mniejsze bądź większe społeczności. Omówione tutaj zostało pokrótce kilka diaspor położonych na terenie Europy, a także Afryki, Ameryki i Australii.

Rozdział II otwiera opis obszaru językowego, na którym zamieszkuje ludność mówiąca językiem molizańsko-chorwackim. Przedstawiono w nim informacje dotyczące położenia, sytuacji społecznej i gospodarczej chorwackich wiosek jak i samego regionu Molise. Omówiono także historię związaną z pochodzeniem molizańskich Chorwatów oraz z zasiedleniem poszczególnych wiosek. W dalszej części rozdziału opisano stopniowy rozwój italianizacji narodu słowiańskiego, który przebiega od czasów przybycia na tereny włoskie pierwszych osadników po dzień dzisiejszy.

W rozdziale III opisano czynniki integrujące molizańskich Chorwatów. Zaprezentowano w nim ich kulturę i tradycje, które wraz z postępem technologicznym stopniowo zamierają. Przedstawiono także rolę kościoła i szkolnictwa w utrzymywaniu tożsamości narodowej chorwackiej społeczności molizańskiej na przestrzeni wieków, a także jaką rolę odgrywają te instytucje w czasach współczesnych. Wraz z rozwojem cywilizacyjnym, który dotarł również i do molizańskich wiosek, tworzą się nowe możliwości rowijania języka, ale narastają także i zagrożenia italianizacji związane z powstaniem i łatwym dostępem do mass-mediów włoskich. W rozdziale zaprezentowano, jak w tej sytuacji radzą sobie molizańscy Chorwaci i w jakim stopniu wykorzystują środki społecznego przekazu do propagowania swojego języka, kultury i tradycji.

Rozdział IV poświęcony został językowi molizańsko-chorwackiemu jako najistotniejszemu czynnikowi tożsamości narodowej. Zaprezentowano w nim historię prowadzonych przez wielu naukowców rozmaitych badań, których początek możemy określić na około 1850 rok. Od tego momentu rozgorzały żywe dyskusje na temat molizańskiej społeczności, w wyniku których powstało wiele prac językoznawczych i etnograficznych. W rozdziale przedstawiono szereg publikacji, które odegrały znaczącą rolę w historii języka molizańsko-chorwackiego, jako głównego czynnika chorwackiej tożsamości narodowej społeczeństwa w Molise.

Rozdział V zawiera opis języka molizańsko-chorwackiego w ujęciu kontrastywnym ze współczesnym standardem chorwackim, począwszy od systemu fonologicznego, poprzez bogaty system gramatyczno-morfologiczny. Jest on bardzo istotnym elementem monografii pokazującym różny rozwój tego samego języka w różnych okolicznościach i miejscu.

W rozdziale VI przedstawiono sytuację molizańskich Chorwatów wobec wielokulturowości Unii Europejskiej. U początku XXI wieku, kiedy zanikają granice pomiędzy państwami, tworzona jest struktura ponadpaństwowa, jaką stanowi Unia,

trwają nasilone procesy migracyjne pomiędzy krajami europejskimi, molizańscy Chorwaci podejmują szereg działań prowadzących do zachowania swojej tradycji i języka. Unia Europejska stanowi strukturę skupiającą dużą liczbę różnych kultur i języków, na rzecz których prowadzone są liczne działania ochronne, dotyczące zwłaszcza tych najmniejszych społeczności.

Do monografii załączono także bogatą bibliografię dotyczącą nowopowstałych języków południowosłowiańskich oraz niektórych diaspor chorwackich, w tym i molizańskiej. W ostatnich latach XX wielu doszło do intensywnego zróżnicowania językowego wśród Słowian, szczególnie na Bałkanie. Powstało szereg bardzo interesujących publikacji z tego zakresu, czasami trudno dostępnych i taki przegląd bibliograficzny jest w obecnej chwili niezmiernie przydatny.

Rozprawa, ze względu na ogrom tematyki, nie rości sobie pretensji do pełności i kompletności opisu omawianych zagadnień. Jest to obszar tematyki relatywnie nie tak dawno penetrowanej, a literatura z tego zakresu jest trudno dostępna.

Na koniec chciałbym wyrazić serdeczne podziękowania całej społeczności molizańskich Chorwatów wszystkich trzech miejscowości w regionie Molise, w szczególności panu Antonio Sammartino, honorowemu konsulowi Republiki Chorwackiej, pani Vešnie Bilučić, Maurizio Venturino, Rocco Giorgetta, Antonio Blascetta, Mario Giorgetta, Giovanni Sammartino, Pasqualino Sabelli, Gabriele Blascetta, Giovanninie Bartolino i ich rodzinom, którzy swoją gościnnością i zaangażowaniem starali się pomóc w uzyskaniu wszystkich informacji i szczegółów dotyczących prowadzonych badań.

I. Migracje Słowian i ich diaspory

1.1. Słowiańskie migracje

Obok Germanów i Bałtów Słowianie stanowili jedno z najmłodszych plemion indoeuropejskich, które stosunkowo późno uległo zróżnicowaniu. Proces ten nastąpił najprawdopodobniej już po przybyciu Słowian do Europy, a nasilił się w czasie ich wielkich migracji.

Słowianie obejmują swoim zasięgiem językowym środkową, a przede wszystkim wschodnią Europę i dalej na wschód część północno-wschodniej Azji aż po morza: Chińskie, Ochockie, Berlinga i Ocean Spokojny, zaś na południu prawie całe Bałkany po Adriatyk z jednej strony i morze Egejskiej z drugiej. Są w ciągłym ruchu migracyjnym od wieków i właściwie ich przedstawicieli można dziś spotkać w niemalże każdym zakątku świata. Nie było i w dalszym ciągu nie ma dla nich poważnych przeszkód w przekraczaniu nawet najbardziej egzotycznych i niedostępnych granic, a w każdej sytuacji potrafią zmobilizować się, dostosować i zorganizować. Byli w ciągłym ruchu migracyjnym, przybywając razem z Bałtami do Europy nad Bałtyk, a potem rozprzestrzenili się na zachód aż po Ren, na wschód aż po Morze

Chińskie i na południe, docierając na teren dzisiejszych południowych Włoch, poprzez Bałkany aż na wyspy greckie.¹

Słowianie południowi przybyli na obszar Bałkanów około VI i VII wieku.

Proces słowiańskich migracji do Włoch śledzić możemy od początku VII do XIX wieku. Zasiedlanie Półwyspu Apenińskiego przez mieszkańców Bałkanów odbywało się w trzech głównych falach: pierwsza, trwająca przez okres średnio-wieczny, druga od XII do drugiej połowy XIV wieku oraz trzecia, od XV do XVI wieku². Późniejsze migracje nie są już tak liczne, związane są przede wszystkim z poszukiwaniem lepszych warunków bytowych.

Podczas pierwszej fali, Słowianie przybywają do Włoch głównie jako żołnierze i kolonialiści, w celu podbicia nowych ziem. Na Półwyspie Apenińskim rozgrywały się wówczas liczne wojny i polityczne walki, co wiązało się z wieloma przesiedleniami. Pierwsze wzmianki³ dotyczące tej sytuacji pochodzą z 642 roku, kiedy do południowej części półwyspu Gargano, w okolicy miasta Siponta (dzisiejsze miasto Manfredonia), przybywają w celach rabunkowych Słowianie z okolic ujścia rzeki Neretwy, gdzie napadają na twierdze Longobardów.

Kontaktów wojennych i handlowych pomiędzy mieszkańcami Bałkanów a Półwyspu Apenińskiego przez okres minionych stuleci było bardzo wiele. Na przestrzeni wieków dochodziło do licznych walk, w których uczestniczyli Słowianie. W X wieku, około roku 970, Otton I w nagrodę za pomoc w pokonaniu Saracenów, ofiarował Słowianom ziemię na półwyspie Gargano. Osadnicy założyli tam w późniejszym czasie wioski Vico Garganico i Peschici.⁴ W tym samym wieku, istniała także słowiańska osada (porta Slavorum) w Palermo, na Sycylii, wraz z kościołem *dei Ragusei o degli Slavi*.⁵

W XI wieku w Apulii, szczególnie w okolicach Bari i w innych miejscowościach położonych wzdłuż wybrzeża Adriatyku, istniały liczne kolonie słowiańskie.

¹ Feruga K., Tokarz E., 2008: *Zagubione w historii diaspory słowiańskie*. Katowice.

² Gestrin F., 1998: *Slovanske migracije v Italijo*. Slovenska Matica Ljubljana, s. 18.

³ Por. m. in. Gestrin F.: *op. cit.*, s. 19; Scotti G., 2006: *Hrvatski trokut u Italiji*, Liber. Rijeka, s. 28; Diakon P., 1988: *Zgodovina Langobardov*; Vince-Pallua J., 1996: *Doprinos utvrđivanju tragova Hrvata u južnoj Italiji*, [w:] *Tjedan moliških Hrvata*, s. 19.

⁴ Por. Vince-Pallua J., 1996: *op. cit.*, s. 19; Šimunović P., 1984: *Šklavunske naseobine u južnoj Italiji i naša prva zapisana bugarščica*. Narodna umjetnost 21. Zagrzeb, s. 55.

⁵ Por. Gestrin F., 1997: *Slovanske migracije v Italijo*, [w:] *Zgodovina za vse, vse za zgodovino*, leto IV, št. 2. Zgodovinsko društvo Celje, s. 5.

Wiadomo także o ich obecności w regionie Foggi, Benevento i Santeramo, a także w północnej Kalabrii.⁶

W okresie panowania normandzkiego na Półwyspie Apenińskim, ogromna rzesza słowiańskich rycerzy służyła pod wodzą Normana Roberta Guiscarda. Pod jego dowództwem wielokrotnie pokonywali wroga.⁷

Na lata pomiędzy 1097 a 1099 datuje się założenie miasta San Vito degli Schiavoni (obecnie zamieszkuje go prawie 19.000 mieszkańców). Do czasów współczesnych nie zachował się żaden ślad obecności Słowian na tych terenach. Wspomina się jednakże kościół *Sanctus Vitus de Sclavonibus*, z około 1365 roku.⁸ 13. 12. 1863 roku miasto to zmieniło swoją nazwę na San Vito dei Normanni. Mieszkańcy chcieli bardziej powiązać nazwę swojego miasta z Normanami, którzy niegdyś władali tymi ziemiami, niż z dotychczasowym odniesieniem do Słowian, gdyż *schiaava* w języku włoskim znaczy 'niewolnica'.⁹

W XIII wieku wzdłuż zachodniego wybrzeża Adriatyku oraz na ziemiach Królestwa Neapolskiego, osiadają grupy słowiańskich kupców, zakładając własne wspólnoty, uznawane przez lokalne władze. Grupy te posiadały także własne kościoły.¹⁰ W tym samym stuleciu, około roku 1290, w Abruzji wspomniani są *Slavi cum casalibus*, którzy mieli przybyć z Dalmacji i poprzez port Vasto przedostać się w głąb Abruzji.¹¹ Wspomina się także kościół *San Niccolò degli Schiavoni* z 1362 roku w mieście Vasto, a który został zniszczony w 1638 roku.¹²

Z okresu pierwszej fali migracyjnej zachowało się wiele nazw geograficznych, wskazujących na związek ze Słowianami. Na półwyspie Gargano, pomiędzy miastami Peschici i Vieste istnieją wioski Punta Crovatico i Grotta Crovatico. Wiele nazw nawiązywało do miast chorwackich, jak np. Monte Sant'Angelo jeszcze kilka wieków temu nazywało się Valle Ragusa, nawiązujące do Dubrownika. W południowej części

⁶ Por. Gestrin F., 1998: *Slovanske migracije v Italijo*. Slovenska Matica Ljubljana, s. 22.

⁷ *Op. cit.*, s. 22.

⁸ Scotti G., 2006: *Hrvatski trokut u Italiji*. Liber. Rijeka, s. 78, 82.

⁹ *Op. cit.*, s. 81.

¹⁰ Por. Scotti G., 1966: *Hrvatske ozaze u južnoj Italiji*, [w:] *Iseljenički kalendar M i H*. Zagrzeb, s. 103; Vince-Pallua J., 1996: *Doprinos utvrđivanju tragova Hrvata u južnoj Italiji*, [w:] *Tjedan moliških Hrvata*. Hrvatska Matica Iseljenika. 16-21. 06. 1996. Zagreb, s. 19; Scotti G., 2006: *Hrvatski trokut u Italiji*. Liber. Rijeka, s. 78;

¹¹ Rešetar M., 1997: *Le colonie serbocroate nell'Italia Meridionale*. Campobasso, s. 15.

¹² Scotti G., 2006: *Hrvatski trokut u Italiji*. Liber. Rijeka, s. 78.

Apulii istniały miejscowości Vicinia di Scibinico i Ponte Alma di Trau, nawiązujące do Šibenika i Trogiru.¹³

Druga fala, dotyczy sytuacji zgoła odmiennej: Słowianie przybywają na Półwysep Apeniński jako służba, głównie domowa. Najbardziej znanym targowiskiem na wschodnim wybrzeżu Adriatyku, gdzie można było kupić osoby służące, był niewątpliwie Dubrownik. W Dubrowniku kupcy z Bari, Barletty, Salerno, Trani, Molfetty i innych miast włoskich, a także katalońskich zaopatrywali się w służbę już od XI wieku. Drugim, najchętniej odwiedzanym miastem targowym był Zadar.¹⁴

Najczęściej kupowaną służbę stanowiły osoby z Bośni, a także z Chorwacji i Serbii. Ze względu na ogromną biedę, trudne warunki bytowe, ludzie sprzedawali do służby sami siebie: mąż żonę, a rodzice swoje dzieci. Zarobione na sprzedaży pieniądze pozwalały im na przeżycie, osoby zaś sprzedane, miały zapewnione wyżywienie w zamian za pracę. Większość sprzedawanych osób stanowiły kobiety, odsetek mężczyzn wynosił ok. 10%.¹⁵

Słowiańska służba z Bałkanów przyczyniła się do wzrostu migracji w różnych częściach Włoch. Przypuszcza się, iż rokrocznie przybywało od stu do tysiąca nowych osób. Handel ludźmi upadł na przełomie XIV i XV wieku. Ogromną rolę w tej kwestii odegrał kościół katolicki, który od XIV wieku zabraniał posiadania służących wyznania chrześcijańskiego. Coraz częściej uwalniano ich z poddaństwa, w przeciwieństwie do osób innego wyznania.

Sprzeciw kościoła, nie tylko we Włoszech, ale również i na Bałkanach, przyczynił się do zlikwidowania targowisk, na których sprzedawano ludzi do pracy po obu stronach Adriatyku. Służbę zastępowano tanią siłą roboczą, ludźmi biednymi, którzy podejmowali się pracy nawet za niewielką zapłatą. Oprócz Słowian, do Włoch przybywali także Grecy i Albańczycy.

Trzecia fala, związana była z ciężką sytuacją panującą po przeciwległej stronie Adriatyku, a spowodowana najazdem Turków Osmańskich. Na przełomie XV i XVI wieku kilka tysięcy Chorwatów, a wraz z nimi i ogromne grupy Czarnogórców, Albańczyków i Greków przybywa do Apulii, Kalabrii, Molise, Abruzji i wielu innych krain włoskich.

¹³ Vince-Pallua J., 1996: *Doprinos utvrđivanju tragova Hrvata u južnoj Italiji*, [w:] *Tjedan moliških Hrvata*. Hrvatska Matica Iseljenika. 16-21. 06. 1996. Zagreb, s. 20

¹⁴ Por. Gestrin F., 1998: *Slovanske migracije v Italijo*. Slovenska Matica Ljubljana, s. 28.

¹⁵ *Op. cit.*

Dominikanin Serafino Razzi w swojej kronice *Croanaca Vastese* z 1576-7 roku spisał swoje podróże po południowych Włoszech, podczas których odwiedził m. in. oddaloną o 4 km od miasta Vasto miejscowość Villa di Schiavoni. Opisał pokrótce ich mieszkańców, zwyczaje, stroje i domy.¹⁶ Jest to jeden z najstarszych opisów mówiących tak wiele o Słowianach w południowych Włoszech. Razzi pisał, iż Słowianie opuścili swoje domy na Bałkanach uciekając przed Turkami, a chcąc strzec swojej chrześcijańskiej wiary nie mogli żyć pod władzą turecką. Przybywszy na tereny Abruzji i Apulii, otrzymali w różnych miejscach ziemię, gdzie tworzyli własne osady.¹⁷

O obecności Słowian w północnej części regionu Kampania, tuż przy granicy z Apulią, świadczą zapiski jezuitę Bartola Kašića, który w swojej autobiografii opisał misjonarskie podróże po południowych Włoszech. W 1613 roku odwiedził kilka miejscowości w okolicach miasta Irpino, gdzie natknął się na dalmatyńskich osadników, którzy uciekając przed Turkami, osiedlili się wraz z całymi rodzinami, a także wraz ze swoimi duchownymi katolickimi, w tejże części Włoch.¹⁸ Mieszkańcy tej chorwackiej oazy szybko ulegli asymilacji. O ich obecności w XVI wieku w okolicach miasta Irpino świadczą również zbiory archiwalne tamtejszej diecezji. W 1591 roku biskup Ferrera podczas wizytacji w Polcarino degli Schiavoni (od połowy XVII wieku funkcjonuje jako Villanova del Battista) wspomina kapłana *di nazione Schiavone o Dalmatino*.¹⁹

Na przełomie XV i XVI wieku, kiedy nastąpiła wielka fala migracji spowodowana ucieczką przed wojskami Turków Osmańskich, ogromna rzesza Słowian (Chorwatów, Czarnogórców, Serbów i in.) wraz z Albańczykami i Grekami dotarła do wybrzeży Abruzji, Molise i Apulii. Do dnia dzisiejszego przetrwała jedynie niewielka oaza chorwacka w Molise, pomiędzy rzekami Trigno i Biferno.²⁰

¹⁶ Por. Vince-Pallua J., 1996: *Doprinos utvrđivanju tragova Hrvata u južnoj Italiji*, [w:] *Tjedan moliških Hrvata*. Hrvatska Matica Iseljenika. 16-21. 06. 1996. Zagreb, s. 19; Razzi S., 1897: *Croanaca Vastese*. Vasto, s. 18-19.

¹⁷ Razzi S., 1897: *Croanaca Vastese*. Vasto, s. 18-19.

¹⁸ Por. Vince-Pallua J., 1996: *Doprinos utvrđivanju tragova Hrvata u južnoj Italiji*, [w:] *Tjedan moliških Hrvata*. Hrvatska Matica Iseljenika. 16-21. 06. 1996. Zagreb, s. 21-22; Kašić B., 1987: *Putovanja južnoslavenskim zemljama (Autobiografija)*. Privlačica. Privlaka, s. 62-63.

¹⁹ Por. Vitale T.: *Storia della regia città di Ariano e sua diocesi (Historiae urbium et regionum Italiae rariores VI)*. Bologna, s. 338; Vince-Pallua J., 1996: *Doprinos utvrđivanju tragova Hrvata u južnoj Italiji*, [w:] *Tjedan moliških Hrvata*. Hrvatska Matica Iseljenika. 16-21. 06. 1996. Zagreb, s. 22;

²⁰ Szerzej o diasporze molizańskich Chorwatów napisano w następnych rozdziałach.

1.2. Chorwackie diaspory

Chorwackie diaspory posiadają bardzo bogatą i dramatyczną przeszłość. Powstawały bowiem w tragicznych okolicznościach historycznych spowodowanych masowym przemieszczeniem ludności najpierw przed najazdem Turków Osmańskich i wielowiekowej niewoli tureckiej, a także w konsekwencji II wojny światowej, a następnie prześladowaniami komunistycznymi po niej.

Współcześnie stan chorwackich diaspor przedstawia następująco:

- jedne są usytuowane w przygranicznych obszarach macierzy, zwykle przedstawiciele ich posługują się w komunikacji werbalnej językiem rodzimym, zaś w piśmie chętnie sięgają po współczesny standard chorwacki obowiązujący jako urzędowy w Republice Chorwackiej;
- inne, nie posiadają bezpośredniego kontaktu granicznego z macierzą, ich rodzimy język rozwinął się w sąsiedztwie języków niesłowiańskich. Pierwotna baza językowa, wywodząca się genetycznie z chorwackich dialektów ma charakter archaiczny z licznymi zapożyczeniami z innych dialektów słowiańskich i języków niesłowiańskich sąsiadów. Tutaj zaliczyłbym diasporę burgenlandzkochorwacką i molizańskochorwacką. A. D. Duliczenko²¹ takie grupy nazywa wyspowymi, zalicza je do mikrojęzyków.

Przyczyny osiedlania się Chorwatów poza obszarem rodzimym są wielorakie. Przede wszystkim ciągle niepokoje na Bałkanach, spowodowane głównie ekspansją Turków Osmańskich na obszarze całego Półwyspu Bałkańskiego, przyczyniły się do olbrzymich zmian etnicznych, jakich nie było od czasów dominacji Słowian południowych na tym obszarze w VI-VII wieku.

Miejscowa ludność, przerażona licznymi zagrożeniami ze strony tureckich wojsk ratowała się ucieczką w kilku kierunkach: pierwszy prowadził przez wyspy i morze na Półwysep Adriatycki, drugi wzdłuż chorwackiego wybrzeża do Istrii i Friulii, trzeci poprzez rzeki Kupę i Sutłę na tereny Słowenii, a ostatni, północno-

²¹ Рог. Дуличенко А. Д., 2006: Современное славянское языкознание и славянские литературные микроязыки, [w:] Славянские литературные микроязыки и языковые контакты. Ред. Дуличенко А. Д., Густавссон С., Тарту., с. 22-46.

zachodni kierunek, przez Murę i Drawę skierował Chorwatów do zachodnich Węgier oraz do Dolnej Austrii, Słowacji i Moraw.²²

Migracje południowych Słowian, zapoczątkowane przez rodziny feudałów, na dobre rozpoczęły się po przegranej bitwie na Krbawskim Polu w 1493 roku. Od tego momentu następowały liczne przesiedlenia we wszystkich kierunkach. Nasilały się one przez cały XVI wiek. Wychódźstwo ogarnęło więcej niż połowę ludności pochodzącej z terenów objętych najazdem tureckim.²³ Sytuacja Słowian pod panowaniem tureckim początkowo nie była ciężka, z czasem jednakże warunki życia pod rządami najeźdźcy znacznie się pogorszyły. Słowianie poddawani byli presjom religijnym, nakładano na nich ogromne podatki a dzieci zabierano do szkół janczarskich. Do tego dochodziło do ciągłych napadów, rzezi i przemarszów wojsk pustoszących liczne osady.²⁴ Jedynym ratunkiem ludności pozbawionej jakichkolwiek możliwości obronnych pozostawało opuszczenie dotychczasowego miejsca zamieszkania i wędrówka w poszukiwaniu bezpieczniejszych obszarów w krajach sąsiedzkich.

Po zasiedleniu nowych, bezpieczniejszych terenów w sąsiednich państwach, ludność chorwacka przeważnie nie знаła języka używanego w kraju, w którym się osiedliła. Prowadziło to głównie do zamknięcia się tych diaspor na kontakty z ludnością autochtoniczną, ze względu na wzajemną komunikację językiem macierzystym. Dotyczyło to głównie ubogiej ludności chłopskiej na terenach gdzie było stosunkowo niewielu rdzennych mieszkańców. Dzięki codziennemu użyciu rodzimego języka na nowo zasiedlonych obszarach, diaspory zachowały w wielu przypadkach swoją słowiańską tożsamość.

Od drugiej połowy XV wieku wzdłuż granicy węgiersko-tureckiej, a następnie habsbursko-tureckiej poczęto organizować pod dowództwem miejscowych feudałów obronę antyturecką. W 1578 roku tereny te zostały przekształcone w *Pogranicze Wojskowe (Vojna Krajina)*. Osiedlana tam ludność określana *pogranicznikami*, pochodząca z różnych krajów bałkańskich, w zamian za pewne przywileje, zobowiązana była do walki z wojskami tureckimi.

Wraz z migracjami ludności następowało przemieszczanie się dialektów, którymi się posługiwali. Często dochodziło nawet do ich wymieszania. Bezpośrednio

²² Ślęzak A., 2006: *Burgenlandzcy Chorwaci i ich tradycje językowe*. Wydawnictwo ATH. Bielsko-Biała, s. 16-17.

²³ Oczkova B., 2006: *Chorwaci i ich język. Z dziejów kodyfikacji normy literackiej*. Wydawnictwo LEXIS. Kraków, s. 85; Cvijić J., 1922: *Metanastazička kretanja, njihovi uzroci i posledice*. Beograd.

²⁴ Oczkova B., 2006: *op. cit.*, s. 85.

zagrożona ludność mówiąca dialektami sztokawskimi systematycznie wypierała na zachód i północny-zachód ludność mówiącą dialektami czakawskim i kajkawskim.²⁵

Obecnie Chorwaci poza macierzystą ziemią, rozproszeni są niemal po całym świecie. Chorwackie grupy etniczne występują w Austrii, na Słowacji, Węgrzech, w Rumunii, na Morawach, w Serbii, Bośni i Hercegowinie, we Włoszech, a także w odległych zakątkach naszego globu, m. in. w USA, w krajach Ameryki Południowej, w RPA oraz w Australii. O ile wczesne migracje spowodowane były trudną sytuacją panującą wówczas na Bałkanach, o tyle obecne, jak i te z okresu XIX i XX wieku spowodowane są głównie poszukiwaniami lepszej pracy jak i godnych warunków bytowych, choć pod koniec II wojny światowej i po zwycięstwie aliantów część ludności zdecydowała się na emigrację polityczną uciekając przed represjami komunistów Tity. Ci, którym nie udało się zbiec, zostali straceni, a w najlepszym przypadku odbywali długoterminowe kary więzienne w obozach koncentracyjnych np. m. in. na Golim Otoku.

1.2.1. Chorwaci w Austrii

Jedną z największych i najlepiej zorganizowanych diaspor chorwackich to burgenlandzcy Chorwaci, którzy zamieszkują obszar dawnego historycznego Burgenlandu, wschodniej części Dolnej Austrii oraz Wiedeń. Według niektórych źródeł burgenlandzkich Chorwatów jest obecnie około 60 tysięcy, zamieszkujących nie tylko Austrię, ale również tereny zachodnich Węgier, południowo-zachodniej Słowacji oraz południowych Moraw, co stanowi zaledwie 30-40% pierwotnej liczby Chorwatów przybyłych na tereny naddunajskie przed pięcioma wiekami.²⁶

Współcześni burgenlandzcy Chorwaci to potomkowie Słowian przybyłych z terenów Chorwacji, Sławonii, Dalmacji oraz północnej Bośni na początku XVI wieku. Osiedlili się na zniszczonych i wyludnionych przez wojnę, epidemie i głód ówczesnych zachodnich Węgier. Za początek ich trwałej obecności w nowej ojczyźnie uważa się czas zasiedlania hrabstwa Forchtenstein w roku 1533. Pierwsze wzmian-

²⁵ Por. Oczkowska B., 2006: *op. cit.*, s. 85; Feruga K., Tokarz E., 2008: *Zagubione w historii diasporę słowiańskie*. Katowice.

²⁶ Ślęzak A., 2006: *Burgenlandzcy Chorwaci i ich tradycje językowe*. Wydawnictwo ATH. Bielsko-Biała, s. 9.

ki o obecności osadników chorwackich spotyka się już około roku 1515 w spisach powinności gruntowych okręgu Eisenstadt.²⁷

Przeważającą część chorwackich osadników stanowili chłopci, wraz z nimi przybyli także duchowni, rzemieślnicy, kupcy oraz zubożała szlachta. Pomimo dogodnych warunków i pełnej akceptacji bytowej na obcej ziemi zachowali silne poczucie swej odrębności. Chorwaci zamieszkujący tereny dzisiejszej Austrii, Węgier, Czech i Słowacji zasiedlili w przeciągu kilku wieków łącznie 286 miejscowości,²⁸ mających głównie charakter wiejski, z czego nie wszystkie stanowiły czysto etnicznie chorwackie siedliska. W miejscowościach, w których Słowianie stanowili mniejszość, byli bardziej narażeni na proces deslawizacji i szybko ulegali asymilacji.

Burgenlandzcy Chorwaci w swojej ponad pięciowiekowej historii język, którym się posługiwali nazywali: *hrvatski*, *hervatski*, *ervatski*, *horvatski*, a od 1921 *burgenlandzko-chorwacki/gradiszczańskochorwacki*. Nazwy te obowiązywały na całym terytorium historycznego Burgenlandu (*Gradišće*), obecnie będącego w granicach Republiki Austrii, Republiki Węgierskiej i Republiki Słowacji, a także na Morawach.

Współczesny standard języka burgenlandzkich Chorwatów opierający się głównie na dialekcie czakawskim (choć nie brak w nim elementów sztokawskich i kajkawskich) został uznany w 1987 roku obok języka niemieckiego jako drugi oficjalny język urzędowy dla mniejszości narodowej. Obecnie, burgenlandzcy Chorwaci, stanowią dobrze zorganizowaną grupę posiadającą swoje mass-media, wydawnictwa, instytucje naukowe, wyznaniowe, kulturalno-oświatowe jak i społeczno-polityczne. Dzisiejszy język literacki gradiszczańskich Chorwatów spełnia potrzeby nowoczesnego społeczeństwa, gdyż posiada cechy współczesnego standardu językowego.²⁹

1.2.2. Chorwaci na Węgrzech

Mniejszość Chorwacka na Węgrzech posiada bardzo bogatą przeszłość, obecnie zamieszkują oni około 70 miejscowości, które nie są z sobą powiązane terytorialnie, a obszar ich występowania obejmuje tereny od granicy węgiersko-austriackiej do granicy węgiersko-serbskiej.

²⁷ *Op. cit.*, s. 16.

²⁸ *Op. cit.*, s. 10.

²⁹ *Op. cit.*, s. 6.

W mowie posługują się głównie dialektem sztokawskim, choć - podobnie jak w Chorwacji - używane są tutaj wszystkie trzy dialekty: czakawski - głównie w węgierskiej części Gradišća; kajkawski - w węgierskiej części Pomurja, kilku wioskach Podravinie i w dwóch wioskach na północnym zachodzie kraju; zachodnio-sztokawski - głównie w Podravinie, w baranjskiej żupanii, w okolicach miasta Peč, a także w wielu wioskach przy granicy serbsko-węgierskiej oraz w okolicach Budapesztu i Kaloča. Chorwaci, w zależności od zamieszkiwanego regionu Węgier, określają się jako gradiszczkańscy Chorwaci, podrawscy Chorwaci, pomurscy Chorwaci, Šokci, Bošnjacy, Bunjevcy i Raci.³⁰

Gradišczkańscy Chorwaci zamieszkują tereny zachodnich Węgier w Gradišću. Mają oni bliskie powiązania z sąsiadami po stronie austriackiej, podobnie jak w Austrii, na północy występują czakawcy, a na południu Gradišća sztokawcy. Jedynie dwie osady uchodzą za kajkawskie, choć w rzeczywistości używany jest tutaj dialekt kajkawsko-czakawski.³¹

W Baranji, w mieście Pecz, mieszkają Chorwaci z grupy Bošnjaków, w węgierskiej części Bački - grupy Bunjewców i Račkih Chorwatów, zaś w kierunku zachodnim, w Podravinie i Pomurju - rozproszeni są podrawscy i pomurscy Chorwaci.

Znaczna część Chorwatów przybyła na tereny węgierskie uciekając przed najazdami tureckimi. Migracje Chorwatów na tereny Węgier trwały mniej więcej do połowy XVIII wieku, a od początku XIX wieku zostawali oni poddawani madziaryzacji. Polityka wynaradawiania budziła wśród nich sprzeciw, a tym samym działania w obronie własnej tożsamości językowej, dzięki czemu tutejsi Chorwaci lepiej zachowali dawne tradycje i język, niż obecni mieszkańcy Chorwacji. Madziaryzacji ulegali przede wszystkim wyżsi urzędnicy i szlachta, ludność chłopska przeważnie zachowywała rodzimy język wraz ze świadomością własnej odrębności.³²

Baczczy Bunjevcy przybywali na tereny Węgier, a także Serbii (głównie do serbskiej części Wojwodiny) już od XVI wieku. Najlicniejsza grupa przesiedleńców

³⁰ Barić E., 2006: *Mađarska*, [w:] *Hrvatski jezik*. Red. Lončarić M. Uniwersytet Opolski - Instytut Filologii Polskiej. Opole, s. 265-267.

³¹ Ślęzak A., 2006: *Burgenlandzcy Chorwaci i ich tradycje językowe*. Wydawnictwo ATH. Bielsko-Biała, s. 13.

³² Oczkowska B., 2006: *Chorwaci i ich język. Z dziejów kodyfikacji normy literackiej*. Wydawnictwo LEXIS. Kraków, s. 302.

dotarła tam w 1686 roku. W różnych dokumentach nazywani byli *Dalmatincimi*, *Ilirima i Vlasima katolicima*.³³

Jednakże nie wszyscy Chorwaci przybywali na tereny węgierskie dopiero w XV wieku. Część z nich, głównie podrawscy Chorwaci, zamieszkiwała obszar ten już od VII-VIII wieku, kiedy to Słowianie stopniowo zajmowali tereny położone na południe od Karpat.

Rozwój społeczny, kulturalny i gospodarczy odgrywa ważną rolę w życiu węgierskich Chorwatów. Dzięki rozwojowi mediów masowego przekazu a także zmianom trybu życia mieszkańców Węgier (w tym także węgierskich Chorwatów), język węgierski coraz częściej stawał się wspólnym językiem w komunikacji pomiędzy przedstawicielami wszystkich mniejszości narodowych, przez co systematycznie wypierał język rodzimy niegdyś wręcz homogenicznych chorwackich wspólnot etnicznych; z drugiej strony, dzięki bliskości Chorwacji, mieszkańcy południowych Węgier mają ułatwiony kontakt z językiem chorwackim dzięki licznym programom radiowym i telewizyjnym emitowanym z Zagrzebia dla Chorwatów zza granicy.

Od momentu uzyskania niepodległości przez Chorwację, węgierscy Chorwaci oficjalnie określają swój język jako *chorwacki*. Wcześniej na jego określenie używali nazw: *południowosłowiański*, *serbsko-chorwacki*, *chorwacko-serbski*, a które używane były we wszystkich oficjalnych dokumentach i pismach. Wprawdzie tylko Gradiszczanie, Podrawcy i Pomurcy określają siebie *Orvatima*, *Horvatima* i mówią *po chorwacku*. Bunjewcy uważają, iż mają swój język *bunjevački*, Šokci - *šokački*, Bošnjaci - *bošnjački*, a Raci - *racki*.³⁴ Obecnie w publikacjach wydawanych przez mniejszość chorwacką na Węgrzech używa się współczesnego literackiego języka chorwackiego.

1.2.3. Chorwaci w Rumunii

W Rumunii Chorwaci stanowią trzy grupy etniczne: jedną większą i dwie mniejsze, wszystkie trzy rozmieszczone są wzdłuż zachodniej granicy państwa, we wschodniej części Banatu. Najstarszą i najliczniejszą grupę stanowią karaszewscy Chorwaci, określane także Kraszowianami lub Karašewcami. Obecnie wioski: Karaševo, Ravnik, Lupak, Klokotić, Vodnik, Nermić i Jabalče zamieszkuje około 7 tys.

³³ *Op. cit.*, s. 301-302.

³⁴ *Op. cit.*, s.266.

karaszewskich Chorwatów.³⁵ Według historycznych źródeł, przybyli oni na tereny Rumunii pod koniec XIV wieku, dokładnie jednakże nie wiadomo, z jakich terenów Chorwacji. Język Karaszewian minimalnie różni się pomiędzy mieszkańcami tych miejscowości, stanowi on archaiczny dialekt sztokawski, tzw. karaszewsko-swinicki.

Pozostałe dwie grupy są o wiele mniejsze i nie są już tak spójne, jak Karaszewianie. Zamieszkują one trzy wielonarodowościowe wioski żupanii Tamiš: Rekaš, Kečę i Čenej.

Wieś Rekaš zamieszkują Šokci, przybyli na te tereny w połowie XVII wieku ze wschodniej Sławonii, z okolic miasta Vinkovac. Ich język stanowi już archaiczny, wschodniosztokawski dialekt. Obecnie wieś Rekaš zamieszkuje około 200 Chorwatów.

Natomiast Chorwaci ze wsi Keča pochodzą z Turopolia, przybyli tutaj na początku XIX wieku. Ta niewielka diaspora zachowała do dziś swój kajkawski dialekt.

Sąsiednią miejscowość Čenej zasiedlili czakawcy, również w pierwszej połowie XIX wieku. Jednakże szybko ulegli asymilacji, obecnie wieś zamieszkuje kilka rodzin chorwackich, przybyłych z sąsiedniej Kečy.

W Rumunii, podobnie jak na Węgrzech, funkcjonowały wszystkie trzy dialekty: sztokawski, kajkawski i czakawski, ten ostatni jednakże nie jest już używany. Obecnie Rumunię zamieszkuje około 7500 Chorwatów, głównie są to mieszkańcy wsi, którzy używają macierzystego języka podczas codziennej komunikacji.

1.2.4. Chorwaci w Serbii

Według ostatniego spisu mieszkańców z 2002 roku wynika, iż w Serbii żyje ponad 70 tysięcy Chorwatów, z czego przeszło 56 tysięcy w Wojwodinie. Jednakże przypuszcza się, że tak naprawdę Serbię zamieszkuje około 150 - 200 tysięcy Chorwatów, głównie w Nowym Sadzie, Suboticy i Somborze.

Bunjewcy, zamieszkujący Wojwodinę oraz Węgry, od początku XX wieku coraz silniej łączą swoją tożsamość z chorwackością. Po zakończeniu I wojny światowej, kiedy ziemie przez nich zajmowane zostały podzielone pomiędzy Węgry a Królestwo Serbów, Chorwatów i Słoweńców, poddawani są serbizacji. Po raz ko-

³⁵ Hozjan S., 2006: *Rumunjska*, [w:] *Hrvatski jezik*. Red. Lončarić M. Uniwersytet Opolski - Instytut Filologii Polskiej. Opole, s. 271-272.

lejni ulegli sztucznemu podziałowi w latach 80. XX wieku na regionalnych Bunjewców i Šokców. Po rozpadzie Jugosławii masowo zaczęli opuszczać Wojwodinę, choć w 2002 roku uzyskali status mniejszości narodowej stając się trzecią pod względem liczności mniejszością narodową w Wojwodinie.³⁶

1.2.5. Chorwaci w Bośni

Bośniaccy Chorwaci stanowią jedną z trzech grup narodowych Bośni i Hercegowiny. Głównie zamieszkują zachodnią i południową część kraju, choć ich niewielkie grupy osiadły także w jego centralnej i północnej części. Tereny te zamieszkują już od VII wieku przybywając na Bałkany wraz z pozostałymi narodami słowiańskimi. Ich populacja znacząco się zmniejszyła w okresie wojny domowej w latach dziewięćdziesiątych XX wieku. Chorwaci stanowią obecnie około 13-14% całej populacji Bośni i Hercegowiny. Posługują się współczesnym literackim standardem języka chorwackiego.

1.2.6. Chorwaci w USA

Migracje Chorwatów do Ameryki odbywały się wraz z migracjami mieszkańców innych państw europejskich już od XIX wieku. Jednym z pierwszych miejsc, do których dotarli Chorwaci wraz ze Słoweńcami, było miasto Ebenezer w stanie Georgia. Liczne migracje Chorwatów do USA zapoczątkowane zostały w Dalmacji i na chorwackim wybrzeżu. W początkowych fazach migracji udział brały pojedyncze osoby, dopiero w późniejszym czasie, w drugiej połowie XIX i początkiem XX wieku, zaczęto migrować w nieco większych grupach. Przybywali oni głównie na zaproszenie zamieszkujących już USA ich rodaków, początkowo osiadali głównie w Pensylwanii, w Kalifornii, w delcie rzeki Mississipi, wzdłuż wybrzeża Oceanu Spokojnego i w Nowym Jorku. Pierwsi emigranci trudnili się głównie rybołówstwem, farmerstwem, pracą w kopalniach rud żelaza i złota, budowaniem sieci kolejowej. Często zmieniali swe miejsce zamieszkania, co było uwarunkowane poszukiwaniami lepszych warunków pracy. Obecnie Chorwaci rozprzestrzenili się po całym terenie USA, od wybrzeża Atlantyku aż do Pacyfiku.

³⁶ Oczkova B., 2006: *Chorwaci i ich język. Z dziejów kodyfikacji normy literackiej*. Wydawnictwo LEXIS. Kraków, s. 303-304.

Chorwaci w USA posługują się wszystkimi trzema dialektami: sztokawskim, kajkawskim i czakawskim, gdyż przybyli z różnych stron Chorwacji. Dialekt sztokawski najlepiej zachował się wśród mieszkańców Watsonvill (który z powodu licznych migracji z Konavla nazywany jest 'little Konavle').³⁷ Dialekt czakawski zachował się m. in. w mieście Hoboken (stan New Jersey), gdzie mieszka obecnie około 1000 - 1500 emigrantów z wyspy Susak. Dialekt kajkawski najlepiej zachował się wśród licznych Chorwatów (ok. 20.000) zamieszkujących dzielnicę Strawberry Hill w mieście Kansas City, a przybyłych z wielu miejscowości Gorskiego kotaru.

1.2.7. Chorwaci w krajach Ameryki Południowej

Migracje chorwackie do Ameryki Południowej rozpoczęły się w latach 70-tych XIX wieku i objęły głównie mieszkańców Dalmacji. Największe kolonie chorwackie powstały do momentu wybuchu I wojny światowej w Argentynie. Bardzo liczne były także kolonie w Chile, Peru i Boliwii.

Chorwaci zamieszkiwali licznie niewielkie osady, od początku tworzyli własne szkoły, mieli swoje gazety i towarzystwa. Pracowali w kopalniach rudy, zajmowali się rolnictwem a także handlem.³⁸

Dokładnej liczby Chorwatów, którzy osiedli w krajach Ameryki Południowej, nie da się określić, gdyż nikt do tej pory nie prowadził takich statystyk. Przypuszcza się, że do Ameryki Południowej mogło wyemigrować nawet kilkadziesiąt tysięcy Chorwatów, także po II wojnie światowej.

1.2.8. Chorwaci w Republice Południowej Afryki

Migracje, ze względu na położenie tego kraju w znacznym oddaleniu od Chorwacji, nie były zorganizowane, dotyczą głównie pojedynczych osób, a nie całych grup. Pierwsza fala migracji dotarła do Cape Town około 1885 roku. Liczni ówcześni chorwaccy marynarze pracowali na statkach angielskich i holenderskich, które pływały do portów RPA. Wielu marynarzy osiadło w południowej Afryce na stałe, trudniąc się poszukiwaniami złota, pracami w kompaniach budowniczych bądź rolnictwem. Po roku 1895 migracje te nasiliły się, związane to było z zapotrzebowaniem

³⁷ Filipović R., 2006: *Sjedinjene Američke Države*, [w:] *Hrvatski jezik*. Red. Lončarić M. Uniwersytet Opolski - Instytut Filologii Polskiej. Opole, s. 290.

³⁸ http://www.geografija.hr/novosti.asp?id_projekta=0&id_novosti=1225, stan na dzień 13. 03. 2008.

wykwalfikowanych pracowników do budowy dróg, portów i miast. Pochodzili oni głównie z terenów Dalmacji, a także całego wybrzeża Adriatyckiego. Razem z Chorwatami do RPA przybywali również Niemcy, Szwajcarzy, Szwedzi, a przede wszystkim Anglicy i Holendrzy. Nie wiadomo, ilu chorwackich emigrantów pozostało na terenie południowej Afryki. Podczas II wojny światowej w RPA mieszkało około 3,5-4 tysięcy Chorwatów, obecnie w kraju tym mieszka ich około 6-7 tysięcy, głównie w Johannesburgu, Cape Town i w Pretorii.³⁹

1.2.9. Chorwaci w Australii

Jedną z najbardziej oddalonych od macierzy grup chorwackich migracji stanowią wspólnoty powstałe w połowie XIX wieku w Sydney, Redcastle, Canberze i Victorii w Australii. Od momentu przybycia trudnili się oni uprawą winnych latrośli, produkcją win i rybołóstwem. Znaczna część Chorwatów przybyłych znad wybrzeża Adriatyku pracowała także w kopalniach złota w Zachodniej Australii. Najwięcej emigrantów osiadło na obszarze całej Australii po zakończeniu I wojny światowej, skuszeni przez zamieszkujących już od dłuższego czasu rodaków możliwościami szybkiego wzbogacenia się i doskonałych warunków życiowych. Sprzyjały temu władze kraju, które czując zagrożenie znacznego napływu ludności azjatyckiej na tereny jeszcze niezamieszkałe, sporządziły program systematycznego zasiedlania Australii przez ludność europejską i amerykańską.⁴⁰

Chorwaci w Australii stanowią bardzo dobrze zorganizowaną grupę, posiadają liczne kluby sportowe, towarzystwa, grupy folklorystyczne i własne kościoły. Według najnowszego spisu ludności, Chorwatów w Australii jest około 60.000.

1.2.10. Chorwaci we Włoszech

Najmniejszą diasporę chorwacką tworzą molizańscy Chorwaci. Obecnie zamieszkują już tylko trzy wioski ulokowane na wzgórzach w prowincji Campobasso, pomiędzy rzekami Trigno i Biferno, około 20 km od wybrzeża Adriatyckiego.⁴¹

³⁹ *Op. cit.*

⁴⁰ <http://hkc.n.tavelic.tripod.com/hrvatiuaust.htm>, stan na dzień 14. 03. 2008

⁴¹ Szerzej o nich por. rozdział II i dasze.

II. Molizańscy Chorwaci

2.1. Molise. Obszar języka molizańsko-chorwackiego

W południowych Włoszech (Mezzogiorno), do których zaliczyć możemy Abruzję, Kampanię, Apulię, Basilicatę, Kalabrię, część Lacjum oraz wyspy Sycylię i Sycylię, położony jest również najmłodszy region włoski, wyodrębniony w 1963 roku z Abruzji, Molise. Region ten podzielony jest na dwie prowincje - Campobasso i Isernię. Wschodnią część Molise zajmuje krótki odcinek wybrzeża Adriatyku mniej zagospodarowany niż nadmorskie obszary sąsiedniej Abruzji. Jedynym miastem nadmorskim są Termoli, gdzie znajduje się niewielki port rybacki i nowoczesne, atrakcyjne kąpielisko z długą, piaszczystą plażą.

Molise to jeden z najmniejszych regionów administracyjnych Włoch, którego powierzchnia wynosi zaledwie 4438 km². Jest to stosunkowo uboga rolnicza kraina zamieszkała przez ok. 334.700 mieszkańców, a której 40% powierzchni zajmują góry i lasy. Region ten położony jest na obszarze Apeninu Środkowego, który charakteryzuje się licznymi wzgórzami o wysokości w granicach 400 - 600 m n.p.m. otoczonymi niewielkimi kotlinami i dolinami skupionymi wokół głównych rzek Trigno,

Volturno i Biferno. Molise pozbawione jest całkowicie terenów nizinnych, gdyż Apeniny dochodzą tu do samego wybrzeża Adriatyku.

W Molise, podobnie jak w pozostałych regionach południowych Włoch, dają się zauważyć ogromne różnice zarówno socjalne jak i ekonomiczne, w stosunku do Włoch Północnych. Obszary te są rzadko zaludnione, słabe gospodarczo, a nieraz wręcz zacofane. Uwarunkowane jest to głównie górzystym położeniem, jednakże nie miały wpływ na sytuację ekonomiczną regionu stanowił fakt, iż na południu kraju przez wieki dominował proletariatus wiejski. Okresowe kryzysy gospodarcze trwające od drugiej połowy XIX wieku do zakończenia II wojny światowej przybierały w południowej części kraju ostrzejsze formy, niż w części północnej. Trudności gospodarcze południa kumulowały się, a okres wojenny jeszcze bardziej pogłębił dysproporcje. Zniszczenia spowodowane długotrwałymi walkami i przemarszami wojsk dotknęły w większym stopniu południowe Włochy. Dlatego, po zakończeniu II wojny światowej, wydano szereg ustaw przyznających ulgi podatkowe i liczne przywileje fiskalne dla osób i firm inwestujących na południu kraju. Powołano także instytucję państwową *Cassa per il Mezzogiorno* (Bank dla Południa) zarządzającą dotacjami budżetowymi i funduszami pochodzącymi z pożyczek zaciąganych w bankach europejskich i światowych.⁴² Wokół miast i w dolinach zaczęły powstawać fabryki specjalizujące się głównie w przemyśle mechanicznym, samochodowym i spożywczym. XX-wieczni potentaci przemysłowi wybudowali w Molise wiele fabryk, w których obecnie znajduje zajęcie większość mieszkańców tego jednego z najuboższych obszarów Włoch.

Jednakże, pomimo upływu czasu, różnice pomiędzy bogatą północą, a biednym południem, nadal są bardzo duże. Prowadzi to do wyludnienia obszarów górzystych. Ludność zamieszkująca te biedne rejony, coraz częściej opuszcza swe domy i zagrody, przenosząc się na żyzne rolnicze równiny bądź do wielkich aglomeracji przemysłowych. Uwarunkowane jest to ułatwieniami komunikacyjnymi i wzrostem dobrobytu w dolinach i na nizinach. Do aglomeracji miejskich migrują przede wszystkim ludzie młodzi, którzy nie wiążą swojej przyszłości z biednymi, rolniczymi terenami rodzinnych okolic.⁴³ Z Molise najczęściej emigrują ludzie młodzi wyjeżdżając na studia do ośrodków akademickich w Rzymie, Neapolu, Bari bądź innych miast. Wielu z nich po ukończeniu studiów nie wraca już w rodzinne strony.

⁴² Straszewicz L., 1977: *Włochy*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa, s. 103-107.

⁴³ *Op. cit.*, s. 120.

Molise to także region, który posiada ślady kultury antycznej. Przeszło 2000 lat temu Rzymianie przepędzili z tych terenów Samnitów i zbudowali tutaj liczne swoje osady. Na obszarze, który zajmuje region, znajduje się nadal wiele pomniejszych rzymskich ruin, w tym najciekawsze i najlepiej zachowane prowincjonalne osiedle rzymskie w Saepinum. Oprócz pamiątek pochodzących z czasów świetności Rzymian, które poza Saepinum widoczne są m. in. w miastach Larino i Venafrò, na terenie całego regionu znajduje się wiele obiektów związanych z architekturą i sztuką sakralną pochodzących zarówno z okresu romańskiego, jak i barokowego.

Molise to również rejon, który został już w XIV wieku zasiedlony przez licznych uchodźców, głównie z Albanii i Chorwacji. Albańczycy zamieszkują nadal 4 molizańskie miejscowości: Campomarino, Portocannone, Ururi oraz w Montecilfone. Mniejszość albańska (*Arbëreshë*) jest bardzo dobrze zorganizowana, na co z pewnością duży wpływ ma ich obecność w innych regionach południowych Włoch. Poza Molise obecni są także w Abruzji, Pulii, Kalabrii, Kampanii, Basilicacie oraz na Sycylii. Obecnie te 4 miejscowości zamieszkuje około 8-9 tysięcy Albańczyków. Nie są oni tak otwarci na innych, jak Chorwaci. Przez stulecia zachowali swój język, tradycje i bogaty repertuar pieśni narodowych.

Molizańscy Chorwaci zamieszkują dzisiaj już tylko 3 wioski w prowincji Campobasso (m-ch. *Kampavaša*), usytuowane na szczytach bezimiennych wzgórz łańcucha apenińskiego, pomiędzy rzekami Trigno i Biferno: Acquaviva Collecroce (m-ch. *Živavoda Kruč*), San Felice del Molise (m-ch. *Filič* lub *Stifilič*) i Montemitro (m-ch. *Mundimitar*). Wioski te oddalone są od siebie o kilkanaście kilometrów, a położone na wysokości 200 - 700 m n.p.m. Na pierwszy rzut oka niczym się nie wyróżniają od pozostałych miejscowości położonych na terenie Apeninów. Ich mieszkańcy, przybywszy na te tereny przed ponad 500 laty, na szczytach tych wzgórz wybudowali małe, kamienne osady, do których prowadzą wąskie i kręte drogi przez lasy i pola wśród drzew oliwkowych. W tych trzech miejscowościach, do dnia dzisiejszego na stałe mieszka około 2 tysiące ludzi - potomków Słowian przybyłych na przełomie XV i XVI wieku. Są to jedyne miejsca, gdzie do dziś ludzie mówią *na-našo*, tzn. w języku, który stracił swoje imię, ale nie stracił swego lingwistycznego charakteru⁴⁴. Wioski te znajdują się zaledwie ok. 25 km od piaszczystych plaż miasta Vasto, a 60 km od stolicy prowincji - Campobasso.

⁴⁴ Sammartino A., 2006: *Moliški Hrvati: petstoljetno očuvanje kulturno-jezične baštine i suvremena praksa*, [w:] *Zavičajnost, globalizacija i škola*. Sveučilište u Rijeci. Gospić, s. 281.

Montemitro (m-ch. *Mundimitar*) to najmniejsza z 3 miejscowości zamieszkałych przez molizańskich Chorwatów, położona jest na wzgórzu o wysokości 508 m n.p.m., zajmuje powierzchnię 16.05 km². Obecnie Mundimitar zamieszkuje na stałe około 500 osób, około 600 wyemigrowało do innych części Włoch, gdyż nie ma w nim większych możliwości zatrudnienia. W Montemitro swoją siedzibę ma Honorowy Konsulat Republiki Chorwacji, którego konsulem jest A. Sammartino. Obecnie miejscowość ta jest samodzielną gminą (*comuna*), do początku XX wieku wchodziła w skład gminy San Felice.

Przypuszcza się, że Słowianie po raz pierwszy przybyli do Mundimitru w roku 1508 (inne źródła wskazują na rok 1518). Włoska nazwa miejscowości - Montemitro - znana była już na wiele lat przed przybyciem do tego miejsca Słowian, na co istnieje wiele dowodów. Najstarsze świadectwo o istnieniu tejże miejscowości datowane jest na 1024 rok, którym jest *Cronica monasterii Casinensis*, gdzie możemy przeczytać: *Seguenti etiam anno Benedictus quidam cum uxore sua Marenda de Castello Monte Metulo fecit oblationem suam in hoc monasterio de ecclesia Sancti Iohannis que sita est in finibus eiusdem castris iusta fluvium Trinium, cum terra modiorum ducenti LXX, ubi ipsa ecclesia edificata*. W innych dokumentach spotykamy: *Talenasius filius Sagnalis Domini Montis Mituli*⁴⁵ (lata 1150-1168), *Mons Mitulis*⁴⁶ (lata 1269-70; 1278-79), *Archipresbiter Montis Mituli*⁴⁷ (diecezja Termoli, 1309 rok), *Archipresbiter et clerici Montis Mintuli* (diecezja Termoli, 1325 rok), *Clericis Montis Mintuli* (episkopat Termulano, rok 1328).

W dokumentach z 1320 roku wspomina się *Mons Mitulus*, nieco później *Monte Mitulo* oraz *Monte Mirto*.⁴⁸ Po raz pierwszy nazwa *Montemitro* pojawia się w 1566 roku. Biskup Termoli, mons. Ferrante (1569-1593), w relacjach ze swoich wizyt pasterskich, wspomina małą wspólnotę z *Montemitolo*⁴⁹. W 1669 roku miejscowość istnieje pod nazwą *S. Lucia Montemitro* (od imienia patronki wioski, świętej Łucji).

⁴⁵ Sammartino A., 1999: *Studio toponomastico del territorio di Montemitro* [w:] *Folia Onomastica Croatica*, knjga 8. Razred za filološke znanosti. Zagreb, s. 139 [za:] Cat. Baronum, 389, s. 66.

⁴⁶ *Op. cit.*, [za:] RCA VI 113.

⁴⁷ *Op. cit.*, [za:] *Rationes decimarum Italiae nei sec. XIII-XIV (Aprutium-Molisium)*. Città del Vaticano 1936.

⁴⁸ Giovanni M., 1914: *Il Molise dalle origini ai giorni nostri*. Voll. I-II. Neapol.

⁴⁹ D'Agostino B., 1982: *Il Molise e Termoli nella prospettiva del Settecento*. Termoli.

Marcello De Giovanni⁵⁰ uważa, że nazwa *Mundimitar* pochodzi od słów *Monte Mucchia*, *metulus*, *metula* itp.

Mówiąc o Mundimitrze, trzeba zwrócić także uwagę na **selo** (*wioska*) - miejsce, gdzie najprawdopodobniej znajdowała się pierwotna osada przybyłych w okolice Montemitro Chorwatów. Selo oddalone jest około 3 km od centrum urbanistycznego Mundimitru. Obecnie znajduje się tam kaplica św. Łucji, która została wzniesiona w miejscu zwanym *Zid do sta Luce* ('mur św. Łucji'), w miejscu, w którym znajdował się zwał kamieni. Nie wiadomo, od kiedy i czego pozostałością ta masa kamieni była. W latach trzydziestych ubiegłego wieku, pewien głuchoniemy człowiek oznajmił, iż przyśniła mu się św. Łucja, która go prosiła, aby w tym miejscu wybudowano kościół jej poświęcony. W niedługim czasie ruszyły prace na tym terenie, za które odpowiedzialna była parafia Montemitro. Podczas prac przygotowawczych natrafiono na ślady po prostokątnej konstrukcji wraz z półokrągłym zwieńczeniem. Informacje te dotarły do ówczesnego biskupa Oddo Bernacca, który słysząc o odkryciu zezwolił na budowę kaplicy. Kamień węgielny wmurowano 10. 04. 1932 r., a 10. 04. 1935 r. budowa kaplicy została ukończona. Podczas prac budowlanych odkryto także liczne ślady po grobach, które zostały przeniesione na cmentarz parafialny w Mundimitrze. Selo stanowi obecnie dla molizańskich Chorwatów miejsce pielgrzymkowe. Odnoszą się do niego z niezwykle szacunkiem i sentymentem.

Acquaviva Collecroce (m-ch. *Živavoda Kruč*), położona jest kilka kilometrów od Mundimitra, na wysokości 413 - 426 m n.p.m. W odróżnieniu od pozostałych dwóch miejscowości, nie jest umiejscowiona na szczycie wzgórza, lecz na jego północnym zboczu. Administracyjnie graniczy z miejscowościami Tavenna na północy, Palata od strony północno-wschodniej, Castelmauro od strony południowo-zachodniej, z San Felice na północno-zachodniej i Guardialfiera na południowo-wschodniej. Miejscowość ta została założona w 1297 roku (najprawdopodobniej także przez Słowian), a zamieszkała przez molizańskich Chorwatów dopiero w 1561 lub 1562 roku. O obecności Słowian w XIII wieku na tych terenach pisze Rešetar⁵¹ przywołując słowa papieża Bonifacego VIII, który w jednej ze swoich bulli wydanych w tamtych czasach wspomina *Castrum Acquaevivae cum vassalis Schlavonis*. Acquaviva, podobnie jak sąsiednie miejscowości, uległa znacznym zniszczeniom podczas trzęsienia

⁵⁰ De Giovanni M., 1987: *Il contributo della toponomastica al problema della presenza slava nell'area medioadriatica occidentale*. Festschrift für Žarko Muljačić. Romania et Slavia Adriatica. Hamburg, s. 437.

⁵¹ Rešetar M., 1997: *Le colonie serbocroate nell'Italia Meridionale*. Campobasso, s. 31.

ziemi w 1456 roku, a epidemia cholery, która nawiedziła te ziemie na przełomie XV i XVI wieku, przyczyniła się do ich ogromnego wyludnienia. Chorwaci, którzy przybyli do tej miejscowości w II połowie XVI wieku, zastali ją prawie całkowicie opuszczoną i zniszczoną. Obecnie Kruč zamieszkuje około 880 mieszkańców. Swoją nazwę (Acquaviva Collecroce - Živavoda Kruč) miejscowość ta wiąże z wodą. Wioska ta została założona na północnym zboczu wzgórza, z którego tryskały liczne źródła wody pitnej, wśród których najbardziej znanym jest źródło *Mrmorica* - stąd nazwa miejscowości wywodzi się od słów *ad acqua vive* - *živa voda*. Drugi człon *Collecroce* wywodzi się od tego, iż na wzgórzu znajdował się cmentarz z licznymi krzyżami, które nazwane zostało *Brdokriž* (wł. *Collecroce*).⁵² W języku molizańskich Chorwatów, oprócz włoskiej nazwy miejscowości, używane są dwie nazwy chorwackie: *Živavoda Kruč*, bądź forma krótsza *Kruč* (używana najczęściej).

Przed około dwustu laty w skład miejscowości Acquaviva Collecroce wchodziły jeszcze okoliczne osady Cerritello i Sant'Angelo, po których obecnie pozostały jedynie ślady starych budynków, kaplic oraz liczne toponimy określające miejsca położenia tych miejscowości: Ferante, Mirko i Gaetano. Mieszkańcy tych osad przenieśli się do Kruča, który wówczas zapewniał dogodniejsze warunki bytowe.

Kolejną miejscowością, zamieszkiwaną przez molizańskich Chorwatów, jest **San Felice del Molise** (m-ch. *Filič* lub rzadziej używane *Stifilič*). Miejscowość ta położona jest na wysokości 548 m n.p.m. Założona została najprawdopodobniej w roku 1368⁵³, Słowianie natomiast przybyli do niej dopiero w roku 1518. Istnieją jednakże źródła wskazujące na obecność w tym miejscu osady już w IX wieku. Świadczyć o tym może zachowana w Filiću do dzisiejszych czasów kaplica *San Felice Papa*.⁵⁴

Przymiotnikowa część nazwy miejscowości wielokrotnie w swej historii ulegała zmianom. W roku 1863 do dotychczasowej nazwy miejscowości San Felice został dodany przydomek Slavo, na pamiątkę kolonizacji w XVI wieku. W okresie faszystowskiego reżimu określenie *slavo* było bardzo niewygodne dla zwolenników Musoliniego, dlatego w 1929 roku San Felice Slavo zmieniono na San Felice del Littorio. Natomiast po zakończeniu II wojny światowej miejscowość została przemianowana na San Felice del Molise, która to nazwa funkcjonuje do chwili obecnej. Mieszkańcy Filića w 1969 roku wystosowali prośbę do władz państwowych o zmianę

⁵² Por. *Op. cit.*, s. 34-35; Scotti G., 2006: *Hrvatski trokut u Italiji*. Liber. Rijeka, s. 66.

⁵³ Rešetar M., 1997: *Le colonie serbo-croate nell'Italia Meridionale*. Campobasso, s. 36.

⁵⁴ Szerzej o kaplicy napisano w punkcie 3.1.

nazwy miejscowości na tę, która używana była na początku XX wieku San Felice Slavo⁵⁵, jednakże nie zyskała ona aprobaty ze strony władz państwowych.

Obecnie San Felice del Molise zamieszkuje około 900 mieszkańców.

Głównym zajęciem mieszkańców wymienionych miejscowości, poza pracą w pobliskich fabrykach, jest rolnictwo. Najczęściej uprawiają żyto, winorośle i oliwki. Hodowla bydła, która była wśród nich niegdyś bardzo popularna, obecnie całkowicie zanikła. Rzemiosłem natomiast zajmowali się głównie mieszkańcy sąsiednich miejscowości, na co wskazuje fakt, iż słownictwo molizańskich Chorwatów nie posiada zbyt wiele słów określających zarówno czynności jak i nazwy warsztatów rzemieślniczych. Większość mieszkańców zatrudnionych jest w fabrykach w pobliskich miastach, głównie w Termoli i San Salvo. Ludzie starsi zajmują się głównie rolnictwem.

Te maleńkie kamienne miasteczka⁵⁶ posiadają labirynty wąskich i stromych ulic. W każdym z nich znajdują się wszystkie ważniejsze instytucje: kościół, przychodnia, urząd gminy (*comuna*), szkoła, restauracja, sklepy i poczta.

Do połowy XX wieku wioski te były praktycznie niedostępne ze względu na swe położenie. Umiejscowione na trzech pobliskich wzgórzach, między sobą niezbyt oddalone, przez wieki stanowiły trudne do zdobycia miejsca, co z pewnością pomogło im w zachowaniu do dnia dzisiejszego swojej odrębności. W dzisiejszych czasach sytuacja ta całkowicie się zmieniła, rozwój przemysłowy, kulturalny i techniczny Włoch wpłynął także na sytuację językową molizańskich Chorwatów. Wraz z otwarciem się na świat, przestały funkcjonować jako zamknięte na innych wiejskie enklawy.

Poza tymi trzema miejscowościami, w przeszłości zasiedlone przez Chorwatów były jeszcze pobliskie wioski, m. in.: Palata, Štjidakov (San Giacomo degli Schiavoni), Mafalda (Ripalta), Tavenna, Montelongo, San Biase, Petacciato, Cerritello, Sant'Angelo, Montenero di Bisaccia.

Palata, położona jest na wysokości 527 m n.p.m. Założona została na długo przed przybyciem na te tereny Słowian, pierwsze wzmianki dotyczące jej istnienia datują się na lata 1166-1189. Pierwotnie nazywała się Santa Maria a Palazzo. Przypuszcza się, iż Chorwaci dotarli tutaj około roku 1525. Na portalu kościoła Santa Maria La Nova (przydomek *nova* ma świadczyć o fakcie wybudowania go od nowa

⁵⁵ Scotti G., 2006: *Hrvatski trokut u Italiji*. Liber. Rijeka, s. 38.

⁵⁶ Ich mieszkańcy nazywają je *gradić*, nie znają chorwackiego słowa *selo* określającego wieś. Dla nich *selo* oznacza miejsce, gdzie znajdują się ślady pierwszej z osad (cmentarz i ślady kościoła - dziś już odbudowanego), położonej kilka kilometrów od Mundimitra.

przez Chorwatów w XVI wieku) figuruje łaciński napis: *Hoc primum dalmatiae gentes incoluere castrum ac has fondamantis erexere templum anno 1531*.⁵⁷ Napis ten w XX wieku uległ zniszczeniu, najprawdopodobniej podczas demonstracji w maju 1915 roku, kiedy to Włochy przystąpiły do I wojny światowej, występując m. in. przeciwko Austrii (Dalmacja była wówczas kojarzona z polityką proaustriacką).⁵⁸ Po zakończeniu wojny, ówczesna polityka włoska nie sprzyjała propagowaniu działań na rzecz chorwackiej mniejszości narodowej. W późniejszym czasie zapomniano o istniejącym niegdyś napisie nad drzwiami kościoła w Palacie, dlatego tablica z odnowionym napisem ponownie znalazła się na swoim miejscu dopiero w 2004 roku. Obecnie Palata jest miejscowością zamieszkałą w całości przez ludność włoską.

San Giacomo degli Schiavoni (m-ch. *Štjakov*) to jedna z tych miejscowości, która od podstaw została zbudowana przez przybyłych na te tereny Słowian. Istniała wprawdzie wcześniej w tym miejscu osada San Giacomo, ale wskutek silnego trzęsienia ziemi w 1456 roku uległa całkowitemu zniszczeniu. Położona jest na wysokości 169 m n.p.m., obecnie zamieszkała jest przez ok. 970 osób, głównie Włochów. Przydomek *Schiavoni* w nazwie miejscowości używany jest od 1564 roku. Obecnie tylko on wskazuje na fakt, iż z wioską tą byli wcześniej związani Słowianie. Chorwaci zamieszkujący tę osadę bardzo szybko ulegli asymilacji, na co z pewnością wpłynął łatwy kontakt komunikacyjny z sąsiednimi miejscowościami zamieszkanymi przez ludność włoską i albańską.

Mieszkańcy pozostałych miejscowości, niegdyś słowiańskich, bardzo szybko ulegli italianizacji. Często dochodziło do takich sytuacji, jak np. w Palacie: z początku miejscowość ta była w większości zamieszkała przez Chorwatów. Z czasem jednakże ludność włoska z sąsiednich miejscowości: San Clemente, San Giusto, San Leucio i San Francano przeprowadziła się właśnie do Palaty. Stanowiący do tej pory większość Chorwaci, znaleźli się w mniejszości. Z biegiem czasu, pod wpływem nowo przybyłych mieszkańców Palaty, ulegli stopniowej italianizacji. W kontaktach z nowo przybyłymi mieszkańcami posługiwali się głównie językiem włoskim, co prowadziło do zapomnienia swojego języka ojczystego. J. Smolaka w 1904 roku pisał: *Danas u Palati koja broji do 4.000 duša, govori se samo talijanski. Zadnji starci, koji nešto*

⁵⁷ Tłum. własne: *Mieszkańcy Dalmacji, którzy pierwsi zasiedlili to miasto, od podstaw wybudowali ten kościół w 1531 roku.*

⁵⁸ Por. Paternò E. A., 1970: *I Croati del Molise*, [w:] *Naš jezik*, czerwiec 1970.

*natucahu hrvatski, poumriješe polovicom prošlog stoljeća.*⁵⁹ Ten sam los spotkał znaczną część wiosek zamieszkiwanych niegdyś przez molizańskich Chorwatów. Obecnie w żadnej z nich nie zachował się jakikolwiek ślad ich obecności.

Warto zwrócić jeszcze uwagę na fakt, iż molizańscy Chorwaci posiadają własną etymologię nazwy regionu Molise, która miałaby pochodzić od chorwackiego powiedzenia *moli se*, którą Włosi często słyszeli od słowiańskich przybyszy. Słyszając wielokrotnie to zdanie, Włosi je zromanizowali i przenieśli na nazwę regionu Molise.

⁵⁹ Scotti G., 2006: *Hrvatski trokut u Italiji*. Liber. Rijeka, s. 38, [za:] Smodlaka J., 1904: *Posjet apeninskim Hrvatima - Putne uspomene i bilješke*. Hrvatska tiskarnica. Zagreb.

2.2. Historia i współczesność Chorwatów z Molise

O większych grupach Słowian przybywających do Włoch (oprócz Słoweńców, Czarnogórców i Chorwatów osiadłych w regionie weneckim w północnych Włoszech), możemy mówić już od XIII wieku. Wtedy z Dalmacji przybywają pierwsze grupy kupców, którzy osiadają wzdłuż zachodniego wybrzeża Adriatyku, bądź na ziemiach wchodzących w skład Królestwa Neapolu, zakładając własne osady uznawane przez lokalne władze. W tym samym czasie, w roku 1290⁶⁰, w Abruzji, wspomina się *Slavi cum casalibus*, którzy z Dalmacji przez port Vasto tu dotarli. O ich obecności w miejscowości Vasto świadczy również fakt, iż już w 1362 roku istniał w niej kościół *San Niccolo degli Schiavoni*, który uległ zniszczeniu w 1638 roku⁶¹. Na przełomie XIII i XIV wieku również pobliskie wioski zamieszkałe były przez niewielkie grupy Słowian.

Włoski etnolog i pisarz E. A. Paternò uważa, iż molizańscy Chorwaci przybyli *u velikom broju na obale rijeka Trigno, Sinello i Sangro 1442. godine*.⁶² Z dokumentów rozpraw sądowych zachowanych z XVI wieku można przeczytać o grupie dalmatyńskich uciekinierów rozstrzelanych w 1448 roku w Lanciano w Abruzji.⁶³

O tym, że w XV i XVI wieku całe południowe Włochy zasiedlone były przez Słowian (w tym także Chorwatów), świadczy wiele źródeł z tego okresu (zapisy z protokołów notarialnych, kościelnych, nazwiska słowiańskiego pochodzenia, liczne toponimy itp.), które mówią o intensywnym napływie Słowian w krainach Marche, Abruzzo, Molise, Puglia, Campania i Basilicata. Razem z Chorwatami do Włoch przybywali Czarnogórcy, Albańczycy i Grecy, uciekający przed najeźdźcą tureckim.

Wiek XV i XVI to okres tragicznych wydarzeń na Bałkanach związanych z najazdami Turków Osmańskich. W 1463 roku zostaje zajęta przez Turków Bośnia. Ten sam los dosięga Hercegowinę w 1498 roku. Na granicy Chorwacji z Turcją trwały krwawe walki, które coraz bardziej przybierały na sile. W 1493 roku Turcy zajmują Imotski, a w walce na Krbawskim Polu ginie ponad 13 tysięcy chorwackiego rycerstwa. W związku z poniesionymi klęskami, tysiące bezbronnych ludzi, głównie ludzie starsi, kobiety i dzieci, ratując się przed najeźdźcą, zmuszeni zostali do opuszczenia

⁶⁰ Rešetar M., 1997: *Le colonie serbo-croate nell'Italia Meridionale*. Campobasso, s. 20.

⁶¹ Scotti G., 2006: *Hrvatski trokut u Italiji*. Liber. Rijeka, s. 78.

⁶² *Op. cit.*, s. 16.

⁶³ *Op. cit.*

swoich rodzinnych stron. Rozpoczęły się wielkie migracje Słowian, które trwały także przez cały XVI wiek.

Przodkowie molizańskich Chorwatów uciekając przed Turkami, kierowali się w stronę Adriatyku. Liczba osiadłych na wybrzeżu dalmatyńskim emigrantów stale się powiększała. Zaniepokojone tym faktem przedstawiciele wielu władz miejskich, na których terenach przebywali emigranci, nie mogąc poradzić sobie z nadmiarem napływającej ludności, wielokrotnie załatwiały im nieraz nawet i bezpłatny transport statkami do Włoch, które w tamtych czasach były spustoszone przez trzęsienie ziemi, a także liczne plagi i zarazy. W 1456 roku południowe Włochy zdziesiątkowało trzęsienie ziemi⁶⁴, a rozprzestrzeniająca się zaraza na przełomie XV i XVI wieku również zebrała ogromne żniwo. Liczne miejscowości włoskie zostały opustoszałe.

W początku XVI wieku dochodzi do największej migracji Chorwatów z terenów biokowsko-neretwiańskich, a w szczególności z wybrzeża Makarskiego, wyspy Brač i Hvar do Włoch. Przypuszcza się, iż do samego Molise wyemigrowało wtedy kilka tysięcy Chorwatów.⁶⁵ Najwięcej uchodźców przybyło na tereny położone pomiędzy miastami Termoli i Pescara.

Dokładnych informacji dotyczących przybycia Chorwatów do włoskiego regionu Molise nie ma. Wiadomo jednakże, iż grupy te musiały opuścić swój kraj jeszcze przed najazdem Turków, bądź na krótko po ich przybyciu. Wywnioskować to można z faktu, iż w języku molizańskich Chorwatów nie istnieją żadne słowa zaczerpnięte z języka tureckiego.

Historyczne analizy wskazują na fakt, iż przodkowie dzisiejszych molizańskich Słowian przybyli do południowych Włoch na przełomie XV i XVI wieku. Wtedy to po raz pierwszy w różnych dokumentach spotyka się wzmianki o Chorwatach w Molise. Włoski pisarz, etnolog E. A. Paterno dowodzi, że w latach 1508 - 1525 zostały zasiedlone przez nich miejscowości Palata, San Felice i Montemitro, a nieco później także i miejscowość Acquaviva.

Spory o pochodzeniu molizańskich Słowian trwają od drugiej połowy XIX wieku. Do dnia dzisiejszego istnieje wiele hipotez dotyczących miejsca, z którego mieszkańcy tych wiosek przybyli. Jako pierwszy określenia ich praojczyzny podjął się

⁶⁴ Giovanni Vincenzo Ciarlanti w *Memorie storiche del Sannio* przedstawia opis wielkiego trzęsienia ziemi, które miało miejsce 5 grudnia 1456 roku około godz. 23.00 i zdziesiątkowało trzy regiony (tereny dzisiejszej Abruzji, Molise i Apulii). Śmierć poniosło około 40.000 ludzi, a miasta były prawie zupełnie zniszczone.

⁶⁵ Scotti G., 2006: *Hrvatski trokut u Italiji*. Liber. Rijeka, s. 16.

Serb Risto Kovačić, który w rozprawie *Sugli Slavi serbi dell'Italia*⁶⁶ stwierdza, iż są oni Serbami i pochodzą z Serbii. Podobnego zdania był G. Vegezzi-Ruscalla⁶⁷, który określał ich *srbo-dalmatincima*. Natomiast Rosjanin Vincenz Makušev uważał, iż praojczyzny Słowian w południowych Włoszech trzeba szukać gdzieś na granicy serbsko-bułgarskiej.⁶⁸

Obecności bułgarskich kolonii w południowych Włoszech nie neguje się, jednakże nie należy ich łączyć ze Słowianami w Molise. Bułgarzy przybyli na tereny północnego Apeninu około 600 roku, gdzie zasiedlili m. in. wioski Boiano, Castelpetroso, Roccamandolfi, Macchiogodena i Cantalupo. Serbowie natomiast, a raczej Czarnogórcy, posiadali swoje osady w pobliżu Molise, w południowo-wschodniej części Abruzji. Niestety, żadna z tych osad do czasów obecnych się nie zachowała.

Słowiańscy mieszkańcy molizańskich wiosek nazywają siebie *Slavi*, *Slaveni*, *Ščavuni*, *Škavuni*, *naši ljudi*, *naša čeljad*. Jak pisał J. Smodlaka: *...toli hrvatsko koli srpsko ime, sasvim je nepoznato u tamošnjim našim naseobinama*.⁶⁹ Molizańscy Chorwaci język praojców, którym się posługują, określają jako *naš jezik*, w codziennych kontaktach międzyludzkich mówią po prostu *na-našo*.

Słowiańskie osady w Molise są pochodzenia chorwackiego, co udowadniało w późniejszych okresach wielu badaczy, m. in. J. Aranza, J. G. Reissmüller, T. Badurina, J. Smodlaka oraz M. Rešetar, który jest autorem monumentalnego dzieła dotyczącego molizańskich Chorwatów: *Die Serbokroatischen Kolonien Südditalien*.⁷⁰ Badacze ci, różnie określają dawne miejsca zamieszkania przodków molizańskich Chorwatów.

Pierwsza⁷¹ z teorii mówi, iż porównując język, jakim posługują się mieszkańcy tych wiosek, wywnioskować można, że pochodzą oni ze sztokawsko-właskiego regionu dzisiejszej południowej Istrii. T. Badurina na podstawie niektórych form pochodzenia włoskiego używanych w Istrii, jak np. *ajer*, *buteg*, *čičarijat*, *gobac*, *lutrina* oraz germanizmów, np. *stechen*, *rechtar*, *keja*, dochodzi do wniosku, iż ojczyzną

⁶⁶ Kovačić R., 1884: *Sugli Slavi serbi dell'Italia*. Ricordi. Ancona.

⁶⁷ Vegezzi-Ruscalla G., 1864: *Le colonie serbo-dalmate del circondario di Larino, provincia di Molise*. Studio etnografico. Torino, s. 38.

⁶⁸ Por. Makušev V., 1871: *O Slavjanach moliszkiego grofstva v južnoj Italiji*. Akademia Imper. Petrograd, t. XVIII, s. 31-56; Makušev V., 1874: *Monumenta historica Slavorum meridionalium vicinorumque populorum e tabularis et bibliothecis italicis deprompta*, t. I. Warszawa, s. 74-84; Scotti G., 2006: *Hrvatski trokut u Italiji*. Liber. Rijeka, s. 28-29.

⁶⁹ Scotti G., 2006: *Hrvatski trokut u Italiji*. Liber. Rijeka, s. 27.

⁷⁰ Szerzej o tej publikacji napisano w rozdziale IV.

⁷¹ Scotti G., 2006: *Hrvatski trokut u Italiji*. Liber. Rijeka, s. 30, [za:] Badurina T., 1950: *Rotas Opera Tenet Arepo Sator*. Rzym.

molizańskich Chorwatów może być właśnie Istria.⁷² Z tą hipotezą nie zgadzają się jednakże pozostali badacze.

Druga⁷³ z teorii głosi, że molizańscy Chorwaci przybyli na dzisiejsze tereny z okolic Zadaru. Zwolennikiem tej hipotezy był także znany lingwista Mate Hraste, który w swojej rozprawie *Govori jugozapadne Istre*⁷⁴ pisze: *Tom se prilikom stanovništvo toga plodnoga kraja u zaleđu Zadra do Šibenika selilo na sve strane. Jedan dio je odselio u Istru, jedan se zaustavio trajno na otocima pred Zadrom, a jedan se odselio u pokrajinu Molise i nastanio se u nekoliko sela.* W dalszej części neguje teorię wysnuwaną przez T. Badurinę jakoby Chorwaci zamieszkujący Molise pochodzili z Istrii: *Mišljenje Badurinino... ne može stati jer je prirodnije da su Hrvati iz Dalmacije krenuli u Italiju ravno morem preko Jadrana, nego preko Istre u kojoj bi se u tom slučaju morali neko vrijeme zaustaviti.*⁷⁵

Z obiema teoriami nie zgadzają się natomiast najbardziej znani badacze języka molizańskich Chorwatów: J. Smodlaka i M. Rešetar. Twierdzą oni, iż przodkowie Chorwatów z Molise przybyli w XVI wieku z Dalmacji, z terenów pomiędzy rzekami Cetinją i Neretwą, a dokładniej z obszarów ich ujścia do Adriatyku, o czym świadczy fakt, iż posługują się językiem sztokawsko-ikawskim z elementami czakawskiego (np. *crikva*, *červ*, *hiža*). Czakawizmy w języku molizanskich Chorwatów są rezultatem *prisnog susjedstva ikavskih štokavaca sa čakavcima u staroj domovini, ali i naseljavanju štokavskoikavskih naseljenika u južnoj Italiji s kraja XVI. stoljeća na ostatke starijega čakavskoga iseljeničkog sloja na tom prostoru za koji postoje povijesni i jezični dokazi.*⁷⁶ Podobnego zdania jest J. G. Reissmüller⁷⁷ i większość współczesnych badaczy.⁷⁸ I. Popović uważa, iż Chorwaci w południowych Włoszech to *ikavci štokavskog narječja... iz istočne Dalmacije, vjerojatno iz oblasti oko Makarske.*⁷⁹ Ludność ta miała uciekać przed najazdami tureckimi i poprzez morze przedostała się na

⁷² Piccoli A., 1999: *Fonološki prikaz govora u Montemitru (primjer jezika moliških Hrvata)*, [w:] *Ali tagliate. Parole di un libro incompiuto*. Arte della Stampa. Vasto, s. 19.

⁷³ Aranza J., 1892: *Woher die südslavischen Colonien in Südtalien*, [w:] *Archiv für slavische Philologie*. XIV. Berlin, s. 78-82.

⁷⁴ Scotti G., 2006: *Hrvatski trokut u Italiji*. Liber. Rijeka, s. 30, [za:] Hraste M., 1964: *Govori jugozapadne Istre*, Zagreb.

⁷⁵ *Op. cit.*, s. 30.

⁷⁶ Piccoli A., 1996: *Govor Moliških Hrvata*, [w:] *Tjedan moliških Hrvata - Settimana dei Croati del Molise*. Hrvatska Matica Iseljenika. Zagreb. 16-21/6/1996, s. 30, [za:] Šimunović P., 1984: *Sklavunske naseobine u južnoj Italiji i naša prva zapisana bugarščica*. Narodna umjetnost, t. 21. Zagreb.

⁷⁷ Reissmüller J. G., 1969: *Slavenske riječi u Apeninima*, [w:] *Frankfurter Allgemeine*, Nr 212, z 13. XI. 1969.

⁷⁸ M. in. G. Scotti, A. Sammartino, A. Piccoli, I. Popović, P. Šimunović, A. Sujoldžić, D. Brozović i in.

⁷⁹ Scotti G., 2006: *Hrvatski trokut u Italiji*. Liber. Rijeka, s. 31, [za:] Popović I., 1964: *Geschichte der Serbokroatischen*. Wiesbaden.

dzisiejsze zasiedlone przez Słowian tereny molizańskie. We włoskiej encyklopedii⁸⁰ z 1937 roku można przeczytać, iż Słowianie zamieszkujący region Molise przybyli w drugiej połowie XV wieku ze środkowej Dalmacji, a dokładniej z terenów pomiędzy rzeką Cetinią a Neretwą.

Tezę tę potwierdza także legenda, która przekazywana jest z pokolenia na pokolenie przez molizańskich Chorwatów. Według niej, ich przodkowie przybyli na te ziemie pod wodzą księcia Mirka. Podobne podanie zachowało się w miejscowości Bačina u ujścia rzeki Neretwy mówiące o księciu Mirku, który uciekając ze zniszczonego już przez wojska tureckie pałcu, opuścił swój rodzinny kraj i wraz z dużą liczbą rodaków przedostał się na drugą stronę morza, gdzie najprawdopodobniej osiadł w miejscowości Acquaviva.⁸¹

Pierwsze grupy dalmatyńsko-hercegowińskich emigrantów, przemieszane razem z Albańczykami (którzy to wraz z nimi dotarli do wybrzeży Abruzji i Molise, w pobliżu ujścia rzeki Biferno), początkowo osiadły na obrzeżach miast Termoli, Lanciano, Vasto i in. Trudnili się głównie hodowlą bydła, mieszkali w małych, drewnianych domkach, zbudowanych z trzciny i słomy. Jednakże w późniejszym czasie, przyznano im opuszczone domy we wsiach Alfonsina, Stanazzo, Caldora, Cologna, Santa Maria Imbaro, Scorciosa, Mezzagrogna i innych w okolicach Lanciano, we wsi Cupello na obrzeżach miasta Vasto oraz we wsiach Mantelateglia, Ripalta, Tavenna, San Felice, Montemitro, Ceritello, Petacciato, San Biase i Montelongo w regionie Molise.⁸² W późniejszym czasie zasiedlone zostały jeszcze wsie Acquaviva i Palata.

Słowianie pod koniec XV i początkiem XVI wieku migrowali do wielu regionów południowych Włoch. Poza Molise, dotarli m. in. do Abruzji, gdzie zasiedlili miejscowości: Abbataggio, Casacanditella, Cupello, Monteodorisio, Mozzagrogna, Sant'Apollinare, Santa Maria Imbaro, Schiavi d'Abruzzo, Scorciosa e Treglio w prowincji di Chieti. W rejonie Pulii obecni byli w Castelnuovo della Daunia, Castelluccio Valmaggiore i San Vito dei Normanni.

Obecnie w literaturze różnie opisuje się liczebność zasiedleńców regionu Molise. Wspomina się nawet o 15 wioskach słowiańskich, w których osiedlić się miało około 7 - 8 tys. Słowian. Z czasem liczba tej ludności się zwiększała, mówi się nawet o 15 - 20 tysiącach mieszkańców. Znaczna część przybyłej ludności szybko uległa

⁸⁰ *Enciclopedia Italiana*. Treccani, 1937. XIX, s. 930.

⁸¹ Por. Scotti G., 2006: *Hrvatski trokut u Italiji*. Liber. Rijeka, s. 45; Rešetar M., 1997: *Le colonie serbocroate nell'Italia Meridionale*. Campobasso, s. 50.

⁸² *Op. cit.*, s. 16.

asymilacji, dotyczy to przede wszystkim miejscowości, w których Słowianie stanowili mniejszość (np. w mieście Vasto na 700 domów zaledwie 50 było słowiańskich). Według różnych dokumentów kościelnych, w roku 1600 w diecezji Termoli było już tylko 6 miejscowości zamieszkałych przez *Ilirów*.

Pod koniec XVIII wieku G. M. Galanti⁸³ wymienia jako chorwackie wioski Acquavivę, Montemitro, S. Biase, S. Felice i Tavennę. Przedstawia również Ripaltę, jako osadę niegdyś chorwacką, a obecnie zamieszkałą całkowicie przez Włochów i potomków Chorwatów, którzy już zapomnieli swój rodzimy język. Według informacji przedstawionych przez Galantiego wynika, iż w roku 1781 Chorwatów w Molise było już zaledwie 4.035 (Acquaviva - 1380 osób, Montemitro - 460, S. Biase - 960, S. Felice - 1009, Tavenna - 1325).⁸⁴

Z początku XIX wieku w San Felice dochodzi do masowego osiedlania się ludności przybyłej z sąsiednich, włoskich miejscowości. Nowi mieszkańcy Filića bardzo szybko ulegli sławizacji. W pierwszych dziesięcioleciach XX wieku dochodzi do kolejnego osiedlania się w San Felice ludności pochodzenia włoskiego. Tym razem nowo przybyli nie tylko nie nauczyli się języka molizańskich Chorwatów, ale zaczęli italianizować społeczność Filića.

Według urzędowych statystyk z 1864 roku wynika, iż językiem molizańsko-chorwackim posługiwało się około 4.000 ludzi wyłącznie z tych miejscowości, w których języka tego używa się do dziś. Mieszkańcy miejscowości S. Biase i Tavenna ulegli już całkowicie italianizacji. Asymilacji z ludnością włoską oparły się jedynie 3 miejscowości zamieszkałe przez Chorwatów: San Felice (m-ch. *Filić*), Acquaviva Collecroce (m-ch. *Živavoda Kruč*) i Montemitro (m-ch. *Mundimitar*).

Od czasów I wojny światowej, kiedy molizańskich Chorwatów było około 5.000, liczba ta systematycznie z biegiem lat zaczyna maleć. W pierwszej połowie XX wieku dochodzi do tego, iż wszyscy ludzie prezentujące różne stany i zawody (ksiądz, lekarz, pielęgniarka, urzędnicy gminni i pocztowi, nauczyciel) we wsiach molizańskich są pochodzenia włoskiego⁸⁵. W przeważających wypadkach nie znali języka molizańskich Chorwatów, a jeśli już znali - nie chcieli się nim posługiwać. Od lat 50. XX wieku liczba Chorwatów zamieszkujących San Felice del Molise, Acquavivę

⁸³ Galanti G. M., 1781: *Descrizione dello stato antico ed attuale del Contado di Molise*. Neapol.

⁸⁴ Piccoli A., 1993: *20 000 Molisini di origine Slava (Prilog boljem poznavanju moliških Hrvata)*, [w:] *Studia ethnologica Croatica*, 5/1993. Zagreb, s. 175.

⁸⁵ Genova A., 1996: *Razvoj moliškohrvatske zajednice poglavito na primjeru sela Stifilić*, [w:] *Tjedan moliških Hrvata - Settimana die Croati del Molise*. Hrvatska Matica Iseljenika. Zagreb. 16-21/6/1996, s. 36-37.

Collecroce i Montemitro coraz bardziej zaczęła się zmniejszać. Z danych Centralnego Instytutu Statystycznego w Rzymie (ISTAT) wynika, iż w przeciągu ostatnich 50 lat liczba molizańskich Chorwatów zamieszkujących te 3 miejscowości zmalała przeszło o połowę. Według najnowszego spisu powszechnego, w 2001 roku było ich już zaledwie 2.081, por.

	1861	1871	1881	1901	1911	1921	1931	1936	1951	1961	1971	1981	1991	2001
Acquaviva	1777	1820	1937	2212	2243	2017	2058	2172	2250	1808	1157	1017	897	800
Montemitro	799	787	849	1006	1017	944	935	915	906	874	749	624	544	468
San Felice	1460	1436	1550	1664	1681	1655	1592	1653	1727	1371	1003	911	881	813

Tabela 1.

Liczba mieszkańców w latach 1861-2001 wg ISTAT

Jak można zaobserwować z informacji zawartych w powyższej tabeli, od 1861 roku mieszkańców tych trzech miejscowości nieznacznie z każdą dekadą przybywało, aż do roku 1911. Później uwiadcza się stopniowy spadek populacji, a jego nasilenie się nastąpiło w latach 50. Jak już wcześniej wspomniano, region ten należał i nadal należy do grupy najuboższych w całych Włoszech. Z tego powodu, głównie ludzie młodzi, nie widząc żadnych możliwości na poprawę warunków życia w molizańskich wioskach, opuszczają domy rodzinne emigrując, przeważnie do większych miast włoskich, w poszukiwaniu lepszych możliwości zarobkowych i życiowych. Migrując w inne regiony włoskie, Chorwaci przestają posługiwać się językiem, którego nauczyli się w domach rodzinnych. A w związku z faktem, iż są bilingwalni, nie mają większych problemów w odnalezieniu się we włoskiej rzeczywistości.

Mieszkańców Acquavivy Collecroce, Montemitro i San Felice del Molise możemy spotkać rozsianych po całych Włoszech i w innych krajach europejskich i nie-europejskich. Podobnie jak inni mieszkańcy południowych Włoch, emigrowali do ich północnej części, a także do Niemiec, Belgii, Szwajcarii, Anglii, Francji, oraz do Argentyny, Portoryko, Kanady i do krajów południowej Afryki, głównie do RPA.⁸⁶

Mówiąc o liczbie mieszkańców tych wiosek, na ogół myśli się, iż jest ona równoznaczna z liczbą osób posługujących się językiem molizańsko-chorwackim. Statystyk dotyczących tego, ilu ludzi na codzień posługuje się tym językiem nikt nie prowadzi. Można jedynie zaobserwować, iż w wioskach Montemitro i Acquaviva

⁸⁶ Por. Scotti G., 2006: *Hrvatski trokut u Italiji*. Liber. Rijeka, s. 74-75.

Collecroce molizańsko-chorwackim posługuje się większa część mieszkańców, natomiast w San Felice del Molise *na-našo* mówią już tylko ludzie starsi. Uwarunkowane jest to głównie tym, iż ludzie młodzi o korzeniach słowiańskich opuszczają tę miejscowość, a przybywają mieszkańcy ze wsi Casoli z sąsiedniej Abruzji. Tak więc w San Felice del Molise, niegdyś w przeważającej większości ludność chorwacka obecnie stanowi jej mniejszość.

Kolejnym powodem, dla którego ludzie w codziennych rozmowach zastępują język *na-našo* na włoski, są małżeństwa mieszane. Niegdyś, mieszkańcy tych wiosek zawierali małżeństwa z drugą osobą pochodzącą przeważnie z tej samej miejscowości. Rzadko dochodziło do małżeństw mieszanych. Obecnie natomiast, dzięki dobrym warunkom komunikacyjnym, coraz częściej dochodzi do małżeństw mieszanych pomiędzy Chorwatami a Włochami, rzadziej Albańczykami, którzy nie znają języka molizańskochorwackiego. W małżeństwach takich posługują się między sobą językiem włoskim, mało które dziecko z takiego związku potrafi porozumieć się *na-našo*.

Wśród małżeństw czysto chorwackich wzrasta zainteresowanie pielęgnowaniem języka praojców. Wielokrotnie, mieszkając nawet poza rodzimymi wioskami, porozumiewają się ze swoim dziećmi w języku molizańsko-chorwackim. W Montemitro i Acquavivie, rzadziej w San Felice, wzrosło w ostatnich latach zainteresowanie tym językiem wśród ludzi młodych.

W połowie XIX wieku pochodzący z Dubrownika znany chorwacki filolog, literaturoznawca i polityk Medo Pucić w jednej ze swoich podróży do Włoch przybył do miejscowości Acquaviva Collecroce. Od tego czasu język molizańskich Chorwatów staje się przedmiotem naukowych zainteresowań. Liczni językoznawcy, z różnym skutkiem, zaczęli badać ich język, tradycje, folklor i sposób życia. Wyjątkowo żywa dyskusja naukowców skupiła się wokół próby odpowiedzi na pytanie: *skąd przybyli?*

Obecnie pracami normatywnymi dotyczącymi języka molizańsko-chorwackiego zajmują się m. in. Antonio Sammartino i Walter Breu.⁸⁷ Duży wkład w badania nad językiem molizańskich Chorwatów włożyła także Agostina Piccoli⁸⁸, która zginęła tragicznie w wypadku samochodowym w 1998 roku.

⁸⁷ Por. m. in. Sammartino A., 2004: *Grammatica della lingua Croatomolisana / Gramatika molisškohrvatskoga jezika*. Fondazione "Agostina Piccoli". Profil International. Montemitro-Zagreb; Breu W, Piccoli G., Marčec S., 2000: *Dizionario croato molisano di Acquaviva Collecroce. Dizionario plurilingue della lingua slava minoranza di provenienza dalmata di Acquaviva Collecroce in Provincia di Campobasso, dizionario, registri, grammatica, testi*. Campobasso.

⁸⁸ Por. m. in. Piccoli A., 1995: *Fonološki prikaz govora u Montemitru*. Hrvatska Obzorja, 4/1995. Split, s. 877-896; Piccoli A., Sammartino A., 2000: *Dizionario dell'idioma croato-molisano di Montemitro /*

Wszyscy molizańscy Chorwaci są bilingwalni, dlatego nie mają większych problemów w odnalezieniu się we włoskiej społeczności. Nawet ich chorwackie nazwiska z biegiem lat zostały zitalianizowane. Prof. Vladimir Markotić badał w 1970 roku pochodzenie nazwisk mieszkańców chorwackich wiosek. Według jego spostrzeżeń, najczęściej używanymi nazwiskami w Mundimitrze są Giorgetta (ch. Đorđić), Piccoli, Daniele i Menna; w Kruču najwięcej jest osób noszące nazwisko Mirco (ch. Mirko), Spadanuda (ch. Golimać), Papiccio (ch. Papić) i Peca (ch. Pek); w Filiću natomiast Genova, Clissa, Vizzari, Petrella i Grimaldi.⁸⁹ J. Smoldaka i M. Rešetar wśród najczęściej spotykanych na początku XX wieku nazwisk wyróżniają: Blascetta (ch. Blažeta), Jacusso (ch. Jakus), Mattiaccio (ch. Matijača), Mirco (ch. Mirko), Radi (ch. Rado), Tomizzi (ch. Tomić) w Kruču, Radatta (ch. Radat), Marcovicchio (ch. Marković) w Filiću, Jurescia (ch. Jureša) i Jurizzi (ch. Jurić) w Mundimitrze, Berchizzi (ch. Brkić) w Palacie, Jacovina (ch. Jakovina) w Tavennie.⁹⁰

Prof. Markotić uważa, iż każdej chorwackiej wiosce w Molise odpowiadała w XVI wieku inna wioska w Dalmacji. Według jego spostrzeżeń, mieszkańcy każdej z tych wiosek zamieszkiwali dawniej odrębne miejscowości. Świadczy o tym także fakt, iż każda z tych wiosek została zasiedlona w innym czasie.⁹¹

Nazwiska, których korzenie są czysto chorwackie, spotkać można wzdłuż wybrzeża Adriatyku i w innych miastach w środkowo-południowych Włoszech.

W Molise, zwłaszcza w okolicach tych trzech wiosek, używane są wciąż nazwy chorwackie na określenie nazw wzgórz i dolin, jak np.: Selo, Selina, Vrdo, Dolac, Glavica, Brd Krekien, Červar, Brig, Jakim, Brdo do Fundice, Lokva itd.

W mowie molizańsko-chorwackiej zachowały się także nazwy poszczególnych miejsc: Tri Križa, Potok veliki, Potok mali, Korite, Vala dumboka, Most do tovari, Rutla brda, Balun itd.

Ważnym wydarzeniem w pięciowiekowej historii molizańskich Chorwatów było podpisanie wspólnej umowy o prawach mniejszości narodowych przez ministra spraw zagranicznych Chorwacji dr Mate Granića i Włoch dr Lamberto Dini w dniu 05. 11. 1996 roku. Na podstawie porozumienia, Republika Włoch zobowiązała się do chronienia autochtonicznej chorwackiej mniejszości narodowej na obszarze jej wystę-

Rječnik moliškohrvatskoga govora Mundimitra. Fondazione "Agostina Piccoli". Matica Hrvatska. Montemitro-Zagreb.

⁸⁹ Por. Scotti G., 2006: *Hrvatski trokut u Italiji*. Liber. Rijeka, s. 42.

⁹⁰ Rešetar M., 1997: *Le colonie serbocroate nell'Italia Meridionale*. Campobasso, s. 85.

⁹¹ Por. Scotti G., 2006: *Hrvatski trokut u Italiji*. Liber. Rijeka, s. 42.

powania, zachowania i chronienia jej kulturalnej tożsamości, a także możliwości zakładania i chronienia stowarzyszeń kulturalnych.⁹² Dzięki podpisaniu umowy możliwe było wprowadzenie do szkół na terenie Mundimitra, Kruča i Filića nauczania języka chorwackiego, są podobne plany co do języka molizańsko-chorwackiego.

⁹² Por. *Gazzetta Ufficiale*", nr 297, z dnia 20. 12. 1999.

III. Czynniki integrujące molizańskich Chorwatów

3.1. Tradycje

Molizańscy Chorwaci po przybyciu na drugą stronę Adriatyku, zasiedlili kilka wiosek w biednym, rolniczym rejonie Molise. Niejednokrotnie zastraszeni, nie znający języka włoskiego, osiedlili się kilkanaście kilometrów od wybrzeża adriatyckiego na pobliskich wzgórzach w opuszczonych wioskach, bądź zakładając całkiem nowe. Zamieszkując w nowym miejscu, w obcym kraju, z dala od macierzystych stron, tworzyli małe, chorwackie enklawy, które w kilku przypadkach funkcjonowały jako całkowicie chorwackie.

Język molizańsko-chorwacki i jego tradycje zachowały się wyłącznie dzięki przekazom ustnym. Molizańscy Chorwaci nie posiadają żadnych pamiątek piśmienicznych zapisanych w ich języku, całe ich dziedzictwo kulturalne przekazywane było przez wieki wyłącznie za pomocą przekazu ustnego.

Niektóre formy chorwackiej tradycji wpłynęły także na ludność włoską. W Tavennie, która niegdyś zamieszкана była przez molizańskich Chorwatów, kobiety od XV wieku do czasów obecnych zajmują się koronkarstwem; kobiece stroje ludowe z miejscowości Scanno są najbardziej znane w całych Włoszech ze względu na swoje

piękno. Według prof. Paolo Toschi, stroje te przed wiekami zostały przywiezione z Dalmacji.⁹³

3.1.1. Pieśni i tańce

W zachowaniu swojej tożsamości narodowej każdej większej bądź mniejszej społeczności etnicznej, ważną i ogromną rolę odgrywają pieśni i tańce narodowe. Do dnia dzisiejszego wśród molizańskich Chorwatów zachowało się kilka pieśni, z którymi na te ziemie przybyli bądź je stworzyli ich praojcowie. Pieśni te wyrażają ich życiowe doświadczenia, pełne są cech wyrażających ich emocje i mentalność: mówią o miłości, dobroci, skromności, radości, a także o nieszczęściach, smutkach i zmartwieniach. Teksty te zachowały się do dnia dzisiejszego dzięki tradycji ustnej, przez wieki nie były nigdzie zapisane. Przechodząc z ust do ust, ulegały z pewnością pewnym przemianom, nieraz tracąc wiele na swej wartości i pięknie względem pierwowzoru.

Najbardziej znanymi pieśniami, wykonywanymi przez mieszkańców tych słowiańskich wiosek a także niegdyś przez ich grupy folklorystyczne, są m. in. *Utra 'nu val „u”* (najprawdopodobniej najstarsza pieśń wykonywana *na-našo*), *Di si poša lipi sunce*, *Lipa Mara*, a także *Maja*.

Pierwszy zbiór pieśni wykonywanych *na-našo* wydał Božidar Vidov w 1968 roku pod tytułem: *Narodne pjesme molisanskih Hrvata u srednjoj Italiji*.⁹⁴ Pieśni zawarte w tym śpiewniku bliskie są starym piosenkom chorwackim. Melodia przypomina średniowieczne pieśni śpiewane w środkowej Dalmacji, a które na terenie Chorwacji zostały już prawie całkowicie zapomniane. Melodia i tekst pieśni przetrwał u molizańskich Chorwatów tylko i wyłącznie dzięki przekazowi ustnemu. Wiele z tych utworów wykonywanych jest na dwa głosy, co nadaje im szczególnie wzniosłego charakteru.

3.1.2. Tradycje piśmiennicze

O piśmiennictwie u molizańskich Chorwatów możemy mówić dopiero od połowy XX wieku. Wcześniej, podobnie jak z pieśniami, liczne historie, opowiadania

⁹³ Por. Scotti G., 2006: *Hrvatski trokut u Italiji*. Liber. Rijeka, s. 71.

⁹⁴ *Op. cit.*, s. 60.

i wiersze, pod względem wartości literackiej niezbyt bogate, przekazywano sobie drogą ustną. W ten sposób przetrwało wiele historii, począwszy od prostych bajek, powiedzeń, opowiadań, poprzez opisy prac domowych i rolniczych, przepisów, świętych patronów po poezję.

Spisania części twórczości molizańsko-chorwackiej podjęli się na początku XX wieku badacze tejże społeczności, Milan Rešetar, Giovanni De Rubertis, Josip Smodlaka oraz Baudouin de Courtenay.⁹⁵ Na podstawie zapisanych opowiadań i wierszy badali a także analizowali język mieszkańców tych trzech wiosek.

Po dziś dzień babcie opowiadają swoim wnukom bajki, baśnie i różne opowiadania *na-našo*. Część z nich opiera się tylko na kilku zdaniach, inne są bardziej rozbudowane.

Twórczość pisarska narodziła się w mieszkańcach molizańskich wiosek w drugiej połowie XX wieku. Wynikała ona głównie z chęci ożywienia świadomości o potrzebie zachowania swojego języka i innych tradycji. Obecnie organizowane są liczne przeglądy poezji pisanej *na-našo*, głównie w Kruču i Mundimitrze. Współczesna poezja i proza molizańsko-chorwacka skupia się wokół różnorodnej tematyki. Obejmuje ona wszystkie ważne etapy w życiu człowieka wraz z towarzyszącymi im emocjami. Przypomina najważniejsze wydarzenia historyczne i religijne z życia molizańskich Chorwatów, a także prezentuje ich małe ojczyzny - wioski Kruč, Mundimitar i Filić.

Do współczesnych pisarzy i poetów molizańskich należą ludzie średniego pokolenia, tacy jak np. Antonio Blascetta, Gabriele Blascetta, Enrico Giorgetta, Mario Giorgetta, Rocco Giorgetta, Rosetta Petrella, Lucio Piccoli, Gabriele Romagnoli, Paolo Sammartino, Remido Sošić, którzy starają się swoją twórczość publikować m. in. w serii tomików prozy i poezji *S našimi riči*, a także na łamach czasopisma *Riča živa - parola viva*. Ich twórczość prezentowana jest także na konkursach recytatorskich, organizowanych systematycznie na terenie molizańskich wiosek.

⁹⁵ Por. m. in. De Rubertis G., 1866: *Poesie serbe di Medo Pučić, volgarizzate da Giovanni De Rubertis italo-slavo*. Campobasso; Smodlaka J., 1904: *Posjet apeninskim Hrvatima - Putne uspomene i bilješke*. Hrvatska tiskarnica. Zagreb; Baudouin de Courtenay J., 1900: *Sull' appartenenza linguistica ed etnografica degli Slavi del Friuli*, [w:] *Atti e memorie del Congresso storico tenuto in Cividale nei giorni 3-5 settembre 1899*. Cividale, s. 197-207; Rešetar M., 1911: *Die serbokroatischen Kolonien Südditalien (Linguistische Abteilung)*. Wien.

3.1.3. Tkactwo

Jeszcze w drugiej połowie XX wieku w Mundimitrze spotkać można było w wielu chorwackich domach krosna tkackie. Krosna te były w wielu przypadkach bardzo prymitywne, jednakże za ich pomocą kobiety wytwarzały na potrzeby całej swojej rodziny ubrania, koszule, ręczniki, ścierki itp. Tradycję tkacką matki przekazywały swoim córkom z pokolenia na pokolenie.

Wraz z nastaniem przemysłu tekstylnego i możliwości zakupu gotowych wyrobów tekstylnych, zainteresowanie tkactwem zaczęło przemijać. Zmieniła się także mentalność kobiet, które wolą zakupić gotowy produkt, niż go zrobić samemu za pomocą maszyn tkackich.

Pomimo tego, iż jak twierdzi prof. Miro Varoš *...u svakom od tri naša sela, ima još desetak žena, koje znaju raditi na tkalačkim stanovima a po nekoliko krosni još uvijek rade u starim seoskim kućama,*⁹⁶ stanowi to już wyjątek i dotyczy głównie kobiet starszych.

Nauczyciel Angelo Genova próbował kilkanaście lat temu zorganizować kursy tkactwa dla tutejszych mieszkańców, lecz nie cieszyły się one zbyt wielkim zainteresowaniem. Tkactwo, które niegdyś bardzo dobrze prosperowało, obecnie prawie zupełnie wymarło.

3.1.4. Kuchnia

Różnorodność uprawianych w Molise warzyw i owoców, a także dostępność produktów mięsnych i mlecznych, znalazła swoje odzwierciedlenie w kuchni molizańsko-chorwackiej. Do dziś przetrwało wiele oryginalnych przepisów na przyrządzenie różnorodnych potraw od tych najprostszych do tych bardziej skomplikowanych. W związku z utrudnioną przez wieki komunikacją prowadzącą do tych wiosek, ich mieszkańcy sami musieli sporządzać potrawy z tego, czym dysponowali. Kobiety gotowały i piekły, potrafiły przyrządzić każdą potrawę, przeważnie niezbyt wyszukaną, ze względu na fakt, iż molizańscy Chorwaci nigdy nie należeli do grupy osób zamożnych.

W 2005 roku ukazała się pierwsza książka kucharska złożona tylko i wyłącznie z przepisów autorstwa molizańskich Chorwatek.⁹⁷ Cristina Bartolino, Gio-

⁹⁶ . Scotti G., 2006: *Hrvatski trokut u Italiji*. Liber. Rijeka, s. 41.

⁹⁷ Zob. Ljubić V., Giorgetta G., 2005: *Kako biše slako / Kako je bilo slasno / Com'era saporito. Moliš-kohrvatska kuharica / La cucina croato-molisana*. Nova stvarnost. Zagreb.

vannina Bartolino, Maria Cocciolillo, Lucia Giorgetta, Rita Giorgetta, Antonina Piccoli, Concetta Piccoli, Maria Romagnoli, Lucia Sammartino, Michela Talia, to tylko niektóre z osób, dla których kuchnia molizańsko-chorwacka nie posiada żadnych tajemnic. Wymienione osoby, jak i wiele innych, są autorami tradycyjnych przepisów sporządzanych w Filiću, Kruču i Mundimitrze od wielu wieków, a przekazywanych sobie ustnie z pokolenia na pokolenie.

Składnikiem prawie wszystkich tradycyjnych potraw jest wytwarzana przez nich sama oliwa z oliwek, używana przy przyrządzaniu dań mięsnych, sałat, zup, a także podczas smażenia i pieczenia. Drugi, bardzo ważny składnik molizańskiej kuchni stanowią pomidory. Podobnie, jak trudno znaleźć w przepisach mieszkańców tych wiosek dania bez oliwy z oliwek, tak samo nie istnieje zbyt wiele receptur na potrawy nie zawierające pomidorów.⁹⁸

3.1.5. Ubiór

Tożsamość danego narodu można zauważyć również po jego stosunku do swoich tradycyjnych strojów, które obecnie stanowią część folkloru.

Od przybycia na ziemie włoskie, stroje molizańskich Chorwatów uległy znacznym zmianom. W dzisiejszych czasach, starych strojów słowiańskich nie zobaczymy nawet u ludzi starszych, gdyż na początku XX wieku wyparte zostały już całkowicie przez ubiory włoskie.

Przypuszcza się, iż dopiero na przełomie XVIII i XIX wieku, strój ten uległ względem pierwowzoru jakimkolwiek przemianom. Jak podaje de Rubertis⁹⁹, a za nim i Rešetar¹⁰⁰, jeszcze w 1853 roku żył 90-letni mężczyzna, który nie wprowadzał do swojego stylu ubioru żadnych nowości, ubierał się tak, jak jego przodkowie. Zawsze zakładał szkarłatną kurtkę z sukna oraz czerwono-purpurowy beret.

Praktycznie aż do schyłku XIX wieku osadnicy (głównie chłopi), ubierali się w sposób podobny do ówczesnych mieszkańców Dalmacji. Najczęstszym strojem w ich ubiorze były wąskie spodnie, dłuższe czerwone kurtki zapinane z tyłu i rozszerzające się ku dołowi, czasem czerwony płaszcz oraz wysoki, stożkowy kapelusz

⁹⁸ *Op. cit.*, s. 14-17.

⁹⁹ De Rubertis G., 1856: *Delle colonie Slave nel regno di Napoli*. Lettere del professore Giovanni de Rubertis. Zadar.

¹⁰⁰ Rešetar M., 1997: *Le colonie serbocroate nell'Italia meridionale*. Tłumaczenie na j. włoski: Breu W. i Gardenghi M.. Campobasso, s. 74.

z czerwoną kalotką. Kobiety natomiast, nosiły czerwone, przestarzałe płaszcze i żakiety damskie, a na głowach przeważnie białe chusty.

Kolor czerwony na przestrzeni wieków odgrywał istotne znaczenie w strojach molizańskich Chorwatów, kojarzony był z Dalmacją, z rejonem ich pochodzenia.

Ubiór obecnych mieszkańców wiosek zamieszkiwanych przez molizańskich Chorwatów zasadniczo nie różni się od ubiorów jej włoskiej części.

3.1.6. Folklor

Obecnie chorwackie wioski molizańskie nie posiadają żadnej grupy folklorystycznej, która prezentowałaby ich bogaty dorobek. Mieszkańcy nie prowadzą żadnej aktywności artystycznej. Jedynie podczas tradycyjnych świąt gromadzą się licznie i uczestniczą w nich według zachowanych tradycji. Najbardziej znanym świętem folklorystycznym jest *Maja*, obchodzona każdego roku w dniu 1. maja. Organizowana jest przez mieszkańców Kruča przy współpracy z towarzystwem kulturalnym *Naš život*. Tego dnia tradycyjnie już spotykają się mieszkańcy całej diaspory by wspólnie świętować, przechodząc wraz z *Mają* ulicami Kruča.

Przygotowania do obchodów święta *Maji* rozpoczynają się kilkanaście dni wcześniej. Budowana jest ogromna kukła ze słomy i dużej ilości kwiatów. Wczesnym rankiem 1. maja jeden z kručanskich mężczyzn wchodzi w kukłę i wraz z kilkunastoma innymi mężczyznami, w towarzystwie mieszkańców wioski, ze śpiewem na ustach, przechodzi jej ulicami pod kościół, gdzie kapłan błogosławi *Maję*. Następnie pochód udaje się przed domy najważniejszych osób w Kruču życząc im *sretan maj*. Kobiety z okien swoich domów kropią *Maję* wierząc, że przez cały sezon rolniczy spadnie tyle deszczu, co potrzeba, by wyrosło to, co rolnicy zasiali i posadzili. Na koniec wszyscy mieszkańcy gromadzili się wokół *Maji* tańcząc i śpiewając.¹⁰¹

3.1.7. Tradycje rolnicze

Po przybyciu do Włoch, Chorwaci zamieszkali w kilku opuszczonych wioskach, bądź też założyli nowe na licznych wzgórzach apenińskich. Część z tych wiosek, jak np. Acquaviva, Montemitro czy San Felice, przez kilka wieków stanowiły

¹⁰¹ Por. Scotti G., 2006: *Hrvatski trokut u Italiji*. Liber. Rijeka, s. 58-59.

trudno dostępne dla innych osady, ze względu na swoje położenie. Mieszkańcy tych wiosek przez wieki utrzymywali się z tego, co sami wyhodowali i co uprawiali.

Bogate słownictwo molizańsko-chorwackie dotyczące upraw rolnych, a także określające narzędzia używane przy pracach polowych wskazuje na wielowiekową tradycję rolniczą. Słownictwo to na przestrzeni wieków nie uległo italianizacji, po dziś dzień zachowało swoje pierwotne formy.

Wraz z rozwinięciem się przemysłu, lepszej dostępności do środków masowego przekazu, a także licznym ułatwieniom komunikacyjnym, zamiera wśród molizańskich Chorwatów dotychczasowy tryb życia. Wielowiekowe tradycje tkactwa prawie całkowicie już znikły, tradycje rolnicze kultywowane są jeszcze przez ludzi starszych. Obecnie leksyka dotycząca tych dziedzin działalności ulega zapomnieniu.

3.2. Kościół i wyznanie

W życiu molizańskich Chorwatów kościół katolicki od zawsze odgrywał ważną rolę, na co z pewnością wpłynął fakt wczesnej ich chrystianizacji jeszcze na ziemiach chorwackich, gdyż chrześcijaństwo przyjęli już w VIII wieku. Dużą rolę odegrał również wpływ kultury rzymskiej, która swoim zasięgiem przez wieki obejmowała również Dalmację.

O dużej religijności przybyłych na tereny włoskie Słowian świadczyć może kilka faktów. Mieszkańcy Mundimitra, Kruča i Filića głęboko wierzą i przekazują sobie z pokolenia na pokolenie podanie, iż ich przodkowie uciekając przed Turkami z ojczystych ziem zabrali z sobą rzeźbę św. Łucji, z którą przybyli na włoskie wybrzeże. Od wieków św. Łucja uznawana jest za patronkę molizańskich Chorwatów. Obecnie jej uroczystość przypada w pierwszy i ostatni piątek maja. Jest to największe święto obchodzone w Mundimitrze, na które przybywają mieszkańcy sąsiednich miejscowości - Filića i Kruča. Wszyscy przybyli na tę uroczystość do Mundimitra, udają się w procesji wraz z rzeźbą św. Łucji do kaplicy jej poświęconej a położonej ok. 3 km od Montemitro, śpiewając i modląc się do swej patronki.

Kolejnym, ważnym faktem przemawiającym za ich dużą religijnością jest to, iż krótko po przybyciu na tereny włoskie wybudowali kościół w Palacie, o czym świadczy napis nad głównym wejściem kościoła Santa Maria di Nova.¹⁰²

Chorwaci przybyli do Włoch wraz ze swoim duchowieństwem, jednakże w późniejszym czasie, w związku z brakiem powołań kapłańskich wśród przybyłej ludności, a także możliwości kształcenia przyszłych chorwackich księży we Włoszech, przez kilkaset lat molizańscy Chorwaci pozbawieni są swojego kleru. Do wiosek przybywali księża włoscy, nie znający ich języka. Od tego czasu mieszkańcy chorwackich miejscowości w Molise zmuszeni byli w kontaktach z przybyłymi księżmi komunikować się w języku włoskim. Stopniowo zapominali wszystkie modlitwy i pieśni kościelne w języku chorwackim. Nabożeństwa prowadzone były w języku łacińskim, tam, gdzie dopuszczano język ojczysty (np. homilie, sakramenty pokuty itp.) wyparł go język włoski.

¹⁰² *Hoc primum dalmatiae gentes incoluere castrum ac has fondamantis erexere templum anno 1531. (Mieszkańcy Dalmacji, którzy pierwsi zasiedlili to miasto, od podstaw wybudowali ten kościół w 1531 roku - tłum. własne). Szerzej zostało to opisane w rozdziale 2.1.*

W zachowaniu tożsamości narodowej każdej mniejszości etnicznej ogromną rolę odgrywają instytucje wyznaniowe, do których przynależą mieszkańcy danej społeczności etnicznej. Zazwyczaj od wkładu duchowieństwa w propagowanie kultury, języka i tradycji zależy również utrzymanie wysokiej świadomości narodowej wśród mieszkańców diaspory. W przypadku molizańskich Chorwatów rola, jaką spełniał przez wieki kościół katolicki, była zupełnie odmienna w stosunku do innych chorwackich diaspor. Mieszkańcy tych kilku wiosek, pozbawieni swoich duchownych i możliwości dyskusowania w rodzimym języku z kapłanami na tematy dotyczące ich wiary, skupili się głównie na kultywowaniu swojej świętej patronki. Duchowni, przeważnie włoscy, nie wspierali ich w zachowaniu swojej kultury i języka.

Sytuacja zaczęła się zmieniać w XX wieku. Za czasów urzędowania kard. Šepera w Rzymie, nawiązano kontakty pomiędzy kościołem katolickim w Chorwacji a molizańskimi Chorwatami. W 1981 roku po raz pierwszy do Molise przybyły z Chorwacji siostry zakonne, a w 1993 roku do Kruča również chorwacki franciszkanin o. Petar Milanović.¹⁰³

Ogromną rolę w życiu religijnym odegrała patronka molizańskich Chorwatów, św. Łucja. Jej kaplica, która została ponownie wybudowana w 1935 roku¹⁰⁴ zaledwie kilka kilometrów od centrum Mundimitra, znajduje się w miejscu, które miało stanowić pierwotną osadę Chorwatów przybyłych do Molise na przełomie XV i XVI wieku. Współcześnie miejsce to pełni rolę punktu pielgrzymkowego w odpust ku czci św. Łucji. Na bramie przed kaplicą znajduje się napis stanowiący wezwanie, które od wieków towarzyszy molizańskim Chorwatom: *Sveta Luca mol za nas*.¹⁰⁵

Wszyscy molizańscy Chorwaci są katolikami, a liturgia sprawowana jest nadal w języku włoskim. Rytuał mszalny nie został po dziś dzień przetłumaczony *na-našo*, a obecny standard chorwacki nie jest w pełni zrozumiały dla mieszkańców Kruča, Filića i Mundimitra. Wiara, która pomagała im przetrwać na obcej ziemi, przyczyniła się do tego, iż każda miejscowość posiada swój własny kościół parafialny.

W Montemitro znajduje się świątynia, której patronką jest św. Łucja. Wybudowana została na przełomie XVII i XVIII wieku, główny ołtarz zrobiony jest w stylu barokowym. Z lewej strony kościoła znajduje się kaplica (m-ch. *Kapelun*) poświę-

¹⁰³ Hećimović M., 1998: *Među moliškim Hrvatima*, [w:] *Hrvatsko Slovo - Tjednik za kulturu*, r. IV, nr 175. Zagrzeb, 28. 08. 1998.

¹⁰⁴ Szerzej o tym w punkcie 2.1.

¹⁰⁵ Tłum. wł. *Święta Lucjo, módl się za nami*.

cona Matce Boskiej od siedmiu boleści. Kościół wielokrotnie był przebudowywany, obecnie również znajduje się w remoncie.

Kruč posiada kościół poświęcony św. Marii Ester, który został wybudowany w XVII wieku, jako wotum książąt maltańskich. W świątyni tej przechowywany jest srebrny relikwiarz z fragmentem Krzyża Pańskiego, który - według podania miejscowej ludności - został przywieziony przez chorwackich osadników w XVI wieku z rodzimych terenów znajdujących się po drugiej stronie Adriatyku.

W Filiću, oprócz kościoła parafialnego pw. św. Marii Konstantynopolskiej, znajduje się także kaplica *San Felice Papa* z IX wieku, z charakterystyczną normandzką architekturą fasady. Nad drzwiami katedry widnieje podobizna biskupa greckiego wraz z nieczytelnym już napisem w języku greckim. Obecnie świątynia jest nieczynna, nie odbywają się w niej nabożeństwa.

W porównaniu z innymi chorwackimi diasporami kościół nie stanowi centrum utrzymania tradycji kulturowej i językowej molizańskich Chorwatów. Cała liturgia, modlitwy, spowiedź i wewnętrzne przeżywania wyznaniowe, jak i organizacje i towarzystwa kościelne łączą się jedynie z kulturą i językiem włoskim.

3.3. Szkolnictwo

Nie zachowała się właściwie żadna tradycja dotycząca edukacji molizańskich Chorwatów. Najprawdopodobniej od początku była ona zaniedbana i nie przywiązywano do niej specjalnego znaczenia. Później obowiązek edukacyjny był związany ze szkołą włoską.

W kształtowaniu duchowej tożsamości narodowej molizańskich Chorwatów szkolnictwo do lat 90. XX wieku nie odegrało żadnej znaczącej roli. Szkoły podstawowe i średnie funkcjonujące w Mundimitrze, Kručiu i Filiću od zawsze prowadzone były przez nauczycieli włoskich. Wszystkie przedmioty wykładane były po włosku, na lekcjach nie można było porozumiewać się w języku molizańsko-chorwackim. Jak pisze Giuseppe Cicanese¹⁰⁶, szkolnictwo włoskie nigdy nie brało pod uwagę kultury mniejszości narodowych. Jeśli którakolwiek wspólnota etniczna (jak np. molizańskich Chorwatów, Albańczyków itp.) nie została uznana przez państwo jako mniejszość narodowa, nie posiadała żadnych praw do zajęć w języku rodzimym. Dotyczyło to jedynie grup etnicznych rozsianych po Włoszech, z dala od granic swojej macierzy. Grupy znajdujące się w bezpośredniej bliskości, jak np. diaspory słoweńskie, niemieckie czy prowansalskie na terenie Włoch Północnych, posiadały takie prawa ze względu na bliskie położenie względem języka kraju rodzimego.¹⁰⁷

Ta niesprzyjająca dla języka molizańsko-chorwackiego sytuacja, funkcjonowała nie tylko w czasach reżimu faszystowskiego, ale również po II wojnie światowej, można rzec, aż do 1996 roku, kiedy została podpisana wspólna umowa pomiędzy ministerstwami spraw zagranicznych Włoch i Chorwacji, na podstawie której Republika Włoch zobowiązała się do kultywowania tradycji, kultury i języka mniejszości chorwackiej w Molise.¹⁰⁸

Od tego momentu w szkołach w Mundimitrze, Kručiu i Filiću dopuszczone jest nauczanie języka chorwackiego w ramach lekcji z języka obcego. Wyzwanie stojące przed nauczycielem wykładającym *na-našo* od początku było ogromne. Zgoda na prowadzenie zajęć w języku obcym obejmowała standard języka chorwackiego, czyli język odmienny od standardu molizańsko-chorwackiego. Dodatkowo niewielka ilość

¹⁰⁶ Cicanese G., 1996: *Što učiniti?* [w:] *Tjedan moliških Hrvata*, Hrvatska matica iseljenika, Zagreb, 16. - 21. 06. 1996, s. 44-45.

¹⁰⁷ *Op. cit.*

¹⁰⁸ Por. *Gazzetta Ufficiale*", nr 297, z dnia 20. 12. 1999.

godzin (zaledwie 1 godz. lekcyjna w tygodniu) nie wystarczała dla odpowiedniej nauki języka. Wszystkie pozostałe przedmioty nauczane w szkole nadal prowadzone są w języku włoskim. Nauczyciele języka chorwackiego od początku starali się oprócz nauki chorwackiego języka literackiego uczyć dzieci *na-našo*.

Z przeprowadzonych badań wynika, iż w roku 1993 około 5% mieszkańców potrafiło pisać i czytać *na-našo*. Trzy lata później, w 1996 roku, liczba ta uległa znacznej poprawie, dla 20% ludności, głównie młodej, pisownia *na-našo* nie stanowiła wielkich trudności. Początkowo nauczania języka molizańsko-chorwackiego podjęła się Agostina Piccoli, obecnie zadanie to pełni Vesna Ljubić. W szkole podstawowej i średniej w Mundimitrze uczy się 28 dzieci, w Kruču łącznie 38, a w Filiću 44. Ogólnie nauki języka chorwackiego w tych trzech miejscowościach pobiera 110 dzieci.¹⁰⁹ Zajęcia odbywają się we wszystkich szkołach mieszczących się na terenie tych trzech miejscowości.

Do osób, które zainteresowały się poważnie problemem edukacji językowej wśród dzieci, u których język rodzimy jest skutecznie wypierany przez język włoski poprzez kontakt z niesłowiańskimi rówieśnikami oraz mass-media, kościół i współczesną cywilizację zaliczali się m. in. przedwcześnie zmarła Agostina Piccoli oraz Pasqualino Sabella.

Agostina Piccoli, wychowana w silnej tradycji molizańsko-chorwackiej po ukończeniu studiów humanistycznych na Wydziale Filozoficznym w Zagrzebiu, zajęła się profesjonalnie opisem i badaniem, a także propagowaniem języka rodzimego. Pod kierunkiem prof. Josipa Vončina napisała rozprawę dyplomową pt. *Fonološki prikaz govora u Montemitru (primjer jezika moliških Hrvata)*, w której starała się opisać współczesny system fonetyczny języka molizańsko-chorwackiego. Po powrocie do kraju zajęła się organizacją nauczania języka chorwackiego wśród dzieci, które w widoczny sposób zatracają przywiązanie do rodzimych tradycji i języka. Napisała szereg prac¹¹⁰ propagujących i opisujących swój rodzimy język. Zorganizowała nauczanie początkowe języka rodzimego w szkołach molizańskich. Przedwczesna tragiczna śmierć nie przerwała jej dzieła. Kontynuatorami jej pomysłów stali się Antonio Sammartino i Vesna Ljubić. A. Sammartino wraz z rówieśnikami założyli fundację,

¹⁰⁹ Informacje według stanu na rok szkolny 2005/2006, [za:] Sammartino A.: *Moliški Hrvati: petsto-ljetno očuvanje kulturno-jezične baštine i suvremena praksa*, [w:] *Zavičajnost, globalizacija i škola*, s. 285.

¹¹⁰ Por. bibliografię dotyczącą diaspory molizańskich Chorwatów.

która nie tylko wspiera edukację najmłodszych, lecz również stara się znormalizować język rodzimy.

W Kruču edukacją najmłodszego pokolenia molizańskich Chorwatów zajmuje się Pasqualino Sabella, który podobnie jak Agostina Piccoli, ukończył studia w Zagrzebiu. Swoją pracę pt. *Fonološki prikaz kručanskog govora* napisał w 1996 u tego samego promotora, prof. Josipa Vončina. P. Sabella jest autorem pierwszego słownika obrazkowego dla dzieci, zawierającego słownictwo molizańsko-chorwackie z odpowiednikami włoskimi i chorwackimi.

Obecnie pracę w szkole kontynuuje p. Vesna Ljubić, nauczycielka języka chorwackiego, rodowita Chorwatka z Zagrzebia, której zajęcia prowadzone są w nowatorski sposób. Dzieci posługują się głównie językiem włoskim, nie wszystkie znają język molizańsko-chorwacki (nauka języka chorwackiego obejmuje wszystkie dzieci uczęszczające do szkół w Mundimitrze, Kruču i Filiću, nie tylko dzieci z rodzin chorwackich) bądź chorwacki. Głównym zadaniem nauczyciela jest przekonanie dzieci do mówienia na lekcjach po chorwacku. Służą temu różne pomoce dydaktyczne, przygotowywane przez samą nauczycielkę. Poprzez śpiew, zabawę, rebusy i krzyżówki, Vesna Ljubić stara się już od najmłodszych uczniów szkół położonych na terenie molizańskiej diaspory wyegzekwować w jak największym stopniu znajomość języka chorwackiego i *na-našo*. Często za pomocą skojarzeń dzieci zapamiętują nowo poznane słowa, stanowiące odpowiedniki znanych dotychczas słów włoskich, nie tylko w standardowym języku chorwackim, ale również w odmianie molizańskiej.

Nauka języka w tak niewielkim wymiarze godzin stanowi jedynie kroplę w morzu potrzeb. Zauważalne jest, iż najmłodsi mieszkańcy molizańskich wiosek prawie wcale nie posługują się językiem swoich przodków. W kontaktach z rówieśnikami, w szkole, w zabawach, a nawet i w domu, używają głównie języka włoskiego. Dużą rolę odgrywa tutaj brak chorwackich środków masowego przekazu, a także brak większego zainteresowania rodziców w kształcenie i wychowanie najmłodszego pokolenia w duchu rodzimej tradycji. Najlepszym rozwiązaniem na zachowanie chorwackiej tożsamości wśród najmłodszych, byłoby stworzenie typowo chorwackiej szkoły, gdzie wszystkie przedmioty prowadzone byłyby nie po włosku, a po chorwacku, i to najlepiej *na-našo*. Na razie jednakże pozostaje to w sferze marzeń i planów osób działających na rzecz języka rodzimego. Prowadzone są intensywne prace nad redakcją pierwszego molizańsko-chorwackiego elementarza.

Ogromny wpływ na to, w jakim stopniu dzieci posługują się językiem *na-našo*, mają ich rodzice. To od nich głównie zależy, na ile zaszczepili w swoich pociechach chęć nauki języka swoich przodków. Szkoła obecnie pełni rolę miejsca, gdzie wśród dzieci ma się rozwijać chęć nauki języka molizańskich Chorwatów. Główną rolę w ich nauczaniu odgrywają obecnie rodzice i dziadkowie.

W ostatnich latach nauka *na-našo* prowadzona była również dla pozostałych mieszkańców tych miejscowości. Systematycznie uczestniczyło w nich kilka osób. Prowadzący starali się nauczyć czytać i pisać *na-našo*, gdyż do tej pory nie potrafi tego znaczna część społeczeństwa. W związku z faktem, iż kursy języka molizańsko-chorwackiego dla osób dorosłych nie spotkały się ze zbyt wielkim zainteresowaniem, zostały tymczasowo zawieszone.

3.4. Organizacje społeczno-kulturalne

Dla każdej grupy etnicznej bardzo ważne jest zachowanie własnej tradycji, języka i kultury. Kształtowania samoświadomości narodowej wśród mieszkańców podejmują się organizacje społeczne poprzez rozwiniętą działalność kulturalną a także troskę o utrzymanie etnicznego charakteru grupy.

W zachowaniu swojej tożsamości narodowej mniejszość chorwacką we Włoszech wspierają organizacje społeczno-kulturalne, które istnieją we wszystkich trzech miejscowościach. Są to zarówno organizacje kulturalne, sportowe, jak i wydawnicze. Skupiają wiele osób, którym przyświeca głównie jeden cel: zachowanie i pielęgnowanie własnej tożsamości narodowej, a któremu służyc mają właśnie organizacje społeczno-kulturalne.

3.4.1. Organizacje kulturalne

Jedną z pierwszych organizacji kulturalnych, jaka powstała na obszarze funkcjonowania języka molizańsko-chorwackiego, było towarzystwo kulturalne *Naš jezik*, założone 25. 02. 1968 roku w Filiću. Podstawowym celem towarzystwa był rozwój i zachowywanie dobrych stosunków pomiędzy mieszkańcami Filića, Kruča i Mundimitra, szerzenie w nich języka chorwackiego, kultury i wiedzy za pomocą wydawanych publikacji, a także organizowanych konferencji. Towarzystwo *Naš jezik* skupiło się na wydawaniu czasopisma pod tym samym tytułem, a które odegrało znaczącą rolę w propagowaniu kultury, tradycji i języka molizańskich Chorwatów.

W późniejszych latach stowarzyszenie *Naš jezik* zmieniło swoją nazwę na *Naša zemlja - la nostra terra*, na jego czele stanął Angelo Genova, autor kilku publikacji (głównie artykułów) o molizańskich Chorwatach.

Kolejnym, ważnym towarzystwem kulturalnym jest *Naš grad*, założonym w dniu 12. 07. 1997 roku skupiającym mieszkańców wszystkich trzech miejscowości, a którego głównym celem działania jest *restytucja języka molizańsko-chorwackiego*.¹¹¹

¹¹¹ Piccoli A., 1997: *Izvjeste o stanju hrvatske manjine u Italiji*, [w:] *Ali tagliate – parole di un libro incompiuto*. Vasto 1999, s. 117.

Najbardziej jednakże znaną i prężną organizacją jest fundacja *Agostina Piccoli*¹¹², która powstała 22. 11. 1999 roku jako organizacja społeczna. Jej celem jest badanie i pielęgnowanie dziedzictwa kulturowego i językowego molizańskich Chorwatów. 31. 12. 1999 roku fundację, jako instytucję państwową utworzoną w celu chronienia tradycji językowej tej diaspory chorwackiej, oficjalnie uznała Republika Włosk, co dało możliwości współpracy z wieloma instytucjami włoskimi i chorwackimi. Największym projektem fundacji jest wydawanie kwartalnika *Riča živa - parola viva*, organizacja wystaw i seminariów, promocja diaspory w kraju i za granicą a także działalność wydawnicza.¹¹³ Na czele fundacji stoi od samego początku honorowy konsul Republiki Chorwacji w Mundimitrze, Antonio Sammartino.

W 1995 roku powstało także towarzystwo kulturalno-naukowe *Maja*, które skupiało głównie młodzież pochodzącą z wszystkich trzech miejscowości: Mundimitra, Kruča i Filića. Stowarzyszenie to nie wpłynęło zbyt na rozwój świadomości chorwackiej wśród młodych mieszkańców tej części regionu, lecz utrzymuje tradycje rodzinne.

W każdej z miejscowości przy urzędach gminy powstały w drugiej połowie XX wieku towarzystwa kulturalno-turystyczne *Pro Loco*. W 1970 roku oddział z Kruča zorganizował pierwszą wystawę średniowiecznych zabytków architektonicznych chorwackich miejscowości w Molise. Towarzystwo skupiło się na ożywieniu turystycznym uczestnictwa w obchodach uroczystości lokalnych (*sv. Lucije, Zeleni Juras*, itp.) Poza organizacją tych uroczystości towarzystwa *Pro Loco* nie odegrały znaczącej roli w propagowaniu języka, kultury i tradycji molizańskich Chorwatów.

3.4.2. Organizacje sportowe

Ogromną rolę w życiu społecznym mieszkańców Filića, Kruča i Mundimitra odgrywają organizacje sportowe. Obecnie w każdej z miejscowości istnieją kluby piłkarskie: w Kruču funkcjonuje drużyna piłkarska *Zvizda*, w Filiću i Mundimitrze *Danica*. Drużyny piłkarskie występują w strojach nawiązujących do barw narodowych

¹¹² Agostina Piccoli, pochodziła z Mundimitru, zajmowała się badaniami języka molizańskich Chorwatów a także nawiązywała liczne kontakty z Republiką Chorwacji na polu kulturalno-społecznym. Jest autorką wielu artykułów i referatów dotyczących sytuacji językowej i historycznej Chorwatów we Włoszech. Zginęła tragicznie w wypadku samochodowym 20. 05. 1998 roku.

¹¹³ O działalności wydawniczej szerzej w punkcie 3.4.3.

Chorwacji. Językiem obowiązującym na boisku przeważnie jest molizańsko-chorwacki, choć czasem słyszy się również i włoski.

3.4.3. Wydawnictwa

O molizańskich Chorwatach powstało wiele artykułów i publikacji. Większa ich część została napisana przez językoznawców oraz pasjonatów związanych z molizańską diasporą, część jednakże stworzona została przez badaczy - głównie językoznawców - spoza terenu Molise, którzy wnieśli ogromny wkład w promowanie i usystematyzowanie języka molizańsko-chorwackiego. Artykuły ukazywały się głównie w językach włoskim i chorwackim, choć powstało też sporo artykułów w innych językach, m. in. w niemieckim, angielskim, rosyjskim, polskim, bułgarskim itd.

Pierwszym i najbardziej profesjonalnym dziełem opisującym język molizańsko-chorwacki jest praca Milana Rešetera *Die Serbokroatischen Kolonien Südtaliens* z 1911 roku. Do tej pory, jak wskazuje wielu badaczy, jest to najlepsza pozycja prezentująca wszystkie trzy miejscowości, ich historię, kulturę i język. Praca ta została napisana w języku niemieckim, przetłumaczono ją także w 1997 roku na język włoski.¹¹⁴

Pierwszy słownik *Rječnik ikavsko-štokavskog govora molisanskih Hrvata u srednjoj Italiji - Mundimitar - Sti Filić - Kruč*, autorstwa Božidara Vidova, powstał w 1972 roku w Toronto. Zawiera on ok. 2500 słów używanych głównie w Kruču.

Poza pracami badawczymi, zostały również wydane poza Molise 2 tomiki z poezją i prozą, pierwszy w 1981 roku w Toronto, drugi 10 lat później w Sambucet. Zawierały one zbiór wierszy i opowiadań zapisanych w XX wieku przez badaczy języka Molizańskich Chorwatów.

Dużą rolę w tworzeniu nowych, wartościowych publikacji dotyczących diaspory chorwackiej w Molise odgrywają stowarzyszenia i fundacje powstałe na terenie tych trzech miejscowości.

Wspomniana w punkcie 3.4.2. fundacja *Agostina Piccoli* prowadzi również szeroką działalność wydawniczą. W 2000 roku został wydany pierwszy słownik języka molizańsko-chorwackiego Mundimitra *Dizionario dell'idioma croato-molisano*

¹¹⁴ Por. Rešetar M., 1997: *Le colonie serbo-croate nell'Italia meridionale*. Tłumaczenie na j. włoski: Breu W. i Gardenghi M.. Campobasso (oryginał w j. niemieckim: *Die Serbokroatischen Kolonien Südtaliens*. Wien 1911). Praca wzbogacona została o odatkowe notatki i współczesną bibliografię, sporządzoną przez tłumaczy.

*di Montemitro / Rječnik moliškohrvatskoga govora Mundimitra*¹¹⁵ wspólnie z wydawnictwem *Matica Hrvatska* z Zagrzebia. Słownik ten zawiera ponad 5.000 słów w języku *na-našo*, które tłumaczone są zarówno na język włoski jak i chorwacki. Autorami słownika są Agostina Piccoli oraz Antonio Sammartino.

Kolejną, bardzo ważną publikację wydaną przez fundację wspólnie z wydawnictwem Profil International z Zagrzebia stanowi pierwsza gramatyka języka molizańsko-chorwackiego autorstwa Antonia Sammartino: *Gramatica della lingua croato-molisana / Gramatika moliškohrvatskoga jezika* wydana w 2004 roku. Jest to pierwsza publikacja normatywna, próbująca skodyfikować język molizańsko-chorwacki.

Fundacja *Agostina Piccoli* oprócz zaprezentowanych powyżej publikacji wydała jeszcze dwa tomiki literackie *S našimi riči*. Zbiory te stanowią wybór poezji i prozy molizańskich Chorwatów, które zostały zaprezentowane i nagrodzone na corocznych przeglądach twórczości literackiej.

Kolejną ciekawą pozycją jest książka *Sime do simena*, prezentująca życie rolnicze mieszkańców Filića, Kruča i Mundimitra. Zawiera ona, oprócz zdjęć zrobionych podczas prac polowych i zdjęć przyrządów rolniczych opisy w języku molizańsko-chorwackim. Zaprezentowane są w niej nazwy *na-našo* prac i przyrządów. Jest to publikacja językowo-etnograficzna starająca się zachować w tradycji współczesnych molizańskich Chorwatów nazwy dawnych zajęć przybyłych Słowian na teryny Molise, które dziś już praktycznie nie istnieją.

Nakładem stowarzyszenia kulturalnego *Naš život* z Kruča ukazał się w ostatnich latach słownik obrazkowy dla dzieci *Vokabolarij ilustrani za dicov / Vocabolario illustrato per bambini / Slikovni rječnik za djecu* autorstwa Pasqualino Sabelli. Pozycja ta stanowi niezwykle ważną i ciekawą publikację, każde słowo w języku *na-našo* posiada swój odpowiednik chorwacki, włoski i obrazkowy.

¹¹⁵ Por. Piccoli A., Sammartino A., 2000: *Dizionario dell'idioma croato-molisano di Montemitro / Rječnik moliškohrvatskoga govora Mundimitra*. Fondazione "Agostina Piccoli". Matica Hrvatska. Montemitro-Zagreb.

3.5. Media

We współczesnych relacjach społecznych media odgrywają bardzo istotną rolę w procesie przekazu informacji. Środki masowego przekazu pełnią funkcje informacyjne, kulturowe a nawet interpretacyjne. Dostarczają informacji o wydarzeniach i sytuacji w społeczeństwie, kraju i na świecie. Za ich pośrednictwem prezentowane są również wydarzenia kulturalne, sportowe i społeczne poszczególnych regionów. Stanowią swoisty kontakt ze światem, źródło wiedzy i sposób komunikacji z innymi ludźmi.

3.5.1. Prasa

Od września 1967 roku wydawane było czasopismo *Naše riči*. Tego samego roku, już pod zmienionym tytułem *Naš Jezik - La nostra lingua* ukazał się jeszcze dwa razy. W 1968 roku wydano 12 numerów, w 1969 roku - osiem, w 1970 - 5. Czasopismo ukazywało się do 1973 roku, do tego czasu wydano w sumie jeszcze 28 numerów.¹¹⁶ Od początku tworzyli go ludzie zaangażowani w propagowanie kultury molizańskich Chorwatów. Na łamach czasopisma ukazało się wiele artykułów dotyczących historii, tradycji i obyczajów mieszkańców tych kilku wiosek, mających na celu obudzenie w czytelnikach świadomości o przynależności do chorwackiej grupy językowej. Wokół czasopisma skupiła się większość intelektualistów Molise, zamieszkała w różnych rejonach Włoch jak i poza ich granicami. *Naš jezik* stał się symbolem, który odegrał ważną rolę w promowaniu molizańskich Chorwatów, na jego łamach zostało zaprezentowanych wiele utworów napisanych przez mieszkańców tych kilku wiosek. Obecnie stanowi ono źródło drogocennych informacji i znaczącą antologię prozy i poezji w języku molizańsko-chorwackim.¹¹⁷

Naš jezik reaktywowany został w 1985 roku, jednakże po ukazaniu się 2 numerów jego wydawanie zostało zawieszone. W jego miejsce powstał w 1986 roku kwartalnik *Naš život - La nostra vita*, którego wydawanie w roku 1988 zostało również zawieszone.

¹¹⁶ Piccoli A., 1997: *Izvjeste o stanju hrvatske manjine u Italiji*, [w:] *II. Forum hrvatskih manjina in Glasnik II. Foruma hrvatskih manjina*. Hrvatska Matica Iseljenika. Zagreb, 29. 11. 1997.

¹¹⁷ Scotti G., 2006: *Hrvatski trokut u Italiji*. LIBER. Rijeka, s. 8-10.

W 2002 roku ukazał się pierwszy numer kwartalnika *Riča živa - parola viva*, wydawanego przez fundację *Agostina Piccoli* z Mundimitra. Na łamach czasopisma ukazują się artykuły związane z językiem, tradycjami i aktualnymi wydarzeniami molizańskich Chorwatów. Czasopismo to spotkało się z ogromnym zainteresowaniem społeczeństwa, stanowi ono doskonale źródło wiedzy dla każdego mieszkańca tej niewielkiej diaspory. Każdy numer, oprócz aktualnych wiadomości, zawiera również informacje dotyczące samego języka *na-našo*, a w szczególności jego gramatyki.

Od kilku lat, wspólnie z mniejszością albańską, wydawane jest także czasopismo *Komoštre* prezentujące kulturalną aktywność obu mniejszości narodowych. Ukazuje się 6 razy w roku, jedna część pisana jest w języku albańskim, a druga w molizańsko-chorwackim, bądź włoskim. Zawiera ono bieżące informacje na tematy działalności chorwackiej w Molise. Dociera do szerszego grona odbiorców niż kwartalnik *Riča živa - parola viva*, ze względu na zakres podejmowanych tematów dotyczących mniejszości albańskiej i chorwackiej we Włoszech.

3.5.2. Radio i telewizja

Molizańscy Chorwaci nie posiadają własnej stacji radiowej ani telewizyjnej. W mediach włoskich nie jest również emitowany jakikolwiek program w języku rodzimym.

Pierwszy film dokumentalny stworzył w 1968 roku młody reżyser zagrzebskiej wytwórni filmowej, Bogdan Žižić. Film zatytułowany *S one bande mora* przedstawiał życie kulturalne i folklorystyczne mieszkańców Mundimitra, Kruča i Filića w odniesieniu do ich wielowiekowej historii i tradycji.

Od tego czasu powstało jeszcze kilka filmów dokumentalnych przedstawiających życie i działalność molizańskich Chorwatów. Część z nich została stworzona na potrzeby włoskiej stacji telewizyjnej RAI-Regione, część na zlecenie chorwackiej telewizji HRT. W ostatnich latach powstał także film *Pětk jo było ako...* wyprodukowany przez łużycką mniejszość narodową mieszkającą w Niemczech prezentujący życie molizańskich Chorwatów we Włoszech.

Wydaje się mało prawdopodobne, by molizańsko-chorwacka społeczność doczekała się w najbliższych latach własnych programów telewizyjnych czy radiowych. Ta niewielka diaspora, która liczy około 2 tysięcy członków, nie stanowi obecnie większego zainteresowania zarówno wśród nadawców radiowych jak i telewizyjnych.

3.5.3. Internet

Ogromną rolę w szerzeniu informacji odgrywa obecnie ogólnodostępna sieć internetowa. Za pośrednictwem kilku portali (stron) internetowych informacje dotyczące molizańskich Chorwatów dostępne są w niemalże każdym zakątku świata. W ostatnich latach jej wielkie atuty jako ogólnodostępnego środka przekazu informacji zauważają również współcześni działacze kulturalni związani z Kručem, Mundimitrem i Filićem. W przeciągu kilku lat powstało wiele stron internetowych dotyczących molizańskich Chorwatów. Do tych najbardziej znanych należą m. in. strona o Mundimitrze¹¹⁸, o Kruču¹¹⁹ i o Filiću¹²⁰. Oprócz tego, każda z gmin posiada własną stronę internetową, na której zamieszczane są aktualne informacje związane ze sprawami administracyjnymi tychże społeczności.

Na stronach molizańsko-chorwackich miejscowości, poza aktualnymi informacjami kulturalnymi, historycznymi i społecznymi, dzięki rozwojowi współczesnej techniki medialnej, umieszczane są prezentacje multimedialne tejże społeczności. Oprócz aktualnych zdjęć, zamieszczane są również relacje filmowe z wielu imprez kulturalnych i religijnych, a także liczne nagrania wykonywanych pieśni lokalnych oraz recytacji miejscowej poezji.¹²¹

Globalna sieć stanowi także doskonałe miejsce do konfrontacji swoich poglądów. Na forach internetowych można wypowiadać się na temat nurtujących pytań i problemów. W przeciwieństwie do drukowanych środków przekazu, ta forma pozwala na ciągłą dyskusję, nie tylko autorów artykułu czy innej formy publikacji, ale również i czytelnika.

Rozwój techniki, który możemy zaobserwować w przeciągu ostatnich lat, może stać się sprzymierzeńcem molizańskich Chorwatów. Za pomocą środków masowego przekazu można wyrażać swoje myśli, zaprezentować się szerszemu gronu odbiorców (nie tylko tych trzech miejscowości), przedstawić swoje poglądy i swoją twórczość. Obecnie każdy może stworzyć własną stronę internetową, za pomocą której może wyrazić swoje myśli i spostrzeżenia.

Tradycyjne media - radio i telewizja - w niedługim czasie może zostać całkowicie zmarginalizowana przez sieć internetową. Już teraz możliwe jest zamieszczanie

¹¹⁸ www.mundimitar.it

¹¹⁹ www.kruc.it

¹²⁰

¹²¹ Por. www.kruc.it, www.mundimitar.it itd.

w internecie własnych filmów, dźwięków czy tekstów, do których dostęp można mieć na całym świecie.

Molizańscy Chorwaci podążając z duchem czasu, nie chcąc zatracić własnej tożsamości narodowej, już od kilku lat aktywnie uczestniczą w propagowaniu swojej kultury, tradycji i języka szerszemu gronu odbiorców. Widoczne to jest w zwiększonej aktywności wydawniczej, powstają nowe czasopisma, publikacje dotyczące ich języka, kolejne tomiki poezji i prozy, słowniki, podręczniki itp. Bardziej wzmożona jest również ich aktywność w sieci internetowej, tworzone są liczne strony, choć nie wszystkie posiadają jakąkolwiek wartość merytoryczną.

Dalszy rozwój mediów z pewnością prowadzić będzie do jeszcze większej aktywizacji molizańskich Chorwatów, zarówno w środkach drukowanych jak i elektronicznych.

IV. Język molizańsko-chorwacki - najistotniejszy czynnik tożsamości narodowej

Język molizańskich Chorwatów genetycznie wywodzi się z zachodnich ikawskich dialektów sztokawsko-timockich charakteryzujących się starą nowosztokawską akcentuacją i izoglosami /št/ i /žd/, choć w jego strukturze występuje wiele elementów czakawskich.¹²² Czakawizmy zostały prawdopodobnie odziedziczone z czasów bliskiego sąsiedztwa okresu ucieczek przed wojskami tureckimi na zachód w kierunku wybrzeża Morza Adriatyckiego. Migracja ludności odbywała się etapowo i jedynie problem transportu przez morze ograniczał jej zasięg terytorialny. Czekać na sprzyjające okazje dalszej wędrówki przez Adriatyk Słowianie musieli żyć i współpracować z tubylcami, najprawdopodobniej z ikawskimi czakawcami, co zmuszało ich do wzajemnych relacji i oddziaływań. Część czakawskich Chorwatów, zamieszkujących północno zachodnie tereny Dalmacji, przywędrowała wspólnie z nimi na tereny południowych Włoch.

Od momentu przybycia Słowian na nowe tereny osiedleńcze w środkowo-południowej części Włoch język przybyłych Słowian rozwijał się w specyficznych warunkach i okolicznościach, skutecznie izolowany od macierzy, w najbliższym, nie-

¹²² Por. Hozjan S., Piccoli A.: *Sociolingvistički status moliškega hrvatskega jezika danas*. [w:] *Ali tagliate. Parole di libro incompiuto*. Vasto, s. 73.

słowiańskim sąsiedztwie. Był więc narażony na intensywne procesy dezintegracyjne, tracąc z czasem wiele elementów rodzimych, począwszy od poziomu fonetyczno-fonologicznego przez morfologiczny po syntaktyczny i przede wszystkim leksykalny. Zachowano więc wiele cech dawnego języka starochorwackiego, którym posługiwali się przodkowie molizańskich Chorwatów, jeszcze przed przesiedleniem się w regiony południowych Włoch, oraz języków włoskiego i abruzyjsko-molizańskiego. Język był przekazywany z pokolenia na pokolenie tradycją mówioną i dopiero w początkowych latach XXI wieku zauważyć można zintensyfikowaną działalność normatywną. Powstały w tym czasie pierwsze słowniki i gramatyki.¹²³

W zachowaniu swojej tożsamości narodowej, a także języka molizańsko-chorwackiego, z pewnością pomogło położenie geograficzne Filića, Kruča i Mundimitru. Miejscowości te przez stulecia stanowiły trudno dostępne osady, dzięki czemu nie były narażone na zbyt wielkie zmiany językowe. Społeczność ta nie musiała się obawiać większych nacisków na ich kulturę i język ze strony włoskiej, gdyż do 1817 roku na terenie południowych Apeninów nie istniała ani jedna droga¹²⁴. Dotarcie do nich było więc bardzo utrudnione, przez kilka wieków mało kto wiedział o ich istnieniu. Po drugiej stronie morza, na Bałkanach życie toczyło się swoim torem, Chorwaci mieli różnego typu problemy związane z restytucją ich państwa. Ciągłe walki i próby samostanowienia nie sprzyjały kontaktom z zagubionymi w świecie diasporami. Chorwaci rozsiani w różnych zakątkach ziemi zostali zapomniani przez macierz. Dopiero powstanie prawdziwie niezależnej Republiki Chorwackiej w 1991 roku otwarło zainteresowania się licznymi diasporami.

Szersze zainteresowanie się molizańskimi Chorwatami przypada na koniec XIX i początki XX wieku. Pierwszą osobą, która zgłosiła światu istnienie w Molise oazy chorwackiej, był chorwacki filolog Medo Pucić, który około roku 1850 podczas jednej z podróży do Włoch odwiedził Acquavivę Collecroce. Od tego momentu nastąpiło żywe zainteresowanie naukowców tą niewielką diasporą. M. Pucić, piszący pod pseudonimem *Orsatto Pozza*, spotkał się wielokrotnie z mieszkającym wówczas

¹²³ Por. Sammartino A. 2004: *Grammatica della lingua Croatomolisana / Gramatika moliškohrvatskoga jezika*. Fondazione "Agostina Piccoli". Profil International. Montemitro-Zagreb; Piccoli A., Sammartino A., 2000: *Dizionario dell'idioma croato-molisano di Montemitro / Rječnik moliškohrvatskoga govora Mundimitra*. Fondazione "Agostina Piccoli". Matica Hrvatska. Montemitro-Zagreb; Breu W., Piccoli G., 2000: *Dizionario croato molisano di Acquaviva Collecroce. Dizionario plurilingue della lingua slava minoranza di provenienza dalmata di Acquaviva Collecroce in Provincia di Campobasso, dizionario, registri, grammatica, testi*. Campobasso.

¹²⁴ Scotti G., 2006: *Hrvatski trokut u Italiji*. LIBER. Rijeka, s. 67.

w Kruču Giovannim De Rubertisem i razem starali się zwrócić uwagę środowiska naukowego na trzy molizańskie wioski.

Giovanni De Rubertis, z pochodzenia Włoch (jego przodkowie przybyli do Kruča z jednej z okolicznych włoskich wiosek i pod wpływem chorwackich sąsiadów szybko ulegli sławizacji), zajmował się językoznawczymi i etnograficznymi aspektami molizańskich Chorwatów. Współpraca na odległość z M. Pucićem (Pucić mieszkał w Dalmacji, De Rubertis w Kruču) zaowocowała liczną korespondencją, której część została opublikowana w 1856 roku w Zadarze.¹²⁵ Listy te ukazały się także w wielu europejskich czasopismach naukowych, m. in. w *Sedmicy* w Nowym Sadzie, czy w *Čtenije* w Moskwie. G. De Rubertis przetłumaczył także kilka utworów M. Pucića i wydał je w 1866 roku w Campobasso pt. *Poesie serbe di Medo Pucić, volgarizzate da Giovanni De Rubertis italo-slavo*.

Wiść o molizańskich Chorwatach bardzo szybko się rozprzestrzeniła. Dzięki M. Pucićowi i G. De Rubertisowi, wioski zaczęły odwiedzać włoscy i zagraniczni naukowcy, badając etnograficzne i językoznawcze uwarunkowania tamtejszej ludności. W wyniku tych badań powstało wiele dyskusji i artykułów.¹²⁶ Naukowcy próbowali odpowiedzieć na pytania związane z pochodzeniem i narodowością mieszkańców Filića, Kruča i Mundimitra. Zadanie to było utrudnione, gdyż mieszkańcy tych miejscowości nie potrafili tego określić. Nazywali siebie *Slavi*, *Šćavuni*, *Škavuni*, *naši ljudi*, *naša čeljad*, a swój język określali po prostu jako *naš jezik*. Twierdzili, iż ich przodkowie przybyli na ziemie włoskie z Dalmacji. Na przełomie XIX i XX wieku rozgorzała zatem żywa dyskusja nad pochodzeniem molizańskich Chorwatów,¹²⁷ do której włączyli się znani lingwiści z wielu krajów europejskich: Risto Kovačić, Josip Aranza, Ivan Kukuljević-Sakcinski, Josip Smodlaka, **V. Makušev**, **M. S. Drinov**, Antonio Baldacci, **P. Volpe**, **D. Comparetti**, i inni.

W 1907 roku do dyskusji włączył się Milan Rešetar z Komisji Bałkańskiej wiedeńskiej Akademii Królewskiej. Przybył do południowych Włoch w celu zbadania

¹²⁵ Por. De Rubertis G., 1856: *Delle colonie slave nel regno di Napoli – lettere del prof. Giovanni De Rubertis*. Zadar.

¹²⁶ Por. m. in.: Volpe P., 1852: *Saggio intorno agli Schiavoni stabiliti in Matera nel secolo XV*. Neapoli; Ascoli G., 1863: *Intorno agli Slavi nel Napoletano*, [w:] *Rivista Italiana*, nr 140. Torino; Vegezzi-Ruscali G., 1864: *Le Colonie Serbo-Dalmate del circondario di Larino – provincia di Molise*. Tipografia degli eredi Botta. Torino; Ascoli G., 1867: *Saggi e appunti. Gli Slavi nel Molise*. Milano; Trotta L. A., 1869: *Sulle origini delle nuove città e terre, sulle colonie albanesi e slave della provincia del Molise*. Campobasso; Rolando A., 1875: *Escursione storico-geografica nei paesi slavi della provincia di Campobasso*. Napoli; Kovačić C., 1884: *Sugli Slavi serbi dell'Italia*. Ancona;

¹²⁷ O tezach związanych z ich pochodzeniem szerzej opisano w punkcie 2.2.

języka i zwyczajów molizańskich Chorwatów. Wynikiem jego analiz jest najobszerniejsza i najkompetentniejsza jak do tej pory pod względem zarówno językoznawczym jak i etnograficznym powstała w 1911 roku praca pt. *Kroatischen kolonien Südtalien*. Publikacja ta została napisana w języku niemieckim. W 1997 roku doczekała się włoskiego tłumaczenia sporządzonego przez Waltera Breu i Monicę Gardenghi.¹²⁸ Praca ta stanowiła pierwszą tak obszernie prezentującą historię, tradycje, kulturę i język mieszkańców tej niewielkiej diaspory. M. Rešetar udowodnił w niej pochodzenie ich przodków z obszarów ujścia rzeki Neretwy, zaprzeczając innym badaniom. Zebrał w niej również bogaty zbiór prozy i poezji przekazywanej tradycją ustną przez molizańskich Chorwatów. Jako pierwszy podjął się także prezentacji gramatyki jak i leksyki (zebrał około 1300 słów) języka *na-našo*.

Po publikacji M. Rešetara, kwestia molizańskich Chorwatów ucichła. Przez okres prawie 40 lat nie prowadzono większych badań ich języka, tradycji i kultury. Na długie lata zaprzestano zajmować się tą tematyką.

O potomkach dalmatyńskich Słowian we Włoszech przypomniano sobie dopiero około roku 1950. Od tego momentu z roku na rok zaczęto coraz bardziej interesować się tą chorwacką diasporą. Do Molise przybywali językoznawcy, dziennikarze, etnolodzy, muzykolodzy i historycy nie tylko z Włoch czy z Chorwacji, ale również z wielu innych krajów europejskich, a nawet z krajów Ameryki Północnej. Jednym z najbardziej zaangażowanych w tym okresie w działania na rzecz molizańskich Chorwatów był Słoweńiec z włoskiej Goricy, Rihard Orel, który na łamach *Primorskog dnevnika* w Trieście, opublikował wiele artykułów i reportaży dotyczących mniejszości chorwackiej z Molise. Wśród mieszkańców diaspory przebywał dziesięciokrotnie.

Wraz z postępem cywilizacyjnym dostęp do molizańskich wiosek uległ znacznej poprawie, dotarcie do nich nie przysparza już tylu trudności niż z początku XX wieku. Nastąpiło wiele ułatwień komunikacyjnych, co przyczyniło się do wzrostu zainteresowania społecznością molizańskich Chorwatów.

W latach 60. XX wieku do Kruča, Mundimitra i Filića przybywa coraz więcej badaczy. Wtedy też wśród lokalnej społeczności ożywają chęci większej współpracy w celu ochrony języka przed coraz bardziej narastającymi wpływami włoskimi.

¹²⁸ Por. Rešetar M., 1997: *Le colonie serbo-croate nell'Italia meridionale*. Tłumaczenie na j. włoski: Breu W. i Gardenghi M..

Współpraca środowisk naukowych i lokalnych uwidacznia się w powstałych w tamtym okresie czasopismach, m. in. *Naš Jezik – La nostra lingua*. Coraz więcej osób podejmuje się próby opisanie języka i scharakteryzowania go. Powstają kolejne publikacje, a nawet materiały filmowe¹²⁹ prezentujące diasporę molizańskich Chorwatów.

Wśród czołowych lingwistów zajmujących się językiem molizańsko-chorwackim w tamtym okresie wyróżniali się m. in. Giacomo Scotti, Alexander D. Duliczenko, Božidar Vidov, Miro Varoš, Angelo Genova, Giovanni Piccoli i inni. Większość z nich do dnia dzisiejszego aktywnie zajmuje się badaniem tego języka, który A. D. Duliczenko zalicza dowyspowej grupy mikrojęzyków.¹³⁰

G. Scotti problemem molizańskiej diaspory zajmuje się od roku 1965, publikując wiele artykułów w języku chorwackim i włoskim. W 1980 roku wydał książkę zawierającą oprócz części etnograficzno-językowej zbiory poezji i prozy autorstwa mieszkańców Filića, Kruča i Mundimitra.

W drugiej połowie XX wieku trwały również prace nad stworzeniem pierwszej gramatyki i słownika *na-našo*,¹³¹ które w sposób bardziej pełny, niż jak to ujął M. Rešetar, stanowiłyby odzwierciedlenie języka używanego we wszystkich trzech miejscowościach. Prace te jednakże nie spełniły w pełni oczekiwanych zamierzeń.

W latach 90. XX wieku wzrosło zainteresowanie badaniem języka u samych molizańskich Chorwatów. A. Piccoli i P. Sabella po ukończeniu studiów filologicznych w Zagrzebiu, próbowali doprowadzić wraz z innymi lingwistami i pasjonatami języka *na-našo*¹³² do unormowania języka molizańsko-chorwackiego. W roku 2000 powstały pierwsze tak obszerne, oddzielne słowniki dla miejscowości Kruč¹³³ i Mundimitar¹³⁴. Natomiast w 2004 roku została wydana usystematyzowana gramatyka języka używanego w Mundimitrze.

¹²⁹ Por. punkt 3.5.2.

¹³⁰ Por. np. Дуличенко А. Д., 2006: *Современное славянское языкознание и славянские литературные микроязыки*, [w:] *Славянские литературные микроязыки и языковые контакты*. Ред. Дуличенко А. Д., Густавссон С., Тарту, с. 22-46.

¹³¹ Por. np. Vidov B., 1972: *Vocabolario in dialetto dell'isola linguistica croata nel Molise*. Toronto; Vidov B., 1974: *Grammatica del dialetto ikavo-štoko del delle località dell'isola linguistica croata nel Molise*. Toronto.

¹³² M. in.: W. Breu, G. Piccoli, A. Sammartino i in.

¹³³ Breu W, Piccoli G., Marčec S., 2000: *Dizionario croato molisano di Acquaviva Collecroce. Dizionario plurilingue della lingua slava minoranza di provenienza dalmata di Acquaviva Collecroce in Provincia di Campobasso, dizionario, registri, grammatica, testi*. Campobasso.

¹³⁴ Piccoli A., Sammartino A., 2000: *Dizionario dell'idioma croato-molisano di Montemitro / Rječnik molisohrvatskoga govora Mundimitra*. Fondazione "Agostina Piccoli". Matica Hrvatska. Montemitro-Zagreb.

Warianty języka w tych trzech wioskach nieznacznie różnią się między sobą. Obecnie trwają próby jego ujednolicenia. Rešetar na początku XX wieku prognozował, że w przeciągu 50 lat język molizańskich Chorwatów zaginie. Na szczęście, sąd ten się nie spełnił. Język molizańsko-chorwacki wciąż żyje! Obecnie prowadzone są nawet pewne zabiegi normatywizujące go, powstają gramatyki i słowniki języka *na-našo*. Rozwija się twórczość pisarska wśród mieszkańców Filića, Kruča i Mundi-mitra.

Język stanowi najsilniejszą broń w walce o zachowanie własnej tożsamości narodowej. Chorwacka społeczność molizańskich wiosek coraz bardziej stara się strzec swojej tradycji i kultury poprzez pielęgnowanie języka. Niezmiernie pozytywnym faktem jest, iż język rodzimy zostaje ożywiony w komunikacji coraz to większej części społeczności molizańskich wiosek i nie staje się tylko wspomnieniem najstarszego pokolenia. Pojawienie się twórców piszących w tym języku, widoczna aktywność w pracach normatywnych, zwracanie większej uwagi na edukację najmłodszego pokolenia oraz dbałość działaczy społecznych o kultywowanie tradycji i dziedzictwa rodzimego budzi nadzieje na przetrwanie.

V. Język molizańskich Chorwatów wobec współczesnego standardu chorwackiego

Język molizańskich Chorwatów, jak i ich cała tradycja kulturowa, była zapamiętywana przez pokolenia i przekazywana z dziada pradziada ustnie. Enklawa słowiańska, zamknięta najpierw w obronnych murach na wzgórzach apenińskich, zajmująca się rolnictwem była hermetyczna i kultywowała właściwie bez przeszkód swoje tradycje.

Jedynie kościół po pewnym czasie stał się najwcześniejszym elementem romanizacji. Nie wiadomo dlaczego społeczność ta nie wychowała swoich duchownych, w przeciwieństwie do burgenlandzkich Chorwatów¹³⁵, być może w środowisku tym brak było powołań kapłańskich, lub niski status społeczny ograniczył młodzieży molizańskiej dostęp do szkół. Być może przybysze z drugiej strony Morza Adriatyckiego przywieźli ze sobą niewielką liczbę kapłanów, którzy nie wychowali swoich następców, a po ich śmierci kościół katolicki nie zadbał o te sprawy, a kapłani włoscy nie zdrażali ochoty uczenia się języka ludności miejscowej.

Słowianie molizańscy, zajęci sprawami powszechnej codzienności, zagubieni w morzu przede wszystkim romańskich sąsiadów nie zadbali o edukację swoich dzieci w języku rodzimym i w wyniku tego nie zachowali tradycji pisemnej. Kto się wy-

¹³⁵ Por. Ślęzak A., 2006: *Burgenlandzcy Chorwaci i ich tradycje językowe*. Wydawnictwo ATH. Bielsko-Biała, s. 40-45.

edukował musiał rozwijać swoje umiejętności w szkołach włoskich i następstwem tego była emigracja do bardziej bogatych i atrakcyjnych środowisk na terenie Italii lub poza nią. Powodowało to odcięcie się od słowiańskich korzeni i nie kontynuowanie tradycji przodków.

Długie lata, a nawet wieki nikt nie interesował się Słowianami molizańskimi i w takim stanie przetrwali do czasów współczesnych. Dopiero XIX wiek przyniósł zintensyfikowane zainteresowania tą częścią świata i jej mieszkańcami. Do słowiańskich wiosek w południowej części Włoch zaczęli przybywać profesjonaliści, najczęściej sponsorowani przez swoje Akademie Nauk wybitni językoznawcy i kulturologi, a właściwie humaniści, jak J. Baudouin de Courtenay, M. Rešetar i inni¹³⁶, którzy zbierając dostępny materiał językowy i kulturowy, starali się go opisać, analizować czym przyczynili się do archiwizacji pozostałości słowiańskiego dziedzictwa.

Wiek XX przyniósł nowe wyzwania w tym zakresie, molizańscy Chorwaci zaczęli kontaktować się z chorwackimi ośrodkami kulturalnymi i naukowymi. Część zdolnej młodzieży uzyskiwała możliwość kontynuowania nauki w Zagrzebiu (A. Piccoli, P. Sabella i inni). Ich rodzimy język stał się materiałem naukowym do prowadzenia prac związanych z rozprawami dyplomowymi. Nastała nadzieja, że właśnie to pokolenie przerwie tradycję ustną, i zacznie utrwalanie resztek swojego dziedzictwa dla potomności. Szkoda, że A. Piccoli, która przedwcześnie zgasła, nie zdążyła swoich planów zrealizować. Chciała bowiem opracować normę języka rodzimego oraz opublikować słownik i gramatykę. Znakomitym kontynuatorem jej zamierzeń stał się jej mąż, dzisiejszy konsul honorowy Chorwacji pan Antonio Sammarino, z wykształcenia geodeta, z zamiłowania humanista, wielki pasjonat języka swoich przodków. Z jego inicjatywy i przyjaciół utworzono fundację, która ma na celu uchronienie przed zapomnieniem rodzimej spuścizny.

A. Sammartino napisał pierwszą gramatykę swojego macierzystego języka¹³⁷ wzorując się na współczesnych osiągnięciach językoznawców chorwackich. Jest ona wstępnym przygotowaniem bardzo potrzebnych publikacji dla molizańskich Chorwatów, elementarza, słowników dla dzieci i młodzieży, publikacji stosunkowo licznych pisarzy i poetów, wreszcie będzie stanowiła zaczątek dyskusji wszystkich mieszkańców trzech molizańsko-chorwackich wsi do stworzenia jednolitej normy języko-

¹³⁶ Por. rozdział IV.

¹³⁷ Por. Sammartino A. 2004: *Grammatica della lingua Croatomolisana / Gramatika moliškohrvatskoga jezika*. Fondazione "Agostina Piccoli". Profil International. Montemitro-Zagreb.

wej. Taką pracę, we współpracy z autriackimi i chorwackimi językoznawcami, już wykonali burgenlandzcy Chorwaci, publikując znakomitą gramatykę ich języka rodzimego.¹³⁸

Gramatika moliškohrvatskoga jezika A. Sammartino napisana w języku włoskim i współczesnym standardzie chorwackim jest podstawą niniejszego opisu konfrontatywnego, porównującego współczesne systemy językowe języków molizańsko-chorwackiego oraz chorwackiego¹³⁹. Ze względów technicznych tylko w niezbędnych przypadkach dokonano zapisu akcentów, ponieważ w jednym i drugim języku w publikacjach nie akcentuje się tekstów.

Przedstawiony niżej opis konfrontatywny jest pierwszym takim ujęciem dwóch języków współczesnych Słowian, których historyczne zawirowania spowodowały różny ich rozwój. Jest to próba podjęta przez cudzoziemca, który ma inną perspektywę oglądu cywilizacji, kultury i języka dwóch bardzo bliskich sobie narodów.

5.1. Alfabet

5.1.1. W układzie alfabetycznym języka molizańskich Chorwatów wyróżnia się 32 grafemów, odpowiadającym odpowiednim fonemom. Jest ich o dwa znaki więcej w porównaniu do współczesnego standardu chorwackiego, choć w alfabecie molizańskim występuje cztery inne fonemy zapisywane dwuznakami, w języku chorwackim dwa inne nieznane językowi molizańskiemu. Alfabet, którym posługują się oba języki, to tzw. chorwacka *gajica*, wprowadzona przez Ljudevita Gaja w okresie odrodzenia ilirskiego (1838-1846), por.:

m-ch.	ch.
A, a	A, a
D, d	D, d
C, c	C, c
Č, č	Č, č
-	Ć, ć
D, d	D, d
-	Đ, đ

¹³⁸ Benčić N., Csenar-Schuster A., Kinda-Berlaković Z., Koschat J., Kuzmić L., Lončarić M., Newekłowsky G., Rotter I., Sučić I., Vlašić J., Vulić S., Znika M., 2003: *Gramatika gradišćankohrvatskoga jezika*. Željezo.

¹³⁹ Większość przykładów zawartych w *Gramatyce...* jest cytowanych jako materiał językowy w niniejszej rozprawie ze względu na skromną i trudno dostępną literaturę rodzimą.

Dj, dj	-
Dz, dz	-
Dž, dž	Dž, dž
E, e	E, e
F, f	F, f
G, g	G, g
H, h	H, h
I, i	I, i
J, j	J, j
K, k	K, k
Kj, kj	-
L, l	L, l
Lj, lj	Lj, lj
M, m	M, m
N, n	N, n
Nj, nj	Nj, nj
O, o	O, o
P, p	P, p
R, r	R, r
S, s	S, s
Š, š	Š, š
T, t	T, t
Tj, tj	-
U, u	U, u
V, v	V, v
Z, z	Z, z
Ž, ž	Ž, ž

5.2. Fonetyka i fonologia

5.2.1. Systemy fonetyczne i fonologiczne w obu językach są zasadniczo podobne, jednak istnieje w nich także wiele różnic.

5.2.2. System samogłoskowy

5.2.2.1. Inwentarz samogłoskowy:

W systemie samogłoskowym w obydwu językach występuje 5 podobnych głosek otwartych, z tym, że w języku molizańskim są one mniej otwarte, tj. wymawiane przy węższym otwarciu ust:

m-ch.

/i/ /u/
 /e/ /o/
 /a/

ch.

/i/ /u/
 /e/ /o/
 /a/

Artikulacja molizańskich samogłosek jest mniej więcej podobna do chorwackich. Za wyjątkiem *u*, która w określonych pozycjach (w nagłosie przed samogłoską, np. *ualju* ch. *hej*, *vi!*, *ueha* ch. *uzvik za dozivanje ovaca*; po spółgłoskach *k* i *g* w tak w romańskich pożyczkach, np.: *kuarta* ch. *kvarta*, *guarit* ch. *ozdraviti*, jak i rodzimych wyrazach, np.: *kuas* ch. *kvas*, *hualit* ch. *hvaliti*, jest wymawiana jak [u].

5.2.2.2. Dawne *ě* w molizańskochorwackim języku rozwinął się w *i*, w chorwackim zaś w *ije*, np.: *bijel*, *dijete*, itp. lub *je*, np.: *djela*, *ponedeljka*, itd.

5.2.2.3. Dawne nosówki *ę* i *o* w molizańskochorwackim języku uległy denazalizacji odpowiednio w *e*, np.: *meso*, *jezik*, itp. i w *u*, np. *muž*, *ruka*, itp.

5.2.2.4. Dawne *y* rozwinęło się w *i*, np.: *bit*, *mi*, *miš*, *riba*, itp.

5.2.2.5. Dawne *ѣ*, *ѥ* realizowały się jako *a*, np.: *malin*, *petak*, *dan*, *san*, itp., za wyjątkiem Inst. sg. zaimka osobowego *ja* (> *azъ*), gdzie *ѥ* rozwinęło się w *e*, por. *menom* (> *мѣној*), ch. *mnom*.

5.2.2.1. Podobnie, jak w standardzie chorwackim język molizańsko-chorwacki posiada *r* (*r* sonantyczne), pełniące funkcję samogłoski w sytuacji między dwoma innymi spółgłoskami, por. np.: *prst* ch. *prst*, *srp* ch. *srp*, *srce* ch. *srce*, itp.

5.2.3. System spółgłoskowy

System spółgłoskowy w obu językach jest podobny, z różnicą braku w języku molizańsko-chorwackim spółgłoski *đ*, a w chorwackim *dj*, *dz*, *dž*, *kj* i *tj*, por. np.:

m-ch.	ch.
<i>dodj</i>	<i>dodi</i>
<i>djavulil</i>	<i>feferon</i>
<i>dzer</i>	<i>nula, nista</i>
<i>dzink</i>	<i>cink</i>
<i>džudič</i>	<i>sudac</i>
<i>džardin</i>	<i>vrt</i>
<i>sundze</i>	<i>sunce</i>
<i>kondze</i>	<i>konac</i>
<i>kjumača</i>	<i>dugačak jastuk</i>
<i>kjota</i>	<i>polako</i>
<i>tjaca</i>	<i>trg</i>
<i>utj</i>	<i>pobjeći</i> , itd.

5.2.3.1. Inwentarz samogłoskowy:

Molizańsko-chorwacki system spółgłoskowy składa się z 27 fonemów, por.:¹⁴⁰

<i>sonanti</i>				<i>šumni soglasnici / opstruenti</i>			
<i>v</i>			<i>m</i>	<i>p</i>	<i>p</i>	<i>f</i>	
	<i>l</i>	<i>r</i>	<i>n</i>	<i>t</i>	<i>d</i>		
<i>i</i>	<i>l'</i>		<i>n'</i>	<i>c</i>	<i>ʒ</i>	<i>s</i>	<i>z</i>
<i>t</i>				<i>t'</i>	<i>k'</i>	<i>d'</i>	
				<i>č'</i>		<i>ʒ'</i>	<i>š</i> <i>ž</i>
				<i>k</i>		<i>g</i>	<i>h</i>

5.2.3.2. W języku molizańsko-chorwackim możliwe jest:

5.2.3.2.1. występowanie oboczności dźwięcznej // bezdźwięcznej, np.:

<i>b>p</i>	<i>šibak</i> // <i>šipka</i>
<i>d>t</i>	<i>ridak</i> // <i>ritka</i> ch <i>rijedak</i>
<i>z>s</i>	<i>nizak</i> // <i>niska</i>
<i>ž/>š</i>	<i>težak</i> // <i>teška</i> , itp.

5.2.3.2.2. udźwięcznienie bezdźwięcznej, np.:

<i>s>z</i>	<i>s Bogom</i> > <i>zbogom</i> , itp.
---------------	---------------------------------------

5.2.3.2.3. upodobnienie poprzedzającej spółgłoski, np.:

<i>sc>šč</i>	<i>*iščem</i> > <i>iščem</i> ch. <i>tražim</i> , itp.
-----------------	---

5.2.3.2.4. występowanie palatalizacji, np.:

<i>k>č</i>	<i>divojka</i> : <i>divojčina</i>
<i>g>ž</i>	<i>Bog</i> : <i>Bože</i>
<i>h>š</i>	<i>muha</i> : <i>mušica</i> , itp.

5.2.3.2.5. palatalizacja sąsiedniej spółgłoski przez *j*, np.:

<i>k+j>č</i>	<i>drkat</i> : <i>drčem</i>
<i>h+j>š</i>	<i>mahat</i> : <i>mašem</i>
<i>s+j>š</i>	<i>pisat</i> : <i>pišem</i>
<i>z+j>ž</i>	<i>mazat</i> : <i>mažem</i> , itp.

5.2.3.2.6. występowanie *l* epentetycznego między spółgłoskami *vj* i *bj*, np.:

<i>m-ch.</i>	<i>ch.</i>
<i>sinovlje</i>	<i>sinovi</i>
<i>zdravlje</i>	<i>zdravlje</i>

¹⁴⁰ Por. Piccoli A., 1999: *Fonološki prikaz govora u Montemitru*, [w:] *Ali Tagliate parole di un libro incompiuto*. Vasto, s. 29.

zgubljen *izgubljen*, itp.

5.2.3.2.7. redukcja *-l*, np.:

m-ch.	ch.
<i>kota</i>	<i>kotao</i>
<i>vo</i>	<i>vol</i>
<i>so</i>	<i>sol</i>
<i>pita</i>	<i>pitao</i>
<i>kopa</i>	<i>kopao</i>
<i>poša</i>	<i>pošao</i> , itp.

Także w zapożyczeniach włoskich, np.:

m-ch.	wł.
<i>kana</i>	<i>canal</i>
<i>đženera</i>	<i>general</i>
<i>kardina</i>	<i>cardinal</i> , itp.

5.2.3.2.8. zmiana spółgłoski *c* w *dz* po spółgłosce *n*, np.:

m-ch.	ch.
<i>sundze</i>	<i>sunce</i>
<i>kondze</i>	<i>konac</i>

Także w zapożyczeniach włoskich, np.:

m-ch.	wł.
<i>lindzum</i>	<i>plahta</i>
<i>kandzuna</i>	<i>pjesma</i> , itp.

5.2.3.2.9. występowanie *b* wstawnego między po spółgłosce *m*, np.:

m-ch.	ch.
<i>mbrav</i>	<i>mrav</i>
<i>mbliko</i>	<i>mlijeko</i>
<i>mblad</i>	<i>mlad</i>
<i>zembja</i>	<i>zemlja</i> , itp.

5.2.3.2.10. występowanie tzw. *a* ruchomego, np.:

pulpak : *pupka*
ocat : *octa*
nohat : *nohta*
divojka : *divojk*
daska : *daske*

dobar : *dobri*

kratak : *kratki*, itp.

5.2.3.2.12. redukcja nagłowswych, śródgłosowych lub wygłosowych części wyrazu, nawet sylab, np.:

m-ch.	ch.
'na	<i>jedan, jedna</i>
'ni	<i>onaj</i>
'š	<i>hoćeš</i>
'aš	<i>moraš</i>
sa'	<i>dada</i>
ka'	<i>kada</i>
govora'	<i>govoriti</i>
do'	<i>doći</i> , itp.

5.2.4. Prozodia

Język molizańskich Chorwatów, podobnie jak współczesny standard chorwacki, posiada podobny typ prozodyczny, wyróżniający cztery rodzaje akcentów nowosztokawskich: dwa opadające (*silazni*):

- krótki ("), np.: *brat* 'brat', *prst* 'palec', itp.

- długi (^), np.: *grâd* 'miasto', 'zamek', *kônj* 'koń', itp.

dwa wznoszące (*uzlazni*):

- krótki (`), np.: *kùčak* 'pies', *kòrito* 'koryto', itp.

- długi ('), np.: *ríča* 'wyraz', *rúka* 'ręka', itp.

Różni się natomiast od standardu chorwackiego:

- możliwością podwójnego akcentowania tego samego wyrazu w kombinacjach, por. np.:

- krótki wznoszący - krótki opadający, por. np.:

dìtič 'dziecko', *lèjit* 'czytać', *pàpar* 'pieprz', *pètak* 'piątek', itp.

- krótki wznoszący - długi opadający, por. np.:

klòbûk 'kapelusze', *kòlâč* 'okrągłe ciastko', *kospòdâr* 'gospodarz', *pèčûrka* 'grzyb', itp.

W standardzie chorwackim obserwujemy w tym zakresie innego typu zmiany. Nastąpiło przesunięcie akcentu i powstanie jego czterech typów intonacyjnych i ilo-

czasowych (dwa krótkie, dwa długie, utrzymanie dwóch starych i powstanie dwóch nowych intonacji)

5.3. Morfologia

Odmienne części mowy:

5.3.1. Język molizańskich Chorwatów, podobnie jak współczesny standard chorwacki, posiada po pięć rodzajów kategorii odmiennych i nieodmiennych.

Do odmiennych zaliczamy:

- w grupie formacji imiennych

- rzeczowniki (*imenice*),
- przymiotniki (*pridjevi*),
- zaimki (*zamjenice*),
- liczebniki (*brojevi*);

- w grupie formacji werbalnych:

- czasowniki (*glagoli*);

Do nieodmiennych zaliczamy:

- przysłówki (*prilozi*),
- przyimki (*prijedlozi*),
- spójniki (*veznici*),
- wykrzykniki (*usklici*),
- partykuły (*čestice*);

5.3.2. W obu językach formacje imienne odmieniają się przez rodzaje, liczby i przypadki, a formacje werbalne przez rodzaje, liczby i osoby.

5.3.2.1. Język molizańskich Chorwatów zasadniczo posiada, podobnie jak standard chorwacki, trzy rodzaje: męski (*muški*), żeński (*ženski*) i nijaki (*srednji*). Jednak większość molizańskich rzeczowników rodzaju nijakiego, pod wpływem języka włoskiego i jego dialektów, zatraciła swoją funkcję na rzecz rodzaju męskiego. Częściowo zachowane morfologiczno-syntaktyczne cechy rodzaju nijakiego skłoniły językoznawców do zaznaczenia tych form nazwą *były rodzaj nijaki* (*bivši srednji rod*).¹⁴¹

¹⁴¹ Por. Sammartino A. 2004: *Grammatica della lingua Croatomolisana / Gramatika moliškohrvatskoga jezika*. Fondazione "Agostina Piccoli". Profil International. Montemitro-Zagreb, s. 201.

5.3.2.2. Oba języki posiadają dwie liczby: pojedynczą (*jednina*) i mnogą (*mnożina*). Język molizańskich Chorwatów zachował częściowo liczbę podwójną (*dvojina*), por. np.:
- konstrukcje liczebnikowe od 2-3 z rzeczownikiem:

m-ch.	ch.		m-ch.	ch.
<i>dva imena</i>	<i>dva imena</i>	ale	<i>osam imeni</i>	<i>osami mena</i>
<i>tri stolice</i>	<i>tri stola</i>	ale	<i>šest stolic</i>	<i>šest stolota</i>
<i>četiri ljuda</i>	<i>četiri čovjeka</i>	ale	<i>pet ljudi</i>	<i>pet ljudi</i> , itp.

5.3.2.3. Oba języki formy imienne odmieniają przez sześć przypadków: *nomintivi*, *genetiv*, *dativ*, *akuzativ*, *voktiv*, *lokativ*, *instrumental*. Często język chorwacki Vok. liczby pojedynczej nie posiada, natomiast w języku molizańskich Chorwatów istnieją regularnie wszystkie przypadki. Formy zaś werbalne odmieniają się przez osoby.

5.4. Rzeczowniki (imenice)

Rzeczowniki w języku molizańskich Chorwatów zachowały wiele form dawnych, choć wpływ sąsiednich dialektów i języka włoskiego mocno zmienił ich strukturę. Została zachwiana kategoria rodzaju. Słowiańskie trzy rodzaje; męski, żeński i nijaki zostały zredukowane do dwóch rodzajów: męskiego i żeńskiego, co miało wpływ na podział deklinacyjny, diametralnie różniący się od standardu chorwackiego. Molizańskie rzeczowniki posiadają dwa typy deklinacyjne: rodzaju męskiego i żeńskiego.

5.4.1. Deklinacja rzeczowników rodzaju męskiego

Molizańskie rzeczowniki rodzaju męskiego wyróżniają pięć podgrup deklinacyjnych:

5.4.1.1. rzeczowniki z sufiksem -Ø, por.:

	liczba pojedyncza				liczba mnoga			
	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.
Nom.	<i>ljud-Ø</i>	<i>čovjek-Ø</i>	<i>grad-Ø</i>	<i>grad-Ø</i>	<i>ljud-e</i>	<i>ljud-i</i>	<i>grad-a</i>	<i>grad-ovi</i>
Gen.	<i>ljud-a</i>	<i>čovjek-a</i>	<i>grad-a</i>	<i>grad-a</i>	<i>ljud-i</i>	<i>ljud-i</i>	<i>grad-i</i>	<i>grad-ova</i>
Dat.	<i>ljud-u</i>	<i>čovjek-u</i>	<i>grad-u</i>	<i>grad-u</i>	<i>ljud-ami</i>	<i>ljud-ima</i>	<i>grad-ami</i>	<i>grad-ovima</i>
Akuz.	<i>ljud-a</i>	<i>čovjek-a</i>	<i>grad-a</i>	<i>grad-a</i>	<i>ljud-e</i>	<i>ljud-e</i>	<i>grad-a</i>	<i>grad-ove</i>
Vok.	<i>ljud-Ø/-e</i>	<i>čovječ-e</i>	<i>grad-Ø</i>	<i>grad-u</i>	<i>ljud-e</i>	<i>ljud-i</i>	<i>grad-a</i>	<i>grad-ovi</i>
Lok	<i>ljud-u</i>	<i>čovjek-u</i>	<i>grad-Ø</i>	<i>grad-u</i>	<i>ljud-e</i>	<i>ljud-ima</i>	<i>grad-e</i>	<i>grad-ovima</i>
Instr.	<i>ljud-em</i>	<i>čovjek-om</i>	<i>grad-em</i>	<i>grad-om</i>	<i>ljud-ami</i>	<i>ljud-ima</i>	<i>grad-ami</i>	<i>grad-ovima</i> , itp.

Rzeczownik *sin* deklinuje się w liczbie pojedynczej według powyższego wzoru, w liczbie mnogiej zaś posiada rozszerzenia, por.:

	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.
Nom.	<i>sin-Ø</i>	<i>sin-Ø</i>	<i>sin-ov-lj-e</i>	<i>sin-ovi</i>
Gen.	<i>sin-a</i>	<i>sin-a</i>	<i>sin-ov-lj-i</i>	<i>sin-ova</i>
Dat.	<i>sin-u</i>	<i>sin-u</i>	<i>sin-ov-lj-i</i>	<i>sin-ovima</i>
Akuz.	<i>sin-a</i>	<i>sin-a</i>	<i>sin-ov-lj-e</i>	<i>sin-ove</i>
Vok.	<i>sin-Ø</i>	<i>sin-e</i>	<i>sin-ov-lj-e</i>	<i>sin-ovi</i>
Lok	<i>sin-Ø</i>	<i>sin-u</i>	<i>sin-ov-lj-e</i>	<i>sin-ovima</i>
Instr.	<i>sin-em</i>	<i>sinom</i>	<i>sin-ov-lj-i</i>	<i>sin-ovima</i>

5.4.1.2. rzeczowniki z sufiksem *-a* lub *-o*, por.:

Sufiksy *-a* lub *-o* są wynikiem zaniku wygłosowej spółgłoski *-l*, która pojawia się w niektórych przypadkach zależnych, najczęściej w liczbie mnogiej, por, np.:

liczba pojedyncza			liczba mnoga	
	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.
Nom.	<i>kota-Ø</i>	<i>kota-o</i>	<i>kot-l-e</i>	<i>kot-l-ovi</i>
Gen.	<i>kot-l-a</i>	<i>kot-l-a</i>	<i>kot-l-i</i>	<i>kot-l-ova</i>
Dat.	<i>kot-l-u</i>	<i>kot-l-u</i>	<i>kot-l-ami</i>	<i>kot-l-ovima</i>
Akuz.	<i>kota-Ø</i>	<i>kota-o</i>	<i>kot-l-e</i>	<i>kot-l-ove</i>
Vok.	<i>kota-Ø</i>	<i>kota-o</i>	<i>kot-l-e</i>	<i>kot-l-ovi</i>
Lok	<i>kot-a</i>	<i>kot-l-u</i>	<i>kot-l-e</i>	<i>kot-l-ovima</i>
Instr.	<i>kot-l-em</i>	<i>kot-l -om</i>	<i>kot-l-ami</i>	<i>kot-l-ovima</i> , itp.

5.4.1.3. W podobny sposób, jak wyżej, deklinują się rzeczowniki z sufiksem *-o* zapożyczone z języka włoskiego, por. np.: *tito* (wł. *tetto*) ch. *krov*:

liczba pojedyncza		liczba mnoga		
	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.
Nom.	<i>tit-o</i>	<i>krov- Ø</i>	<i>tit-a</i>	<i>krov-ovi</i>
Gen.	<i>tit-a</i>	<i>krov-a</i>	<i>tit-i</i>	<i>krov-ova</i>
Dat.	<i>tit-u</i>	<i>krov-u</i>	<i>tit-ami</i>	<i>krov-ovima</i>
Akuz.	<i>tit-o</i>	<i>krov-a</i>	<i>tit-a</i>	<i>krov-ove</i>
Vok.	<i>tit-o</i>	<i>krov-u</i>	<i>tit-a</i>	<i>krov-ovi</i>
Lok	<i>tit-o</i>	<i>krov-u</i>	<i>tit-a</i>	<i>krov-ovima</i>
Instr.	<i>tit-em</i>	<i>krov-om</i>	<i>tit-ami</i>	<i>krov-ovima</i> , itp.

5.4.1.4. rzeczowniki rodzaju męskiego zapożyczone z języka włoskiego z sufiksami *-a, -e, -i, -o, -u*, por.:

Do tego typu włoskich zapożyczeń dodawało się sufiksy słowiańskie, por. np.:

	liczba pojedyncza				liczba mnoga			
	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.
Nom.	<i>papa-Ø</i>	<i>pap-a</i>	<i>kafe-Ø</i>	<i>kav-a</i>	<i>papa-j-e</i>	<i>pap-e</i>	<i>kafe-j-e</i>	<i>kav-e</i>
Gen.	<i>papa-j-a</i>	<i>pap-e</i>	<i>kafe-j-a</i>	<i>kav-e</i>	<i>papa-j-i</i>	<i>pap-a</i>	<i>kafe-j-i</i>	<i>kav-a</i>
Dat.	<i>papa-j-u</i>	<i>pap-i</i>	<i>kafe-j-u</i>	<i>kav-i</i>	<i>papa-j-ami</i>	<i>pap-ama</i>	<i>kafe-j-ami</i>	<i>kav-ama</i>
Akuz.	<i>papa-j-a</i>	<i>pap-u</i>	<i>kafe-Ø</i>	<i>kav-u</i>	<i>papa-j-e</i>	<i>pap-e</i>	<i>kafe-j-e</i>	<i>kav-e</i>
Vok.	<i>papa-Ø</i>	<i>pap-a</i>	<i>kafe-Ø</i>	<i>kava</i>	<i>papa-j-e</i>	<i>pap-e</i>	<i>kafe-j-e</i>	<i>kav-e</i>
Lok	<i>papa-j-u</i>	<i>pap-i</i>	<i>kafe-Ø</i>	<i>kav-i</i>	<i>papa-j-e</i>	<i>pap-ama</i>	<i>kafe-j-e</i>	<i>kav-ama</i>
Instr.	<i>papa-j-em</i>	<i>pap-om</i>	<i>kafe-j-em</i>	<i>kav-om</i>	<i>papa-j-ami</i>	<i>pap-ama</i>	<i>kafe-j-ami</i>	<i>kav-ama</i> , itp.

Rzeczownik *papa* oznacza w standardzie chorwackim *tata* (podobny rzeczownik *papa* występuje w Dalmacji i jest traktowany jako regionalizm), natomiast *pâpa* oznacza w ch. *papa* (pol. *papież*) i deklinuje się nieco inaczej, w liczbie pojedynczej posiada tylko trzy przypadki, pozostałe są zapożyczone z języka włoskiego, np. Gen. *Misa do papa.* (z wł. *La messa del papa.*) ch *Papina misa.* por.:

liczba pojedyncza			liczba mnoga	
	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.
Nom.	<i>pap-a</i>	<i>pap-a</i>	<i>pap-e</i>	<i>pap-e</i>
Gen.	-	<i>pap-e</i>	<i>pap-i</i>	<i>pap-a</i>
Dat.	<i>pap-u</i>	<i>pap-i</i>	<i>pap-ami</i>	<i>pap-ama</i>
Akuz.	-	<i>pap-a</i>	<i>pap-e</i>	<i>pap-e</i>
Vok.	-	<i>pap-e</i>	<i>pap-e</i>	<i>pap-e</i>
Lok	-	<i>pap-i</i>	<i>pap-e</i>	<i>pap-ama</i>
Instr.	<i>pap-em</i>	<i>pap-om</i>	<i>pap-ami</i>	<i>pap-ama</i>

5.4.1.5. rzeczowniki rodzaju męskiego, które zostały przeniesione z rodzaju nijakiego w ramach kontaminacji rodzajowej, por.:

Dawne rzeczowniki rodzime rodzaju męskiego pod wpływem sąsiadujących dialektów i języka włoskiego zredukowane zostały do rodzaju męskiego, znaczna część jednak zachowała paradygmaty z dawnej deklinacji spółgłoskowej, por. np.:

	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.
Nom.	<i>dit-e</i>	<i>dijet-e</i>	<i>dic-a</i>	<i>djec-a</i>
Gen.	<i>dit-et-a</i>	<i>djet-et-a</i>	<i>dic-e/-ov</i>	<i>djec-e</i>
Dat.	<i>dit-et-u</i>	<i>djet-et-u</i>	<i>dic-ami</i>	<i>djec-i</i>
Akuz.	<i>dit-e/ dit-et-a</i>	<i>dijet-e</i>	<i>dic-a</i>	<i>djec-u</i>
Vok.	<i>dit-e</i>	<i>dijet-e</i>	<i>dic-a</i>	<i>djec-o</i>
Lok	<i>dit-e</i>	<i>djet-et-u</i>	<i>dic-a</i>	<i>djec-i</i>
Instr.	<i>dit-et-em</i>	<i>djet-et-om</i>	<i>dic-ami</i>	<i>djec-om</i>

	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.
Nom.	<i>tel-e</i>	<i>tel-e</i>	<i>tel-enj-a</i>	<i>telad</i>
Gen.	<i>tel-et-a</i>	<i>tel-et-a</i>	<i>tel-enj-i</i>	<i>telad-i</i>
Dat.	<i>tel-et-u</i>	<i>tel-et-u</i>	<i>tel-enj-i</i>	<i>telad-i</i>
Akuz.	<i>tel-e/ tel-et-a</i>	<i>tel-e</i>	<i>tel-enj-a</i>	<i>telad</i>
Vok.	<i>tel-e</i>	<i>tel-e</i>	<i>tel-enj-a</i>	<i>telad-i</i>
Lok	<i>tel-et-u</i>	<i>tel-et-u</i>	<i>tel-enj-a</i>	<i>telad-i</i>
Instr.	<i>tel-et-em</i>	<i>tel-et-om</i>	<i>tel-enj-i</i>	<i>telad-i</i>

	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.
Nom.	<i>vrin-e</i>	<i>vrijem-e</i>	<i>vrin-en-a</i>	<i>vrem-en-a</i>
Gen.	<i>vrin -en-a</i>	<i>vrem-en-a</i>	<i>vrin-en-i</i>	<i>vrem-en-a</i>
Dat.	<i>vrin -en -u</i>	<i>vrem-en-u</i>	<i>vrin-en-i/-ami</i>	<i>vrem-en-ima</i>
Akuz.	<i>vrin-e</i>	<i>vrijem-e</i>	<i>vrin-en-a</i>	<i>vrem-en-a</i>
Vok.	<i>vrin-e</i>	<i>vrijem-e</i>	<i>vrin-en-a</i>	<i>vrem-en-a</i>
Lok	<i>vrin-e</i>	<i>vrem-en-u</i>	<i>vrin-en-a</i>	<i>vrem-en-ima</i>
Instr.	<i>vrin -en-em</i>	<i>vrem-en-om</i>	<i>vrin-en-i/-ami</i>	<i>vrem-en-ima</i>

Można też spotkać przykłady rzeczowników, w których liczba pojedyncza odmienia się według jednego wzoru rozszerzenia, a liczba mnoga według innego, por.:

	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.
Nom.	<i>piplj-e</i>	<i>pil-e</i>	<i>piplj-en-a</i>	<i>pil-eć-i</i>
Gen.	<i>piplj-et-a</i>	<i>djet-et-a</i>	<i>piplj-en-i</i>	<i>pil-eć-a</i>
Dat.	<i>piplj-et-u</i>	<i>pil-et-u</i>	<i>piplj-en-i</i>	<i>pil-eć-ima</i>
Akuz.	<i>piplj-e/piplj-et-a</i>	<i>pil-et-a</i>	<i>piplj-en-a</i>	<i>pil-eć-i</i>

Vok.	<i>piplj-e</i>	<i>pil -e</i>	<i>piplj-en-a</i>	<i>pil-eć-i</i>
Lok	<i>piplj-et-u</i>	<i>pil-et-u</i>	<i>piplj-en-a</i>	<i>pil-eć-ima</i>
Instr.	<i>piplj-et-em</i>	<i>pil -et-om</i>	<i>piplj-en-i</i>	<i>pil-eć-ima</i>

Zdarzają się także przykłady rzeczowników rodzaju męskiego z sufiksem -Ø deklinującym się według dawnej deklinacji spółgłoskowej, por.:

	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.
Nom.	<i>miš-Ø</i>	<i>miš-Ø</i>	<i>miš-enj-a</i>	<i>miš-evi</i>
Gen.	<i>miš-et-a</i>	<i>miš-a</i>	<i>miš-enj-i</i>	<i>miš-eva</i>
Dat.	<i>miš-et-u</i>	<i>miš-u</i>	<i>miš-enj-i</i>	<i>miš-evima</i>
Akuz.	<i>miš-et-a</i>	<i>miš-a</i>	<i>miš-enj-a</i>	<i>miš-eve</i>
Vok.	<i>miš-Ø</i>	<i>miš-u</i>	<i>miš-enj-a</i>	<i>miš-evi</i>
Lok	<i>miš-et-u</i>	<i>miš-u</i>	<i>miš-enj-a</i>	<i>miš-evima</i>
Instr.	<i>miš-et-em</i>	<i>miš-em</i>	<i>miš-enj-i</i>	<i>miš-evima</i>

Rzeczowniki *oko* i *uho* w liczbie pojedynczej posiadają w większości podobne paradygmaty liczby pojedynczej w obu językach, zaś w liczbie mnogiej są one zróżnicowane, por.:

	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.
Nom.	<i>ok-o</i>	<i>oko</i>	<i>oč-Ø</i>	<i>oč-i</i>
Gen.	<i>oka</i>	<i>ok-a</i>	<i>oč-i</i>	<i>oč-iju</i>
Dat.	<i>ok-u</i>	<i>ok-u</i>	<i>oč-i</i>	<i>oč-ima</i>
Akuz.	<i>ok-o</i>	<i>ok-o</i>	<i>oč-Ø</i>	<i>oč-i</i>
Vok.	<i>ok-o</i>	<i>ok-o</i>	<i>oč-Ø</i>	<i>oč-i</i>
Lok	<i>ok-o</i>	<i>ok-o</i>	<i>oč-Ø</i>	<i>oč-ima</i>
Instr.	<i>ok-em</i>	<i>ok-om</i>	<i>oč-i</i>	<i>oč-ima</i>

	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.
Nom.	<i>uh-o</i>	<i>uh-o</i>	<i>uš-o</i>	<i>uš-i</i>
Gen.	<i>uh-a</i>	<i>uh-a</i>	<i>uš-i</i>	<i>uš-iju</i>
Dat.	<i>uh-u</i>	<i>uh-u</i>	<i>uš-i</i>	<i>uš-ima</i>
Akuz.	<i>uh-o</i>	<i>uh-o</i>	<i>uš-Ø</i>	<i>uš-i</i>
Vok.	<i>uh-o</i>	<i>uh-o</i>	<i>uš-Ø</i>	<i>uš-i</i>
Lok	<i>uh-o</i>	<i>uh-u</i>	<i>uš-Ø</i>	<i>uš-ima</i>
Instr.	<i>uh-em</i>	<i>uh-om</i>	<i>uš-i</i>	<i>uš-ima</i>

5.4.2. Deklinacja rzeczowników rodzaju żeńskiego.

5.4.2.1. Wśród rzeczowników rodzaju żeńskiego wyjątek stanowi rzeczownik *mat ch. majka*, który w śródgłosie zachował rozszerzenie dawnej deklinacji spółgłoskowej *-er-* i odmienia się następująco:

	liczba pojedyncza		liczba mnoga	
	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.
Nom.	<i>mat-Ø</i>	<i>majk-a</i>	<i>mat-er-e</i>	<i>majk-e</i>
Gen.	<i>mat-er-e</i>	<i>majk-e</i>	<i>mat-er-i</i>	<i>majk-i/maj-a-ka</i>
Dat.	<i>mat-er- Ø</i>	<i>majc-i</i>	<i>mat-er-ami</i>	<i>majk-ama</i>
Akuz.	<i>mat-er-u</i>	<i>majk-u</i>	<i>mat-er-e</i>	<i>majk-e</i>
Vok.	<i>ma</i>	<i>majko</i>	<i>mat-er-e</i>	<i>majk-e</i>
Lok.	<i>mat-er- Ø</i>	<i>majc-i</i>	<i>mat-er-e</i>	<i>majkama</i>
Instr.	<i>mat-er- om</i>	<i>majk-om</i>	<i>mat-er-ami</i>	<i>majkama</i>

Redukcja (*ma*) powstała w Vok. jest następstwem występowania podobnych zjawisk w języku włoskim, por. *tata* <*ta*, *Marijo* <*Ma*, itp.

5.4.2.2. Pozostałe rzeczowniki rodzaju żeńskiego kończą się na *-a* i odmieniają się według deklinacji *-a* tematowej, por. np.:

Nom.	<i>žen-a</i>	<i>žen-a</i>	<i>žen-e</i>	<i>žen-e</i>
Gen.	<i>žen-e</i>	<i>žen-e</i>	<i>žen-Ø/-i</i>	<i>žen-a</i>
Dat.	<i>žen-Ø</i>	<i>žen-i</i>	<i>žen-ami</i>	<i>žen- ama</i>
Akuz.	<i>žen-u</i>	<i>žen-u</i>	<i>žen-e</i>	<i>žen-e</i>
Vok.	<i>žen-a</i>	<i>žen-o</i>	<i>žen-e</i>	<i>žen-e</i>
Lok.	<i>žen-Ø</i>	<i>žen-om</i>	<i>žen-e</i>	<i>žen-ama</i>
Instr.	<i>žen-om</i>	<i>žen-om</i>	<i>žen-ami</i>	<i>žen-ama</i>

U rzeczowników zakończone w Nom. sg. na *-ka*, *-ca*, *-va*, *-nja* i *-dža* w obocznych formach Gen. pl. spotyka się ruchome *-a-*, por.:

Nom. sg.		Gen. pl.	
m-ch.	ch.	m-ch.	ch.
<i>divojka</i>	<i>djevojka</i>	<i>divojk / divojak</i>	<i>djevojaka</i>
<i>kruška</i>	<i>kruška</i>	<i>krušk / krušak</i>	<i>krušaka</i>
<i>ovca</i>	<i>ovca</i>	<i>ovc / ovac</i>	<i>ovaca</i>

<i>bičva</i>	<i>čarapa</i>	<i>bričv / bričav</i>	<i>čarapa</i>
<i>črišnja</i>	<i>črešnja</i>	<i>črišnj / črišanj</i>	<i>črešanja</i>
<i>pindža</i>	<i>crijep</i>	<i>pindž / pinač</i>	<i>crijepa, itp.</i>

5.5. Przymiotniki (pridjevi)

5.5.1. Molizańskie przymiotniki różnią się od chorwackich, szczególnie w zakresie konstrukcji składniowych. Posiadają, podobnie jak rzeczowniki zasadniczo dwa rodzaje (męski i żeński), przykłady rodzaju nijakiego występują rzadko, właściwie wyłącznie w konstrukcjach z zaimkiem wskazującym, np.:

m-ch.	ch.
<i>To je lipo.</i>	<i>To je lijepo.</i>
<i>Ideš samo ono stako.</i>	<i>Jedeš samo ono slasno, itp.</i>

Przymiotniki mogą występować w pozycji tak przed, jak i za rzeczownikiem, co jest zapożyczeniem z języka włoskiego, por. np.:

m-ch.	ch.	wł.
<i>hiža velika</i>	<i>velika kuća</i>	<i>casa grande</i>
<i>ljud velik</i>	<i>visok čovjek</i>	<i>uomo alto</i>
<i>snig bili</i>	<i>bijeli snijeg</i>	<i>neve bianca, itp.</i>

a także:

<i>lipa divojka</i>	<i>lijepa djevojka</i>	<i>bella ragazza</i>
<i>grubi vrime</i>	<i>ružno vrijeme</i>	<i>brutto tempo, itp.</i>

5.5.2. Podobnie jak chorwacki język molizańskich Chorwatów posiada przymiotniki określone (np. *crljeni*, *niski*, *zeleni*, itp.) i nieokreślone (np. *crljen*, *nizak*, *zelen*, itp.), choć coraz częściej użytkownicy języka molizańskiego nie rozróżniają ich funkcji, co jest wpływem języka włoskiego.

W formacjach nieokreślonych przymiotniki rodzaju męskiego w Nom. sg. kończą się na -Ø lub -a (>-l), w określonych na -i, por. np.:

przymiotniki nieokreślone:		przymiotniki określone:	
m-ch.	ch.	m-ch.	ch.
<i>bij-a</i>	<i>bijel</i>	<i>bili</i>	<i>bijeli</i>
<i>brižan</i>	<i>jadan, siromašan</i>	<i>brižni</i>	<i>jadni, siromašni</i>
<i>crljen</i>	<i>crven</i>	<i>crljeni</i>	<i>crveni</i>
<i>grub</i>	<i>ružan</i>	<i>grubi</i>	<i>ružni</i>

<i>lip</i>	<i>lijep</i>	<i>lipi</i>	<i>lijepi</i>
<i>lačan</i>	<i>gladan</i>	<i>lačni</i>	<i>gladni</i>
<i>opjen</i>	<i>pijan</i>	<i>opjeni</i>	<i>pijani</i>
<i>slak</i>	<i>slastan</i>	<i>slaki</i>	<i>slasni</i> , itp.

Natomiast przymiotniki rodzaju żeńskiego w obu przypadkach w Nom. sg. posiadają sufiks *-a*, zróżnicowanie polega natomiast w rodzaju akcentowania. Przymiotniki nieokreślone zasadniczo posiadają akcenty wznoszące, zaś określone - opadające, por. np.:

przymiotniki nieokreślone.	przymiotniki określone.	
m-ch.	m-ch.	ch.
<i>bîla</i>	<i>bîla</i>	<i>bijela</i>
<i>brîžna</i>	<i>brîžna</i>	<i>jadna, siromašna</i>
<i>crljéna</i>	<i>crljena</i>	<i>crvena</i>
<i>grûba</i>	<i>grûba</i>	<i>ružna</i>
<i>lîpa</i>	<i>lîpa</i>	<i>lijepa</i>
<i>lâčna</i>	<i>lačna</i>	<i>gladna</i>
<i>òpjena</i>	<i>opjena</i>	<i>pijana</i>
<i>slâka</i>	<i>slaka</i>	<i>slasna</i> , itp.

Istnieją również przymiotniki tak nieokreślone, jak i określone, które posiadają ten sam akcent, głównie krótki opadający, por. np.: *nova* ch. *nova*, *handava* ch. *prljava*, *sita* ch. *sita*, itp.

Przymiotniki rodzaju nijakiego występują rzadko i kończą się na *-o*, por. np.:

m-ch.	ch.
<i>bilo</i>	<i>bijelo</i>
<i>crljeno</i>	<i>crveno</i>
<i>grubo</i>	<i>ružno</i>
<i>lipo</i>	<i>lijepo</i>
<i>slako</i>	<i>slasno</i> , itp.

Przymiotniki nieokreślone w języku molizańskich Chorwatów stosuje się:

- w sytuacji, kiedy przymiotnik pełni funkcję predykatu, np.:

m-ch.	ch.
<i>Krv je crljen.</i>	<i>Krv je crvena.</i>
<i>Moj puč je dimbok.</i>	<i>Moj bunar je dubok.</i> , itp.

- kiedy przymiotnik posiada wyłącznie formę nieokreśloną, jak np. u przymiotników zakończonych na *-in*, np.:

m-ch.

ch.

Hiža ocina nima basu.

Očeva kuća nema podrum.

Vam ručnik materin.

Uzmi majčin ručnik., itp.

Przymiotniki określone zaś stosuje się:

- w sytuacji, kiedy przed przymiotnikiem występują zaimki wskazujące lub dzierżawcze, np.:

m-ch.

ch.

Oni lipi dite ne čini kle.

Ono lijepo dijete ne zadaje brige.

Ovi grubi vrime neče fujni maj.

Ovo ružno vrijeme neče nikad prestati. itp.

- w formach stopnia wyższego i najwyższego, np.:

m-ch.

ch.

Moj grad je veće lipi od tvogega.

Moj grad je lepši od tvogeg.

Grad veće lipi je moj.

Najljepši grad je moj. itp.

5.5.3. Molizańskie przymiotniki odmieniają się podobnie jak chorwackie, istnieją jednak pewne różnice.

W liczbie pojedynczej rodzaju męskiego przymiotniki nieokreślone posiadają:

m-ch.

ch.

- w Vok.:

sufiks = Nom.

-

- w Inst.:

-em

-im

zaś przymiotniki określone:

- w Dat. i w Lok.:

-omu

-omu, -om, -ome

- w Inst.:

-em

-im

W liczbie pojedynczej rodzaju żeńskiego przymiotniki nieokreślone posiadają:

m-ch.

ch.

- w Vok.:

sufiks = Nom.

-

- w Dat. i Loc.:

-Ø

-oj

zaś przymiotniki określone:

- w Dat. i w Lok.:

-Ø

-oj

W liczbie mnogiej przymiotniki nieokreślone i określone dla wszystkich rodzajów posiadają:

m-ch.

ch.

w Nom.:

-e

-i (dla r. męskiego)

- w Gen.:

-i

-ih

- w Dat. i Inst.:

-i, -ami

-im, ima

- w Lok.:

-e

-im, ima

Vok. jest zróżnicowany w obu formach:

- w nieokreślonej:

-e

-

- w określonej:

-e

-i (dla r. męskiego)

5.5.4. Przymiotniki w obu językach mogą się stopniować. Zasadniczo w tym zakresie jednak różnią się między sobą. Molizańskie komparativa i superlativa nie zachowały ich macierzystych sufiksów -ši, -ji, iji lecz uległy wpływom języka włoskiego przyjmując jego konstrukcje syntaktyczne *veče* wł *piu* + stopień równy, por.

- stopień wyższy, np.:

m-ch.

ch.

veče lipi

ljepši

Moj dite je veče lipi od tvojega.

Moj sin je lepši od tvojega.

veče velka

veća

Zemblja je veče velka od Misečine.

Zemlja je veća od Mjeseca., itp.

Wyjątkowo można też spotkać binarne formy przy użyciu form *bolje* i *gore*, por.:

On je bolje do nje. // On je veče dobar do nje.

On je bolji od nje.

Ona je gore do njega. // Ona je veče zala do njega. Ona je gora (zločestija) od njega. itp.

- stopień najwyższy, np.:

<i>veče lipi</i>	<i>najlepša</i>
<i>Liber veče lipi ke si lejija fino sada.</i>	<i>Najlepša knjiga koju sam do sada čita.</i>
<i>veče veliki</i>	<i>najveći</i>
<i>Grad veče veliki ke si vidija.</i>	<i>Najveći grad koji sam vidio.itp.</i>

Bardzo rzadko spotyka się słowiańskie formy z prefiksem *naz-* (>*naj-*), por.:

<i>nazbolji</i>	<i>najbolji</i>
<i>nazgori</i>	<i>najgori</i>

W języku molizańskich Chorwatów, wzorem języka włoskiego, możliwy jest tzw. *apsolutni superlativ*, który tworzy się za pomocą przyimka *čudo* ch. *jako*, *vrlo* + stopnia równego przymiotnika, por. np.:

<i>čuda lip</i>	<i>vrlo lijep / prelijep</i>
<i>čuda lipa</i>	<i>vrlo lijepa / prelijepa</i>
<i>čuda grub</i>	<i>vrlo ružan / preružan</i>
<i>čuda gruba</i>	<i>vrlo ružna / preružna, itp.</i>

W określonym kontekście zdaniowym można użyć *čudo* w znaczeniu *previše* w trybie twierdzącym, np.:

<i>čuda mblad</i>	<i>previše mlad, np.:</i>
<i>Jesi čuda mblad za priseč!</i>	<i>Previše si mlad za ženidbu!, itp.</i>

5.6. Zaimki (zamjenice)

5.6.1. Zaimki w języku molizańskich Chorwatów pełnią podobną jak w standardzie chorwackim, funkcję deiktyczną (wskazującą). Do nich należą zaimki osobowe 1 i 2 osoby oraz derywowane od nich zaimki dzierżawcze. Pozostałe zaimki zalicza się do wyrażen o funkcji substytucyjnej (zastępczej). Zajmują one w strukturze powierzchniowej pozycje otwarte dla innych wyrażen, pełniących samodzielnie lub razem z innymi funkcje referencyjne, a niewypełnione przez te wyrażenia.¹⁴²

5.6.2. Ze względu na podział kategoryalny, zwany również funkcjonalnym, zaimki można podzielić na: rzeczowne i przymiotne. W grupie zaimków rzeczownych wyróżnia się zaimki: osobowe, zwrotne i pytajne *kto* i *co*, i inne, zaś w grupie zaimków przymiotnych zaimki: dzierżawcze, dzierżawczo-zwrotne, pytajne, nieokreślone, liczebne, i in.

¹⁴² Por. *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. PWN. Warszawa 1999, s. 654-656.

5.6.2.1. Zaimki osobowe w obu językach zasadniczo pełnią podobne funkcje, choć formalnie niektóre formy różnią się od siebie, por.:

	liczba pojedyncza				liczba mnoga			
	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.
akcentowane	enklityki				akcentowane	enklityki		
Nom.	<i>ja</i>	<i>ja</i>	-	-	<i>mi</i>	<i>mi</i>	-	-
Gen.	<i>mene</i>	<i>mene</i>	<i>me</i>	<i>me</i>	<i>nas</i>	<i>nas</i>	<i>nas</i>	<i>nas</i>
Dat.	<i>men</i>	<i>meni</i>	<i>mi</i>	<i>mi</i>	<i>nami</i>	<i>nama</i>	<i>nam</i>	<i>nam</i>
Akuz.	<i>mene</i>	<i>mene</i>	<i>me</i>	<i>me</i>	<i>nas</i>	<i>nas</i>	<i>nas</i>	<i>nas</i>
Lok.	<i>mene</i>	<i>meni</i>	<i>me</i>	-	<i>nas</i>	<i>nama</i>	-	-
Instr.	<i>menom</i>	<i>mnom/ mnome</i>	-	-	<i>nami</i>	<i>nama</i>	-	-

liczba pojedyncza				liczba mnoga				
	m-ch.	ch.		m-ch.	ch.		m-ch.	ch.
akcentowane	enklityki			akcentowane	enklityki			
Nom.	<i>ti</i>	<i>ti</i>	-	-	<i>vi</i>	<i>vi</i>	-	-
Gen.	<i>tebe</i>	<i>tebe</i>	<i>te</i>	<i>te</i>	<i>vas</i>	<i>vas</i>	<i>vas</i>	<i>vas</i>
Dat.	<i>teb</i>	<i>tebi</i>	<i>ti</i>	<i>ti</i>	<i>vami</i>	<i>vama</i>	<i>vam</i>	<i>vam</i>
Akuz.	<i>tebe</i>	<i>tebe</i>	<i>te</i>	<i>te</i>	<i>vas</i>	<i>vas</i>	<i>vas</i>	<i>vas</i>
Vok.	<i>ti</i>	<i>ti</i>	-	-	<i>vi</i>	<i>vi</i>	-	-
Lok.	<i>tebe</i>	<i>tebi</i>	<i>te</i>	-	<i>vas</i>	<i>vama</i>	-	-
Instr.	<i>tebom</i>	<i>tobom</i>	-	-	<i>vami</i>	<i>vama</i>	-	-

Rodzaj męski:

	liczba pojedyncza				liczba mnoga			
	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.
	akcentowane		enklityki		akcentowane		enklityki	
Nom.	<i>on</i>	<i>on</i>	-	-	<i>one</i>	<i>oni</i>	-	-
Gen.	<i>njega</i>	<i>njega</i>	-	-	<i>njihi</i>	<i>njih</i>	<i>njim</i>	<i>im</i>
Dat.	<i>njemu</i>	<i>njemu</i>	<i>mu</i>	<i>mu</i>	<i>njimi</i>	<i>njima</i>	<i>njim</i>	<i>im</i>
Akuz.	<i>njega</i>	<i>njega</i>	<i>ga</i>	<i>ga / nj</i>	<i>njihi</i>	<i>njih</i>	<i>njih</i>	<i>ih</i>
Lok.	<i>njemu</i>	<i>njemu</i>	-	-	<i>njimi</i>	<i>njima</i>	-	-

Instr.	<i>njime</i>	<i>njime/</i> <i>njim</i>	-	-	<i>njimi</i>	<i>njimi</i>	-	-
Rodzaj żeński:								
	liczba pojedyncza				liczba mnoga			
	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.
	akcentowane		enklityki		akcentowane		enklityki	
Nom.	<i>ona</i>	<i>ona</i>	-	-	<i>one</i>	<i>one</i>	-	-
Gen.	<i>nje</i>	<i>nje</i>	-	<i>je</i>	<i>njihi</i>	<i>njih</i>	-	<i>ih</i>
Dat.	<i>njoj</i>	<i>njoj</i>	<i>joj</i>	<i>joj</i>	<i>njimi</i>	<i>njima</i>	<i>njim</i>	<i>im</i>
Akuz.	<i>nju</i>	<i>nju</i>	<i>ju</i>	<i>ju / je</i>	<i>njihi</i>	<i>njih</i>	<i>njih</i>	<i>ih</i>
Lok.	<i>njoj</i>	<i>njoj</i>	-	-	<i>njimi</i>	<i>njima</i>	-	-
Instr.	<i>njom</i>	<i>njom/</i> <i>njome</i>	-	-	<i>njimi</i>	<i>njima</i>	-	-

Dat. formy enklitycznych zaimków osobowy w konstrukcjach z rzeczownikami oznaczającymi stosunki pokrewieństwa, np.: *mat* ch. *majka*; *otac*; *sin*; *ščera* ch. *kći*; *neput* ch. *nećak*, *unuk*; *neputa* ch. *nećakinja*, *unuka*; *tarela* ch. *djed*; *marela* ch. *baka*; *cile* ch. *ujak*, *stric*; *teta*, *šurjak* ch. *svak*; *zava* ch. *zaova*; *zet*, itp. obocznie mogą pełnić funkcję zaimków dzierżawczych, por. np.:

m-ch.	ch.
<i>Otac mi se zove Džin. / Moj otac se zove Džin.</i>	<i>Moj otac se zove Džin.</i>
<i>Mat ti čini za ist. / Tvoja mat čini za ist.</i>	<i>Tvoja majka priprema jelo.</i>
<i>Ščera njim nije se udala. / Njihova ščera nije se udala.</i>	<i>Njihova kći nije se udala.</i>
<i>Zet mu rabi čuda. / Njegov zet rabi čuda.</i>	<i>Njegov zet radi čuda.</i>
<i>Zava joj čini tege do doma. / Njegova zava čini tege do doma</i>	<i>Njezina zaova rade kućne poslove. itp.</i>

5.6.2.2. Zaimki zwrotne w języku molizańskich Chorwatów występują jedynie w ściśle określonych wyrażeniach i zwrotach. Dotyczy to jednej akcentowanej formy *seb* ch. *sebe*, por.

m-ch.	ch.
<i>Mislu samo sak seb.</i>	<i>Misle samo svaki na sebe. itp.</i>

Natomiast enklityczna forma *se*, podobnie jak w standardzie chorwackim, występuje w konstrukcjach z czasownikiem w podobnej funkcji i pozycji, por. np.:

m-ch.	ch.
-------	-----

Ja se perem.

Mi se šaljimo.

One se karaju.

Ja se perem.

Mi se igramo.

One se svađaju.itp.

5.6.2.3. Molizańskie zaimki dzierżawcze rodzaju męskiego i żeńskiego są podobne w formie i sposobie użycia do chorwackich, zróżnicowanie następuje w rodzaju nijakim, por.: *mojo* ch *moje*, *našo* ch *naše*, *vašo* ch *vaše*. Liczba mnoga jest jednakowa dla wszystkich rodzajów, por.: *moje* ch. *moji*, -e, -a; *tvoje*, ch. *tvoji*, -e, -a; *njegove* ch. *njegovi*, -e, -a; *naše*, -e, -a; *vaše*, ch. *vaši*, -e, -a; *njihove* ch. *njihovi*, *njihovi*, -e, -a. W zaimkach *njegov* i *njihov* bardzo często dochodzi do metatezy -gov-, por.: *njevog*, *njevoga*, *njevogo*, *njevoge*; *njifog*, *njifoga*, *njifogo*, *njifoge*.

Zaimek dzierżawczozwrotny *svoj* w języku molizańskim nie występuje i jest wyrażany za pomocą zaimka *njegov*, który może także oznaczać w języku chorwackim zaimek *njezin*.

Pozostałe zaimki dzierżawcze deklinują się według następujących paradygmatów, zróżnicowanych w stosunku do standardu chorwackiego, por.:

	liczba pojedyncza				liczba mnoga			
	r. męski		r. nijaki		r. żeński			
	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.
Nom.	-Ø	-Ø	-o	-e	-a	-a	-e	-ji, -ja, -je
Gen.	-oga	-eg(a)	-oga	-eg(a)	-e	-e	-ihi	-ih
Dat.	-omu	-em(u)/-m(e)	-omu	-em(u)/-m(u)	-oj	-o	-imi	-im(a)
Akuz.	Nom./Gen		-o	-e	-u	-u	-e	-e/-a (n)
Vok.	-Ø	-Ø	-o	-e	-a	-a	-e	-ji, -ja, -je
Lok.	-Ø	-em(u)/-m(e)	-	-em(u)/-m(e)	-u	-oj	-e	-im(a)
Instr.	-ime	-im	-ime	-im	-om	-om	-imi	-im(a)

5.6.2.4. Zaimki wskazujące

Formy zaimka wskazującego w obu językach różnicują odległość wskazywanego podmiotu w stosunku do osoby mówiącej:

- najbliższą, por.: *ovi*, *ovo*, *ova* ch *ovaj*, *ovo*, *ova*;
- dalszą, por.: *ta*, *to*, *ta* ch *taj*, *to*, *ta*;

Molizańskie formy *ta* w rodzaju męskim i żeńskim posiadają identyczny akcent *tâ* i można je rozróżnić wyłącznie w kontekście, por.:

m-ch.

Ta je moj sin.

Ta je moja ščera.

ch.

Taj je moj sin.

Ta je moja kći., itp.

- najdalszą, por.: *oni, ono, ona* ch *onaj, ono, ona*.

Deklinują się one według następującego wzorca:

	liczba pojedyncza				liczba mnoga			
	r. męski		r. nijaki		r. żeński			
	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.
Nom.	<i>on-i</i>	<i>on-aj, (on-i)</i>	<i>on-o</i>	<i>on-o</i>	<i>on-a</i>	<i>on-a</i>	<i>on-e</i>	<i>on-i, on-a, on-e</i>
Gen.	<i>on-oga</i>	<i>on-og(a)</i>	<i>on-oga</i>	<i>on-og(a)</i>	<i>on-e</i>	<i>on-e</i>	<i>on-ih</i>	<i>on-ih,</i>
Dat.	<i>on-omu</i>	<i>on-om(u, e)</i>	<i>on-omu</i>	<i>on-om(u, e)</i>	<i>on-oj</i>	<i>on-oj</i>	<i>on-e</i>	<i>on-im(a)</i>
Akuz.	<i>on-i/-oga</i>	<i>on-og(a)</i>	<i>on-o</i>	<i>on-o</i>	<i>on-u</i>	<i>on-u</i>	<i>on-e</i>	<i>on-e, on-a, on-e</i>
Vok.	<i>on-i</i>	-	-	-	-	-	-	-
Lok.	<i>on-i</i>	<i>on-om(u, e)</i>	<i>on-o</i>	<i>on-om(u, e)</i>	<i>on-u</i>	<i>on-oj</i>	<i>on-e</i>	<i>on-im(a)</i>
Instr.	<i>on-ime</i>	<i>on-im(e)</i>	<i>on-ime</i>	<i>on-im</i>	<i>on-om</i>	<i>on-om</i>	<i>on-imi</i>	<i>on-im(a)</i>

5.6.2.5. Zaimki pytajne

Zaimek pytajny *ko* ch. *tko* w obu językach dotyczy istot żywych, odmienia się wyłącznie w liczbie pojedynczej, por.:

	m-ch.	ch.
Nom.	<i>ko</i>	<i>tko</i>
Gen.	<i>koga</i>	<i>kog(a)</i>
Dat.	<i>komu</i>	<i>kom(u, e)</i>
Akuz.	<i>koga</i>	<i>kog(a)</i>
Lok.	<i>komu</i>	<i>kom(e)</i>
Instr.	<i>kime</i>	<i>kim(e)</i>

Zaimek pytajny *što* ch. *što* w obu językach dotyczy przedmiotów, odmienia się wyłącznie w liczbie pojedynczej, natomiast deklinuje się odmiennie niż w standardzie chorwackim, por.:

	m-ch.	ch.
Nom.	<i>što</i>	<i>što</i>
Gen.	<i>do što</i>	<i>čeg(a)</i>
Dat.	<i>štodiromu</i>	<i>čemu</i>

Akuz.	<i>štokodi</i>	<i>što</i>
Lok.	<i>na što</i>	<i>čem(u)</i>
Instr.	<i>kime</i>	<i>čim(e)</i>

Zaimek pytajny *koji* ch. *koji* w obu językach dotyczy istot żywych, odmienia się wyłącznie w liczbie pojedynczej, por.:

	m-ch.	ch.
Nom.	<i>ko</i>	<i>tko</i>
Gen.	<i>koga</i>	<i>kog(a)</i>
Dat.	<i>komu</i>	<i>kom(u, e)</i>
Akuz.	<i>koga</i>	<i>kog(a)</i>
Lok.	<i>komu</i>	<i>kom(e)</i>
Instr.	<i>kime</i>	<i>kim(e)</i>

Zaimki pytajne *koji*, *koja*, *kojo*, pl. *koje* odpowiadają chorwackim w liczbie pojedynczej *koji*, *koja*, *koje* i w liczbie mnogiej *koji*, *koja*, *koje*, w konstrukcjach zdaniowych po nich następuje określony przymiotnik lub liczebnik porządkowy, por. np.:

m-ch.	ch.
<i>Koji je doš? Prvi.</i>	<i>Koji je došao? Prvi.</i>
<i>Koja hiža? Ona bila.</i>	<i>Koja kuća? Ona bijela.</i>
<i>Kojo hoš? Mojo.</i>	<i>Koje hoćeš? Moje. itp.</i>
Molizańskie formy mogą ulegać ściągnięciu w <i>ki</i> , po np.:	
<i>Ki vraga hoćeš?</i>	<i>Kojeg vraga hoćeš?</i>
<i>Ki rika je ona?</i>	<i>Koja je ono rijeka?</i>
<i>Ki grabeše mam obuč?</i>	<i>Koje hlače moram obući?, itp.</i>

Molizańskie zaimki pytajne *čigov*, *čigova*, *čigovo*, pl. *čigove* i ich formy z metatezą *čivog*, *čivoga*, *čivogo*, pl. *čivoge* odpowiadają chorwackim w liczbie pojedynczej *čij*, *čija*, *čije*, a w mnogiej *čije*, *čije*, *čija*. Na postawione pytanie wymagają w zdaniu Gen. przymiotnika lub zaimka dzierżawczego, por. np.:

<i>Čigave jesu te postole? Moje.</i>	<i>Ćije su ovo cipele? Moje.</i>
<i>Čigava je ona hiža? Mojoga oca.</i>	<i>Čija je ono kuća? Mojeg oca</i>
<i>Čivog je largo? Bratin.</i>	<i>Čije je polje? Bratovo. itp.</i>

Zaimki te odmieniają się według deklinacji zaimkowo-przymiotnikowej, por.:

	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.
Nom.	<i>koi</i>	<i>koi</i>	<i>čigov</i>	<i>čiji</i>
Gen.	<i>kojoga</i>	<i>kojeg(a)</i>	<i>čigovoga</i>	<i>čijeg(a)</i>
Dat.	<i>kojomu</i>	<i>kojem(u)</i>	<i>čigovmu</i>	<i>čijem(u)</i>
Akuz.	<i>koi / kojoga</i>	<i>koi/ kojeg(a)</i>	<i>čigov / čigovga</i>	<i>čijeg(a)</i>
Lok.	<i>kojomu</i>	<i>kojem(u)</i>	<i>čigovmu</i>	<i>čijem(u)</i>
Instr.	<i>kojime</i>	<i>kojim</i>	<i>čigovime</i>	<i>čijim, itd.</i>

5.7. Liczebniki (brojevi)

5.7.1. W systemie liczebnikowym występują formy oboczne, dawne słowiańskie i przejęte z języka włoskiego liczebniki zapożyczone. Te drugie używane są częściej. Spotyka się także takie konstrukcje, w których w liczebniki od 1 do 5 są słowiańskie, a od 6 pożyczki włoskie zeslawizowane, por.: *tri dana* ch. *tri dana*, ale częściej *diječi dani* ch. *deset dana* zamiast *deset dani*, itp.

5.7.2. W grupie liczebników głównych występują następujące oboczne formy:

	m-ch.	ch.
1.	<i>jena / un</i>	<i>jedan, -a, -o</i>
2.	<i>dva / du</i>	<i>dva, dvije</i>
3.	<i>tri / tre</i>	<i>tri</i>
4.	<i>četir / kuatr</i>	<i>četiri</i>
5.	<i>pet / čing</i>	<i>pet</i>
6.	<i>šest / sej</i>	<i>šest</i>
7.	<i>sedam / set</i>	<i>sedam</i>
8.	<i>osam / ot</i>	<i>osam</i>
9.	<i>devet / nov</i>	<i>devet</i>
10.	<i>deset / dijač</i>	<i>deset</i>
11.	<i>(j)enast / (j)inast / unič</i>	<i>jedanaest</i>
12.	<i>dvanaest / dudič</i>	<i>dvanaest</i>

13.	<i>trinaest / tridič</i>	<i>trinaest</i>
14.	<i>četrnast / kuatordič</i>	<i>četrnaest</i>
15.	<i>petnast / kuinič</i>	<i>petnaest</i>
16.	<i>šestnast / sidič</i>	<i>šestnaest</i>
17.	<i>sedamnaest / dičaset</i>	<i>sedamnaest</i>
18.	<i>osamnast / dičot</i>	<i>osamnaest</i>
19.	<i>devetnast / dičanov</i>	<i>devetnaest</i>
20.	<i>dvadeset / dvajset / vind</i>	<i>dvadeset</i>
21.	<i>dvadeset jena / vindun</i>	<i>dvadeset jedan / dvadeset i jedan</i>
22.	<i>dvadeset dva / vindingu</i>	<i>dvadeset dva / dvadeset i dva</i>
23.	<i>dvadeset tri / vinditre</i>	<i>dvadeset tri / dvadeset i tri, itd.</i>
30.	<i>trideset / trenda</i>	<i>trideset</i>
40.	<i>četirdeset / kuaraanda</i>	<i>četrdeset</i>
50.	<i>petdeset / činguanda</i>	<i>pedeset, itd.</i>
100.	<i>sto / stotina / čjend</i>	<i>sto/ stotina, itd</i>
1000.	<i>miljar / mil</i>	<i>tisuća, itd.</i>
10 000.	<i>deset miljari / diječmila</i>	<i>deset tisuća, itd.</i>
1 000 000	<i>milijun / milijon</i>	<i>milijun, itd.</i>

Deklinacja liczebnika w języku molizanskim zasadniczo różni się od standardu chorwackiego, por.:

- deklinację liczebnika *jeden*:

	liczba pojedyncza				liczba mnoga	
	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.
	r. męski /nijaki		r. żeński			
Nom.	<i>jenâ (-o)</i>	<i>jedan (-o)</i>	<i>jéna</i>	<i>jedna</i>	<i>jene</i>	<i>jedni (-e)</i>
Gen.	<i>jenoga</i>	<i>jednog / -oga</i>	<i>jene</i>	<i>jedne</i>	<i>jenihi</i>	<i>jednih</i>
Dat.	<i>jenomu</i>	<i>jednom / -omu</i>	<i>jenoj</i>	<i>jednoj</i>	<i>jenimi</i>	<i>jednim/-ima</i>
Akuz.	<i>jena/jenoga</i>	Nom./Dat.	<i>jenu</i>	<i>jednu</i>	<i>jene</i>	<i>jedne</i>
Vok.	-	<i>jedan (-o)</i>	-	<i>jedna</i>	-	<i>jedni (-e)</i>
Lok.	<i>jena (-o)</i>	<i>jednom</i>	<i>jenu</i>	<i>jednoj</i>	<i>jene</i>	<i>jednim/ -ima</i>
Instr.	<i>jenime</i>	<i>jednim</i>	<i>jenom</i>	<i>jednom</i>	<i>jenimi</i>	<i>jednim/ -ima</i>

- deklinację liczebnika *dva*:

	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.
	r. męski /nijaki		r. żeński	
Nom.	<i>dva</i>	<i>dva</i>	<i>dvi</i>	<i>dvije</i>
Gen.	<i>dvahi</i>	<i>dvaju</i>	<i>dvihi</i>	<i>dviju</i>
Dat.	<i>dvami</i>	<i>dvama</i>	<i>dvimi</i>	<i>dvjema</i>
Akuz.	<i>dva</i>	<i>dva</i>	<i>dvi</i>	<i>dvije</i>
Vok.	-	<i>dva</i>	-	<i>dvije</i>
Lok.	<i>dva</i>	<i>dvama</i>	<i>dvi</i>	<i>dvjema</i>
Instr.	<i>dvami</i>	<i>dvama</i>	<i>dvimi</i>	<i>dvjema</i>

Liczebnik *tri* (r. nijaki *trojo*) w języku molizańskim deklinuje się częściowo:

Dat. / Akuz. *trimi*

Z innych liczebników odmieniają się jeszcze: *stotina*, *miljar*, *milijun*, *miljard* według deklinacji rzeczownikowej rodzaju męskiego na *-o*, oraz rodzaju żeńskiego na *-a*, por. np.:

m-ch.	ch.
<i>Stotine sviči se vidu binoč.</i>	<i>Stotinu svjetala se vidi noću.</i>
<i>Smo ostal dva milijarda Zlaviši.</i>	<i>Ostalo nas je dvije tisuće Slavena.</i>
itp.	

Pozostałe liczebniki, w przeciwieństwie do chorwackich, nie rozróżniają rodzaju i nie deklinują się.

5.7.3. W grupie liczebników porządkowych pozostał jedynie *prvi*, który odmienia się podobnie jak w standardzie chorwackim, choć nie brakuje odmiennych form, por.:

	liczba pojedyncza		liczba mnoga			
	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.
	r. męski		r. żeński			
Nom.	<i>prvi</i>	<i>prvi</i>	<i>prva</i>	<i>prva</i>	<i>prve</i>	<i>prve</i>
Gen.	<i>prvoga</i>	<i>prvog-a</i>	<i>prve</i>	<i>prve</i>	<i>prvihi</i>	<i>prvih</i>
Dat.	<i>prvomu</i>	<i>prvomu</i>	<i>prvoj</i>	<i>prvoj</i>	<i>prvimi</i>	<i>prvim, -ima</i>
Akuz.	<i>prvi/prvoga</i>	<i>prvi/prvoga</i>	<i>prvu</i>	<i>prvu</i>	<i>prve</i>	<i>prve</i>
Lok.	<i>prvi</i>	<i>prvi</i>	<i>prvu</i>	<i>prvoj</i>	<i>prve</i>	<i>prvim, -ima</i>
Instr.	<i>prvime</i>	<i>prvim</i>	<i>prvom</i>	<i>prvom</i>	<i>prvimi</i>	<i>prvim, -ima</i>

Dla oznaczenia daty i godziny zwykle używa się liczebników zapożyczonych z sąsiednich dialektów lub z języka włoskiego, dodając przed liczebnikiem rodzajniki *lu* lub *li*, przed nazwą miesiąca rodzajnik *de* (>wł. *di*), a przed godziną rodzajnik *e*, np.:

m-ch.	ch.
<i>Lu prim de madž je fešta na Kruč.</i>	<i>Prvoga svibnja slavlje je u Kruču.</i>
<i>Li vindum de marc počmilja primavera.</i>	<i>Dvadeset prvoga ožujka počinje proleće.</i>
<i>L'una e nu kuart.</i>	<i>Jedan i četvrt.</i>
<i>Li set e diječ.</i>	<i>Sedam i deset.</i>
<i>Li unič e medz.</i>	<i>Jedanaest i pola. itp.</i>

5.8. Czasowniki (glagoli)

Odmiana czasowników w języku molzańskich Chorwatów i języku chorwackim opiera się na podobnych zasadach, tj. na dwóch tematach: czasu teraźniejszego (*prezentska osnova*) i bezokolicznika (*infinitivna osnova*).

Od tematu czasu teraźniejszego tworzą się:

- czas teraźniejszy (*present*)
- czas przeszły niedokonany (*imperfekt*)
- imiesłów czynny współczesny (*glagolski pridev sadašnji*)
- tryb rozkazujący (*imperativ*)

Od tematu bezokolicznika tworzą się:

- bezokolicznik (*infinitiv*)
- aoryst (*aorist*)
- czas przeszły dokonany (*perfekt*)
- czas zaprzeczony (*pluskvamperfekt*)
- czas przyszły (*futur*)
- tryb przypuszczający (*kondicional*)
- imiesłów czasu przeszłego czynny (*glagolski pridjev radni*)
- imiesłów czasu przeszłego bierny (*glagolski pridjev trpni*)

W każdym czasie i trybie wyróżniamy w obu językach dwie liczby pojedynczą (*jednina*) i mnogą (*množina*). W każdej liczbie są trzy osoby (*lice*):

- liczba pojedyncza (*jednina*)

1. os. (*prvo lice*) *ja*
2. os. (*drugo lice*) *ti*
3. os. (*trće lice*) *on, ona, oni*
- liczba mnoga (*množina*)
1. os. (*prvo lice*) *mi*
2. os. (*drugo lice*) *vi*
3. os. (*treće lice*) *oni, one, ona*

5.8.1. Czasowniki posiłkowe (*pomoćni glagoli*)

W obu językach czasowniki m-ch. *bit* ch. *biti* i m-ch. *tit* ch. *htjeti* są elementami czasowników złożonych, a w szczególności ich formy enklityczne.

5.8.1.1. **Czasownik *bit*** ch. *biti* odmienia się według I koniugacji. W kategoriach czasowych występują różnice, niekiedy znaczące w stosunku do współczesnego standardu chorwackiego:

- w trybie orzekającym:

5.8.1.1.1. Czas teraźniejszy (*present*)

- Forma twierdząca

		Czynność niedokonana		Czynność dokonana	
		Forma dłuższa	forma krótsza (enklit.)		
		m-ch.	ch.	m-ch.	ch.
1. pojedyncza					
1.	<i>jese/jesi</i>	<i>jesam</i>	<i>se/si</i>	<i>sam</i>	<i>bidem budem</i>
2.	<i>jesi</i>	<i>jesi</i>	<i>si</i>	<i>si</i>	<i>bideš budeš</i>
3.	<i>je</i>	<i>jest / je</i>	<i>je</i>	<i>je</i>	<i>bide bude</i>
1. mnoga					
1.	<i>jesmo</i>	<i>jesmo</i>	<i>smo</i>	<i>smo</i>	<i>bidemo budemo</i>
2.	<i>jeste</i>	<i>jeste</i>	<i>ste</i>	<i>ste</i>	<i>bidete budete</i>
3.	<i>jesu</i>	<i>jesu</i>	<i>su</i>	<i>su</i>	<i>bidu budu</i>

W języku molizańskim w 1 os. 1. poj. nastąpiła redukcja sufiksu *-am*, a w 3. os. sg. formy *jest*.

Formy enklityczne podobnie jak w standardzie chorwackim używane przy tworzeniu części formacji złożonych, por. niżej.

Formy dokonane *budem* itd. podobne jak w języku chorwackim zachowały się jedynie w niektórych konstrukcjach z negacją na początku zdania, np.:

m-ch.

Budu ne bit vesele.

ch.

Da ne bi bili veseli. itp.

- forma przecząca

Formę przeczącą w obu językach tworzy się za pomocą negacji *ni*:

	m-ch.	ch.
l. pojedyncza		
1.	<i>nise/nisi</i>	<i>nisam / nijesam</i>
2.	<i>nisi</i>	<i>nisi / nijesi</i>
3.	<i>nije</i>	<i>nije</i>
l. mnoga		
1.	<i>nismo</i>	<i>nismo / nijesmo</i>
2.	<i>niste</i>	<i>niste / nijeste</i>
3.	<i>nisu</i>	<i>nisu / nijesu</i>

5.8.1.1.2. **Imiesłów czynny przeszły** (*glagolski pridjev radni*)

Tego typu imiesłów różni się od chorwackiego w l. poj. rodzaju męskiego i w liczbie mnogiej, która w języku molizańskim dodatkowo nie wyróżnia rodzajów, por.:

	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.		m-ch.	ch.
	rodz. męski		rodz. żeński		rodz. nijaki				
l. pojedyncza							l. mnoga		
1.	<i>bija bio</i>	<i>bila bila</i>	-	<i>bilo</i>	1.	<i>bil</i>	<i>bili/bile/bila</i>		
2.	<i>bija bio</i>	<i>bila bila</i>	-	<i>bilo</i>	2.	<i>bil</i>	<i>bili/bile/bila</i>		
3.	<i>bija bio</i>	<i>bila bila</i>	<i>bilo</i>	<i>bilo</i>	3.	<i>bil</i>	<i>bili/bile/bila</i>		

5.8.1.1.3. **Czas przeszły** (*perfekt*)

W języku molizańskim, w przeciwieństwie do standardu chorwackiego, występuje wyłącznie rodzaju męskim, por.:

	m-ch.	ch.		m-ch.	ch.
	l. pojedyncza			l. mnoga	
1.	<i>se bija</i>	<i>sam bio/bila/bilo</i>	1.	<i>smo bil</i>	<i>smo bili/bile/bila</i>
2.	<i>si bija</i>	<i>si bio/bila/bilo</i>	2.	<i>ste bil</i>	<i>ste bili/bile/bila</i>
3.	<i>je bija bio</i>	<i>je bio/bila/bilo</i>	3.	<i>su bil</i>	<i>su bili/bile/bila</i>

5.8.1.1.4. Czas przeszły niedokonany (*imperfekt*)

Posiada w języku molizańskim oboczne formy rozróżniające stopień niedokonaności, por.:

	m-ch.	ch.		m-ch.	ch.
	l. pojedyncza			l. mnoga	
1.	<i>bihu/bidahu</i>	<i>bijah</i>	1.	<i>bihmo/bidahmo</i>	<i>bijasmo</i>
2.	<i>biše/bidaše</i>	<i>biše</i>	2.	<i>bihte/bidahte</i>	<i>bijaste</i>
3.	<i>biše/bidaše</i>	<i>biše</i>	3.	<i>bihu/bidahu</i>	<i>bijahu</i>

5.8.1.1.5. Aoryst (*aorist*)

	m-ch.	ch.		m-ch.	ch.
	l. pojedyncza			l. mnoga	
1.	<i>bi/ba</i>	<i>bih</i>	1.	<i>bimo/bismo</i>	<i>bismo</i>
2.	<i>bi/ba</i>	<i>bi</i>	2.	<i>biste</i>	<i>biste</i>
3.	<i>bi/ba</i>	<i>bi</i>	3.	<i>bi</i>	<i>biše</i>

5.8.1.1.6. Czas zaprzeczony (*pluskvamperfekt*)

	m-ch.	ch.		m-ch.	ch.
	l. pojedyncza			l. mnoga	
1.	<i>se ba bija</i>	<i>bijah bio/-la</i>	1.	<i>smo ba bil</i>	<i>bijasmo bili/-le</i>
2.	<i>si ba bija</i>	<i>bijaše bio/-la</i>	2.	<i>ste ba bil</i>	<i>bijaste bili/-le</i>
3.	<i>je ba bija</i>	<i>bijaše bio/-la,-lo</i>	3.	<i>su ba bi</i>	<i>bijahu bili/-le/-la</i>

Spotyka się też formy z metatezą, która w wyniku zmian fonetycznych rozwinęły się następująco: *smo ba* > *se ba mo* > *zba mo* > *zbamo*, por.:

	m-ch.	ch.		m-ch.	ch.
	l. pojedyncza			l. mnoga	
1.	<i>zba</i>	<i>bijah bio/-la</i>	1.	<i>zbamo</i>	<i>bijasmo bili/-le</i>
2.	<i>zba</i>	<i>bijaše bio/-la</i>	2.	<i>zbate</i>	<i>bijaste bili/-le</i>
3.	-	<i>bijaše bio/-la,-lo</i>	3.	-	<i>bijahu bili/-le/-la</i>

5.8.1.1.7. Czas przyszły (*futur*)

	m-ch.	ch.		m-ch.	ch.
	l. pojedyncza			l. mnoga	
1.	<i>ču bit</i>	<i>ču biti / bit ću</i>	1.	<i>čmo bit</i>	<i>čemo biti / bit čemo</i>
2.	<i>češ bit</i>	<i>češ biti / bit će</i>	2.	<i>šte bit</i>	<i>čete biti / bit čete</i>
3.	<i>če bit</i>	<i>če biti / bit će</i>	3.	<i>te bit</i>	<i>će biti / bit će</i>

- w trybie przypuszczającym:

5.8.1.1.8. Tryb przypuszczający (*imperativ*)

	m-ch.	ch.		m-ch.	ch.
	l. pojedyncza			l. mnoga	
1.	<i>bi bija</i>	<i>bih bio/-la</i>	1.	<i>bimo bil</i>	<i>bismo bili/-le</i>
2.	<i>bi bija</i>	<i>bi bio/-la</i>	2.	<i>biste bil</i>	<i>biste bili/-le</i>
3.	<i>bi bija</i>	<i>bi bio/-la/-lo</i>	3.	<i>bi bil</i>	<i>bi bili/-le/-la</i>

- w trybie rozkazującym:

5.8.1.1.9. Tryb rozkazujący (*imperativ*)

	m-ch.	ch.		m-ch.	ch.
	l. pojedyncza			l. mnoga	
1.	-	-	1.	<i>bidimo</i>	<i>budimo</i>
2.	<i>bid</i>	<i>budi</i>	2.	<i>bidite</i>	<i>budite</i>
3.	-	<i>neka bude</i>	3.	-	<i>neka budu</i>

5.8.1.1.10. Czasownik *stat* w funkcji *bit* (frazeloški glagol)

W przeciwieństwie do standardu chorwackiego molizański język posiada pewne konstrukcje z czasownikiem *stat* z infinitiwem lub imiesłowem czasu teraźniejszego innego czasownika. Czasownik ten pełni funkcję czasownika posiłkowego *bit* ch *biti*. Tego typu zdania są następstwem wpływu składni włoskiej¹⁴³, por. np.:

m-ch.	ch.
<i>Stojimo siduč.</i>	<i>Sjedimo.</i>
<i>Stojite ležuč.</i>	<i>Ležite.</i>
<i>Stoju se za vrnit.</i>	<i>Vračaju se. itp.</i>

Czasownik ten może także występować w konstrukcjach z przymiotnikiem lub przysłówkiem, por. np.:

m-ch.	ch.
<i>Stojim u zgoro.</i>	<i>Stojim. dosłownie prema gore</i>
<i>Stojim longan.</i>	<i>Ispružen sam. itp.</i>

¹⁴³ Por. Sammartino A. 2004: *Grammatica della lingua Croatomolisana / Gramatika moliškohrvatskoga jezika*. Fondazione "Agostina Piccoli". Profil International. Montemitro-Zagreb, s. 266.

5.8.1.2. **Czasownik** *tit* ch. *htjeti* odmienia się według II koniugacji. W kategoriach czasowych występują różnice, niekiedy znaczące w stosunku do współczesnego standardu chorwackiego:

- w trybie orzekającym:

5.8.1.2.1. **Czas teraźniejszy (prezent)**

- Forma twierdząca

		Czynność niedokonana			
		Forma dłuższa	forma krótsza (enklityczna)		
		m-ch.	ch.	m-ch.	ch.
I. pojedyncza					
1.	<i>hočem/tijem</i>	<i>hoću</i>		<i>ću</i>	<i>ću</i>
2.	<i>hoćeš/tiješ</i>	<i>hoćeš</i>		<i>ćeš</i>	<i>ćeš</i>
3.	<i>hoće/tije</i>	<i>hoće</i>		<i>će</i>	<i>će</i>
I. mnoga					
1.	<i>hočemo/tijemo</i>	<i>hoćemo</i>		<i>ćmo/mo</i>	<i>ćemo</i>
2.	<i>hoćete/tijete</i>	<i>hoćete</i>		<i>ćešte/šte</i>	<i>ćete</i>
3.	<i>hoću/hote/tiju</i>	<i>hoće</i>		<i>te</i>	<i>će</i>

- forma przecząca

Formę przeczącą w obu językach tworzy się za pomocą negacji *ne*:

	m-ch.	ch.
I. pojedyncza		
1.	<i>neću</i>	<i>neću</i>
2.	<i>nećeš</i>	<i>nećeš</i>
3.	<i>neće</i>	<i>neće</i>
I. mnoga		
1.	<i>nećmo</i>	<i>nećemo</i>
2.	<i>nešte</i>	<i>nećete</i>
3.	<i>neće</i>	<i>neće</i>

5.8.1.2.2. **Imiesłów czynny przeszły (glagolski pridjev radni)**

Tego typu imiesłów różni się od chorwackiego w I. poj. rodzaju męskiego i w liczbie mnogiej, która w języku molizańskim dodatkowo nie wyróżnia rodzajów, por.:

	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.
	rodz. męski		rodz. żeński		rodz. nijaki			
l. pojedyncza							l. mnoga	
1.	<i>tija</i>	<i>htio</i>	<i>tila</i>	<i>htjela</i>	-	<i>htjelo</i>	1. <i>til</i>	<i>htjeli/htjele/htjela</i>
2.	<i>tija</i>	<i>htio</i>	<i>tila</i>	<i>htjela</i>	-	<i>htjelo</i>	2. <i>til</i>	<i>htjeli/htjele/htjela</i>
3.	<i>tija</i>	<i>htio</i>	<i>tila</i>	<i>htjela</i>	<i>tilo</i>	<i>htjelo</i>	3. <i>til</i>	<i>htjeli/htjele/htjela</i>

5.8.1.2.3. Imiesłów bierny przeszły (glagolski pridjev trpni)

Tego typu imiesłów nie występuje w standardzie chorwackim, można go zastąpić imiesłowem *željeni*, por.:

	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.
	rodz. męski		rodz. żeński		rodz. nijaki			
l. pojedyncza							l. mnoga	
1.	<i>tijen</i>	-	<i>tijena</i>	-	-	-	1. <i>tijene</i>	-
2.	<i>tijen</i>	-	<i>tijena</i>	-	-	-	2. <i>tijene</i>	-
3.	<i>tijen</i>	-	<i>tijena</i>	-	<i>tijeno</i>	-	3. <i>tijene</i>	-

5.8.1.2.4. Czas przeszły (perfekt)

W języku molizańskim, w przeciwieństwie do standardu chorwackiego, występuje wyłącznie rodzaju męskim, por.:

	m-ch.	ch.		m-ch.	ch.
	l. pojedyncza			l. mnoga	
1. <i>se tija</i>	<i>sam</i>	<i>htio/htjela, htio/htjela</i>	<i>sam</i>	1. <i>smo til</i>	<i>smo htjeli/-le, htjeli/-le smo</i>
2. <i>si tija</i>	<i>si</i>	<i>htio/htjela, htio/htjela</i>	<i>si</i>	2. <i>ste til</i>	<i>ste htjeli/-le, htjeli/-le ste</i>
3. <i>je tija</i>	<i>je</i>	<i>htio, -la, -lo, htio, -la, -le</i>	<i>je</i>	3. <i>su til</i>	<i>su htjeli/-le, htjeli/-le su</i>

5.8.1.2.5. Czas przeszły niedokonany (imperfekt)

Posiada w języku molizańskim oboczne formy rozróżniające stopień niedokonaności, por.:

	m-ch.	ch.
	l. pojedyncza	
1.	<i>hočahu/tijahu</i>	<i>hotijah/htijah/hočah</i>
2.	<i>hočaše/tijaše</i>	<i>hotijaše / htijaše / hočaše</i>
3.	<i>hočaše/tijaše</i>	<i>hotijaše / htijaše / hočaše</i>

l. mnoga

1. *hoćahmo/tijahmo hotijasmo / htijasmo / hoćasmo*
2. *hoćahte/tijahte hotijaste / htijaste / hoćaste*
3. *hoćahu/tijahu hotijahu / htijashu / hoćahu*

5.8.1.2.6. Czas zaprzeszyły (pluskvamperfekt)

m-ch.		ch.	m-ch.		ch.
l. pojedyncza			l. mnoga		
1.	<i>se ba tija</i>	<i>bijah htio/htjela</i>	1.	<i>smo batbil</i>	<i>bijasmo htjeli/-le</i>
2.	<i>si ba tija</i>	<i>bijaše htio/htjela</i>	2.	<i>ste ba til</i>	<i>bijaste htjeli/-le</i>
3.	<i>je ba tija</i>	<i>bijaše htio/htjela,htjelo</i>	3.	<i>su ba til</i>	<i>bijahu htjeli/-le/-la</i>

5.8.1.2.7. Czas przyszły (futur)

m-ch.		ch.	m-ch.		ch.
l. pojedyncza			l. mnoga		
1.	<i>ću tit</i>	<i>ću htjeti</i>	1.	<i>ćmo tit</i>	<i>ćemo htjeti</i>
2.	<i>ćeš tit</i>	<i>ćeš htjeti</i>	2.	<i>šte tit</i>	<i>ćete htjeti</i>
3.	<i>će tit</i>	<i>će htjeti</i>	3.	<i>te tit</i>	<i>će htjeti</i>

- w trybie przypuszczającym:

5.8.1.2.8. Tryb przypuszczający (imperativ)

m-ch.		ch.	m-ch.		ch.
l. pojedyncza			l. mnoga		
1.	<i>bi tija</i>	<i>bih htio/htjela htio/htjela bih</i>	1.	<i>bimo til</i>	<i>bismo htjeli/-le</i>
2.	<i>bi tija</i>	<i>bi htio/htjela htio/htjela/htjelo bih</i>	2.	<i>biste til</i>	<i>biste htjeli/-le</i>
3.	<i>bi tija</i>	<i>bi htio/htjela htio/htjela/htjelo bih</i>	3.	<i>bi til</i>	<i>bi htjeli/-le/-la</i>

- w trybie rozkazującym:

5.8.1.2.9. Tryb rozkazujący (imperativ)

Formy trybu rozkazującego zachowały się w języku molizańskim, w przeciwieństwie do standardu chorwackiego¹⁴⁴, por.:

m-ch.		ch.	m-ch.		ch.
l. pojedyncza			l. mnoga		
1.	-	-	1.	<i>tijimo</i>	<i>htijmo</i>
2.	<i>tij</i>	-	2.	<i>tijite</i>	<i>htijte</i>
3.	-	<i>neka hoće</i>	3.	-	<i>neka htiju</i>

¹⁴⁴ Por. Frančić V., 1963: *Gramatyka opisowa języka serbo-chorwackiego*. PWN. Warszawa, s. 197.

Jednak lektor języka chorwackiego w Uniwersytecie Śląskim Marijo Berečić uważa, że w jego języku macierzystym istnieją formy imprativu utworzone od czasownika *htjeti*.

5.8.1.3. Czasowniki modalni (*modalni glagoli*)

W języku molizańskich Chorwatów spotyka się kilka czasowników tzw. modalnych, które w połączeniu z infinitywem innego czasownika oznaczają modalność. Należą do nich;

- krótsze formy czasownika *imat* w znaczeniu ch. *morati, trebati*,
- czasownik *moć* ch. *moći*,
- dłuższa forma czasownika *tit* ch. *htjeti*

5.8.1.3.1. Czasownik modalny *imat*

Czasownik *imat* w zależności od konstrukcji i kontekstu posiada dwa znaczenia:

1. *imat* oznacza ch. *imati*, por. np.:

m-ch.	ch.
<i>Moj sin ima tri gošta.</i>	<i>Moj sin ima tri godine.</i>
<i>Moj did imaše jena konj.</i>	<i>Moj djed imaše jednoga konja.</i>
<i>Što imaš u žeo?</i>	<i>Što imaš u džepu?, itp.</i>

2. *imat* w konstrukcjach z czasownikiem w infinitivie oznacza ch. *treba, morati*, por. np.:

<i>Mamo govorat na-našo.</i>	<i>Moramo govoriti na-našo.</i>
<i>Sutra maš do rano.</i>	<i>Sutra moraš (morat ćeš) rano doći.</i>

Czasownik ten odmienia się zasadniczo podobnie jak w standardzie chorwackim, por.

- w trybie orzekającym:

5.8.1.3.1.1. Czas teraźniejszy (prezent)

	l. pojedyncza		liczba mnoga	
	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.
1.	<i>mam</i>	<i>imam</i>	<i>mamo</i>	<i>imamo</i>
2.	<i>maš</i>	<i>imaš</i>	<i>mate</i>	<i>imate</i>
3.	<i>ma</i>	<i>ima</i>	<i>maju</i>	<i>imaju</i>

Forma przecząca:

	1. pojedyncza m-ch.	ch.	liczba mnoga m-ch.	ch.
1.	<i>nimam</i>	<i>nemam</i>	<i>nimamo</i>	<i>nemamo</i>
2.	<i>nimaš</i>	<i>nemaš</i>	<i>nimate</i>	<i>nemate</i>
3.	<i>nima</i>	<i>nema</i>	<i>nimaju</i>	<i>nemaju</i>

5.8.1.3.1.2. **Imiesłów czynny przeszły** (*glagolski pridjev radni*)

Tego typu imiesłów różni się od chorwackiego w 1. poj. rodzaju męskiego i w liczbie mnogiej, która w języku molizańskim dodatkowo nie wyróżnia rodzajów, por.:

m-ch.	ch.	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.
rodz. męski		rodz. żeński		rodz. nijaki			
1. pojedyncza					1. mnoga		
1. <i>ima</i>	<i>imao</i>	<i>imala</i>	<i>imala</i>	-	<i>imalo</i>	1. <i>imal</i>	<i>imali/imale/imala</i>
2. <i>ima</i>	<i>imao</i>	<i>imala</i>	<i>imala</i>	-	<i>imalo</i>	2. <i>imal</i>	<i>imali/imale/imala</i>
3. <i>ima</i>	<i>imao</i>	<i>imala</i>	<i>imala</i>	<i>imalo</i>	<i>imalo</i>	3. <i>imal</i>	<i>imali/imale/imala</i>

5.8.1.3.1.3. **Czas przeszły** (*perfekt*)

W języku molizańskim, w przeciwieństwie do standardu chorwackiego, w tego typu formach brak jest rozróżnienia rodzajowego, por.:

m-ch.	ch.	m-ch.	ch.
1. pojedyncza		1. mnoga	
1. <i>se ima</i>	<i>imao/imala sam</i>	1. <i>smo imal</i>	<i>imali/imale/imala smo</i>
2. <i>si ima</i>	<i>imao/imala si</i>	2. <i>ste imal</i>	<i>imali/imale/imala ste</i>
3. <i>je ima</i>	<i>imao/imala je</i>	3. <i>su imal</i>	<i>imali/imale/imala su</i>

5.8.1.3.1.4. **Czas przeszły niedokonany** (*imperfekt*)

m-ch.	ch.	m-ch.	ch.
1. pojedyncza		1. mnoga	
1. <i>mahu</i>	<i>imah</i>	1. <i>mahmo</i>	<i>imasmo</i>
2. <i>maše</i>	<i>imaše</i>	2. <i>mahte</i>	<i>imaste</i>
3. <i>maše</i>	<i>imsše</i>	3. <i>bihu/bidahu</i>	<i>bijahu</i>

5.8.1.3.1.5. Czas zaprzeszyły (*pluskvamperfekt*)

	m-ch.	ch.
	l. pojedyncza	
1.	<i>se ba ima</i>	<i>sam bio imao / sam bila imala</i>
2.	<i>si ba bija</i>	<i>si bio imao / si bila imala</i>
3.	<i>je ba bija</i>	<i>je bio imao / je bila imala / je bilo imalo</i>
	l. mnoga	
1.	<i>smo ba imal</i>	<i>smo bili imali, smo bile imale, smo bila imala</i>
2.	<i>ste ba imal</i>	<i>ste bili imali, ste bile imale, ste bila imala</i>
3.	<i>su ba imal</i>	<i>su bili imali, su bile imale, su bila imala</i>

5.8.1.3.1.6. Czas przyszły (*futur*)

	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.
	l. pojedyncza			l. mnoga
1.	<i>ču imat</i>	<i>ču imati / imat ću</i>	1. <i>čmo imat</i>	<i>ćemo imati / imat ćemo</i>
2.	<i>češ imat</i>	<i>ćeš imati / imat ćeš</i>	2. <i>šte imat</i>	<i>ćete imati / imat ćete</i>
3.	<i>če imat</i>	<i>će imati / imat će</i>	3. <i>te imat</i>	<i>će imati / imat će</i>

- w trybie przypuszczającym:

5.8.1.3.1.7. Tryb przypuszczający (*imperativ*)

	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.
	l. pojedyncza			l. mnoga
1.	<i>bi ima</i>	<i>bih imao/-la</i>	1. <i>bimo imal</i>	<i>bismo imali/-le/-la</i>
2.	<i>bi ima</i>	<i>bi imao/-la</i>	2. <i>biste imal</i>	<i>biste imali/-le/-la</i>
3.	<i>bi ima</i>	<i>bi imao/-la/-lo</i>	3. <i>bi imal</i>	<i>bi imali/-le/-la</i>

- w trybie rozkazującym:

5.8.1.3.1.8. Tryb rozkazujący (*imperativ*)

	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.
	l. pojedyncza			l. mnoga
1.	-	-	1. <i>mamo</i>	<i>imajmo</i>
2.	<i>maš</i>	<i>imaj</i>	2. <i>mate</i>	<i>imajte</i>
3.	-	<i>neka ima</i>	3. -	<i>neka imaju</i>

5.8.1.3.2. Czasownik modalny *moć* ch. *moći*

W koniugacji czasownika *moć* występuje tzw. rotacyzm, por.:

- w trybie orzekającym

5.8.1.3.2.1. Czas teraźniejszy (prezent)

	l. pojedyncza		liczba mnoga	
	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.
1.	<i>morem</i>	<i>mogu</i>	<i>moremo</i>	<i>možemo</i>
2.	<i>moreš</i>	<i>možeš</i>	<i>morete</i>	<i>možete</i>
3.	<i>more</i>	<i>može</i>	<i>moru</i>	<i>mogu</i>

Forma przecząca:

	l. pojedyncza		liczba mnoga	
	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.
1.	<i>ne morem</i>	<i>ne mogu</i>	<i>ne moremo</i>	<i>ne možemo</i>
2.	<i>ne moreš</i>	<i>ne možeš</i>	<i>ne morete</i>	<i>ne možete</i>
3.	<i>ne more</i>	<i>ne može</i>	<i>ne moru</i>	<i>ne mogu</i>

5.8.1.3.2.2. Imiesłów czynny przeszły (*glagolski pridjev radni*)

Tego typu imiesłów różni się od chorwackiego w l. poj. rodzaju męskiego i w liczbie mnogiej, która w języku molizańskim dodatkowo nie wyróżnia rodzajów, por.:

m-ch.	ch.	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.	m-ch.	ch.
rodz. męski		rodz. żeński		rodz. nijaki			
l. pojedyncza				l. mnoga			
1. <i>moga</i>	<i>mogao</i>	<i>mogla</i>	<i>mogla</i>	-	<i>moglo</i>	1. <i>mogl</i>	<i>mogli/-le/-la</i>
2. <i>moga</i>	<i>mogao</i>	<i>mogla</i>	<i>mogla</i>	-	<i>moglo</i>	2. <i>mogl</i>	<i>mogli/-le/-la</i>
3. <i>moga</i>	<i>mogao</i>	<i>mogla</i>	<i>mogla</i>	<i>moglo</i>	<i>moglo</i>	3. <i>mogl</i>	<i>mogli/-le/-la</i>

5.8.1.3.2.3. Czas przeszły (*perfekt*)

W języku molizańskim, w przeciwieństwie do standardu chorwackiego, w tego typu formach brak jest rozróżnienia rodzajowego, por.:

	m-ch.	ch.		m-ch.	ch.
	l. pojedyncza			l. mnoga	
1.	<i>se moga</i>	<i>mogao/mogla sam</i>	1.	<i>smo mogl</i>	<i>mogli /-le/-la smo</i>
2.	<i>si moga</i>	<i>mogao/mogla si</i>	2.	<i>ste mogl</i>	<i>mogli /-le/ -la ste</i>
3.	<i>je moga</i>	<i>mogao/mogla/-lo je</i>	3.	<i>su mogl</i>	<i>mogli /-le/ -la su</i>

5.8.1.3.2.4. Czas przeszły niedokonany (*imperfekt*)

	m-ch.	ch.		m-ch.	ch.
	l. pojedyncza			l. mnoga	
1.	<i>morahu</i>	<i>mogah</i>	1.	<i>morahmo</i>	<i>mogasmo</i>
2.	<i>moraše</i>	<i>mogaše</i>	2.	<i>morahte</i>	<i>mogaste</i>
3.	<i>moraše</i>	<i>mogaše</i>	3.	<i>morahu</i>	<i>mogahu</i>

5.8.1.3.2.5. Czas zaprzeczły (*pluskvamperfekt*)

	m-ch.	ch.
	l. pojedyncza	
1.	<i>se ba moga</i>	<i>bio sam mogao / bila sam mogla</i>
2.	<i>si ba moga</i>	<i>bio si mogao / bila si mogla</i>
3.	<i>je ba moga</i>	<i>bio je mogao / bila sje mogla/ bilo je moglo</i>
	l. mnoga	
1.	<i>smo ba imal</i>	<i>smo bili imali, smo bile imale, smo bila imala</i>
2.	<i>ste ba imal</i>	<i>ste bili imali, ste bile imale, ste bila imala</i>
3.	<i>su ba imal</i>	<i>su bili imali, su bile imale, su bila imala</i>

5.8.1.3.2.6. Czas przyszły (*futur*)

	m-ch.	ch.		m-ch.	ch.
	l. pojedyncza			l. mnoga	
1.	<i>ču moč</i>	<i>ču moći</i>	1.	<i>čmo moč</i>	<i>čemo moći</i>
2.	<i>češ moč</i>	<i>češ moći</i>	2.	<i>šte moč</i>	<i>čete moći</i>
3.	<i>če moč</i>	<i>će moći</i>	3.	<i>te moč</i>	<i>će moći</i>

- w trybie przypuszczającym:

5.8.1.3.2.7. Tryb przypuszczający (*imperativ*)

	m-ch.	ch.		m-ch.	ch.
	l. pojedyncza			l. mnoga	
1.	<i>bi moga</i>	<i>bih mogao/-la</i>	1.	<i>bimo mogl</i>	<i>bismo mogli/-le/-la</i>
2.	<i>bi moga</i>	<i>bi mogao/-la</i>	2.	<i>biste mogl</i>	<i>biste mogli /-le/-la</i>
3.	<i>bi moga</i>	<i>bi mogao/-la/-lo</i>	3.	<i>bi mogl</i>	<i>bi mogli /-le/-la</i>

5.8.1.3.3. Czasownik modalny *tit* ch. *želiti, htjeti*

Czasownik *tit*, w swojej formie długiej, może między innymi pełnić funkcję czasownika modalnego, por. np.:

m-ch.	ch.		m-ch.	ch.
<i>Ja ču do doma.</i>	<i>Ja ću doći kući.</i>	ale	<i>Ja hočem do doma.</i>	<i>Ja želim doći kući.</i>
<i>Ja neču do doma.</i>	<i>Ja neću doći kući.</i>		<i>Ja ne tijem do doma.</i>	<i>Ja neželim doći kući.</i>
<i>Mi čmo iztaj.</i>	<i>Mi ćemo izaći.</i>		<i>Mi hočemo izataj.</i>	<i>Mi želimo izaći.</i>
<i>Mi nečmo izataj.</i>	<i>Mi nećemo izaći.</i>		<i>Mi ne tijemo izataj.</i>	<i>Mi ne želimo izaći, itp.</i>

Formy modalne tego czasownika mogą się tworzyć przy pomocy przysłówka *nežda* ch. *neću da* powstałego z połączenia *neču + da*, *nečeš + da*, itd., por. np.: *Ja nežda dojem doma.*, *Mi nežda izadjemo.* itp.

Czasownik modalny *tit* koniuguje się identycznie jak jego formy czasownika posiłkowego, por. wyżej 5.8.1.3.2.

5.8.2. Czasowniki regularne (*redovni glagoli*)

Do tego czasowników należą wszystkie oprócz wydzielonych wyżej czasowników posiłkowych. Posiadają one struktury stosunkowo regularne, mogące się usystematyzować w określone grupy.

5.8.2.1. Bezokolicznik (*infinitiv*)

W języku molizanskim dawny sufix bezokolicznika *-ti* został zredukowany. Bezokolicznik może posiadać sufixs:

- *-t*, por.:

m-ch	ch
<i>pi-t</i>	<i>pi-ti</i>
<i>ču-t</i>	<i>ču-ti</i>
<i>drža-t</i>	<i>drža-ti</i>
<i>upija-t</i>	<i>upija-ti, itp.</i>

- *-tj*, por.:

m-ch	ch
<i>do-tj</i>	<i>do-ći</i>
<i>po-tj</i>	<i>po-ći</i>
<i>u-tj</i>	<i>pobje-ći</i>
<i>oba-tj</i>	<i>pretraži-ti, itp.</i>

- -č, por.:		
	m-ch	ch
	re-č	re-či
	pe-č	pe-či
	tu-č	tu-či
	vr-č	stavi-ti, itp.

5.8.2.2. Kategorie czasownikowe (*glagolske oblike*)

Czasowniki są to leksemy o prymarnej funkcji predykatywnej. Charakteryzują się kategoriami gramatycznymi:

- osoby
- liczby
- rodzaju
- trybu
- czasu
- aspekt

W obu językach spotyka się czasowniki niezłożone i złożone.

5.8.2.3. Czasowniki niezłożone (*jednostavni oblici*)

Do tego typu czasowników należą następujące formacje:

- bezokolicznik (*infinitiv*)
- czas teraźniejszy (*prezent*)
- czas przeszły niedokonany (*imperfekt*)
- tryb rozkazujący (*imperativ*)
- imiesłów czasu przeszłego czynny (*glagolski pridjev radni*)
- imiesłów czasu przeszłego bierny (*glagolski pridjev trpni*)
- imiesłów czynny współczesny (*glagolski pridev sadašnji*)

Biorąc pod uwagę temat czasu teraźniejszego molizańskie czasowniki można podzielić na cztery grupy koniugacyjne, określone sufiksami: *-am*, *-em*, *-je*, *-im*.

5.8.2.3.1. Czas teraźniejszy (prezent)

W języku molizańskich Chorwatów w czasie teraźniejszym trybu orzekającego mamy następujące sufiksy:

Koniugacje	I.	II.	III.	IV
I. pojedyncza				
1.	-am	-em	-jem	-im
2.	-aš	-eš	-ješ	-iš
3.	-a	-e	-je	-i
I. mnoga				
1.	-amo	-emo	-jemo	-imo
2.	-ate	-ete	-jete	-ite
3.	-aju	-u	-ju	-u, por. np.:
I. pojedyncza				
1.	<i>gled-am</i>	<i>govor-em</i>	<i>daj-jem</i>	<i>vid-im</i>
2.	<i>gled-aš</i>	<i>govor-eš</i>	<i>daj-ješ</i>	<i>vid-iš</i>
3.	<i>gled -a</i>	<i>govor-e</i>	<i>daj-je</i>	<i>vid-i</i>
I. mnoga				
1.	<i>gled-amo</i>	<i>govor-emo</i>	<i>daj-jemo</i>	<i>vid-imo</i>
2.	<i>gled-ate</i>	<i>govor-ete</i>	<i>daj-jete</i>	<i>vid-ite</i>
3.	<i>gled -aju</i>	<i>govor-u</i>	<i>daj-ju</i>	<i>vid-u, itd.</i>

5.8.2.3.2. Czas przeszły niedokonany (imperfekt)

Czas przeszły niedokonany tworzy się od tematu czasu teraźniejszego czasowników niedokonanych, rzadko również od dokonanych, za pomocą następujących sufiksów:

Koniugacje	I.	II.	III.	IV	ch.
I. pojedyncza					
1.	-ahu	-ahu	-jahu	-ahu	-ahu
2.	-aše	-aše	-jaše	-aše	-aše
3.	-aše	-aše	-aše	-aše	-aše

l. mnoga

1.	-ahmo	-ahmo	-jahmo	-ahmo	-asmo
2.	-ahte	-ahte	-jahte	-ahte	-aste
3.	-ahu	-ahu	-jahu	-ahu	-ahu,

por.:

Koniugacje I. II. III. IV

l. pojedyncza

1.	ček-ahu	id-ahu	gri-jahu	bahod-ahu
2.	ček-aše	id-aše	gri-jaše	bahod-aše
3.	ček-aše	id-aše	gri-aše	bahod-aše

l. mnoga

1.	ček-ahmo	id-ahmo	gri-jahmo	bahod-ahmo
2.	ček-ahte	id-ahte	gri-jahte	bahod-ahte
3.	ček-aju	id-u	gri-ju	bahod-u, itd.

W standardzie chorwackich częściej niż w języku molizańskim można spotkać przykłady czasów przeszłych niedokonanych utworzonych od czasowników dokonanych, por.:

m-ch.

Kada funaše teg se napaše no malo vina.
Nu votu se posijahu larga na-rukami.
Na skol bidahu semaj najzbolji.

ch.

Kad završiše posao, popiše malo vina.
Nekoć se polja sijahu rukama.
U školi bijah uvijek najbolji. itd.

5.8.2.3.3. Tryb rozkazujący (imperativ)

Tryb rozkazujący tworzy się od tematów czasu teraźniejszego za pomocą następujących sufiksów:

Koniugacje I. II. III. IV

l. pojedyncza

1.	-	-	-	-
2.	-aj	-Ø	-j	-Ø
3.	-	-	-	-

l. mnoga

1.	-amo	-imo	-jimo	-imo
2.	-ate	-ite	-jite	-ite
3.	-	-	-	- , por.:

Koniugacje	I.	II.	III.	IV
I. pojedyncza				
1.	-	-	-	-
2.	<i>kop-aj</i>	<i>zov-Ø</i>	<i>brij-j</i>	<i>klekn-Ø</i>
3.	-	-	-	-
I. mnoga				
1.	<i>kop-amo</i>	<i>zov-imo</i>	<i>brij-jimo</i>	<i>klekn-imo</i>
2.	<i>kop-ate</i>	<i>zov-ite</i>	<i>brij-jite</i>	<i>klekn-ite</i>
3.	-	-	-	- , por.:

Formy 3 osoby I. pojedynczej i mnogiej można utworzyć w obu językach przy pomocy partykuły *neka* + odpowiednie formy czasu teraźniejszego, np.

3. I.p.	<i>neka kopa</i>	<i>neka zove</i>	<i>neka brije</i>	<i>neka klekni</i>
3. I.m.	<i>neka kopaju</i>	<i>neka zovu</i>	<i>neka briju</i>	<i>neka kleknu</i> , itp.

Czasowniki zakończone na -č w imperatiwie dokonują następujące zmiany:

	1. os. I. poj.	1 os. I. mn.	2. os. I. mn.
<i>vrč</i> ch. <i>staviti</i>	<i>vrz-Ø</i>	<i>vrz-mo</i>	<i>vrs-te</i>
<i>reč</i> ch. <i>reći</i>	<i>rec-Ø</i>	<i>rec-imo</i>	<i>rec-ite</i>
<i>leč</i> ch. <i>leći</i>	<i>lez-Ø</i>	<i>lez-imo</i>	<i>lez-ite</i> itp.

Tryb rozkazujący z negacją tworzy się przy pomocy partykuły przeczącej:

2. os. I. poj. *nemo/nomo* i w I. mn. *nemote/nomote* + odpowiednie formy bezokolicznika, np.:

m-ch.	ch.
<i>Nomo govorat čuda!</i>	<i>Nemojte mnogo govoriti!</i>
<i>Nomote do kasno!</i>	<i>Nemojte doći kasno!</i> , itp.

5.8.2.3.4. Imiesłów czasu przeszłego czynny (*glagolski pridjev radni*)

Imiesłowy tego typu tworzy się w języku molizańskich Chorwatów, od tematu czasu przeszłego za pomocą sufiksów w liczbie pojedynczej: -Ø /-ja (kiedy temat inf. kończy się na inną samogłoskę niż *a*, wtedy sufiks przybiera postać -ja), -la, -lo, w liczbie mnogiej -l, w liczbie pojedynczej: zaś w standardzie chorwackim: -o, -la, -lo, w liczbie mnogiej -li, -le, la, np.:

l. poj. r. męskiego	l. poj. r. żeńskiego	l. poj. r. nijakiego	l. mnoga
<i>krpa-Ø</i> ch. <i>krpao</i>	<i>krpa-la</i>	<i>krpa-lo</i>	<i>krpa-l</i>
<i>drža-Ø</i> ch. <i>držao</i>	<i>drža-la</i>	<i>drža-lo</i>	<i>držal</i>
<i>vaze-ja</i> ch. <i>uzeo</i>	<i>vaze-la</i>	<i>vaze-lo</i>	<i>vaze-l</i>
<i>kupi-ja</i> ch. <i>kupio</i>	<i>kupi-la</i>	<i>kupi-lo</i>	<i>kupi-l</i> , itp.

Czasowniki z bezokolicznikiem na zakończonym na *-tj* lub *-č* posiadają w tego typu formacjach określone zmiany fonetyczne, por.:

l. poj. r. męskiego	l. poj. r. żeńskiego	l. poj. r. nijakiego	l. mnoga
<i>reka-Ø</i> ch. <i>rekao</i>	<i>rek-la</i>	<i>rek-lo</i>	<i>rekpa-l</i>
<i>vrga-Ø</i> ch. <i>vrgao</i>	<i>vr-la</i>	<i>vr-lo</i>	<i>vr-l</i>
<i>doša-Ø</i> ch. <i>došo</i>	<i>do-la</i>	<i>do-lo</i>	<i>do-l</i>
<i>uša-Ø</i> ch. <i>utekao</i>	<i>uši-la</i>	<i>uš-lo</i>	<i>uš-l</i> , itp.

5.8.2.3.5. Imiesłów czasu przeszłego bierny (*glagolski pridjev trpni*)

Imiesłowy tego typu tworzy się w języku molizańskich Chorwatów, podobnie jak w standardzie chorwackim, od tematu czasu przeszłego za pomocą sufiksów, np.:

l. poj. r. męskiego	l. poj. r. żeńskiego	l. poj. r. nijakiego	l. mnoga
<i>-n</i>	<i>-na</i>	<i>-no</i>	<i>-ne</i>
<i>-en</i>	<i>-ena</i>	<i>-eno</i>	<i>-ene</i>
<i>-jen</i>	<i>-jena</i>	<i>-jeno</i>	<i>-jene</i>
<i>-ut</i>	<i>-uta</i>	<i>-uto</i>	<i>-ute</i> , np.

l. poj. r. męskiego	l. poj. r. żeńskiego	l. poj. r. nijakiego	l. mnoga
<i>zva-n</i> ch. <i>zvan</i>	<i>zva-na</i>	<i>zva-no</i>	<i>zvan-ne</i>
<i>zgor-en</i> ch. <i>izgoren</i>	<i>zgor-ena</i>	<i>zgor-eno</i>	<i>zgor-ene</i>
<i>ubi-jen</i> ch. <i>ubijen</i>	<i>ubi-jena</i>	<i>ubi-jeno</i>	<i>ubi-jene</i>
<i>načm-ut</i> ch. <i>načet</i>	<i>načm-uta</i>	<i>načm-uto</i>	<i>načm-ute</i> , itp.

5.8.2.3.6. Imiesłów czynny współczesny (*glagolski pridev sadašnji*)

Imiesłowy tego typu tworzy się w języku molizańskich Chorwatów od tematu czasu teraźniejszego za pomocą sufiksu *-č*, zaś w standardzie chorwackim *-ći*, por, np.:

m-ch.	ch.
<i>bižuč</i>	<i>trčeći</i>
<i>gledajuč</i>	<i>gledajući</i>
<i>iduč</i>	<i>jedući</i>
<i>jašuč</i>	<i>jasući</i>
<i>pijuč</i>	<i>pijući</i>
<i>plačuč</i>	<i>plačući</i>
<i>siduč</i>	<i>sjedeći</i>
<i>smijuč</i>	<i>smijući</i>
<i>visuč</i>	<i>viseći, itp.</i>

5.8.2.4. Czasy złożone (*složeni oblici*)

Do tego typu czasowników należą następujące formacje:

- czas przeszły dokonany (*perfekt*)
- czas zaprzeczony (*pluskvamperfekt*)
- czas przyszły (*futur*)
- tryb przypuszczający (*kondicional*)

5.8.2.4.1. Czas przeszły dokonany (*perfekt*)

W obu językach czas przeszły jest konstrukcją złożoną z enklitycznej formy czasu teraźniejszego słowa posiłkowego *bit* + imiesłowu czasu przeszłego czynnego. Różnica zaś między nimi polega, iż w języku molizańsko-chorwackim:

- słowo posiłkowe występuje zawsze przed imiesłowem,
- perfekt nie może być stosowany w miejsce imperfeku.

Czas przeszły dokonany odmienia się podobnie, jak wszystkie kategorie czasu,

por. w języku molizańsko-chorwackim:

l. poj. r. męskiego	l. poj. r. żeńskiego	l. poj. r. nijakiego	l. mnoga
1. <i>se kuha</i>	<i>se kuhalo</i>	-	<i>smo kuhal</i>
2. <i>si kuha</i>	<i>si kuhala</i>	-	<i>ste kuhal</i>
3. <i>je kuha</i>	<i>je kuhala</i>	<i>je kuhalo</i>	<i>su kuhal, itp.</i>

por. w języku chorwackim:

l. poj. r. m.	l. poj. r. ż.	l. poj. r. n.	l. mnoga
1. <i>kuhao sam</i>	<i>kuhala sam</i>	-	<i>kuhali, -le,-la smo</i>
2. <i>kuhao si</i>	<i>kuhala si</i>	-	<i>kuhali, -le,-la ste</i>
3. <i>kuhao je</i>	<i>kuhala je</i>	<i>kuhalo je</i>	<i>kuhali, -le,-la smo, itp.</i>

5.8.2.4.2. Czas zaprzeszły (*pluskvamperfekt*)

Cza zaprzeszły wyrażający czynność przeszłą wyprzedzającą inną czynność przeszłą w języku molizańskich Chorwatów tworzy się inaczej niż w standardzie chorwackim. Do krótkiej formy czasu teraźniejszego czasownika *bit* dodaje się partykulę *ba*, a następnie odpowiedni + imiesłowu czasu przeszłego czynnego. Często w 1 i 2 osobie obu czasów formy czasu teraźniejszego czasownika *bit* w połączeniu z partykulą *ba* ulegają kontrakcji, por.

liczba pojedyncza

1. *se / si ba / zba* + imiesłowu czasu przeszłego czynnego
2. *si ba /zba* + imiesłowu czasu przeszłego czynnego
3. *je ba* + imiesłowu czasu przeszłego czynnego

liczba mnoga

1. *smo ba / zbamo* + imiesłowu czasu przeszłego czynnego
2. *ste ba zbate* + imiesłowu czasu przeszłego czynnego
3. *su ba* + imiesłowu czasu przeszłego czynnego, por. np.:

m-ch.

ch.

<i>Ja se ba poša.</i>	/	<i>Ja zba poša.</i>	<i>Ja sam bio išao</i>
<i>Ti si ba poša.</i>	/	<i>Ti zba poša.</i>	<i>Ti si bio išao.</i>
<i>Mi smo ba pol.</i>	/	<i>Mi zbamo pol.</i>	<i>Mi smo bili išli.</i>
<i>Vi ste ba pol.</i>	/	<i>Vi zbate pol.</i>	<i>Vi ste bili išli. itp</i>

Z negacją:

<i>Ja nise ba poša.</i>	/	<i>Ja nizba poša.</i>	<i>Ja nisam bio išao.</i>
<i>Ti nisi ba poša.</i>	/	<i>Ti nizba poša.</i>	<i>Ti nisi bio išao.</i>
<i>Mi nismo ba pol.</i>	/	<i>Mi nizbamo pol.</i>	<i>Mi nismo bili išli.</i>
<i>Vi niste ba pol.</i>	/	<i>Vi nizbate pol.</i>	<i>Vi niste bili išli.</i>

W standardzie chorwackim czas zaprzeczły jest formą złożoną z imiesłowu czynnego czasu przeszłego na *-o*, *-la*, *-lo* i imperfectum względnie perfectum czasownika posiłkowego *biti*).

5.8.2.4.3. Czas przyszły (*futur*)

W języku molizańsko-chorwackim czas przyszły tworzy się przez dodanie do enklitycznej formy czasu teraźniejszego czasownika *tit* określonego bezokolicznika, por. np.

	liczba pojedyncza	liczba mnoga
1.	<i>ću pitat</i>	<i>ćmo pitat</i>
2.	<i>ćeš pitat</i>	<i>šte pitat</i>
3.	<i>će pitat</i>	<i>te pitat</i> , itp.

Formy z negacją:

	liczba pojedyncza	liczba mnoga
1.	<i>neću pitat</i>	<i>nećmo pitat</i>
2.	<i>nećeš pitat</i>	<i>nešte pitat</i>
3.	<i>neće pitat</i>	<i>nete pitat</i> , itp.

W języku chorwackim spotyka się natomiast dwa rodzaje czasu przyszłego:

- czas przyszły niedokonany, por. np.

	liczba pojedyncza	liczba mnoga
1.	<i>ću pitati / pitat ću</i>	<i>ćmo pitati / pitat ćemo</i>
2.	<i>ćeš pitati / pitat ćeš</i>	<i>ćete pitati / pitat ćete</i>
3.	<i>će pitati / pitat će</i>	<i>će pitati / pitat će</i> , itp.

- czas przyszły dokonany, np.:

Tego typu formy tworzy się od czasownika *budem* + imiesłowu czynnego przeszłego, por.:

	liczba pojedyncza	liczba mnoga
1.	<i>budem pitao / pitala</i>	<i>budemo pitali / pitale</i>
2.	<i>budeš pitao / pitala</i>	<i>budete pitali / pitale</i>
3.	<i>bude pitao / pitala / pitalo</i>	<i>budu pitali / pitale / pitala</i>

5.8.2.4.4. Tryb przypuszczający (*kondicional*)

W języku molizańskich Chorwatów tryb warunkowy tworzy się od enklitycznej formy aorysta czasownika *bit* i imiesłowu czynnego przeszłego, który się koniuguje, por.

l. poj. r. męskiego	l. poj. r. żeńskiego	l. poj. r. nijakiego	l. mnoga
1. <i>bi izaša</i>	<i>bi izašla</i>	-	<i>bimo izašl</i>
2. <i>bi izaša</i>	<i>bi izašla</i>	-	<i>bste izašl</i>
3. <i>bi izaša</i>	<i>bi izašla</i>	<i>bi izašlo</i>	<i>bi izašl</i> , itp

Nieodmienne części mowy:

5.9. Przysłówki

5.9.1. Podobnie, jak w pozostałych językach słowiańskich przysłówki w języku molizańskich Chorwatów pełnią funkcję członu zależnego zdania i najczęściej występują w nim jako składnik grupy werbalnej (np.: pięknie śpiewa, przyjechał wczoraj), rzadziej grupy imiennej, określającej przymiotnik (np.: intensywnie biały). Można je spotkać również w funkcji predykatywnej (np.: *lipo*, *veselo*, itp.).¹⁴⁵

5.9.2. W stosunku do współczesnego standardu chorwackiego przysłówki molizańskich Chorwatów są znacznie zróżnicowane. Ze względu na uwarunkowania semantyczne można je podzielić na:

przysłówki miejsca, por. np:

m-ch.	ch.
<i>dikodi</i>	<i>neguje</i>
<i>dol</i>	<i>dole</i>
<i>gor</i>	<i>gore</i>
<i>iz di</i>	<i>odakle</i>
<i>iz nadugo</i>	<i>iz daleka</i>
<i>iz naza</i>	<i>odostraga</i>
<i>kaponamo</i>	<i>onamo</i>

¹⁴⁵ Por. *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego* (1999), Red. K. Polański, Wyd. Ossolińskich, s. 478.

kapovamo
kaptamo
nadugo
nunde
ode
tamo
tude
ude
vane

ovamo
onamo
daleko
tamo negdje
odje
onamo
tamo neguje
odje negde
vani, itp.

tylko nieliczne posiadają identyczne formy, por. np.:

iz unutra
onamo
ovamo
unutra

iz unutra
onamo
ovamo
unutra, itp.

przysłówki czasu, por. np.:

m-ch.
binoč
jope
maj
nikuečer
nočas
nonda
oblani
pri
prkostristra
prkostra
prkučer
prvo
seatra
semaj
sinoč
sutrista
učer

ch.
noču
iduće godine
nikad
preksinoć
nočas
onda
preklani
prije, ranije
prekosutra ujutro
dopodomani
prekjučer
naprije
jtros
uvijek
sinoć
sutra ujutro
jučer

vičeras

večeras

vogošte

ove godine, itp

tylko nieliczne posiadają identyczne formy, por. np.;

danas

danas

lani

lani

rano

rano

sada

sada

sutra

sutra, itp.

przysłówki ilościowe, por. np.:

m-ch.

ch.

čuda

mnogo

nišče

ništa

noko

onoliko

toko

toliko

veče

više

voko

ovoliko, itd.

tylko nieliczne posiadają identyczne formy, por. np.;

još

još

malo

malo

manje

manje, itp.

przysłówki pytajne, por. np.:

m-ch.

ch.

di?

gdje?

koko?

kolko?, itp.

część z nich posiada identyczne formy, por. np.;

kada?

kada?

kako?

kako?

zašto?

zašto?, itp.

przysłówki oceniające, por. np.:

m-ch.

benja

čertamend

fermo

finalmend

grubo

keja

mauč

nadugo

parke

proprjake

siguramend

ch.

možda, valjda

jamačno, sigurno, zacijelo

jako, snažno

konačno

ružno

da

četveronoške, poput mačke

daleko

vjerojatno, po svojoj prilici

baš, upravo

sigurno, itp.

część z nich posiada identyczne formy, por. np.

čisto

dobro

kasno

sigurno

veselo

čisto

dobro

kasno

sigurno,

veselo, itp.

przysłówki przeczące, por. np.:

m-ch.

mang

nidir

nišće

nit

ch.

niti, čak ni

nigdje

ništa

niti, itp.

część z nich posiada identyczne formy, por. np.

nije

nije, itp.

5.9.3. Stopniowanie przysłówków

W obu językach niektóre przysłówki mogą, podobnie jak przymiotniki, podlegać stopniowaniu, czyli posiadać oprócz stopnia podstawowego, równego, jeszcze stopień wyższy i najwyższy. Komparativus i superlativus tworzą się inaczej niż we współczesnym standardzie chorwackim:

- za pomocą form: komp. *veče*, superl. *čuda*, por. np.:

m-ch.	ch.	m-ch.	ch.
<i>fermo</i>	<i>jako, snažno;</i>	<i>kasno</i>	<i>kasno</i>
<i>veče fermo</i>	<i>jače, snažnije;</i>	<i>veče kasno</i>	<i>kasnije</i>
<i>čuda fermo</i>	<i>najjače, najsnažnije;</i>	<i>čuda kasno</i>	<i>najkasnije,</i>
itp.			

Niektóre przysłowki komparativu mają specyficzną formę, por. np.:

stopień równy		stopień wyższy	
m-ch.	ch.	m-ch.	ch.
<i>čuda</i>	<i>mnogo</i>	<i>veče</i>	<i>više</i>
<i>dobro</i>	<i>dobro</i>	<i>bolje</i>	<i>bolje</i>
<i>malamend</i>	<i>loše</i>	<i>gore</i>	<i>gore</i>
<i>malo</i>	<i>malo</i>	<i>manje</i>	<i>manje, itp.</i>

Kilka przykładów stopniowania molizańkochrwackich przysłówków posiada zapożyczoną z języka włoskiego formę z sufiksem *-ico* (> *-ino*), por. np.:

m-ch	ch;	m-ch	ch
<i>malo</i>	<i>malo</i>	<i>mali-ico</i>	<i>malko, nešto malo</i>
<i>dobro</i>	<i>dobro</i>	<i>dobr- ico</i>	<i>dosta dobro</i>
<i>grubo</i>	<i>ružno</i>	<i>grub- ico</i>	<i>dosta ružno, itp.</i>

5.10. Przyimki

5.10.1. Przyimki stanowią funkcjonalnie niesamodzielną część mowy, tworząc jednostki składniowe w połączeniu z grupą imienną, są jednym z wykładników związków składniowych między członami wypowiedzenia, sygnalizując różnego typu stosunki precyzujące (np.: przestrzenne, czasowe, przyczynowe, skutkowe, itp.) istniejące między przedmiotami i zjawiskami. Odznaczają się zwykle szerokim zakresem swych funkcji składniowych i znaczeniowych.¹⁴⁶

¹⁴⁶ Por. *Encyklopedia wiedzy o języku polskim*. Red. S. Urbańczyk, Wyd. Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978, s. 265-266

5.10.2. W językach molizańskochorwackim i chorwackim użycie przyimków jest podobne. Ich formy, szczególnie podstawowe, są identyczne por.:

m-ch.	ch.
<i>do</i>	<i>do</i>
<i>iz</i>	<i>iz</i>
<i>na</i>	<i>na</i>
<i>po</i>	<i>po</i>
<i>s/š</i>	<i>s, sa</i>
<i>u</i>	<i>u</i>
<i>za</i>	<i>za, itp.</i>

Przyimek *s* może zmieniać się w *š* w ściśle określonej sytuacji, przed zaimkiem, który w nagłosie posiada *nj-* (np. *s njime /š njime*, ch. ‘s njim’; *s njom / š nom* ch. ‘s njom’; *s njimi / š nimi*, ch. *s njima*, itp.

Przyimek *za* może wyjątkowo być w pozycji przed czasownikiem, por. np.: *za umit pisat*, ch. ‘da bi se znalo pisati’; *ona je za pisat*, ch. ‘ona je z udaju’, itp.¹⁴⁷ Choć niektóre z nich różnią się od siebie, por.:

<i>do</i>	<i>od</i>
<i>dop</i>	<i>iza</i>
<i>krajem</i>	<i>blizu</i>
<i>kundra</i>	<i>protiv, nasuprot</i>
<i>kurto</i>	<i>kraj, pokraj</i>
<i>mbača</i>	<i>kraj, uz</i>
<i>na</i>	<i>u</i>
<i>napri</i>	<i>ispred</i>
<i>naza</i>	<i>iza</i>
<i>niz</i>	<i>po</i>
<i>okolo</i>	<i>oko</i>
<i>sendza</i>	<i>bez</i>
<i>unutra</i>	<i>unutar</i>
<i>usri</i>	<i>među, usred</i>

¹⁴⁷ Por. Sammartino A., 2004, *op.cit.*, s.284-287.

zablju
zdola
zgora

zbog
pod, spod
nad, znad, itp.

Łączą się ze ściśle określonymi przypadkami zależnymi, np.:

- z genetivem, por. np.: *iz, kurdo, naza, okolo, sendza, unutra, usri, zdola*, itp.
- z akuzativem, por. np.: *na, za*, itp.
- z lokativem, por. np.: *na, niz, po, u*, itp.
- z instrumentalem, por. np.: *s, za*, itp.

5.11. Spójniki

5.1.1. Spójniki należą do tzw. wyrazów pomocniczych pełniących prymarnie określoną funkcję wskaźnika syntaktycznego. Łączy bowiem składniki zdaniowe w zespoły zwane zdaniami złożonymi lub wyrazowe wewnątrz zdania pojedynczego.¹⁴⁸

5.1.2. Zasadniczo w obu językach ich zastosowanie jest podobne. Wśród nich można wyróżnić formy zróżnicowane:

- w grupie spójników parataktycznych, por. np.:

<i>m-ch</i>	<i>ch</i>
<i>a, 'a</i>	<i>ali</i>
<i>e</i>	<i>i</i>
<i>eš</i>	<i>i</i>
<i>oš</i>	<i>i, itp.</i>

- w grupie spójników hipotaktycznych, por. np.:

<i>ajerke</i>	<i>jer</i>
<i>baške</i>	<i>samo da, samo ako</i>
<i>erke</i>	<i>jer</i>
<i>forke</i>	<i>osim</i>
<i>jerke</i>	<i>jer</i>
<i>kano</i>	<i>kao</i>
<i>ke</i>	<i>da</i>

¹⁴⁸ Por. *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, 1999, op. cit., s. 545-547.

pur si
si
sikone

iako
ako
kako, budući da, itp.

oraz formy identyczne w obu językach:

- w grupie spójników parataktycznych, por. np.:

i
pa
samo

i
pa
samo, itp.

- w grupie spójników hipotaktycznych, por. np.:

da
jer

da
jer, itp.

Spójnik *i* w języku molińskochorwackim występuje jedynie w określonych kontekstach przy wyrażaniu wielkości ilościowych (ciężaru, miary i czasu)¹⁴⁹, por. np.:

m-ch.
četir kila i po
Kako metri je dugo? Dva i pol.
Je mi se tila na ura i po.

ch.
četiri i pol kile
Koliko je metara dug? Dva i po.
Treba mi je sat i po.

5.12. Wykrzykniki

Wykrzykniki są to wyrazy, które nie wchodzą w związki syntaktyczne z innymi konstrukcjami, lecz używane są w funkcji wypowiedzeń. Wtórnie niektóre z nich mogą wystąpić w funkcji orzeczenia. Mogą także wyrażać stany emocjonalne, przejawy woli, albo są dźwiękową imitacją zjawisk otaczającego nas świata.¹⁵⁰

5.12.1. W języku molizańskich Chorwatów wykrzykniki wyrażają:

ból; np.: *jo!, joji!, aja!*, itp.

niedowierzanie; np.: *ju!, ma!, uoj!*, itp.

przeżycie; np.: *ue!, hej!, o!*, itp.

¹⁴⁹ Por. Samartino A., 2004: *op. cit.*, s. 288-289.

¹⁵⁰ Por. *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, 1999, *op. cit.*, s. 644-645.

prośba; np.: *vre!, ba!, va!, deštro!, itp.*

niebezpieczeństwo; np. *bo!, sač!, ma!, itp.*

Do wabienia i przywoływania zwierząt, por. np.:

kota: *muš!*

psa: *te!, te-kua!, cu-cu!, te-te!, šib!*

krowy: *hela-he!*

świni: *bak-na!, kiš!*

kozy: *ciri!*

owcy: *ueha!*

osła: *a!, iš!*

kury: *pipi!, šo!*

indyka: *tuk-tuk!, itp.*

Do naśladowania głosów w otoczeniu, por. np.:

pukanie: *tok-tok!*

tykanie zegara: *tik-tak!*

kota: *mijau!*

koguta: *kikiriki!*

padanie przedmiotu: *bum!, itp.*

5.13. Partykuły

Są nieodmiennymi jednostkami leksykalnymi, które wyrażają rozmaite treści modalne, emfazy nacisku lub ograniczenia.¹⁵¹

W języku molizańskochorwackim służą do tworzenia:

negacji: *ne, ni*

imperativus: *neka*

pluskamperfectum: *-ba*

czasowników zwrotnych: *się*

¹⁵¹ Por. *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, 1999, *op. cit.*, s. 423.

5.14. Zapożyczenia

Narody i ich języki koabitujące ze sobą nie mogą uniknąć wzajemnych kontaktów, w tym komunikacyjnych, co doprowadza do rozmaitych interferencji we własnych i obcych systemach językowych. Dochodzi więc do zapożyczeń, kalek itp. Szczególnie narażone są na tego typu wpływy języki, które osłabiły lub utraciły kontakt z macierzą.

Język molizańskich Chorwatów należy właśnie do najlepszych przykładów obrazujących taką sytuację. Ogromna ilość zapożyczeń i kalek w tym języku na pierwszy rzut oka pozwala na stwierdzenie, że ich analiza i opis może być zachętą do oddzielnych prac językoznawczych. A. Piccoli i A. Sammartino zbierając materiał leksykalny do swojego słownika¹⁵² stwierdzili, iż pożyczki, głównie włoskie i abruzyjskie dotyczą określonych dziedzin życia słowiańskich mieszkańców regionu Molise. Właściwie, to już ich poprzednicy, zajmujący się językiem molizańsko-chorwackim na fakt ten zwracali uwagę. Już w 1904 r. J. Smodlaka w publikacji *Posjet Apeninskim Hrvatima* pisał *Dok se govori o običnim stvarima svakdanjega života, osobito o kućnim i poljskim poslovima, naši se ljudi onamo znadu vrlo lijepo izraziti hrvatski i lako ih razumiješ; ali netom se razgovor dotakne viših pojmov, zapnu i na koncu moraju se uteći talijanskom jeziku*¹⁵³ Autorzy słownika stwierdzają, że prawie po dziesięćdziesięciu latach tendencja taka się utrzymała. Molizańscy Chorwaci coraz częściej w swej codziennej komunikacji wspierają się standardem włoskim i oczywiście jego okolicznymi dialektami zapożyczając bez ograniczeń wszystkie elementy na wszystkich poziomach języka. Najwięcej ich można spotkać na poziomie leksyki, a dotyczą one np.:

- nazw stosunków pokrewieństwa:

Występują głównie w dalszych liniach pokrewieństwa, najbliższe są słowiańskie, por.:

mat ch. *majka*

otac

sin

¹⁵² Por. Piccoli A., Sammartino A., 2000: *Dizionario dell'idioma croato-molisano di Montemitro / Rječnik moliškohrvatskoga govora Mundimitra*. Fondazione "Agostina Piccoli". Matica Hrvatska. Montemitro-Zagreb, s. XXII - XXIII.

¹⁵³ Smodlaka J., 1904: *Posjet apeninskim Hrvatima – Putne uspomene i bilješke*. Hrvatska tiskarnica. Zagreb.

ščera ch. *kći teta*

zava ch. *zaova*

zet

ale:

neput ch. *nećak, unuk*

neputa ch. *nećakinja, unuka*

tarela ch. *djed*

marela ch. *baka*

cile ch. *ujak, stric*

šurjak ch *svak, itp.*

- liczebników:

Właściwie wszystkie liczebniki posiadają równoległe formy pochodzenia słowiańskiego i włoskiego. W praktyce jednak używa się formy pochodzenia włoskiego, por.:

	m-ch.	ch
1.	<i>un</i>	<i>jedan, -a, -o</i>
2.	<i>du</i>	<i>dva, dvije</i>
3.	<i>tre</i>	<i>tri</i>
4.	<i>kuatr</i>	<i>četiri</i>
5.	<i>čing</i>	<i>pet</i>
6.	<i>sej</i>	<i>šest</i>
7.	<i>set</i>	<i>sedam</i>
8.	<i>ot</i>	<i>osam</i>
9.	<i>nov</i>	<i>devet</i>
10.	<i>dijač</i>	<i>deset</i>
11.	<i>unič</i>	<i>jedanaest</i>
12.	<i>dudič</i>	<i>dvanaest</i>
13.	<i>tridič</i>	<i>trinaest</i>
14.	<i>kuatordič</i>	<i>četрнаest</i>
15.	<i>kuinič</i>	<i>petnaest</i>
16.	<i>sidič</i>	<i>šestnaest</i>
17.	<i>dičaset</i>	<i>sedamnaest</i>

18.	<i>dičot</i>	<i>osamnaest</i>
19.	<i>dičanov</i>	<i>devetnaest</i>
20.	<i>vind</i>	<i>dvadeset</i>
21.	<i>vindun</i>	<i>dvadeset jedan / dvadeset i jedan</i>
22.	<i>vindidu</i>	<i>dvadeset dva / dvadeset i dva</i>
23.	<i>vinditre</i>	<i>dvadeset tri / dvadeset i tri, itd.</i>
30.	<i>trenda</i>	<i>trideset</i>
40.	<i>kuaranda</i>	<i>četrdeset</i>
50.	<i>činguanda</i>	<i>pedeset, itd.</i>
100.	<i>čjend</i>	<i>sto/ stotina, itd</i>
1000.	<i>mil</i>	<i>tisuća, itd.</i>
10 000.	<i>diječmila</i>	<i>deset tisuća, itd.</i>
1 000 000	<i>milijon</i>	<i>milijun, itd.</i>

- nazw miesięcy, por.:

m-ch.	ch.
<i>jenar</i>	<i>siječanj</i>
<i>februar</i>	<i>veljača</i>
<i>marac</i>	<i>ožujak</i>
<i>abrija</i>	<i>travanj</i>
<i>maj</i>	<i>svibanj</i>
<i>džunj</i>	<i>lipanj</i>
<i>lulj</i>	<i>srpanj</i>
<i>agušt</i>	<i>kolovoz</i>
<i>sutemar</i>	<i>rujan</i>
<i>atubar</i>	<i>listopad</i>
<i>novemar</i>	<i>studen</i>
<i>dučemar</i>	<i>prosinac</i>

Ale już nazwy dni tygodnia są rodzime, por.

m-ch.

ch.

prvidan

ponedjeljak

jutorak

utorak

srida

srijeda

četrtak

četvrtak

petak

petak

subota

subota

nedilja

nedjelja

Tego typu zapożyczeń leksykalnych jest ogromna ilość i zależą one od inwencji rozmówców. W komunikacji z osobami starszymi rozmówcy starają się dostosowywać swój zasób leksykalny do obu języków, z osobami młodszymi lub rówieśnikami przechodzi się na język włoski.

VI. Chorwaci z Molise wobec wielokulturowości Unii Europejskiej

W dobie globalizacji i ogólnoeuropejskich tendencji integracyjnych, obawy molizańskich Chorwatów związanych z zachowaniem swojej kultury i języka, wydają się być zrozumiałe. Ze względu na niewielką liczbę użytkowników tegoż języka, bez jakichkolwiek działań chroniących ich język, kulturę i tradycje, z biegiem czasu społeczność ta może (ale wcale nie musi) utracić swoją tożsamość na rzecz języka włoskiego. Ogromnym wsparciem do zachowania swego dziedzictwa mogą stanowić wszelakie działania wynikające z członkostwa w Unii Europejskiej.

Unia Europejska stanowi związek gospodarczo-polityczny 27 demokratycznych krajów europejskich, będący efektem wieloletniego procesu integracji politycznej, gospodarczej i społecznej, będący zarazem największą, najprężniejszą i unikatową formą tego typu na świecie. Do podstawowych celów Unii, na mocy podpisanego w 1992 roku *Traktatu o Unii Europejskiej*, zaliczyć można m. in. Promowanie ekonomicznego i społecznego postępu poprzez zacieśnianie współpracy gospodarczej i likwidowanie barier w obrocie handlowym między państwami członkowskimi, a także rozwijanie obszaru bezpieczeństwa, wolności i sprawiedliwego trakto-

wania, którym ma być UE poprzez wprowadzanie wspólnych norm prawnych, społecznych i stałą poprawę poziomu życia obszarów uboższych.¹⁵⁴

Obecnie większość państw słowiańskich znajduje się poza Unią Europejską. Do jej grona do chwili obecnej z krajów słowiańskich dołączyły jedynie Bułgaria, Czechy, Polska, Słowacja i Słowenia. Pozostałe kraje (za wyjątkiem Rosji, a obecnie również i Serbii) dążą do tego, by w jak najszybszym czasie stanąć się jej pełnoprawnym członkiem. Wymagania, jakie stawiane są krajom aspirującym do członkostwa są ogromne, Unia stawia przed krajem kandydującym szereg trudnych warunków, które muszą zostać spełnione jeszcze przed wstąpieniem w jej szeregi.

Wewnątrz Unii Europejskiej znajduje się wiele mniejszości etnicznych i narodowych. Do chwili obecnej Unia nie sprecyzowała jeszcze norm dotyczących społeczności mniejszościowych. Kraje członkowskie kierują się na razie własnymi prawami dotyczącymi mniejszości narodowych i etnicznych a także prawami poszanowania godności człowieka, prawa wolności wyznania, do własnej kultury i języka. Prawa te są różnie respektowane, w zależności od kraju, w którym dana mniejszość narodowa czy etniczna się znajduje.

Europa stanowi istną mozaikę etniczną. Na jej terenie, w obrębie wszystkich narodów, istnieje bardzo wiele społeczności mniejszościowych. Grupy te reprezentowane są poprzez wiele organizacji mniejszości narodowych, które skupiają się przede wszystkim na podtrzymywaniu tożsamości i ochronie praw mniejszości. W dobie zanikania pewnych kultur i jednoczesnym zwiększeniu się migracji ludności, organizacje pozarządowe przede wszystkim pełnią rolę integrującą mniejszościową społeczność. Nierzadko organizacje współdziałają ze sobą, wspólnie przygotowują nie tylko imprezy kulturalne, ale również napierają na instytucje państwowe w celu ochrony i przyznania im pewnych praw. O ile w oficjalnych dokumentach państw europejskich nie brak deklaracji, konwencji i regulacji w sprawie mniejszości, o tyle w praktyce bardzo trudno jest zapewnić mniejszościom choćby odpowiedni dostęp do własnej edukacji.

U podstaw europejskich tendencji zjednoczeniowych leży wspólna w znacznej części historia i kultura narodów zamieszkujących ten kontynent. Już w pierwszych wiekach naszej ery, większość terenów Europy zachodniej i część wschodniej wchodziła w skład wielkiego Imperium Rzymskiego. Późniejsze wyparcie Rzymu z połud-

¹⁵⁴ http://pl.wikipedia.org/wiki/Unia_Europejska, stan na dzień 25. 03. 2008.

niowych wybrzeży Morza Śródziemnego przez islam, a także związana z tym ekspansja cywilizacji rzymsko i grecko - chrześcijańskiej w kierunkach północnych, połączona z upadkiem Cesarstwa Zachodniego, doprowadziły do wytworzenia się kulturowej i gospodarczej wspólnoty europejskiej, która zastąpiła istniejącą dotychczas wspólnotę śródziemnomorską.

Wraz ze zniknięciem zagrożenia ze strony cywilizacji pozaeuropejskich i rozbiciem kulturowym Europy Zachodniej (reformacja i kontrreformacja) tendencje zjednoczeniowe w okresie nowożytnym osłabły. Od tego czasu rozpoczęły się ekspansje zamorskie wielu państw europejskich, na całym kontynencie wytworzyły się systemy sojuszy monarchii (polityka równowagi sił), w którym pierwsze skrzypce odgrywały, w znacznej mierze samowystarczalne mocarstwa kolonialne (Wielka Brytania, Francja, Rosja, w późniejszym czasie również Niemcy). Odstępstwem od tego stanu rzeczy był okres dominacji napoleońskiej na kontynencie początkiem XIX wieku.

W wieku XX, wobec znacznego osłabienia państw zachodnioeuropejskich na arenie światowej (spowodowane głównie dwiema wojnami światowymi, a także upadkiem kolonializmu) i opanowaniu Europy Wschodniej przez komunizm, wzmocnieniu uległy tendencje zjednoczeniowe Europy Zachodniej (w ramach wspólnoty atlantyckiej). Kraje europejskie zaczynają poszukiwać porozumień ponadnarodowych w celu ściślejszej współpracy. W połowie XX wieku część krajów europejskich, głównie z części zachodniej i południowej kontynentu, zaczyna tworzyć wspólne struktury gospodarcze, które stanowią załóżek powstałej w późniejszych czasach Unii Europejskiej. Na mocy traktatu paryskiego z 18 kwietnia 1951 roku, z inicjatywy jednego z ojców integracji europejskiej Roberta Schumana powstała Europejska Wspólnota Węgla i Stali (EWWiS), w której skład, oprócz Belgii, Francji, Holandii, Luksemburga i Republiki Federalnej Niemiec, weszły również Włochy. Celem powołanej Wspólnoty było utrzymanie trwałego pokoju między krajami europejskimi poprzez międzynarodowe powiązanie przemysłu węglowego i stalowego, niezbędnych wówczas do prowadzenia wojny. Obok niej na mocy traktatów rzymskich z 25 marca 1957 roku utworzono Europejską Wspólnotę Gospodarczą (EWG) oraz Europejską Wspólnotę Energii Atomowej (Euratom). W ich skład weszli wszyscy członkowie EWWiS.

Te trzy Wspólnoty Europejskie już od 1958 roku miały wspólne niektóre organy (Zgromadzenie Parlamentarne i Trybunał Sprawiedliwości). Pełne połączenie instytucjonalne nastąpiło jednakże dopiero w 1967 roku.

Liczba członków Wspólnot zwiększyła się w 1973 roku, gdy przyłączyły się do nich Wielka Brytania, Dania i Irlandia, co zostało nazwane pierwszą falą przyjęć. Kandydująca wówczas Norwegia nie przyłączyła się z powodu sprzeciwu swoich obywateli.

Druga fala nastąpiła w latach 80. kiedy to do EWG przystąpiła Grecja (w 1981 r.), Hiszpania i Portugalia (w 1986 r.).¹⁵⁵

Trzecia fala przyjęć (już do Unii Europejskiej) nastąpiła w 1995 roku, kiedy to przyjęto Austrię, Szwecję i Finlandię zaś Norwegia ponownie odmówiła wstąpienia.¹⁵⁶

W ramach Wspólnot stopniowo dochodziło do utworzenia wspólnego, jednolitego rynku poprzez likwidację barier celnych, wprowadzanie wspólnych norm prawnych i technicznych oraz prowadzenie wspólnej polityki rolnej. Równolegle dochodziło także do zacieśniania więzi politycznych między krajami Wspólnot.

7 lutego 1992 roku został podpisany Traktat z Maastricht, na mocy którego 1 listopada 1993 roku powstała Unia Europejska. Traktat ten nie likwidował Wspólnot Europejskich, zmienił jedynie nazwę EWG na Wspólnota Europejska. W Maastricht znacznie rozszerzono zakres wspólnej polityki i opracowano harmonogram wprowadzenia Unii Gospodarczo-Walutowej (jej efektem było wprowadzanie wspólnej waluty euro w 1999 roku).¹⁵⁷

Obraz dzisiejszej Europy nie jest jednolity. Część narodów (głównie państwa Europy zachodniej i południowej) jednoczy się w strukturę ponadpaństwową, jaką stanowi Unia Europejska, część natomiast ulega podziałom (w szczególności kraje słowiańskie). Od upadku komunizmu na mapie Europy pojawiło się kilka nowych państw, wchodzących wcześniej w struktury innego kraju. Ze Związku Radzieckiego w środkowo-wschodniej części Europy powstały Białoruś, Estonia, Litwa, Łotwa, Rosja i Ukraina; rozpadowi uległa także Czechosłowacja tworząc odrębne państwa: Czechy i Słowację; na Bałkanach, gdzie rozłam nie przebiegał tak spokojnie, jak przy uzyskiwaniu niepodległości przez inne kraje byłego bloku wschodniego, proces powstawania nowych państw po upadku Jugosławii wciąż nie do końca jest zakończony. Do chwili obecnej, z federacji jugosłowiańskiej, powstała Bośnia i Hercegowina, Chorwacja, Czarnogóra, Macedonia, Serbia, Słowenia, a w ostatnim czasie

¹⁵⁵ Ślęzak A., 2006: *Burgenlandzcy Chorwaci i ich tradycje językowe* Wydawnictwo Naukowe ATH. Bielsko-Biała, s. 114.

¹⁵⁶ *Op. cit.*

¹⁵⁷ http://pl.wikipedia.org/wiki/Unia_Europejska, stan na dzień 25. 03. 2008.

również i Kosowo. Po upadku komunizmu, kraje słowiańskie różnicują się, a kraje germańskie łączą (wskutek połączenia NRD i RFN powstaje wspólne państwo - Niemcy).

Do ponownego zespolenia Europy zachodniej i wschodniej mogło dojść w latach 90. po upadku bloku sowieckiego. Europa zachodnia, jednocząca swe siły na rynku międzynarodowym w ramach UE, stała się również organem, do którego chęć przynależności zgłosiły państwa Europy środkowej i wschodniej. Przygotowania do członkostwa państw byłego bloku wschodniego w UE trwały przez wiele lat, by 1. maja 2004 roku pierwsze kraje słowiańskie: Czechy, Polska, Słowacja i Słowenia, mogły wstąpić w jej szeregi wraz z Estonią, Łotwą, Litwą, Węgrami, Malta i Cyprzem. Obecnie w skład Unii Europejskiej wchodzi 27 państw, od 01. 01. 2007 roku jej pełnoprawnymi członkami stają się również Bułgaria i Rumunia.

Unia Europejska szanuje różnorodność kulturową wszystkich swoich krajów członkowskich. Wspierane są wszelkie wydarzenia kulturalne, gospodarcze i naukowe, mające na celu poszerzanie horyzontów wiedzy i jednoczenia się wszystkich obywateli UE. W jej obrębie forsowana jest koncepcja narodu ponadpaństwowego, w którym każdy mieszkaniec ma jednakowe prawa do rozwijania swoich tradycji narodowych, kulturowych i społecznych, związanych ze swoją przynależnością językową i etniczną. Koncepcja ta stanowi ogromną szansę dla molizańskich Chorwatów pragnących zachować swoją tożsamość narodową. Poprzez współpracę organizacji kulturalnych i społecznych z wieloma instytucjami unijnymi, mogą oni uzyskać znaczną pomoc finansową na działalność wydawniczą, artystyczną i społeczną.

Pomimo znacznego zróżnicowania, narody zamieszkujące Europę, nie przeciwstawiają się ogólnej idei jedności, nie kwestionują również istnienia europejskiej wspólnoty kulturowej. W kręgu ich głównych zainteresowań są aspekty gospodarcze, polityczne, a także bezpieczeństwa zewnętrznego. W Europie widoczne są znaczne różnice w rozwoju gospodarczym, prawnym i intelektualnym poszczególnych państw.¹⁵⁸

Członkowstwem w strukturach unijnych zainteresowane są nawet najmniejsze państwa europejskie. Każdy wiąże z UE pewne nadzieje niezbędne do realizacji własnych planów związanych z rozwojem gospodarczym, kulturalnym i społecznym.

¹⁵⁸ Ślęzak A., 2006: *Burgenlandzcy Chorwaci i ich tradycje językowe*. Wydawnictwo ATH. Bielsko-Biała, s. 114.

Wraz z tworzeniem struktur ponadpaństwowych, brakiem granic pomiędzy państwami, możliwościami zarobkowymi na terenie któregośkolwiek kraju unijnego, istnieje również obawa, iż mieszkańcy poszczególnych narodów, zwłaszcza tych najmniejszych, szybko utracą swoją własną tożsamość narodową. Ogromne migracje europejskie, które w ostatnich latach uległy znacznym nasileniom, głównie ze względu na wstąpienie nowych państw do Unii Europejskiej, przyczyniły się do wielu zmian społeczno-kulturalnych na mapie Europy.

Asymilacji będą podlegać wszyscy w jednakowym stopniu, a czy zdołają zachować swoją tożsamość narodową, w dużej mierze zależy od nich samych, od tego, na ile odporni są na zmiany, na jakie są obecnie narażani.

Dla molizańskich Chorwatów obecność w Unii Europejskiej może przynieść ogromne korzyści. Od lat prowadzone są różne działania nad wyrównywaniem standardów życia pomiędzy biednymi i bogatymi rejonami Unii. Molise, jak już wcześniej wspomniano, to rejon bardzo ubogi. Pozbawiony większych ośrodków przemysłowych, o słabej gęstości zaludnienia, położony na obszarze górzystym, zagrożony trzęsieniami ziemi, nie przyciąga obecnie ani turystów, ani nowych mieszkańców. Jednakże za sprawą unijnych programów różnice bytowe, kulturalne i przemysłowe coraz bardziej się zacierają, choć daleko jeszcze regionowi Molise do standardów ogólnoeuropejskich.

Molizańscy Chorwaci mogą czerpać z Unii Europejskiej środki finansowe na rozwój kulturalny i społeczny swoich miejscowości. Współistnienie w strukturach wielonarodowych i wielokulturowych wiąże z sobą liczne nadzieje, ale również i wątpliwości. Dlatego u progu XXI wieku ich aspiracje dotyczące języka molizańsko-chorwackiego coraz bardziej są rozwijane. W warunkach unijnych posiadają większe możliwości swojego rozwoju poprzez kultywowanie tradycji, kultury i języka.

Unia Europejska stanowi bezprecedensową strukturę, w której uczestniczy wiele różnych języków europejskich. Wszystkie języki narodowe krajów członkowskich uznawane są jako języki urzędowe Unii. Natomiast wszystkie uznawane języki mniejszości narodowych i etnicznych funkcjonujących w danym państwie, uznawane są także w pozostałych krajach unijnych. Trwają prace nad uznawalnością języków mniejszościowych i etnicznych w całej Unii na tych samych prawach.

Duże znaczenie dla molizańskich Chorwatów odgrywa również fakt, iż od 28. 05. 2004 roku na terenie jednej z wiosek, w Mundimitrze, działa Honorowy Konsulat Republiki Chorwacji. Obowiązki konsula pełni prezes Fundacji *Agostina*

Piccoli, pan Antonio Sammartino, od lat działający na rzecz zachowania języka i kultury molizańskich Chorwatów. Pełnienie obu funkcji pozwala na lepsze wykorzystywanie środków przyznawanych na działalność związaną z molizańską diasporą.

Mieszkańcy Filića, Kruča i Mundimitra coraz bardziej dostrzegają, iż bez jakichkolwiek działań, mogą z biegiem czasu utracić swoją narodową tożsamość. Na co dzień używają języka włoskiego, oglądają włoską telewizję, czytają włoskie gazety itd. Dla wielu molizańskich Chorwatów słowa wypowiedziane przez Nicolę Neri w drugiej połowie XVIII wieku: *Nemojte zabit'naš lipi jezik!* stały się mottem zachęcającym do działania na rzecz zachowania własnej kultury, języka i tradycji wśród wielu kultur i języków Unii Europejskiej.

Bibliografia ogólna

- Altermatt U., 1998: *Sarajewo przestrzega. Etnonacjonalizm w Europie*. Kraków, s. 47.
- Anusiewicz J., 1994: *Lingwistyka kulturowa, Zarys problematyki*. Wrocław.
- Babiński G., 1998: *Metodologiczne problemy badań etnicznych*. Kraków.
- Badurina L., 1992: *U potrazi za vlastitim jezičnim standardom*. Rijeka.
- Baniowski M., 2004: *Pojęcie Europy w języku słoweńskim*. Wydawnictwo ATH. Bielsko-Biała.
- Bańka J., 2002: *Eurorecentiwnizm czyli droga Europy do wspólnej tożsamości narodów*. Wydawnictwo Śląsk. Katowice.
- Barac A., 1969: *Literatura narodów Jugosławii*. Wrocław.
- Bartmiński J., 1999: *Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata*, [w:] *Językowy obraz świata*. Red. J. Bartmiński. Lublin, s. 103-120.
- Bartol-Jasińska D., 1991: *Spoleczne osie wariantywności*. Socjolingwistyka XXI, s. 57-66.
- Bobrownicka M., (red.) 1992: *Mity narodowe w literaturach słowiańskich*.
- Bobrownicka M., 1993: *Słowiańskie spory o model narodowej kultury*. „Ruch Literacki” nr 3, s. 193-206.

Bobrownicka M., 1995: *W kręgu słowiańskiego mitu*, [w:] *Narkotyk mitu. Szkice o świadomości narodowej i kulturowej Słowian zachodnich i południowych*. Red. M. Bobrownicka. Wydawnictwo Universitas. Kraków.

Bobrownicka M., 2000: *Poliglottyzm społeczeństw słowiańskich a rozwój ich świadomości narodowej*, [w:] *Język a tożsamość narodowa*. Slavica. Red. M. Bobrownicka. Wydawnictwo Universitas. Kraków.

Boryś W., 1969: *Budowa słowotwórcza rzeczowników w tekstach czakawskich XV i XVI*. Ossolineum. Wrocław.

Byczkowski J., 1976: *Mniejszości narodowe w Europie 1945-1974. Wybrane zagadnienia*. Opole.

Cichońska, M., 1994: *Języki Słowian Południowych wobec rozpadu SFRJ (czy Słowiańszczyźnie przybywa języków?)*, [w:] *Współczesne tendencje rozwoju języków słowiańskich*. Katowice.

Dalewska-Greń H., 1997, 2002: *Języki słowiańskie*. Warszawa.

Dawson Ch., 2000: *Tworzenie się Europy*. Wydawnictwo Pax. Warszawa.

Dąbrowska-Partyka M., 1997: *Zagadnienie tożsamości a konflikt jugosłowiański*, [w:] *Współcześni Słowianie wobec własnych tradycji*. Red. Bobrownicka M., Suchanek L., Ziejka F. Kraków, s. 61-76.

Develjko S., 1989: *Zahodna Europa in manjšine*. Inštitut za narodnostna vprašanja. Ljubljana.

Enciklopedija Jugoslavije. Zagreb 1980.

Encyklopedia językoznawstwa ogólnego. Red. K. Polański. Ossolineum. Wrocław - Warszawa- Kraków 1999.

Etnologia. Wybór tekstów. PWN Warszawa. 1969

Felczak W., Wasilewski T., 1985: *Historia Jugosławii*. Wrocław.

Filipović M., 1987: *Filozofija jezika*. Sarajevo.

Furdal A., 2000: *Oda do radości. Język i kultura narodowa we wspólnej Europie*. Ossolineum. Wrocław-Warszawa-Kraków.

Gadamer H. G., 1992: *Dziedzictwo Europy*, SPACJA. Warszawa.

Gellner E., 1991: *Narody i nacjonalizm*. Przeł. T. Hołówka. PIW. Warszawa.

Geremek B., 1995: *Tożsamość Europy Środkowej. Zhudzenia i rzeczywistość*, [w:] *Tożsamość w czasach zmiany*. Red. K. Michalski. "Znak". Kraków, s. 177-178.

Głowiński M., 1980: *Język i społeczeństwo*. Warszawa.

- Grulich R., Pulte P., 1973: *Nationale Minderheiten in Europa*. Wien.
- Habermas J., 1993: *Obywatelstwo a tożsamość narodowa. Rozważania nad przyszłością Europy*. Przeł. B. Markiewicz. IfiS PAN. Warszawa.
- Halecki O., 2002: *Historia Europy. Jej granice i podziały*. Instytut Europy Środkowo-Wschodniej. Lublin.
- Hermann H., 1973: *Soziologie der kleinen Sprachen Europas. Dokumentation*. Hamburg.
- Katičić R., 1972: *Identitet jezika*, [w:] *Suvremena lingvistika* 5-6, s. 5-14.
- Kategoria Europy w kulturach słowiańskich*, Red. T. Dąbek-Wigorowa i A. Makowiecki, 1992. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego. Warszawa.
- Kategoria narodu w kulturach słowiańskich*. Red. T. Dąbek-Wirgowa i A. Makowiecki, 1993. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego. Warszawa.
- Kuniński M., 2000: *Język a tożsamość narodowa. Aspekty filozoficzne i socjologiczne*, [w:] *Język a tożsamość narodowa*. Slavica. Red. M. Bobrownicka. Wydawnictwo Universitas. Kraków, s.7-18.
- Kurkowska H. 1977: *Polityka językowa a zróżnicowanie społeczne współczesnej polszczyzny*, [w:] *Socjolingwistyka I*. Katowice.
- Magnuszewski J., 1973: *Historia literatury czeskiej*, Wrocław.
- Mańczak W., 1999: *Wieża Babel*, seria „Zrozumieć Europę”. Ossolineum. Wrocław.
- Moszyński L., 1989: *Wstęp do filologii słowiańskiej*. Warszawa.
- Nowy leksykon PWN*. Warszawa 1998.
- Pavlović M., *Perspektive i zone balkanističkih jezičkih procesa*, [w:] *VI Međunarodni kongres slavista u Moskvi*. Referati, s. 207-239.
- Pianka W., 1997: *Słowiańskie języki literackie - utopie pozytywne i negatywne w skutkach*, [w:] *Utopia w językach, literaturach i kulturach Słowian*, t. I. Red. Tokarz, E.: *Ze świadomości utopijnej w refleksji językowej*. Katowice, s. 79-90.
- Popowska-Taborska H., 1991: *Wczesne dzieje Słowian w świetle ich języka*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wrocław.
- Pojęcie ojczyzny we współczesnych językach europejskich*. Red. J. Bartmiński. Lublin 1993.
- Pomian K., 1992: *Europa i jej narody*. PIW. Warszawa.

Postacie narodów a współczesność. Opr. K. Gawlikowski. PIW. Warszawa 1984.

Rapacka J., 1997: *O idei jugosłowiańskiej jako idei narodowej*, [w:] *Współcześni Słowianie wobec własnych tradycji i mitów*. Red. M. Bobrownicka, L. Suchanek, F. Ziejka. Kraków.

Simeon R., 1969: *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. I, A-O. Matica hrvatska. Zagreb.

Skowronek J., Tanty M., Wasilewski T., 1977: *Historia Słowian południowych i zachodnich*, Warszawa.

Sławski F., 1955: *Ugrupowanie języków słowiańskich*, [w:] *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*, z. XIV, s. 103-111.

Sławski F., 1962: *Zarys dialektologii południowosłowiańskiej z wyborem tekstów gwarowych*. Warszawa.

Sławski F., 1988: *Języki słowiańskie*, [w:] *Języki indoeuropejskie*, t. 2. Red. L. Bednarczuk. Warszawa, s. 907-1005.

Słownik języka polskiego. Red. Szymczak M., Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa 1978

Spagińska-Pruszek A., 1997: *Sytuacja językowa byłej Jugosławii*. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego. Gdańsk.

Spagińska-Pruszek, A. 2005: *Język-naród-państwo (dylematy językowe narodów Jugosławii)* [w:] *Riječ*, god.11, sv.1, Rijeka.

Šatawa L., 2000: *Zachowanie a rewitalizacja identity a řeče etniskich mjeňšin. Aktualne trendy a oprócowanja*. Budyšin.

Tokarz B., Tokarz E., 2003a: *Język słoweński w kontekście unijnej wielokulturowości*. [w:] *Śląskie studia lingwistyczne*. Red. K. Kleszczowa, J. Sobczykowa. Wyd. UŚ. Katowice, s. 309-313.

Tokarz B., Tokarz E., 2003b: *Slovenski jezik in kultura v kontekstu večkulturnosti Evropske unije*. [w:] *Slovenski knjižnji jezik - aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Obdobja 20. Red. A. Vidovič-Muha. Wyd. Univerza v Ljubljani FF. Ljubljana, s. 173-176.

Tokarz E., 1992: *Mit wspólnoty Słowian południowych i jego konsekwencje (na przykładzie narodów dawnej Jugosławii)*, [w:] *Rozpad mitu i języka?* Red. B. Czapik. Katowice.

Tokarz E., 1997: *Utopijne teorie językowe Słowian południowych*, [w:] *Utopia w językach, literaturach i kulturach Słowian*. T. I. Red. Tokarz E. Katowice, s. 97-104.

Tokarz E., 1998: *Mikrojęzyki słowiańskie – problemy badawcze językoznawstwa porównawczego*, [w:] *Nowe czasy, nowe języki, nowe (i stare) problemy*. Red. E. Jędrzejko. Katowice, s. 242-251.

Tokarz E., 2000: *Współczesne standardy językowe dialektów sztokawskich*, [w:] *Języki słowiańskie dziś. Nowe fakty. Nowe spojrzenia*. Katowice, s. 25-26.

Tokarz E., Pianka W., 2000: *Gramatyka konfrontatywna języków słowiańskich*, Wyd. „Śląsk”. Red. E. Tokarz. Katowice.

Tokarz E., 2001: *Powstanie nowych standardów językowych u Słowian w końcu XX wieku*. [w:] *Słowiańszczyzna w kontekście przemian Europy końca XX wieku. Język, tradycja, kultura*. Red. E. Tokarz. Wyd. „Śląsk”. Katowice, s. 157-164.

Tokarz E., 2002a: *Nowosztokawskie standardy językowe*, [w:] *Nadzieje i zagrożenia slawistyki i komparatystyki u progu nowego stulecia (Księga dedykowana prof. dr hab. Halinie Janaszek-Ivaničkovej)*. Red. J. Zarek. Wyd. UŚ. Katowice, s. 490-494.

Tokarz E., 2002b: *Dynamika rozwoju języków słowiańskich w końcu XX wieku*, [w:] *Narodowy i ponadnarodowy model kultury. Europa Środkowa i Półwysep Bałkański*. Red. B. Zieliński. Wyd. Naukowe UAM. Poznań, s. 229 – 238.

Wereszycki H., 1986: *Pod berłem Habsburgów. Zagadnienia narodowościowe*, Wydawnictwo Literackie. Kraków.

Wierzbicka A. 1999: *Język - umysł - kultura*. PWN. Warszawa.

Współcześni Słowianie wobec własnych tradycji i mitów. Red. M. Bobrownicka, L. Suchanek i F. Ziejka. Universitas. Kraków 1997.

Zieniukowa J., 1998: *Z problemów etnolingwistyki*, [w:] *Nowe czasy, nowe języki, nowe (i stare) problemy*. Red. Jędrzejko E. Katowice, s. 233-241.

Zmarzer W., 1992: *Podstawy analizy konfrontatywnej języków pokrewnych (rosyjskiego i polskiego)*. Warszawa.

Bibliografija języka chorwackiego

- Anić V., Silić J., 1986: *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb.
- Babić S., 1967: *Jezik*. Panorama. Zagreb, s. 86.
- Babić S. Finka B., Moguš M., 1974: *Hrvatski pravopis*. Zagreb.
- Babić S., 1990a: *Hrvatski jezik u političkom vrtlogu*. Zagreb.
- Babić S., 1990b: *Za rastavu politike i lingvistike*. Hrvatski jezik u političkom vrtlogu. Zagreb.
- Babić S., 1997: *Znanstvena podloga hrvatskih vukovaca*. Hrvatsko filološko društvo. Zagreb.
- Barić E., Lončarić M., Malić D., Pavešić S., Peti M., Zečević V., Znika M., 1979: *Priručna gramatika hrvatskog jezika*. Školska Knjiga. Zagreb.
- Bečki književni dogovor*, [w:] Zlatko Vince. Putovima hrvatskoga književnog jezika. Zagreb 1978, s. 275-281.
- Boranić D., 1951 [1921]: *Pravopis hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb.
- Bošković R., 1935: *O leksičkoj i stilskoj diferencijaciji srpskoga i hrvatskoga književnoga jezika*, [w:] *Naš jezik*, III/9-10. Beograd, s. 277-282.
- Brabec I., Hraste M., Živković S., 1970: *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*. Zagreb.

Brodnjak V., 1992: *Rječnik razlika između hrvatskoga i srpskoga jezika*, Zagreb.

Brozović D., 1970a: *Standardni jezik. Teorija, usporedbe, geneza, povijest, suvremena zbilja*. Zagreb.

Brozović D., 1970b: *O makarskom primorju kao jednom od središta jezično-historijske i dijalekatske konvergencije*, [w:] *Makarski zbornik*. Makarska, s. 381-405.

Brozović, D., Ivić, P., 1990: *Jezik srpskohrvatski / hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, [w:] *Enciklopedija Jugoslavije. Knj. VI Jap-Kat*, Zagreb.

Bundyk Z., 1997: *Hrvatski jezik u odnosu na kulturne promjene*, [w:] *Język wobec przemian kultury*. Red. Tokarz, E. Katowice, s. 81-85.

Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika, [w:] *Telegram*, 359/VIII, 17. ožujka. Zagreb 1967, s.1.

Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika s prilogima i Deset teza. Matica hrvatska. Zagreb 1991.

Đurđev G., 2000: *Srpski, hrvatski i bošnjački jezik*, [w:] *Socjolingwistyka 16*. Wyd. PAN. Kraków, s.19-25.

Frančić V., 1963: *Gramatyka opisowa języka serbo-chorwackiego*. PWN. Warszawa.

Gaj Lj., 1835: *Naš narod*, [w:] *Danica*, 34.

Hamm J., Hraste M., Guberina P., 1956: *Govor otoka Suska*, [w:] *Hrvatski dijalektološki zbornik I*. Zagreb.

Hrvatska Enciklopedija. Zagreb 1942.

Ivić P., 1994: *Srpskohrvatski dijalekti*. Novi Sad.

Jaroszewicz H., 2000: *Literacki język serbsko-chorwacki i bośniacki. Cele powstania, spełniane funkcje społeczne, sposoby istnienia*, [w:] *Socjolingwistyka 16*. PAN Instytut Języka Polskiego. Kraków, s. 27-40.

Jonke Lj., 1971: *Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća*. Zagreb.

Kačić M., 1995: *Hrvatski i srpski. Zablude i krivotvorine*. Zagreb.

Katičić R., 1986a: *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika. Nacrt za gramatiku*, Zagreb.

Katičić R., 1986b: *Identitet jezika*, [w:] *Novi jezikoslovni ogledi*, Zagreb, s. 41-64.

Katičić R., 1986 [1974]: *Nešto napomena o postanku složenoga suvremenoga jezičnog standarda hrvatskoga ili srpskog*, [w:] *Novi jezikoslovni ogledi*, Zagreb, s. 90-127.

Katičić R., 1986c: *O početku novoštokavskoga hrvatskog jezičnog standarda, o njegovu položaju u povijesti hrvatskoga književnog jezika i cjeline standardne novoštokavštine*, [w:] *Novi jezikoslovni ogledi*. Zagreb.

Katičić R., 1996: *Načela standardnosti hrvatskoga jezika*, [w:] *Jezik* 43. Zagreb.

Koriensko pisanje. Priredio i izdao Hrvatski državni ured za jezik, Zagreb 1942, s.17.

Krstić K., 1941: *Čistoća i preporod jezika*, [w:] *Hrvatski narod*, god. III, br. 99, 22. svibnja 1941, s. 5.

Krstić K., 1942: *Pitanje srbizama*, [w:] *Alma mater croatica*, god. V, br. 8-9, travanj – svibanj 1942, s. 296-299.

Maretić T., 1899: *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb.

Maretić T., 1931: *Gramatika i stilistika*, II izd., Zagreb.

Maretić T., 1963: *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, 3.Aufl.. Zagreb.

Lukežić I., 1990: *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt*. Rijeka.

Moguš M., 1969: *Varijante prelaze okvire puke komunikativnosti*, [w:] *Hrvatski književni jezik i pitanje varijanata*. Posebno izdanje časopisa *Kritika*, sv. 1, s. 213-215.

Moguš M., 1977: *Čakavsko narječje*. Zagreb.

Molas J., 2005: *Chorwacka dyskusja o statusie i nazwie języka*, [w:] *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* nr 40\2005. Warszawa.

Oczkova B., 1999: *Zagadnienia sporne w językoznawstwie chorwackim i serbskim po rozpadzie języka serbsko-chorwackiego*. [w :] *Przemiany w świadomości i kulturze duchowej narodów Jugosławii po 1991 roku*. Kraków.

Oczkova B., 2002: *Wpływ polityki językowej w Jugosławii na normę języka chorwackiego*. [w :] *Bulletin de la société polonaise de linguistique*. Fasc LVIII.

Pavičić S., 1953: *Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji*. Djela Jugoslavenske Akademije 47. Zagreb.

Pranjković, I., 1998: *Chorwacki język standardowy i serbski język standardowy*, [w:] Nowe czasy, nowe języki, nowe (i stare) problemy. Wyd. UŚ. Katowice. s. 252-263.

Samardžija M., 1993: *Hrvatski jezik u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*. Zagreb.

Samardžija M., Selak A., 2001: *Leksikon hrvatskoga jezika i književnosti*. Pergamena. Zagreb.

Šepić A., 1953: *Jezik hrvatskih općinskih statuta istarskih i primorskih*. Rad 295. Zagreb.

Težak S., Babić S., 1995: *Gramatika hrvatskoga jezika. Priručnik za osnovno jezično obrazovanje*. Zagreb.

Tokarz E., 1998: *Pułapki leksykalne. Słownik aproksymatów polsko – chorwackich*. Katowice.

Tokarz E., 2001: *Słownik chorwacko-polski*. Wyd. „Śląsk”. Katowice.

Bibliografia diaspory molizańskich Chorwatów

Alerić D., 1992: *Problem toponima ‚Molise‘ u hrvatskom jeziku*, [w:] *Jezik*, 39/5. Zagreb, s. 138-142.

Aranza J., 1892: *Woher die südslavischen Colonien in Südtalien*, [w:] *Archiv für slavische Philologie*, XIV. Berlin, s. 78-82.

Ascoli G., 1863: *Intorno agli Slavi nel Napoletano*. Rivista Italiana. nr 140. Torino.

Ascoli G., 1867: *Saggi e appunti. Gli Slavi nel Molise*. Milano.

Badurina T. O. R., 1950: *Rotas Opera Tenet Arepo Sator*. Rzym.

Baldacci A., 1908: *Die Slawen von Molise*. Parte I [w:] *Globus* 93/3, s. 44-49. Parte II [w:] *Globus* 93/4, s. 53-58. Braunschweig.

Barač J., 1904: *Hrvatske kolonije u Italiji. Smilje i bosilje po jezičnoj bašči*. Split.

Barač J., 1968a: *Pjesme hrvatske kolonije u Italiji*, [w:] *Naš Jezik – La Nostra Lingua*, 2/4, s. 10.

Barač J., 1968b: *Canti delle colonie croate d'Italia*, [w:] *Dialetti d'Italia*, 12/4, Roma.

Barone Ch., 1984: *La parlata croata di Acquaviva Collecroce. Studio fonetico e fonologico*. Leo S. Olschki Editore. Firenze.

Barone Ch., 1991: *Une situation de Trilinguisme: l'enclave croate d'Acquaviva Collecroce province de Campobasso (Italie)*. Université Stendhal Grenoble III.

Baudouin de Courtenay J., 1900: *Sull' appartenenza linguistica ed etnografica degli Slavi del Friuli*, [w:] *Atti e memorie del Congresso storico tenuto in Cividale nei giorni 3-5 settembre 1899*. Cividale, s. 197-207.

Bauer E., 1967: *Naselja Molizanskih Hrvata*, [w:] *Naš Jezik – La Nostra Lingua*, 1/2, s. 10.

Bauer E., 1969: *Bitnost i značaj Molizanskih Hrvata*, [w:] *Naš Jezik – La Nostra Lingua*, 3/4, s. 4.

Belford R., Dunford M., Woolfrey C., 1998: *Włochy. Część południowa*. Wydawnictwo Pascal. Bielsko-Biała.

Breu W., 1990: *Sprache und Sprachverhalten in den slavischen Dörfern des Molise (Südtalien)*, [w:] *Slavistische Linguistik*, red. W. Breu. München, s. 35-65.

Breu W., 1991: *Abweichungen vom phonetischen Prinzip bei der Integration von Lehnwörtern*, [w:] K. Hartenstein & J. Jachnow: *Slavistische Linguistik 1990*. Monaco di Baviera, s. 36-69.

Breu W., 1992: *Das italokroatische Verbsystem zwischen slavischen Erbe und kontaktbedingter Entwicklung*, [w:] R. Reuter: *Slavistische Linguistik 1991*. Monaco di Baviera, s. 92-122.

Breu W., 1993a: *Verben der Fortbewegung im Italokroatischen in vergleichender Sicht (Morphologie, Funktionen, Entlehnungen, Rektion)*. *Slavistische Linguistik*, 9-41. München.

Breu W., 1993b: *Sprachwandel in der absoluten Kontaktsituation. Zum slavischen Dialekt im Molise*, [w:] *Historische Dialektologie und Sprachwandel. Verhandlungen des Internationalen Dialektologenkongresses*. Bamberg 29. 07. – 04. 08.1990. Stuttgart.

Breu W., 1995a: *Aspekte der Deklination im Moliseslawischen*. *Slavistische Linguistik* 1994. München.

Breu W., 1995b: *Nekoliko napomena o gramatici italohrvatskog dijalekta sela Kruč (Acquaviva Collecroce)*, [w:] St. Damjanović & K. Nemec: *Prvi hrvatski slavistički kongres*. 19-23. 09. 1995. Pula.

Breu W., 1998a: *Romanisches Adstrat im Moliseslawischen*, [w:] *Die Welt der Slaven* 43, s. 339-354.

Breu W., 1998b: *Das Moliseslavische*, [w:] *Einführung in die slavischen Sprachen*. Darmstadt.

Breu W, Piccoli G., Marčec S., 2000: *Dizionario croato molisano di Acquaviva Collecroce. Dizionario plurilingue della lingua slava minoranza di provenienza dalmata di Acquaviva Collecroce in Provincia di Campobasso, dizionario, registri, grammatica, testi*. Campobasso.

Breu W., 2003: *Bilingualism and linguistic interference in the Slavic-Romance contact area of Molise (Southern Italy)*, [w:] R. Eckardt (red.): *Words in Time. Diachronic Semantics from Different Points of View*. Berlin/New York, s. 351-373.

Breu W., 2005: *L'influsso dell'italiano sulla grammatica delle lingue minoritarie*. Università della Calabria.

Brozović D., 1968: *O govoru Moliških Hrvata*, [w:] *Slobodna Dalmacija*. 7413. 12/1968. Split, s. 8.

Brozović D., 1981: *Kruč. U fonološki opisi...*. ANU BiH LV/9. Sarajevo.

Canepari L., 1979: *Introduzione alla fonetica*. Torino.

Capaldo M., 1979: *Slavi Balcanici in Italia meridionale tra il VII e il XVI secolo – sintesi storiografica e prospettive di ricerca. Studi slavistici in ricordo di Carlo Verdiani*. Pisa.

Cicanese G., 1996: *Što učiniti?*, [w:] *Tjedan moliških Hrvata*. Hrvatska Matica Iseljenika. 16-21. 06. 1996. Zagreb, s. 41-49.

Cirese A. M., 1955: *Saggi sulla cultura meridionale: Gli studi di tradizioni popolari nel Molise e saggio bibliografico*. Roma.

Cirese A., 1957: *Canti popolari delle colonie slavo-molisane*. [=I canti popolari del Molise. Vol. II.: *Canti slavi di Acquaviva Collecroce, Montemitro, S. Felice del Molise*. Rieti, s. 191-261].

Clissa J. F., 2001: *The fountain and the squeezebox – La fontana e l'organetto/Funda aš orginet*. Perth.

Comparetti D., 1863a: *Alcune notizie ed osservazioni in proposito degli »Studi critici« del prof. Ascoli*, [w:] *Rivista italiana di scienze, lettere ed arti*, 126. Torino.

Comparetti D., 1863b: *Intorno agli Slavi nel Napoletano: notizie comunicate dal prof. Ascoli*, [w:] *Rivista italiana di scienze, lettere ed arti*, 140. Torino.

Crisman T., 1980: *Dall'altra parte del mare. Le colonie croate del Molise*. Editrice Cooperativa. Roma.

Cronia A. M., 1958: *La conoscenza del mondo Slavo in Italia*. Padova.

- Černý A., 1906: *U italských Slovanů*, [w:] *Květy* 56. Praga, s. 662-672.
- D'Agostino B., 1982: *Il Molise e Termoli nella prospettiva del Settecento*. Termoli.
- De Giovanni M., 1987: *Il contributo della toponomastica al problema della presenza slava nell'area medioadriatica occidentale*, [w:] *Festschrift für Žarko Muljačić*. Romania et Slavia Adriatica. Hamburg.
- De Rubertis G., 1856: *Delle colonie Slave nel regno di Napoli*. Lettere del professore Giovanni de Rubertis. Zara.
- De Rubertis G., 1866: *Poesie serbe di Medo Pučić, volgarizzate da Giovanni De Rubertis italo-slavo*. Campobasso.
- Дуличенко А. Д., 1980: *Славянские литературные микроязыки. (Вопросы формирования и развития)*. Т. I-IV. 10. 02. 03. – славянские языки. Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук. Минск. [АН Белорусской ССР, Институт языкознания им. Я. Коласа]. Машинопись, 27 с.
- Дуличенко А. Д., 1981: *Славянские литературные микроязыки. Вопросы формирования и развития*. Таллин: Валгус.
- Дуличенко А. Д., 2003-2004: *Славянские литературные микроязыки. Образцы текстов*. Т. I-II. Тарту: Изд-во Тартуского университета.
- Дуличенко А. Д., 2006: *Современное славянское языкознание и славянские литературные микроязыки*, [w:] *Славянские литературные микроязыки и языковые контакты*. Ред. Дуличенко А. Д., Густавссон С., Тарту, с. 22-46.
- Falcone C., 1968: *Nel Molise non stupitevi se vi salutano in croato*, [w:] *Tempo*. 14. 05. 1968. Roma, s. 3.
- Feruga K., Tokarz E., 2007: *Świat południosłowiańskich diaspor na przykładzie Molizańskich Słowian*. [w:] *Świat Techniki i Humanistyki*. Prace Naukowe Akademii Techniczno- Humanistycznej nr 1. Red. E. Tokarz. Wydawnictwo Naukowe ATH. Bielsko-Biała, s. 213-216.
- Fratamico U., 1973: *Brevi notizie storiche di Acquaviva Collecroce*. Arte della Stampa. Vasto.
- Galantini S., 1987: *Gli Albanesi e Schiavoni che popolarono siti dell'Abruzzo*, [w:] *Atti del Convegno di Studi Storici. L'Abruzzo e la Repubblica di Ragusa tra il XIII e il XVII secolo*. Vol. II. Ortona, s. 33-53.

Galantini S., 1991: *Il sentiero lungo dell'esistenza – Antologia di poesie in lingua Croato-Molisana*. Montemitro.

Gamulin K., 1994: *Pučko pjesništvo moliških Hrvata – Narodne pjesme s notnim zapisima i bibliografijom*. Split.

Gavazzi M., 1957-58: *Sull'origine della "Pagliara" Slavo-Molisana*, [w:] *Ce fastu?*. 33-34/1-6, s. 5-11.

Genova A., 1990: *Ko jesmo bolje: Ko bihmo?!* Vasto.

Genova A., 1996: *Razvoj moliškohrvatske zajednice poglavito na primjeru sela Stifilič*, [w:] *Tjedan moliških Hrvata*. Hrvatska Matica Iseljenika. 16-21. 06. 1996. Zagreb, s. 36-40.

Gestrin F., 1997: *Slovanske migracije v Italijo*, [w:] *Zgodovina za vse, vse za zgodovino*, leto IV, št. 2. Zgodovinsko društvo Celje, s. 5-13.

Gestrin F., 1998: *Slovanske migracije v Italijo*. Slovenska Matica. Ljubljana.

Giammarco E., 1968-1985: *Dizionario Abruzzese e Molisano*. Edizioni dell'Ateneo. Roma.

Giustiniani L., 1797: *Dizionario geografico ragionato del Regno di Napoli*. Tom IX. Napoli.

Heršak E., 1982: *Hrvati u talijanskoj pokrajini Molise*, [w:] *Teme o iseljeništvu*, nr 11. Centar za istraživanje migracija. Zagreb.

Hoffmann H., 1980: *Chronica monasterii Casinensis*, [w:] *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores*, t. XXXIV. Hannover.

Hozjan S., 1998: *Južna Italija*, [w:] *Hrvatski jezik*. Red. Mijo Lončarić. Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej. Opole, s. 279-286.

Hozjan S., Piccoli A., 1999: *Sociolingvistički status moliškoga hrvatskoga jezika danas*. [w:] *All Tagliate. Parole di un libro incompiuto / Podrezana krila. Riječi nedovršene knjige*. Cannarsa Editore. Vasto, s. 71-78.

Hraste M., 1964: *Govori jugozapadne Istre*. Zagreb.

Ivić P., 1958: *Die serbokroatischen Dialekte*. Vol. I. The Hague.

Jurlaro R., 1963: *Gli Slavi della terra del Brandisino sino al XVIII. secolo*. Salzburg.

Kačurov I., 1996: *Pjesme i plesovi moliških Hrvata*, [w:] *Tjedan moliških Hrvata*. Hrvatska Matica Iseljenika. 16-21. 06. 1996. Zagreb, s. 27-28.

Kašić B., 1987: *Putovanja južnoslavenskim zemljama (Autobiografija)*. Privlačica. Privlaka.

- Kazali A., 1856: *Della colonie slave nel regno di Napoli – lettere del prof. Giovanni De Rubertis*. L'Osservatore Dalmata. Zadar.
- Kovač C., 1884: *Sugli Slavi serbi dell'Italia*. Ancona.
- Kovačić R., 1884: *Sugli Slavi serbi dell'Italia*. Ricordi. Ancona.
- Krpan S., 1988: *Od Karaša do Biferna – Zapisi o Hrvatima u Rumunjskoj, Mađarskoj, Čehoslovačkoj, Austriji i Italiji*. Zagreb, s. 296-313.
- Leo G., 1904: *S. Vito de' Normanni già Santovito degli Schiavi o Sclavi*. Neapol.
- Ljubić V., Giorgetta G., 2005: *Kako biše slako / Kako je bilo slasno / Com'era saporito. Moliškohrvatska kuharica / La cucina croato-molisana*. Nova stvarnost. Zagreb.
- Makušev V., 1874: *Monumenta historica Slovarum meridionalium vicinorumque popularum e tabularii et bibliotecis italicis depromta*. Warszawa.
- Marino A., 1972: *Le popolazioni alloglotte nella Regione Abruzzese*, [w:] *Attraverso L'Abruzzo*. 1/9. Pescara, s. 4-10.
- Masciotta G., 1914: *Il Molise dalle origini ai giorni nostri*. Voll. I-II. Napoli.
- Masciotta G., 1952: *Il Molise. Dalle origini ai nostri giorni*. Vol IV. Cava dei Tirenni.
- Menac-Mihalić M., 2001: *Odnosi talijanskoga i hrvatskoga u Mundimitru*, [w:] *Segni e memorie di cinque secoli di storia*. Montemitro.
- Milanović P., 1996: *S one bane mora*, [w:] *Tjedan moliških Hrvata*. Hrvatska Matica Iseljenika. 16-21. 06. 1996. Zagreb, s. 15-16.
- Muljačić Ž., 1970: *Scambi lessicali tra l'Italia meridionale e la Croazia. Atti del Terzo Convegno nazionale della cultura abruzzese*. Roma-Pescara.
- Muljačić Ž., 1973: *Su alcuni effetti del bilinguismo nella parlata dei croati molisani*. [w:] *Bilinguismo e diglosia in Italia*. Manilio Cortelazzo, Pizza, 29-37.
- Muljačić Ž., 1996: *Charles Barone, La parlata croata di Acquaviva Collecroce*, [w:] *Čakavska rič XXIV*, nr 1-2. Split, s. 189-190.
- Narodne pjesme, Živa Voda Kruč*. Canti popolari, Acquaviva Collecroce. 1983/84.
- Naš Jezik – La nostra lingua*. 1968-1973, 1985.
- Naš život – La nostra vita*. 1986-1988.
- Neri P., 1983: *I paesi slavi del Molise*. Edizioni Enne. Campobasso.
- Neri P., 1987: *I Paesi Slavi del Molise*. Campobasso.

Orel R., 1959: *Muzički folklor u srpsko-hrvatskim naseobinama južne Italije*, [w:] *Zvuk*, 13-14. Beograd.

Paterno E. A., 1932: *Montelateglia e gli Slavi nel Molise*, [w:] *Il Giornale d'Italia*, 17/07/1932, s. 4.

Paterno A. E., 1969: *Acquaviva Collecroce*, [w:] *Il risveglio del Molise*, 9/6. Campobasso.

Perillo F. S., 1985: *La situazione attuale dei croati in Molise*, [w:] *Le minoranze etniche e linguistiche*. Palermo, s. 319-322.

Perrone Capano R., 1963: *Sulla presenza degli Slavi in Italia e specialmente nell'Italia Meridionale*. Atti dell'Accademia Pontaniana, V. XII. Napoli.

Piccoli A., 1993: *20 000 Molisini di origine Slava (Prilog boljem poznavanju moliških Hrvata)*, [w:] *Studia ethnologica Croatica*, 5/1993. Zagreb, s. 175-180.

Piccoli A., 1994a: *Prolegomena za rječnik govora Montemitra*. Filologija, 22-23. HAZU. Zagreb.

Piccoli A., 1994b: *Znanstveni skup Teorija i praksa izradbe jednojezičnih hrvatskih rječnika*. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. Zagreb 18-19/11/1993, [w:] *Filologija* 22-23. Zagreb.

Piccoli A., 1995a: *Fonološki prikaz govora u Montemitru*. Hrvatska Obzorja, 4/1995. Split, s. 877-896.

Piccoli A., 1995b: *Cinque secoli di storia – Contributo alla conoscenza dell'isola linguistica croata in Molise*. Convegno Seminariale Internazionale "Rapporti culturali italo-croati". Dubrovnik, 1-2/12/1995.

Piccoli A., 1996a: *Govor moliških Hrvata*, [w:] *Tjedan moliških Hrvata*. Hrvatska Matica Iseljenika. 16-21. 06. 1996. Zagreb, s. 29-32.

Piccoli A., 1996b: *Kratka zbirka poezije na moliškom hrvatskom*, [w:] *Tjedan moliških Hrvata*. Hrvatska Matica Iseljenika. 16-21. 06. 1996. Zagreb, s. 33-35.

Piccoli A., Sammartino A., 2000: *Dizionario dell'idioma croato-molisano di Montemitro / Rječnik moliškohrvatskoga govora Mundimitra*. Fondazione "Agostina Piccoli". Matica Hrvatska. Montemitro-Zagreb.

Piccoli G., 1967: *Lessico di Acquaviva Collecroce*. Roma. (Praca dyplomowa, nieopublikowana)

Piccoli G., 1968: *Il lessico nelle colonie slave del Molise. Tesi di laurea*. Roma.

- Piccoli L., 1996: *Što činit za čuvat naš jezik*, [w:] *Tjedan moliških Hrvata*. Hrvatska Matica Iseljenika. 16-21. 06. 1996. Zagreb, s. 49-51.
- Piccoli P., 1976: *Una comunità bilingue del Molise*. Urbino.
- Piccoli P., 1977: *Tradizione e mutamento Culturale di una comunità bilingue nel Molise*. Tesi di laurea. Urbino.
- Podrecca C., 1884: *Slavia italiana*. Cividale.
- Primorski dnevnik*, nr 304-310/1954, nr 1, 3, 4/1955, 1964. Trst.
- Rahlf G., 1958: *Nepoznate slavonske kolonije na obalama Gargana*.
- Rationes decimarum Italiae nei sec. XIII-XIV (Aprutium-Molisium)*. Città del Vaticano. 1936.
- Razzi S., 1897: *Croanaca Vastese*. Vasto.
- Reichenkron G., 1934: *Serbokroatisches aus Südditalien*, [w:] *Zeitschrift für Slavische Philologie* 11, s. 325-339.
- Reissmüller J. G., 1969: *Slavenske riječi u Apeninima*. Frankfurter Allgemeine, nr 212, 13. 11. 1969.
- Rešetar M., 1911: *Die serbokroatischen Kolonien Südditalien (Linguistische Abteilung)*. Wien.
- Rešetar M., 1997: *Le colonie serbocroate nell'Italia meridionale*. Tłumaczenie na j. włoski: W. Breu i M. Gardenghi. (oryginał w j. niemieckim: *Die Serbokroatischen Kolonien Südditaliens*. Wien 1911). Dodatkowe notatki i bibliografia. Campobasso.
- Ribarić J., 1940: *Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri*, [w:] *Srpski dijalektološki zbornik* 9, s. 1-207.
- Riča živa – parola viva*
- Rolando A., 1875: *Escursione storico-geografica nei paesi slavi della provincia di Campobasso*. Napoli.
- Sabella P., 1996a: *Fonološki prikaz kručanskog govora*. Tesi di laurea. Zagreb.
- Sabella P., 1996b: *Fonološki prikaz govora u Kruču*. Zagreb (praca dyplomowa, nieopublikowana).
- Sabella P., 2005: *Vocabolario illustrato per bambini - na našu-italiano-croato*. Acquaviva Collecroce/Kruč.
- Salvi S., 1975: *Le lingue tagliate - Storia delle minoranze linguistiche in Italia*. Rizzoli. Milano.

Sammartino A., 1999a: *Studio toponomastico del territorio di Montemitro*, [w:] *Folia onomastica croatica*. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. Zagreb.

Sammartino A., red. 1999b: *Ali tagliate – parole di un libro incompiuto*. Vasto.

Sammartino A., 2001: *Segni e memorie di cinque secoli di storia*. Fondazione "Agostina Piccoli". Montemitro.

Sammartino A., Menac-Mihalić M., 2003: *Adattamento degli italianismi nell'idioma croato-molisano di Montemitro*, [w:] *Hrvatski dijalektološki zbornik*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. Zagreb.

Sammartino A., 2004a: *Grammatica della lingua Croatomolisana / Gramatika moliškohrvatskoga jezika*. Fondazione "Agostina Piccoli". Profil International. Montemitro-Zagreb.

Sammartino A. (red.), 2004b: *S našimi riči / Con le nostre parole - raccolta di componimenti in croato-molisano*. Fondazione "Agostina Piccoli". Montemitro

Sammartino A. (red.), 2006a: *Sime do simena / Il seme dal seme*. Fondazione "Agostina Piccoli". Montemitro.

Sammartino A., 2006b: *Moliški Hrvati: petstoljetno očuvanje kulturno-jezične baštine i suvremena praksa*, [w:] *Zavičajnost, globalizacija i škola*. Sveučilište u Rijeci. Gospić.

Sammartino A. (red.), 2007: *S našimi riči - 2. raccolta di componimenti in croato molisano*. Fondazione "Agostina Piccoli". Montemitro.

Savino N., 1955: *Tradizioni dei paesi slavo-molisani*, [w:] *La Lapa* 3/1-2. Argomenti di storia e letteratura popolare, s. 56-58.

Scotti G., 1965: *Hrvatske oaze u južnoj Italiji – sinteza za jednu bibliografiju*. Kolo. Zagreb.

Scotti G., 1966: *Hrvatska oaza u južnoj Italiji. Iseljenički kalendar*. MH. Zagreb, s. 103-111.

Scotti G., 1968: *Molizanski Hrvati nisu zabili svoj jezik*, [w:] *Jedinstvo*, 19. 01. 1968, s. 6.

Scotti G., 1980: *Z one bane mora – tragom hrvatskih naselja u južnoj Italiji*. Otokar Keršovani – Rijeka. Opatija.

Scotti G., 2006: *Hrvatski trokut u Italiji*. Liber. Rijeka.

Smodlaka J., 1904: *Ostatci jugoslovenskih naseobina u donjoj Italiji*, [w:] *Hrvatska Misao* 3/12.

Smodlaka J., 1904: *Posjet apeninskim Hrvatima – Putne uspomene i bilješke*. Hrvatska tiskarnica. Zagreb.

Smodlaka J., 1906: *Posjet apeninskim Hrvatima. Putne uspomene i bilješke*, [w:] *Kalendar Svačić*. Zadar, s. 37-58.

Straszewicz L., 1977: *Włochy*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa.

Sujoldžić A., 1987: *Jezik i porijeklo stanovnika slavenskih naseobina u pokrajini Molise, Italija*. Rasprave Zavoda za Jezik. Zagreb, 13, s. 117-145.

Šimundić M., 1968: *Podrijetlo Moliških Hrvata i njihov govor*, [w:] *Naš Jezik – La Nostra Lingua* 2/1, s. 4.

Šimunović P., 1984: *Šklavunske naseobine u južnoj Italiji i naša prva zapisana bugarščica*. Narodna umjetnost, 21. Zagreb, s. 53-67.

Šimunović P., 1990: *Razvitak imenske formule i nastanak prezimena u izoliranim hrvatskim naseobinama u južnoj Italiji*, [w:] *Tgolí chole Mêstró*. Gedenkschrift für Reinhold Olesch. Colonia, Vienna, s. 243-251.

Šimunović P., 1995: *Prezimena u izoliranim hrvatskim naseobinama u južnoj Italiji*. [w:] *Hrvatska prezimena: podrijetlo, značenje, rasprostranjenost*. Zagreb.

Tekavčić P., 1982: *Le due sponde dell'Adriatico nei due millenni di storia linguistica romanza*, [w:] *Abruzzo* 20/1-3. Roma, s. 41-60.

Tjedan moliških Hrvata. Hrvatska Matica Iseljenika. 16-21. 06. 1996. Zagreb.

Tria G.A., 1744: *Memorie storiche civili ed ecclesiastiche della Chiesa e Diocesi di Termoli*. Roma.

Troilo E., 1899-1900: *Gli Slavi nell'Abruzzo chietino. Atti della Società Romana di Antropologia*. Vol. VI. Roma, s. 117-127.

Trotta L. A., 1869a: *Sulle origini delle nuove città e terre, sulle colonie albanesi e slave della provincia del Molise*. Campobasso.

Trotta L. A., 1869b: *Ricerche storiche sull'origine di alcune città e terre e sulle colonie albanesi e slave della Provincia di Molise*, [w:] *Gazetta della Provincia di Molise* 3/25. Campobasso, s. 1-2.

Ujević A., 1969: *Kada i odakle su odselili molizanski Hrvati. Quando e da dove emigrarono i Croati del Molise*, [w:] *Naš Jezik – La nostra lingua* 2/10-12.

Vanino M., 1940: *Autobiografija Bartola Kašića*, Građa za povijest književnosti Hrvatske, knj. XV. JAZU. Zagreb.

Varoš M., 1965: *Medju apeninskim Hrvatima*. Napredak 9/32. Buenos Aires.

- Varoš M., 1967: *Vecchie colonie slave nel Molise*, [w:] *Dialetti d'Italia* 11/1. Roma.
- Varoš M., 1970: *La nostra lingua*. Naš jezik. 1.
- Vegezzi-Ruscalla G., 1864: *Le Colonie Serbo-Dalmate del circondario di Larino – provincia di Molise*. Tipografia degli eredi Botta. Torino.
- Vetta A., 1958: *Le colonie slave del Molise*. Roma.
- Vidov B., 1968: *Grammatica ikavo-stokavskog govora molizanskih Hrvata*. Gottaferata.
- Vidov B., 1972a: *Vocabolario in dialetto dell'isola linguistica croata nel Molise*. Toronto.
- Vidov B., 1972b: *Rječnik ikavsko-štokavskog govora molisanskih Hrvata u srednjoj Italiji – Mundimitar, Stifilić, Kruč*. Toronto.
- Vidov B., 1974: *Grammatica del dialetto ikavo-štokavo delle località dell'isola linguistica croata nel Molise*. Toronto.
- Vidović R., 1968: *Posjet hrvatskim oazama u Italiji*, [w:] *Matica*. Iseljenički kalendar. Zagreb, s. 96-101.
- Vince-Pallua J., 1996: *Doprinos utvrđivanju tragova Hrvata u južnoj Italiji*, [w:] *Tjedan moliških Hrvata*. Hrvatska Matica Iseljenika. 16-21. 06. 1996. Zagreb, s. 18-26.
- Vitale T., 1794: *Storia della regia città di Ariano e sua Diocesi (Historiae urbium et regionum Italiae rariores VI)*. Roma.
- Volpe P., 1852: *Saggio intorno agli Schiavoni stabiliti in Matera nel secolo XV*. Napoli.
- Zareba A., 1974: *Próba stworzenia nowego literackiego języka słowiańskiego we Włoszech*, [w:] *Studia z filologii polskiej i słowiańskiej*, 13. PWN. Warszawa, s. 261-275.
- Žanić I., 1984: *Nemojte zabit naš lipi jezik! Nedjeljna Dalmacija*. Split, 18. 03. 1984.

Bibliografia diaspory burgenlandzkich Chorwatów

Andrašević B., 1941: *Die Burgenländer Kroaten*. Jahrbuch des Osteuropa-Instituts zu Breslau, Bd.2. Breslau, s. 25-51.

Balaž J., 1991: *Hrvatski dialekt u Devinskom Nuovom Selu*. Bratislava.

Barić E., 1998: *Mađarska*, [w:] *Hrvatski jezik. Najnowsze dzieje języków słowiańskich*. Red. M. Lončarić. Opole, s. 265-270.

Baumgartner G., Müllner E., Münz R. 1989: *Identität und Lebenswelt. Ethnische, religiöse und kulturelle Vielfalt im Burgenland*. Eisenstadt.

Baumgartner G., 1995: *6 X Österreich. Geschichte und aktuelle Situation der Volksgruppen*. Klagenfurt/Celovec.

Bencsics N., 1986: *Anfänge des religiösen Lebens und die Reformation im Leben der burgenländischen Kroaten*, [w:] Geosits S.: *Die Burgenländischen Kroaten im Wandel der Zeiten*. Wien.

Bencsics N., 1985: *Novine i časopisi*, [w:] *Hrvatsko štamparsko društvo: Novine i časopisi Gradišćanskih Hrvatov*. Željezno, s. 69-196.

Benčić N., 1972: *Abriss der geschichtlichen Entwicklung der burgenländisch-kroatischen Schriftsprache*. Wiener Slavistisches Jahrbuch, t. 17. Wien, s. 15-28.

Benčić N., 1985: *Novine i časopisi Gradišćanskih Hrvatov*. Knjiga XXXVIII Hrvatskoga štamparskoga društva. Željezno.

Benčić N., 1998: *Gradišćanski Hrvati*. [w:] *Hrvatski jezik. Najnowsze dzieje języków słowiańskich*. Red. M. Lončarić. Opole, s. 249-263.

Benčić N., 1962: *Tri književnika o književnom jeziku*. Glas 1962/4.

Benčić N., Csenar-Schuster A., Kinda-Berlaković Z., Koschat J., Kuzmić L., Lončarić M., Neweklowsky G., Rotter I., Sučić I., Vlašić J., Vulić S., Znika M., 2003: *Gramatika gradišćankohrvatskoga jezika*. Željezo.

Berlaković M., 1995: *Mali pregled gramatike gradišćankohrvatskoga i hrvarske jezika (usporedna gramatika)*. Eisenstadt.

Berlakovich H., 1984: *Das Schulwesen der burgenländischen Kroaten von den Anfängen bis 1921*. Phil. Dissertation. Wien.

Biricz E., 1949: *Geschichte der Einwanderung der burgenländischen Kroate*. (Diss. Mschr.). Wien.

Boeckmann K. B., 1994: *Zweisprachigkeit und Schule. Schullaufbahn von Zweisprachigen im Burgenland*. Dissertation. Klagenfurt.

Botík J., 1999: *Chorvátska národnosť na Slovensku. História, onomastika, národopis*. Bratislava.

Brabec I., 1966: *Govor podunavskih Hrvata u Austriji*, [w:] *Hrvatski dijalektološki zbornik II*. Zagreb.

Breu J., 1937: *Die Kroatensiedlung im südostdeutschen Grenzraum*. Phil.Dissertation. Wien.

Breu J., 1970: *Die Kroatensiedlung im Burgenland und in den anschliessenden Gebieten*. Wien.

Burgenländischkroatisch-kroatisch-deutsches Wörterbuch / Gradišćansko-hrvatsko-hrvatsko-nimški rječnik, red. B. Finka i R. Katičić, Zagreb-Eisenstadt 1991.

Csoknyai P., 1979: *Die sprachliche Entwicklung der burgenländischen Bevölkerung zwischen 1900 und 1971*. Integratio IX./XII. Jg. Wien.

Darabos N., 1988: *Zum Selbstverständnis der burgenländischen Kroaten in der Zweiten Republik*. Diplomarbeit. Wien.

Deltl A. Ch., 1998: *Die NS-Verfolgungen im Burgenland 1938*. Diplomarbeit. Wien.

Deutsch-burgenländischkroatisch-kroatisches Wörterbuch Nimško-gradišćansko-hrvatsko-hrvatski rječnik, red. N. Bencsics, B. Finka, A. Šojat, J. Vlasits, S. Zvonarich, Eisenstadt-Zagreb 1982.

Dihanich H., 1954: *Das Verbum im Burgenländisch-Kroatischen*. Dissertation. Universität Wien. Wien.

Die Ergebnisse der Volkszählung vom 22. März 1934. Wien 1935.

Die Jubiläumsfeierlichkeit unserer Ansiedlung im Jahre 1933 in Mariazell. 40 Jahre Kroatischer Kulturverein, 1929-1969. Eisenstadt 1969.

Dittrich E., Radtke F. (Hrsg.), 1990: *Ethnizität. Wissenschaft und Minderheiten*. Opladen.

Dobrović I., 1952: *Iz stare domovine u nepoznatu novu*. Željezno.

Dobrović I., 1955: *Naši Hrvati u dobi reformacije i prva stoljeta u novoj domovini*. Wien.

Dujmovits W., 1976: *Die Amerikawanderung der Burgenländer*. Graz.

Egresits J., 1982: *Die Schulfrage bei den burgenländischen Kroaten von 1921 bis 1938. Hausarbeit in Geschichte*. Wien.

Ergebnisse der Volkszählung vom 1. Juni 1951 nach Gemeinden, Wien 1952.

Ermacora F., 1985: *Österreichische Bundesverfassungsgesetze*. Stuttgart.

Ernst A., 1981: *Gab es im Burgenland eine „Kroatische Bewegung?“*, [w:] *Festschrift für Karl Semmelweis*. Eisenstadt, s. 44-62.

Ernst A., 1987: *Geschichte des Burgenlandes. Verlag für Geschichte und Politik*. Wien.

Esih I., 1933: *Gradišćanski Hrvati*. Zagreb.

Fassmann H., Münz R., Oberhammer P., 1991: *Sprachgruppen und Sprachkenntnisse im Burgenland (Kurzbericht)*. Eisenstadt.

Feri L., 1995: *Hrvati moremo biti i prez fanatizma!* Hrvatske Novine. 1995/1-2, s.15.

Ficko J., 1824: *Kratak pregled Staroga Zakona*. Sopron.

Ficko J., 1836: *Razlaganye Velikoga Katekizmusu*. Sopron.

Filla W., 1974: *Zur Soziologie der Burgenländischen Kroaten*, [w:] *Symposion Croaticon*. Wien.

Filla W., Flaschberger L., Pachner F., Reiterer A. F., 1982: *Am Rande Österreichs. Ein Beitrag zur Soziologie der österreichischen Volksgruppen*. Wien.

Gassner H., 1973: *Će postati ofenziva progresivne mladine protiv svega zastarjeloga u HKD-u interna kriza ove organizacije?*, [w:] *Hrvatske Novine* 23. Željezno.

- Gassner H., 1973: *Situacija Hrvatske mladine u Gradišću*. Hrvatske Novine 1973/19, 6.
- Gatterer K., 1973: *Österreich und seine Minderheiten*, [w:] *Arbeit und Wirtschaft*, 27. Jg., Heft 4/1973.
- Gavazzi M., 1951: *Dva motiva iz narodne poezije Gradišćanskih Hrvata*, [w:] *Zbornik radova filozofskog fakulteta u Zagrebu*. Zagreb, s. 203-220.
- Geosits S., 1986: *Die Burgenländischen Kroaten im Wandel der Zeiten.*, Wien.
- Hadrovics L., 1958: *Adverbien als Verbalpräfixe in der Schriftsprache der burgenländischen Kroaten*, [w:] *Studia Slavica IV*. Fasc. 1-2. Budapest, s. 211-249.
- Hadrovics L., 1974: *Schrifttum und Sprache der burgenländischen Kroaten im 18. und 19. Jahrhundert*. Budapest.
- Hadrovics L., 1995: *Povijest gradišćanskohrvatskoga književnog jezika*, [w:] *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata*. Red. I. Kampuš. Zagreb, s. 465-485.
- Hajszan R., 1978: *Ignaz Horvat. Leben und Wirken eines burgenländisch-kroatischen Priesters und Schriftstellers*. Phil. Dissertation. Wien.
- Hajszan R., 1983: *Pinkovski Hrvati*. Wien.
- Hamm J., 1974: *Položaj i značaj gradišćansko-hrvatskoga jezika unutar slavenske jezične grupe*. Symposion Croaticon. Beč.
- Hemetek U., 1987: *Hochzeitslieder aus Stinatz. Zum Liedgut einer kroatischen Gemeinde des Burgenlandes*. Diss. phil. Wien.
- Holzer W., Münz R. (Hrsg.), 1993: *Trendwende? Sprache und Ethnizität im Burgenland*. Wien.
- Homma J. K., 1964: *Die Kroatische Minderheit im Burgenland*, [w:] *Europa Ethnica* 21, s. 119-133.
- Horvat I., 1924: *Kako to pište?*, [w:] *Hrvatske novine*, nr 42,43, 44.
- Horvat I., 1937: *Po hrvatsku, po slovačku ili po nimšku...*, [w:] *Hrvatske novine*, nr 22.
- Horvat I., 1969: *Hrvatsko kulturno društvo pred potopom i po potopu*, [w:] *40 ljet HKD* (Festschrift). Eisenstadt.
- Horvat I., 1971: *Razvitak gradišćanskoga hrvatskoga pisma*. Kalendar Gradišće.
- Huber A., 1996: *Die katholische Kirche des Burgenlandes während der Jahre 1938-1945*. Diplomarbeit. Wien.
- Ivancsics M., 1995: *Warum nicht? – Zač ili zašto ne?* Eisenstadt/Željezno.

- Ivić P., 1958: *Die serbokroatischen Dialekte, ihre Struktur und Entwicklung*, t. I. Gravenhage.
- Ivšić S., 1971: *Hrvatska dijaspora u 16. stoljeću i jezik Hrvata Gradišćanaca*, [w:] *Izabrana djela iz slavenske akcentuacije*. München, s. 723-798.
- Jakubinskij L., 1925: *Die Vertretung des urslav. ě im Čakavischen*. Zeitschrift für slavische Philologie I. Leipzig.
- Jelić T., 1997: *Gradišćanski Hrvati u Austriji*. Zagreb.
- Jembrih A., 1974: *zašto gradišćansko-hrvatski književni jezik i što je to?* Novi glas.
- Karall A., 1963: *Das religiöse Schrifttum der heute bgld. Kroaten bis zum Beginn des 19.Jhdts*. Theol. Diss. Eisenstadt.
- Karner J., 1950: *Ein Heimatbuch für Volks-, Haupt- und Mittelschulen*. Wien.
- Katičić R., 1986: *Die burgenländischen Kroaten an sprachlichen Scheidewegen*, Sonderdruck aus: *Pontes Slavici*. Graz.
- Klucsarits R., 1977: *Die burgenländischen Kroaten im Jahre 1938*, [w:] *Zeitgeschichte* 4, s. 331-344.
- Klucsarits R., 1979: *Die Kroaten*, [w:] *Widerstand und Verfolgung im Burgenland 1934-1945*. Wien, s. 342-357.
- Kostanj J., 1970: *Jezik i govor ?* [w:] *Hrvatske novine* 1970/5, 3.
- Kostanj J., 1972: *Naše narječje ili književni jezik?* [w:] *Hrvatske novine* 1972/4.
- Kolarič R., 1973: *Govor dveh slovenskih vasi ob Nežiderskem jezeru*, [w:] *Južnoslovenski Filolog* 30, s. 369-381.
- Kornis J., 1930: *Ungars Unterrichtswesen seit dem Weltkrieg*. Leipzig.
- Kornis J., 1930: *Ungarische Kulturideale 1777-1848*. Leipzig.
- Koschat H., 1965: *Die čakavische Mundart der „Poljanci“ im Burgenland*. Phil. Diss. Wien.
- Koschat H., 1978: *Die čakavische Mundart von Baumgarten im Burgenland*. Wien.
- Koszogovits H., 1984: *Sprachbewusstsein und Alltagskultur bei den Kroaten des südlichen Burgenlandes*. Dissertation. Wien.
- Kučera K., 1971: *Hrvati u Slovačkoj*. Kalendar Matice iseljenika Hrvatske. Zagreb.

Kučerova K., 1973: *Naseljavanje hrvatskih seljaka u Slovačkoj i njihov socijalni položaj*, [w:] *Radovi 5. U podvodu 400. godišnjice hrvatsko-slovenske seljačke bune*. Zagreb, s. 113-126.

Kuzmich L., 1983: *Burgenländisch-kroatische aspekte der burgenländisch-kroatischen Sprachsituation*, [w:] *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 28, s. 105-111.

Lahovich A., 1957: *Die burgenländischen Kroaten*, [w:] *Südostdeutsche Heimatblätter* 6, s. 163-167.

Mais A., 1962: *Die Kroaten im Marchfeld*, [w:] *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 40, s. 329-342.

Meršić M., 1946: *Jožef Ficko, naš književnik*. Kalendar Gradišće.

Meršić M., 1953: *Gašpar Glavenić, pjesnik i urednik hrvatskoga kalendara*. Kalendar Gradišće.

Meršić M., 1963: *Baumgarten im Burgenland. Ein Beitrag zur Orts- und Kirchengeschichte des Burgenlandes*. Wien.

Meršić M. ml. , 1971: *Jačke iz najstarijih hrvatskih pjesmaric*, Kalendar Gradišće.

Mersich M. d. J., 1972: *Znameniti i zasluženi Gradišćanski Hrvati*. Čakavski sabor.

Miloradić M., 1919: *Slovnica hervatskoga jezika*. Győr.

Mohl A., 1915: *Die Einwanderung der Kroaten 1533*. Budimpešta.

Mulley K. D., 1985: *Zur "Eindeutschung" des Burgenlandes. Juden, Kroaten und Magyaren zwischen Dissimilierung und Germanisierung 1938-1945*, [w:] *Burgenland 1945. Beiträge zur Landes-Sonderausstellung 1985*, Eisenstadt, s. 133-148.

Nagy S., 1989: *Soziale Integration und Assimilation der Kroaten im Burgenland von der Zeit ihrer Eiwanderung bis zur Gegenwart*. Diplomarbeit. Wien.

Naković M., 1877: *Podučavanje u jezikoslovju za učitelje i skolare*. Željezno.

Neweklowsky G., 1966: *Die Akzent- und Intonationssysteme der čakavischen Mundarten im Burgenland*. Phil. Dissertation. Wien.

Neweklowsky G., 1967/1968: *Zur kroatischen Mundart von Weingraben im Burgenland*, [w:] *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, sv. 14, s. 94-127.

Neweklowsky G., 1969: *Die kroatischen Mundarten in Burgenland*, [w:] *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, sv. 15, s. 94-115.

Neweklowsky G., 1970: *Akcenatski sistem čakavskih govora u Gradišću*, [w:] *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XIII/1, s. 195-204.

Neweklowsky G., 1973a: *Ein Beitrag zum Čakavischen: Die kroatische Mundart von Eisenhüttl im südlichen Burgenland*, [w:] *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XVI/2. Novi Sad.

Neweklowsky G., 1973b: *Über die Klassifizierung von Auswandererdialekten*, [w:] *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 18, s. 177-189.

Neweklowsky G., 1978: *Die kroatischen Dialekte des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete*. Österreichische Akademie der Wissenschaften. Wien.

Neweklowsky G., 1974: *Die čakavische Mundart vom Schandorf (Čemba) im südlichen Burgenland*, [w:] *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 20, s. 123-143.

Neweklowsky G., 1975: *Zwei kroatische Mundarten des südlichen Burgenlandes*, [w:] *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 21, s. 173-181.

Neweklowsky G., 1976: *Die Toneme in einer čakavischen Mundart des Burgenlandes*, [w:] *Opuscula Slavica et linguistica*. Festschrift für Alexander Issatschenko. Klagenfurt, s. 269-280.

Neweklowsky G., 1977: *Gradišćansko-hrvatski govori u okviru srpskohrvatske dijalektologije*, [w:] *Naučni sastanak u Vukove dane 6/1*. Beograd, s. 213-223.

Neweklowsky G., 1978: *Die Herkunft der Burgenländischen Kroaten*, [w:] *Pokus* 1, s. 7-11.

Neweklowsky G., 1984: *Das Burgenländisch- Kroatische als wertvolle Quelle für die Erfassung des südslavischen Wortschatzes*, [w:] *Burgenland in seiner pannonischen Umwelt – Festgabe für August Ernst*. Eisenstadt, s. 274-279.

Neweklowsky G., 1995: *Hrvatska narječja u Gradišću i susjednim Krajevima*, [w:] *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata*. Red. I. Kampuš. Zagreb, s. 431-465.

Nyomárkay I., 1973: *Ein burgenländisch-kroatisches Evangelienbuch aus dem Jahre 1732*, [w:] *Studia Slavica* 19. Budapest, s. 274-279.

Odorfer M., 1999: *Assimilation der burgenländischen Kroaten an die deutsche Sprachgemeinschaft unter besonderer Berücksichtigung der Poljanci des Bezirks Eisenstadt. Eine sprachsoziologische Studie*. Dipl. Arbeit. Eisenstadt.

Palkovits E., 1987: *Wortschatz des Burgenländischkroatischen*. Wien.

Parr A., 1931: *Das burgenländische Volksschulwesen im ersten Jahrzehnt der Zugehörigkeit zu Österreich*. Wien-Leipzig.

Pickl O., 1974: *Glaubenskampf und Türkenkriege in ihren Auswirkungen auf das Siedlungswesen und die Bevölkerungsstruktur der österreichischen Länder*, [w:] *Siedlungs- und Bevölkerungsgeschichte Österreichs*. Wien, s. 97-113.

Povijest i kultura Gradišćanskih Hrvata, Red. I. Kampuš, Zagreb 1995.

Prickler H., 1969: *Novi podatci k doselenju „Vlahov“ u Gradišće*, [w:] „Gradišće“- Kalendar, s. 60-74.

Prickler H., 1984: *Die burgenländischen Walachensiedlungen und ihre „Freiheiten“*, [w:] *Österreichische Osthefte* 26, s. 350-376.

Probst F., 1951: *Die religiöse Erbauungsliteratur der burgenländischen Kroaten. Ein Beitrag zur Literaturgeschichte des Burgenlandes*, [w:] *Burgenländische Heimatblätter* 13, s. 197-206.

Probst F., 1981: *Književnost Gradišćanskih Hrvata i njezine Panonske veze*, [w:] *Radovi* 14, s. 375-387.

Reiterer A. F., 1990: *Zwischen Wohlstand und Identität: Etnische Minderheiten und Modernisierung: Die Burgenland-Kroaten*. Wien.

Ribar (Preč K.), 1947: *Za jedinstveni fonetički pravopis*. Naš tajednik 1947/29, 3.

Ribar (Preč K.), 1949: *Da budu znali: Mi pisemo po gradišćansko-hrvatsku*. Naš tajednik. 1949/35 3.

Ribar (Preč K.), 1977: *Na tihi god naše štampe. 30 ljet u službi hrvatskoga naroda*. Hrvatske novine 1977/18-19.

Riedl F., 1934: *Die Kroatensiedlungen in Österreich. Minderheiten in Österreich*, [w:] *Die südost-deutsche Volksgrenze*. Berlin.

Rittsteuer J., 1953: *Über die konfessionelle Zugehörigkeit unserer Kroaten zur Zeit der Reformation und Gegenreformation*, [w:] *Burgenländische Heimatblätter* 15, s. 19-33.

Rittsteuer J., 1971: *Die kirchliche Entwicklung des Burgenlandes*, [w:] *Burgenländische Forschungen Sonderheft III*, s. 160-177.

Rittsteuer J., 1979: *Kirche im Grenzraum*. Eisenstadt.

Robak F., 1963: *Sind zwei sprachen mehr wert als eine?*, [w:] *Burgenländische Freiheit*. Nr. 8, 2. März.

Robak F., 1985: *Kroaten im Burgenland. Eine Dokumentation*. Wien.

Roth M., 1993: *Binnenmigration und generatives Verhalten in den kroatischen Gemeinden des nördlichen Burgenlandes*. Dissertation. Wien.

Rotter J., 1995: *Überblick über die Literatur bei den Burgenländischen Kroaten nach dem 2. Weltkrieg*. Dipl. Arbeit. Universität Wien.

Rozenits G. J., 1993/94: *Minderheitenpolitik im Burgenland von 1929 bis 1991*. Dipl. Arbeit. Wien.

Sarajčić I., 1984: Mesić M.: *Gradišćanski Hrvati 1533-1983*. Zagreb.

Schneefuss W., 1942: *Die Kroaten und ihre Geschichte*. Leipzig.

Schreiner B., 1983: *Das Schicksal der burgenländischen Kroaten durch 450 Jahre. Sudbina Gradišćanskih Hrvatov kroz 450 ljet.* Kroatischer Kulturverein. Eisenstadt.

Sinowatz F., 1957: *Reformationen und katholische Restauration i der Grafschaft Forchtenstein und Herrschaft Eisenstadt, [w:] Burgenländischen Forschungen*. Heft 30. Eisenstadt.

Skok P., 1956: *Novi prilozi proučavanju govora žumberačkih čakavaca*. Hrvatski dijalektološki zbornik, t.I. Zagreb.

Soritsch A., 1983: *Sozialanthropologische Untersuchungen bei burgenländischen Kroaten*. Dissertation. Wien.

Soritsch A., 1987: *Heirat und Migration bei burgenländischen Kroaten*. Wien.

Stefanits G., 1966: *Die deutschen und magyarischen Lehnwörter in der Burgenländer Kroatischen Mundart von Hornstein*. Phil. Diss. Wien.

Stocker J., 1988: *Volksgruppenpolitik in Österreich. Ein Vergleich der Minderheitenpolitik in Kärntner und im Burgenland im Zusammenhang von politischer Kultur und politischen Strukturen*. Diss. phil. Salzburg.

Stourzh G., 1975: *Kleine Geschichte des österreichischen Staatsvertrages. Mit Dokumententeil*. Graz.

Stubits L., 1983: *Kirche und Kroaten im Burgenland*. Wulkaprodersdorf.

Stubits L., Csenar A., 1983: *Kroaten im Burgenland. Geschichte, Leben, Wirken*. Mattersburg.

Sučić I., 1957: *Uloga literature u nacionalnoj manjini*. Glas 1957/4.

Sučić I., 1958: *Općenito o prevodjenju i pisanju na gradišćanskohrvatskom dijalektu*. Glas 1958/2.

Sučić I., 1960: *Naš narod, naša štampa i naš jezik*. Glas 1960/4.

Suppan A., 1983: *Die österreichischen Volksgruppen. Tendenzen ihrer gesellschaftlichen Entwicklung im 20. Jahrhundert*. Wien, s. 125-143.

Szedenich F., 1921: *Naši pisci i kniževnost*. Šopron.

Ślęzak A., 2001: *Gradišćanie i ich tradycje językowe*, [w:] *Słowiańszczyzna w kontekście przemian Europy końca XX wieku*. Red. E. Tokarz. Wydawnictwo Śląsk. Katowice, s.193-196.

Ślęzak A., Tokarz E., 2003: *Unijna wielokulturowość na przykładzie Chotrwatów Gradiściańskich*, [w:] *Język i tradycje Słowian*. Red. E. Tokarz. Wydawnictwo UŚ. Katowice, s. 310-314.

Ślęzak A., 2006: *Burgenlandzcy Chorwaci i ich tradycje językowe*. Wydawnictwo Naukowe ATH. Bielsko-Biała.

Ślęzak A., 2007: *Świat południosłowiańskich diaspor na przykładzie Burgenlandzkich Chorwatów*, [w:] *Świat Techniki i Humanistyki. Prace Naukowe Akademii Techniczno- Humanistycznej nr 1*. Red. E. Tokarz. Wyd. Naukowe ATH. Bielsko-Biała.

Šojat A., 1980-1981: *O jeziku i rječniku gradišćanskih Hrvata*. Rasprave Zavoda za jezik, knj. 6-7. Zagreb.

Šosterić J., 1781: *Mariansko czveche*. Sopron.

Tentor M., 1909: *Der čakavische Dialekt der Stadt Cres*. Archiv für slavische Philologie XXX. Berlin.

Thiele P. W., 1968: *Untersuchungen zur Akkulturation bei den Kroaten des österreichischen Burgenlandes*. Dissertation. Berlin.

Titz P., 1972: *Die nationale Zusammensetzung im burgenländischen Raum im Zeitalter der Magyarisierung*. Phil. Diss. Wien.

Tobler F., 1984: *Die Wanderung und Ansiedlung kroatischer Kolonisten im österreichisch-ungarisch-slowakischen Grenzraum im 16. Jahrhundert – Bedingungen und Kräfte*, [w:] *Österreichische Osthefte* 26, s. 337-349.

Tornow S., 1971: *Die Herkunft der kroatischen Vlahen des südlichen Burgenlandes*. Berlin.

Tornow S., 1989: *Burgenländischkroatisches Dialektwörterbuch. Die vlahischen Ortschaften*. Berlin.

Turek A., 1984: *Ergänzungen zur Geschichte der kroatischen Kolonisation in Mähren*, [w:] *Österreichische Osthefte* 26, s. 377-390.

Ujević M., 1934: *Gradišćanski Hrvati*. Zagreb.

Ujević M., 1958: „*Gradišćanski Hrvati*”. Enciklopedija Jugoslavije 3. Zagreb, s. 533-536.

Valentić M., 1972: *Die Burgenländischen Kroaten vom 16. Jahrhundert bis heute*. Eisenstadt.

Valentić M., 1973: *Novija povijest Gradišćanskih Hrvata*, [w:] *Gradišćanski Hrvati*. Zagreb.

Valentić M., 1974: *500 ljet hrvatske dijaspora u austrijsko-ugarsko-slovačkom području*, [w:] *Symposion croaticon, Gradišćanski Hrvati – Die Burgenländischen Kroaten*. Hrvatski akademski klub. Beč-Wien.

Valentić M., 1977: *Obilježja povijesnog razvitka Gradišćanskih Hrvata*, [w:] *Časopis za suvremenu povijest IX*, s. 95-108.

Valentić M., 1977: *Školska problematika Gradišćanskih Hrvata*, [w:] *Časopis za suvremenu povijest IX*, s. 121-132.

Valentić M., 1977: *O denacionalizaciji Gradišćanskih Hrvata*, [w:] *Časopis za suvremenu povijest IX*, s. 171-178.

Varga H., 1974: *Die Burgenländischen Kroaten zwischen den beiden Weltkriegen*. Phil. Diss. Wien.

Varga M., 1951: *Die Hochzeitsbräuche der Kroaten des österreichischen Burgenlandes*. Diss. phil. Wien.

Vasilev Ch., 1966: *Die heutige Čakavische Schriftsprache der Burgenland-Kroaten*, [w:] *Ost und West*. Aufsätze zur slavischen Philologie, Band 1. Red. A. Ram-melmeyer u. O. Harrassovitz. Wiesbaden, s. 189-237.

Vass J., 1965: *Sprache und Volkstum der Mittelburgenländer Kroaten*. Phil. Diss. Graz.

Važný V., 1927: *Čakavské nářečí v slovenském Podunají*. Sborník filosofické fakulty university Komenského v Bratislave br. 47 (2). Bratislava.

Vegh H., 1992: *Burgenlands Kroaten zwieschen Koexistenz und Assimilation. Eine Analyse österreichischer Minderheitenpolitik und ihrer Versäumnisse*. Diplomarbeit. Wien.

Veiter T., 1970: *Das Recht der Volksgruppen und Sprachminderheiten in Österreich*. Wien-Stuttgart.

Veiter T., 1979: *Das österreichische Volksgruppenrecht seit dem Volksgruppengesetz von 1976*. Wien.

Veiter T., 1980: *Volksgruppenrecht 1918-1938*. Wien.

Vidović Muha A.: *Sodobni položaj nacionalnih jezikov in kultur*, [w:] Obdobja 20. Slovenski knjižnji jezik. Aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje, Ljubljana 2003, s. 5-26.

Wijk van N., 1937: *Zur serbokroatischen Entwicklung des slavischen Vokals ě*. ZfslPh. XIV. Berlin.

Vörös K., 1960: *Das südliche Burgenland um die Mitte des 18. Jahrhunderts*, [w:] *Burgenländische Forschungen*. Heft 42. Eisenstadt.

Vörös K., 1975: *Die zwei Ratio educationis-Verordnungen und das Volksschulwesen in Ungarn im Jahre 1774 und 1868*, [w:] *Internationales kulturhistorisches Symposium*, 7, Mengersdorf, s. 233-246.

Vulić S., 1996: *Iz gradišćanskohrvatske sinonimije*. Riječ, god. II, sv. 2. Rijeka, s. 89-96.

Weilguni W., 1984: *Die Diskussion um die Standardsprache bei den Burgenländerkroaten. Sprachpolitische und kulturpolitische Tendenzen seit der Mitte des 19. Jahrhunderts*. Dissertation. Wien.

Weilguni W., 1983: *Soziolinguistische Aspekte der burgenländisch-kroatischen Sprachsituation*, [w:] *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, Band 29, s.105-111.

Zadrović B., 2000: *Germanizmi u govoru gradišćanskohrvatskog naselja Prisika*, [w:] *IV Međunarodni kroatistički znanstveni skup*. Knjiga 4. Pečuh, s. 121-128.

Zimmermann B., 1950: *Reformation und Gegenreformation bei den Kroaten im österreichisch-ungarischen Grenzraum*, [w:] *Burgenländische Forschungen*, Heft 8. Eisenstadt.

Zimmermann B., Glavanits F., Sattler A., 1971: *Das Schulwesen im Burgenland 1921-1971*. Eisenstadt.

Bibliografia diaspory chorwackiej w Rumunii

- Birta I., 1993: *Karaševci*. Bukareszt.
- Brabec I., 1972: *Hrvatski govori u Banatu*. Ljetopis JAZU, 76. Zagreb.
- Brozović D., Ivić P., 1988: *Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*. Zagreb.
- Hozjan S., 2006: *Rumunjska*. [w:] *Hrvatski jezik*. Red. Mijo Lončarić. Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej. Opole, s. 271-278.
- Ivić P., 1985: *Dijalektologija srpskohrvatskoga jezika*. Novi Sad.
- Ivić P., 1956: *Jedna doskora nepoznata grupa štokavskih govora: govori s nezamenjenim jatom*. Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, 1. Novi Sad.
- Ivić P., Klokotič (Clocotici) U., 1981: *Fonološki opisi srpskohrvatskih /hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom*. ANUBiH. Sarajevo, s. 612-617.
- Krpan S., 1983: *Hrvati u Keči*. Zagreb.
- Krpan S., 1988: *Od Karaša do Biferna*. Kršćanska sadašnjost. Zagreb.
- Krpan S., 1990: *Hrvati u Rekašu kraj Temišvara*. Zagreb.
- Peco A., 1985: *Pregled srpskohrvatskih dijalekata*. Beograd.
- Petrovici E., 1935: *Graiul Carașovenilor*. Biblioteca Dacoromaniei, 2. Bukareszt.
- Vulić S., 1994: *Osvrt na karaševske govore*, [w:] *Tjedan Hrvata iz Rumunjske*. Zagreb, s. 19-24.

Bibliografija dotycząca języka bośniackiego

- Adamović M., 1973: *O porjeklu srpsko-hrvatskih osmanizama*, [w:] *Južnoslovenski filolog*. XXX. 1-2, s. 229-236.
- Agić S., 1990: *Muslimanska lična imena*. Sarajevo.
- Ajanović M., 1976: *Glas H u našem jeziku i pravopisu*, [w:] *Radovi Instituta za jezik i književnost u Sarajevu*, III, s. 201-217.
- Arnaut M., 1995a: *Govor zeničkih muslimana starosjedilaca*, [w:] *Znak Bosne*, 1, s. 35-37.
- Arnaut M., 1995b: *Pismo o bosanskom jeziku sa posebnim osvrtom na bosančicu*, [w:] *Znak Bosne*, 2, s. 29-32.
- Balić S., 1992: *Das unbekannte Bosnien*. Köln.
- Balić S., 1990: *Krivotvorenje povijesti*, [w:] *Odjek*. XLIII, 13-14, s. 8.
- Balić S., 1994: *Kultura Bošnjaka. Muslimanska komponenta*. Zagreb.
- Balić S., 1993: *Kultura na nišanu*, [w:] *Bosna, bošnjaštvo i bosanski jezik*. Zbornik referata sa Osnivačke skupštine Matice Bošnjaka, s. 7-22.
- Basler Đ., 1975: *Visoko učilište Crkve bosanske u mjestu Bosna*, [w:] *Pregled*. LXV. 4, s. 473-486.
- Begić H., 1997: *O nekim osobitostima bosanskog jezika*, [w:] *Kabez*. III. 17, s. 64-66.

Beđić M., 1998: *Čatićeva razdjelnost*, [w:] *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*, t. III. Red. Duraković E. Novija književnost – Poezija. Sarajevo, s. 78-86.

Beđić M., 1998: *Isakovićevi obrisi*, [w:] *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*, t. IV. Red. Duraković E. Novija književnost – Proza. Sarajevo, s. 560-564.

Bejdić D., 1988: *Bosanski jezik - državni ili nacionalni?*, [w:] *Oslobođenje*. 9 IX, s. 24.

Bešlić Š., 1990: *Ćirilski epigrafi stare Bosne*, [w:] *Odjek*. XLIII. 4, s. 21.

Bogićević V., 1975: *Pismenost u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo.

Bońkowski R., 1997: *Próby różnicowania języka "serbsko-chorwackiego" na przykładzie języka Bośniaków*, [w:] *Język wobec przemian kultury*. Red. Tokarz E. Katowice, s. 61-67.

Brozović D., 1955-56: *Izgovor i transkripcija orijentalnih riječi i imena*, [w:] *Jezik*. IV. 3, s. 76-78.

Brozović D., 1998: *Nova jazična sestojba vo slovenskoti svet*, [w:] *Naukata i kulturata za zaednička idnina na jugoistočna Evropa*. Skopje, s. 39-46.

Buturović Đ., 1998: *Bošnjačka historijska balada - dio jugoslovenskog baladnog kruga*, [w:] *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*, t. II. Red. Buturović Đ., Maglajlić M. *Usmena književnost*. Sarajevo, s. 631-637.

Cichońska M., 1997: *Kształtowanie się normy literackiego języka serbskiego, chorwackiego i bośniackiego*, [w:] *Język wobec przemian kultury*. Red. Tokarz E. Katowice, s. 40-49.

Čaušević, E., 1989: *U prilog naučnoj transkripciji vlastitih imena bosansko-hercegovačkih stvaralaca na orijentalnim jezicima*, [w:] *Prilozi za orijentalnu filologiju*. XXXIX, s. 163-171.

Čengić H., 1994: *Bosanski - a ne maternji jezik*, [w:] *Preporod*, 11/570, s. 16.

Čengić H., 1995: *Je li ptica prhnula ili - prnula*, [w:] *Preporod*, 8/579, s. 20.

Čelebi E., 1979: *Putopis. Odlomci o jugoslovenskim zemljama*. Sarajevo.

Čolak T., 1998: *Pripovedač Skender Kulenović*, [w:] *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*, t. IV. Red. Duraković E. Novija književnost – Proza. Sarajevo, s. 338-346.

Ćeman, M., 1994: *Bibliografija bošnjačke književnosti*. Zagreb.

Ćeman M., 1995: *Visoko je bilo sjedište prvog bosanskog univerziteta*, [w:] *Ljiljan*, 127, s. 29.

Daytonski sporazumi. Mostar 1995.

- Dejtonski mirovni sporazum*. Sarajevo 1996.
- Dizdar M., 1970: *Marginalije o jeziku i oko njega*, [w:] *Život*, XIX, 11-12, s. 109-120.
- Dizdar M., 1988: *O starim bosanskim tekstovima*, [w:] *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*, t. I. Red. Duraković, E. i E., Nametak, F. Starija književnost. Sarajevo, s. 75-92.
- Dizdar M., 1971: *Stari bosanski tekstovi*. Sarajevo.
- Duraković E., 1998a: *Bošnjačka poezija XX v.*, [w:] *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*, t. III. Red. Duraković E. Novija književnost – Poezija. Sarajevo, s. 7-32.
- Duraković E., 1998b: *Bošnjačka pripovijetka XX. vijeka*, [w:] *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*, t. IV. Red. Duraković E. Novija književnost – Proza. Sarajevo, s. 31-54.
- Duraković E. i E., Nametak F., 1998: *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*, [w:] *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*. Red. Duraković E. i E., Nametak F., t. I. Starija književnost. Sarajevo, s. 5-9.
- Duraković J., 1991: *Govorite li bosanski?*, [w:] *Bosanski pogledi*, I, 12, s. 25.
- Durić R., 1994: *Bosanska gramatika sa hrvatskim i srpskim muhurom iz prošlog stoljeća*, [w:] *Ljiljan*, III, 84, s. 25.
- Durić R., 1998: *Bosanski između srpskog i hrvatskog jezika*, [w:] *Znak Bosne*, IV, 5-6, s. 4-13.
- Džanko M., 1998: *Mit, mašta i stvarnost u pričama Irfana Horozovića*, [w:] *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*, t. IV. Red. Duraković E. Novija književnost – Proza. Sarajevo, s. 801-806.
- Dželilović M., 1998: *Istočni diwan Dževada Karahasana*, [w:] *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*, t. IV. Red. Duraković E. Novija književnost – Proza. Sarajevo, s. 869-874.
- Đilas M., Gaće N., 1996: *Adil Zulfikarpašić: Eine politische Biographie aus dem heutigen Bosnien*. München.
- Đurović M., 1998: *Vreli tragovi života*, [w:] *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*, t. III. Red. Duraković E. Novija književnost – Poezija. Sarajevo, s. 508-510.
- Eckhardt T., 1978: *Die bosančica. Eine Sonderform der westlichen Kyrilica*, [w:] *Österreichische Osthefte*, XX, 1, s. 183-192.

Efendić F., 1939: *Ćiriliska prepiska bosanskih muslimana s Dubrovačkom Republikom*, [w:] *Gajret*, 13, s. 236-238.

Fejzić N., 1995: *Biće i jezik*, [w:] *Znak Bosne*, I, 1, s. 54.

Filandra Š., 1998: *Bošnjačka politika u XX. stoljeću*. Sarajevo.

Filipović M., 1967: *Bosanski duh u književnosti - šta je to?*, [w:] *Život*, XV, 3, s. 3-18.

Filipović N., 1991: *Muslimani ne mogu govoriti bosanski*, [w:] *Novi dani*, III, s. 12-13.

Glibanović-Vajzović H., 1976a: *Glas "H" u riječima orijentalnog porijekla u savremenom srpsko-hrvatskom standardnom jeziku*, [w:] *Radovi Instituta za jezik*, III, s. 309-323.

Glibanović-Vajzović H., 1976b: *Sudbina glasa "H" u riječima orijentalnog porijekla*, [w:] *Odjek*, XXIX, 13-14, s. 20.

Glibanović-Vajzović H., 1984: *Upotreba pisama u bosanskohercegovačkoj periodici do 1918. godine (U svjetlu vjersko-nacionalnih odnosa)*, [w:] *Sveske, Institut za proučavanje nacionalnih odnosa*, 5-6, s. 405-414.

Glibanović-Vajzović H., 1986a: *Ojkonimi orijentalnog porijekla u Bosni i Hercegovini sa dijahronog književno-jezičkog stanovišta*, [w:] *Književni jezik*, XV, 3-4, s. 233-240.

Glibanović-Vajzović H., 1986b: *O turcizmima u srpsko-hrvatskom jeziku sa sociolingvističkog stanovišta*, [w:] *Književni jezik*, XV, 2, s. 141-147.

Glibanović-Vajzović H., 1987: *Arapsko pismo u srpskohrvatskom jeziku - Prilog izučavanju upotrebe pisma u nas*, [w:] *Posebna izdanja. Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine*, LXXXII, s. 197-201.

Glibanović-Vajzović H., Zvrko H., 1994: *Gramatika bosanskog jezika*. Sarajevo.

Glibanović-Vajzović H., 1996: *Semantička adaptacija posuđenica*, [w:] *Naša škola*, XLIII, 1, s. 3-16.

Glibanović-Vajzović H., 1997: *Sufiksi orijentalnog porijekla u bosanskom jeziku*, [w:] *Prilozi za orijentalnu filologiju*, XLVI, s. 39-59.

Granić A., 1993: *Bosanski jezik - Mit ili stvarnost?*, [w:] *Bosna, bošnjaštvo i bosanski jezik. Zbornik referata sa Osnivačke skupštine Matice Bošnjaka*, s. 23-47.

Grozđanić S., 1998a: *O Hasanu Kafiji Pruščaku*, [w:] *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*, t. I. Red. Duraković E. i E. Starija književnost. Sarajevo, s. 324-332.

Grozđanić S., 1998b: *Pisana riječ na orijentalnim jezicima i alhamijado*, [w:] *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*, t. I. Red. Duraković E. i E. Starija književnost. Sarajevo, s. 866-885.

Hadžijahić M., 1971: *Ćirilica u bosanskih Muslimana*, [w:] *Glasnik Islamske zajednice*, XXXIV, 1-2, s. 623-624.

Hadžijahić M., 1985: *Građa o posljednjim ostacima bosančice kod nas*, [w:] *Anali GHB*, XI-XII.

Hadžijahić M., 1990: *Od tradicije do identiteta*. Zagreb.

Hadžijahić M., 1972: *Orijentalne pozajmice u našem jeziku*, [w:] *Glasnik Islamske zajednice*, XXXV, 3-4, s. 149-150.

Hadžijamaković M., 1991: *Ilhamija. Život i djelo*. Sarajevo.

Halilović S., 1991a: *Bosanski jezik*. Sarajevo.

Halilović S., 1991b: *Bosanski muslimani i jezik*, [w:] *Muslimanski glas*, II, 32, s. 26.

Halilović S., 1991c: *Jezička politika je ignorisala muslimane*, [w:] *Muslimanski glas*, II, 32, s. 26.

Halilović S., 1991d: *Za dopunu norme našeg standardnog jezika*, [w:] *Muslimanski glas*, II, 30, s. 26.

Halilović S., 1991e: *Osobnosti jezika savremene vjerske štampe u Bosni i Hercegovini (na primjerima Preporoda i Svjetla riječi)*, [w:] *Zbornik referata sa naučnog skupa Jezik i stil u sredstvima masovnog informisanja 22-24. XI 1990*, s. 95-99.

Halilović S., 1993: *Osobnosti govora bosanskih muslimana i bosanskog jezika*, [w:] *Preporod*, XXIV, 9-10/544-545, s. 14.

Halilović S., 1994: *Navikavamo se na naš bosanski jezik - Gnijezdo lijepih riječi*, [w:] *Ljiljan*, III, 90, s.2.

Halilović S., 1995: *Bošnjaci i standardni jezik*, [w:] *Znak Bosne*, I, 1, s. 29-34.

Halilović S., 1996a: *Gnijezdo lijepih riječi*. Sarajevo.

Halilović S., 1996b: *Neke pojedinosti iz pravopisnog priručnika bosanskog jezika*, [w:] *Didaktički putokazi*, 4, s. 16-17.

Halilović S., 1996c: *Pravopis bosanskog jezika*. Sarajevo.

Haverić I., 1997: *Rječnik vjerskih pojmova i izraza*, [w:] *Kabez*, III, 21, s. 45-47.

- Hebib-Valjevac N., 1983: *Govor visočkih Muslimana*, [w:] *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik*, knj. IV, s. 283-354.
- Hebib-Valjevac N., 1995a: *Jezička politika, politika o (u) jeziku*, [w:] *Znak Bosne*, I, 2, s. 24-25.
- Hebib-Valjevac N., 1995b: *Jezik naš bosanski - kultura izražavanja*, [w:] *Znak Bosne*, I, 3, s. 24-26.
- Hebib-Valjevac N., 1996: *Jezik, nacionalnost, državnost*, [w:] *Znak Bosne*, I, 4, s. 18-20.
- Hebib-Valjevac N., 1998: *Iz sintaksičke semantike*, [w:] *Bosanski jezik*, 2.
- Hodžić M. H., 1906-07: *Pisanje bosanskog jezika arapskim slovima*, [w:] *Behar*, 10, s. 37-39.
- Hofman-Pianka A., 2000: *Socjolingwistyczne aspekty współczesnego języka bośniackiego*. Wydawnictwo Radamsa. Kraków.
- Hörmann K., 1902: *Jedno pismo Zulfikar-kapetana*, [w:] *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, XIV, 3-4, s. 549-550.
- Hörmann K., 1976: *Narodne pjesme Muslimana u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo.
- Huković M., 1998: *Alhamijado književnost i njeni stvaraoci*, [w:] *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*, t. I. Red. Duraković E. i E. Starija književnost. Sarajevo, s. 886-903.
- Idrizbegović A., 1991: *U prilog bosanskom jeziku*, [w:] *Oslobođenje*, 23 II, s. 9.
- Imamović M., 1977: *Historija Bošnjaka*. Sarajevo.
- Imamović M., 1997: *Pravni položaj i unutrašnjopolitički razvitak Bosne i Hercegovine od 1878. do 1914*. Sarajevo.
- Isaković A., 1970: *Varijante na popravnom ispitu*, [w:] *Život*, XIX, 11-12, s. 54-71.
- Isaković A., 1984: *Leksika muslimanskih pisaca i naši pravopisi*, [w:] *Sveske*, 5-6, s. 329-341.
- Isaković A., 1991a: *Bosanski jezik*, [w:] *Ogledalo*, I/II, 3-4.
- Isaković A., 1991b: *Bosanski jezik*, [w:] *Start*, s. 60-63.
- Isaković A., 1991c: *Bosanski jezik*, [w:] *Zmaj od Bosne*, I, 7, s. 8.
- Isaković A., 1993: *Slovo o bosanskom jeziku*, [w:] *Islamska misao*, XV, 155, s. 4-43.

Isaković A., 1995a: *Bosanski jezik u praksi. Malo dobre volje i malo samopoštovanja*, [w:] *Ljiljan*, IV, 141, s. 32.

Isaković A., 1995b: *Nijedan ozbiljan lingvist neće negirati bosanski jezik*, [w:] *Ljiljan*, 151, s. 32.

Isaković A., 1995c: *Rječnik bosanskog jezika (Karakteristična leksika)*. Sarajevo.

Isaković A., 1995d: *Svak svoje zna*, [w:] *Ljiljan*, 111, s. 15.

Isaković A., 1997: *Bosanski jezik*, [w:] *Język wobec przemian kultury*. Red. Tokarz E. Katowice, s. 68-80.

Jagić V., 1890: *Nekoliko riječi o bosanskim natpisima na stećcima*, [w:] *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, II, knj. I, s. 1-9.

Jagić V., 1896a: *Die bosnische Sprache*, [w:] *Agramer Zeitung*, LXXI, 157, s. 1-2.

Jagić V., 1896b: *Naziv bosanski*, [w:] *Bošnjak*, VI, 29, s. 1.

Jahić Dž., 1987: *Uloga bosanskog jezika u procesima srpsko-hrvatske standarizacije*, [w:] *Pregled*, LXXVII, 2, s. 245-255.

Jahić Dž., 1988: *Jezički izvori sevdalinke*, [w:] *Odjek*, XLI, 21, s. 16-17.

Jahić Dž., 1990a: *Jezik, nacija, nacionalizam*. Sarajevo.

Jahić Dž., 1990b: *O narodnom i književnom jeziku bosanskih Muslimana*, w: *Pregled*, V-VI, s. 357-377.

Jahić Dž., 1991a: *Ijekavsko-štokavski govori istočne Bosne*. Sarajevo.

Jahić Dž., 1991b: *Jezik bosanskih Muslimana*. Sarajevo.

Jahić Dž., 1997a: *Islamizacija i jezik u Bosni*, [w:] *Ljiljan*, 17 XII, 257, s. 40-41.

Jahić Dž., 1997b: *Kojim su jezikom govorili predslavenski bogumili*, [w:] *Ljiljan*, VI, 256, s. 41.

Jahić Dž., 1997c: *Otkuda naziv bosanski jezik*, [w:] *Ljiljan*, VI, 258, s. 37.

Jahić Dž., 1998a: *Bosanski jezik a ne bošnjački*, [w:] *Ljiljan*, VI, 260, s. 41.

Jahić Dž., 1998b: *Bosanski jezik i bošnjačka književnost*, [w:] *Ljiljan*, 1 IV, 272, s. 45.

Jahić Dž., 1998c: *Bosanski jezik između "evropeizacije" i "islamizacije"*, [w:] *Ljiljan*, 4 III, 268, s. 31.

Jahić Dž., 1998d: *Dijalekti bosanskog jezika*, [w:] *Ljiljan*, 18 II, 266, s. 37.

- Jahić Dž., 1998e: *Je li bosanski jezik bliži srpskom ili hrvatskom jeziku?*, [w:] *Ljiljan*, VI, 262, s. 37.
- Jahić Dž., 1998f: *Maternji jezik i nacionalna svijest Bošnjaka*, [w:] *Ljiljan*, VI, 275, s. 29.
- Jahić Dž., 1998g: *Muslimani i njihov jezik*, [w:] *Ljiljan*, VI, 261, s. 37.
- Jahić Dž., 1998h: *Otvorenost bosanskog jezika*, [w:] *Ljiljan*, VI, 271, s. 31.
- Jahić Dž., 1998i: *Suglasnik "H" u bosanskom jeziku*, [w:] *Ljiljan*, 18 II, 266, s. 41.
- Jahić Dž., 1998j: *Zapostavljnje bošnjačke književnosti i bosanskog jezika*, [w:] *Ljiljan*, 15 IV, 274, s. 15.
- Jahić Dž., Halilović S., Palić I., 2000: *Gramatika bosanskoga jezika*. Dom štampe. Zenica.
- Janković S., 1967: *Pogled na bosanskohercegovački međuvarijantski tip*, [w:] *Pregled*, 5.
- Janković S., 1979: *Onimička interpretacija dubletnih oblika naših muslimanskih imena*, [w:] *Književni jezik*, VIII, 4, s. 5-53.
- Jonke Lj., 1969: *Osnovni pojmovi o jeziku Hrvata i Srba*, [w:] *Hrvatski književni jezik i pitanje varijanata*. Posebno izdanje časopisa *Kritika*, sv. 1, s. 236-240.
- Jukić F., 1842: *Ilir iz Bosne: Samo za sada*, [w:] *Danica ilirska*, 36.
- Juzbašić Dž., 1966-67: *Pitanje regulisanja upotrebe zvaničnog jezika u austrougarskoj politici u Bosni i Hercegovini pred prvi svjetski rat*, [w:] *Godišnjak Društva istoričara BiH*, XVII, s. 61-130.
- Juzbašić Dž., 1973: *Jezičko pitanje u austrougarskoj politici u Bosni i Hercegovini pred prvi svjetski rat*, Sarajevo.
- Kadribegović A., 1997: *Rahmet duši. Jezik i moral.*, [w:] *Preporod*, XXVII/ 7, 609, s. 4.
- Kajan I., 1990: *Spašeni jezik*, [w:] *Ogledalo*, I, 1, s. 39.
- Karadžić V., 1845: *Pisma visokopreosveštenome gospodinu Platonu Atanackoviću, pravoslavnome vladici Budinskome o srpskome pravopisu sa osobitijem dodacima o srpskom jeziku*, [w:] *Prepiska*, I.
- Kasap M., 1995: *Imena nesrpskog porijekla*, [w:] *Znak Bosne*, I, 2, s. 58-59.
- Kasumagić I., 1998a: *Mladi Muslimani. Nacionalisti i "fundamentalisti"*, [w:] *Dnevni avaz*, 28 VIII.

Kasumagić I., 1998b: *Mladi Muslimani. Početak traganja za vlastitim putem*, [w:] *Dnevni avaz*, 29 VIII.

Kasumagić I., 1998c: *Mladi Muslimani. Streljanje u Vitezu*, [w:] *Dnevni avaz*, 30 VIII.

Kasumagić I., 1998d: *Mladi Muslimani. U ilegalu zbog hapšenja*, [w:] *Dnevni avaz*, 31 VIII.

Kasumagić I., 1998e: *Mladi Muslimani. Kako je počeo Sarajevski proces*, [w:] *Dnevni avaz*, 1 IX.

Kasumagić I., 1998f: *Mladi Muslimani. Zašto sam se pridružio Mladim Muslimanima*, [w:] *Dnevni avaz*, 2 IX.

Kasumagić I., 1998g: *Mladi Muslimani. Mučenje u zatvorima*, [w:] *Dnevni avaz*, 3 IX.

Kasumagić I., 1998h: *Mladi Muslimani. Ko može biti član BUPZ*, [w:] *Dnevni avaz*, 4 IX.

Ključanin Z., 1992: *Govorite li bosanski?*, [w:] *Zmaj od Bosne*, I, 18, s. 15.

Korkut D.M., 1942: *Makbul-i'aryf / Potur Šahidija / Usküfi Bosneviye*, [w:] *Glasnik Hrvatskih zemaljskih muzeja u Sarajevu*, LIV.

Koroman V., 1970: *Uvlake gredu - a postole stoje*, [w:] *Život*, XIX, 11-12, s.18-46.

Kosovac A., 1997a: *Nad stranicama Pravopisa. Jedno promišljanje o jeziku.*, [w:] *Preporod*, XXVII, 16/618, s. 25.

Kosovac A., 1997b: *O jeziku*, [w:] *Kabez*, III, 18, s. 54.

Krnjević H., 1998: *Balade o šehidima*, [w:] *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*, t. II. Red. Buturović Đ., Maglajlić M. Usmena književnost. Sarajevo, s. 267-271.

Krzić A., 1995: *O rječniku islamskih termina*, [w:] *Glasnik Rijaseta Islamske zajednice*, LVII, 1-3, s. 72-84.

Kučuk-Sorguč I., 1997: *Bosanski jezik kao ponornica - Tonuo je i iznova se pojavio na površini*, [w:] *Ljiljan*, VI, 251, s. 40-42.

Kukuljević-Sakcinski I., 1858: *Putovanje po Bosni*. Zagreb.

Kuna H., 1981: *Jezik štampe u Bosni i Hercegovini do 1918. godine*, [w:] *Radovi Instituta za jezik i književnost u Sarajevu*, VIII, s. 9-134.

Latić N., 1990: *Muslimanski govori*, [w:] *Preporod*, XXI, 4/468, s. 8.

Lehfeldt W., 1990: *O jezičnoj karakteristici jednog rukopisa iz XV stoljeća napisanog arapskim pismom*, [w:] *Južnoslovenski filolog*, XLVI, s. 29-45.

Lešić Z., 1998: *Prvi muslimanski pripovjedači i njihovi modeli*, [w:] *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*, t. IV. Red. Duraković E. Novija književnost. Sarajevo, s. 7-30.

Lovrenović I., 1998: *Bosnien und Herzegowina. Eine Kulturgeschichte*. Wien-Bozen.

Lovrenović I., 1998: *Svijet u prezentu*, [w:] *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*, t. IV. Red. Duraković E. Novija književnost – Proza. Sarajevo, s. 565-576.

Maglajlić M., 1998: *Sredina i vrijeme nastanka i trajanja sevdalinke*, [w:] *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*, t. II. Red. Buturović Đ., Maglajlić M. Usmena književnost. Sarajevo, s. 210-215.

Mahmutćehajić R., 1994: *Živa Bosna. Politički eseji i intervjui*. Sarajevo.

Malcolm N., 1996: *Geschichte Bosniens*. Frankfurt am Main.

Marković S., 1970: *Teorija i praksa u standardnom jeziku u Bosni i Hercegovini*, [w:] *Život*, XIX, 11-12, s. 47-53.

Martić N., 1970: *Graditi ili razgrađivati*, [w:] *Život*, XIX, 11-12, s. 95-98.

Mažuranić M., 1965: *Pogled u Bosnu ili kratak put u onu krajinu učinjen 1839-40*, [w:] Mažuranić I., Mažuranić M.: *Smrt Smail-age Čengića. Stihovi, proza*. Zagreb.

Muftić T., 1960-61: *O arabizmima u srpsko-hrvatskom jeziku*, [w:] *Prilozi za orijentalnu filologiju*, X-XI, s. 5-29.

Muftić T., 1969: *O arebici i njenom pravopisu*, [w:] *Prilozi za orijentalnu filologiju*, XIV-XV, s. 101-121.

Muftić T., 1973: *Prilog semantičkom izučavanju arabizama u srpsko-hrvatskom jeziku*, [w:] *Prilozi za orijentalnu filologiju*, XVIII-XIX, s. 59-87.

Mulabdić E., 1892: *Izvrtnje narodnog govora*, [w:] *Bošnjak*, II, 4, s. 1-2.

Mulabdić E., 1934-35: *Prva pojava Safvetbegova*, [w:] *Novi Behar*, 8, 20-23, s. 357-358.

Mulabdić E., 1937: *Muzika govora*, [w:] *Kalendar Narodne uzdanice*, V, s. 134-136.

Mulabdić E., 1939: *Nakarade u jeziku*, [w:] *Kalendar Narodne uzdanice*, VII, s. 95-99.

- Mulahalilović E., 1990: *Jezik i pravda*, [w:] *Književna revija*, III, 33-34, s. 3.
- Muminović H., 1997: *Uloga maternjeg jezika i književnosti u razvoju ličnosti*, [w:] *Glasnik Rijaseta Islamske zajednice*, LIX, 9-10, s. 787-794.
- Musabegović J., 1998: *Savremeni postupak u tradicionalnim ruhu*, [w:] *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*, t. IV. Red. Duraković E. Novija književnost – Proza. Sarajevo, s. 725-742.
- Muzaferija G., 1998: *Bošnjačka drama XX. vijeka*, [w:] *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*, t. V. Red. Muzaferija G. Novija književnost – Drama. Sarajevo, s. 7-38.
- Nametak, A., 1931-32: *Tristagodišnjica prvog tursko-hrvatskog rječnika - 1631-1931*, [w:] *Novi Behar*, V, 1, 3-4.
- Nametak A., 1940: *Nekoliko najčešćih arabizama u našem svagdašnjem govoru i pismu*, [w:] *Glasnik VIS*, , VIII, 7, s. 280-281.
- Nametak A., 1966: *Jezik naših iseljenika u Turskoj*. Sarajevo.
- Nametak A., 1998a: *O alhamijado književnosti*, [w:] *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*, t. I. Red. Duraković E. i E. Starija književnost. Sarajevo, s. 861-865.
- Nametak F., 1998b: *Književnost Bošnjaka na turskom jeziku*, [w:] *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*, t. I. Red. Duraković E. i E. Starija književnost. Sarajevo, s. 421-463.
- Na znanje*, [tekst anonimowy], [w:] *Bosanski vjestnik*, 1866, 1, s. 8.
- Novaković N., 1976: *Varijacije refleksa jata u savremenoj bosanskohercegovačkoj i crnogorskoj pisanoj praksi - Poređenje*, [w:] *Radovi Instituta za jezik i književnost u Sarajevu*, III, s. 115-119.
- Okuka M., 1970: *O realizaciji standardnog jezika na bosanskohercegovačkom tlu*, [w:] *Život*, XIX, 11-12, s. 72-79.
- Okuka M., 1986: *O kodifikaciji "bosanskog jezika"*, [w:] *Književni jezik*, 15/1, s. 31-39.
- Okuka M., 1987: *Jedan pogled na književnojezičke izraze u Bosni i Hercegovini u Vukovo doba*, [w:] *Književni jezik*, 16, 3-4, s. 202-208.
- Okuka M., 1990: *Ogledi o našem književnom jeziku*. Nikšić.
- Pajić Z., 1997: *Govorite li maternji jezik?*, [w:] *Svijet*, 15 V, s. 38-39.
- Palić I. I., 1991: *Jezik u kliještima politike*, [w:] *Muslimanski glas (Simpozij o jezičkoj situaciji u Bosni i Hercegovini)*, 2, s. 21.

Pavelić K., 1972: *Pismo na tlu Bosne i Hercegovine*, [w:] *Bibliotekarstvo*, XVIII, 2-3, s. 11-20.

Peco A., 1967: *Uticaj turskog jezika na fonetiku štokavskih govora*, [w:] *Naš jezik*, XVI, 3, s. 127-145.

Peco A., 1970a: *Tradiciona i savremeni jezički problemi*, [w:] *Život*, XIX, 11-12, s. 84-94.

Peco A., 1970b: *O specifičnosti govora naših Muslimana*, [w:] *Književnost i jezik*, XVII, 1, 32-39.

Peco A., 1974: *Proučavanje bosansko-hercegovačkih govora*. Sarajevo.

Peco A., 1990: *Književni jezik i narodni govor*. Mostar.

Peco A., 1991: *Pravopisni problemi suglasnika "H" i "F" u srpsko-hrvatskom jeziku*, [w:] *Most*, XVIII, 87-88, s. 91-94.

Pirić A., 1996: *Jezik Huminog zavičaja*, [w:] *Kabez*, II, 12, s. 62-64.

Pranjkić I., 1992: *Muslimanski narod i njegov jezik*, [w:] *Behar*, I/1, s. 24-25.

Pranjkić I., *Rječnik bosanskoga jezika*, recenzija w maszynopisie.

Pranjkić I., 1993: *Zašto se Jahić čudi?*, [w:] *Behar*, I/4-6, s. 25.

Prohaska D., 1911: *Das kroatisch-serbische Schrifttum in Bosnien und Herzegowina*. Zagreb.

Prokić K., 1998: *Meša Selimović*, [w:] *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*, t. IV. Red. Duraković. E. Novija književnost – Proza. Sarajevo, s. 390-395.

Pujić S., 1976: *Neke osobenosti ijekavskog izgovora u savremenoj bosanskohercegovačkoj pisanoj praksi*, [w:] *Radovi Instituta za jezik i književnost u Sarajevu*, III, s. 107-113.

Purivatra A., 1969: *Nacionalni i politički razvitak Muslimana. Rasprave i članci*. Sarajevo.

Raukar T., 1968: *O nekim problemima razvitka ćirilске minuskule /"bosančice"/*, [w:] *Historijski zbornik*, XIX-XX.

Resulović Z., 1980: *Orijentalizmi u Pravopisnom priručniku*, [w:] *Radovi Instituta za jezik*, VII, s. 121-133.

Rizvić M., 1990: *Bosna i njen jezik u djelima i izvorima*, [w:] *Odjek*, XLIII, s. 13-14, s. 9.

Rizvić M., 1994: *Panorama bošnjačke književnosti*. Sarajevo.

Rizvić M., 1996: *Bosna i Bošnjaci. Jezik i pismo*. Sarajevo.

Rizvić M., 1998: *Poezija Safvet-bega Bašagića između Istoka i Zapada*, [w:] *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*, t. III. Red. Duraković E. Novija književnost – Poezija. Sarajevo, s. 38-53.

Samardžija M., 1998: *Stranputicama hrvatskoga jezičnog i pravopisnog pitanja u Bosni i Hercegovini nakon godine 1945.*, [w:] *Hrvatska revija*, 1-2, s. 93-103.

Smailović I., 1977a: *Glas "H" i njegova zamjena u savremenom srpsko-hrvatskom jeziku*, [w:] *Radovi Instituta za jezik*, knj. IV. Sarajevo, s. 117-218.

Smailović I., 1977b: *Muslimanska imena orijentalnog porijekla u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo.

Softić A., 1998: *Sevdalinke Handije Šahinpašića*, [w:] *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*, t. II. Red. Buturović Đ., Maglajlić M. Usmena književnost, Sarajevo, s. 216-260.

Stančić Lj., 1983: *Jezička politika i nominacija jezika u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske uprave*, [w:] *Književni jezik*, XII, 3, s. 139-160.

Stančić Lj., 1986: *Lingvistička terminologija u Bosni i Hercegovini u vrijeme austrougarske uprave*, [w:] *Radovi Instituta za jezik*, XII, s. 387.

Stančić Lj., 1987: *Ozvaničenje Vukove ortografske norme u Bosni i Hercegovini*, [w:] *Književni jezik*, XVI, 2, s. 120-126.

Stančić Lj., 1994: *Oživljavanje mita o tzv. bosanskom jeziku*, [w:] *Napredak, hrvatski narodni kalendar*, s. 299-311.

Stankowicz A., 1997: *Bośniacka świadomość historyczna a polityka narodowościowa Austrii*, [w:] *Współcześni Słowianie wobec własnych tradycji i mitów*. Red. Bobrownicka M., Suchanek L., Ziejka F. Kraków, s. 87-94.

Šator M., 1995: *Glas "H" u bosanskome jeziku*, [w:] *Kabez*, I, 2, s. 57-59.

Šator M., 1997: *Kakav bosanski jezički standard?*, [w:] *Kabez*, III, 15, s. 57-58.

Šipka M., 1970: *Jedan pogled na tradiciju narodnog jezika u Bosni i Hercegovini*, [w:] *Život*, XIX, 11-12, s. 104-108.

Šipka M., 1976: *Društveni i stručni okviri rada na projektu "Savremena pravopisna problematika u BiH - U svjetlu kolebanja i stabilizacije ortografske norme na srpsko-hrvatskom jezičkom području"*, [w:] *Radovi Instituta za jezik*, III. Sarajevo, s. 23.

Šipka M., 1981: *Pravci daljeg rada. Pravopisna problematika u Bosni i Hercegovini*, [w:] *Odjek*, XXXIV, 12, s. 12.

Šito D., 1988: *Semantička pomjeranja pri upotrebi turcizama u savremenom govoru i uticaj sociolingvističkih faktora na njih*, [w:] *Književni jezik*, XVII/3, s. 159-168.

Škaljić A., 1989: *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo.

Tepić I., 1996: *Borba Bošnjaka za autonoman položaj Bosne i Hercegovine u okviru Osmanskog carstva u XIX stoljeću*, [w:] *Naša škola*, XLIII, 1, s. 17-30.

Tontić S., 1998: *Sidranova "nužna svjetiljka od riječi"*, [w:] *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*, t. III. Red. Duraković E. *Novija književnost – Poezija*. Sarajevo, s. 547-557.

Trako S., 1998: *Dvije dvojezične pjesme nastale na tlu Bosne*, [w:] *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*, t. I. Red. Duraković E. i E. *Starija književnost*. Sarajevo, s. 916-921.

Traljić S. M., 1935-36: *O našim prezimenima*, [w:] *Novi Behar*, IX, 21, s. 301-302.

Truhelka Ć., 1906: *Opet jedan zapis pisan bosančicom*, [w:] *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, XVIII, 4, s. 540-541.

Truhelka Ć., 1909: *Mali prinos značenju bosančice*, [w:] *Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, XXI, 1-2, s. 211-213.

Truhelka Ć., 1989: *Bosančica. Prilog bosanskoj paleografiji*, [w:] *Glasnik Zemaljskog muzeja*, I, t. IV.

Tvrtković P., 1993: *Bosnia Hercegovina. Back to the Future*. London.

Ustav Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine. Sarajevo 1972.

Vajzović H., Zvrka H., 1994: *Gramatika bosanskoga jezika* Sarajevo.

Valjevac N., 2003: *Bosanski standardni jezik i njegova prozodijska norma*, [w:] *Bosanski – Hrvatski – Srpski, Aktuelna pitanja jezika Bošnjaka, Hrvata, Srba i Crnogoraca*. Wiener Slawistischer Almanach. Sonderband 57. Wien, s. 303-323.

Velagić T., 1995: *Problemi bošnjaštva*, [w:] *Behar*, 19-20, s. 5-8.

Vešović M., 1998: *Dvoglas u pjesmi*, w: *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*, t. III. Red. Duraković E. *Novija književnost – Poezija*. Sarajevo, s. 528-546.

Vrljić S., 1990: *Stilska vrijednost turcizama u našem jeziku*, [w:] *Most*, XVII, 83-84, s. 91-93.

Vrnjak H., 1994: *Pravopisna norma bosanskog jezika*, [w:] *Preporod*, XXV, 12/571, s. 25.

Vrnjak H., 1995: *O jeziku, umjetničkom stvaralaštvu i bosanskohercegovačkim vrhovima*, [w:] *Znak Bosne*, I, 3, s. 27-28.

Vučetić Š., 1998: *O Maku Dizdaru*, [w:] *Bošnjačka književnost u književnoj kritici*, t. III. Red. Duraković E. Novija književnost – Poezija. Sarajevo, s. 343-349.

Vujičić D., 1986: *O nekim aspektima standarizacije naših geografskih naziva*, [w:] *Književni jezik*, 15, 3-4, s. 217-225.

Vujičić D., 1975: *Proučavanje bosansko-hercegovačkog govora - dosadašnji rezultati, potrebe i perspektive*, [w:] *Pregled*, LXV, 1, s. 69-90.

Vuković J., 1970: *Pogled na tradiciju i stanje književnog jezika u BiH*, [w:] *Život*, XIX, 11-12, s. 7-17.

Vuletić F., 1890: *Gramatika bosanskoga jezika za srednje škole. Dio I. i II. Nauka o glasovima i oblicima*. Sarajevo.

Zalihić A., 1998a: *Bosanski jezik - u serbsko-kroatskom žrvnju*, [w:] *Ljiljan*, 21-28 IX, s. 52-53.

Zalihić A., 1998b: *Prioritet gramatika, pravopis i veliki rječnik bosanskog jezika*, [w:] *Ljiljan*, 14-21 IX, s. 6.

Bibliografija jezika crnogórskiegó

- Banjević B., 1974: *Prirodni putovi ka sintezi*. Stvaranje, br. 12. Cetinje.
- Basara S., 1996: *Dva Veke Vuka*. NIN Belgrad.
- Bošković R., 1878: *Odabrani članci i rasprave*. Crnogorska akademija nauka i umjetnosti. Titograd.
- Brom P., 2007: *Czarnogórski standard wobec zróżnicowania językowego południowej Słowiańszczyzny*. Wydawnictwo Naukowe ATH. Bielsko-Biała.
- Brozović D., 1984: *CRNOGORCI – II. Jezik*. W: *Enciklopedija Jugoslavije*, 3, Crn-Đ. Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža”. Zagreb.
- Brozović D., 1970: *Standardni jezik. Teorija, usporedbe, geneza, povijest, savremena zbilja*. Zagreb.
- Bugarski R., 1999: *Između lingvistike i politike*. DANI, Sarajewo, br. 123/1999.
- Bugarski R., 2003: *Nesporno je pravo crnogorskog naroda da svoj jezik nazove nacionalnim imenom*. Art. Vijesti, br. 35. Podgorica 13 IX 2003.
- Bugarski R., 1996: *Uvod u opštu lingvistiku*. Beograd.
- Cetinjski ljetopis*, Cetinje, 1962

Crnogorski jezik u javnoj upotrebi. Zbornik saopštenja s okruglog stola. Crnogorski PEN Centar, Podgorica 2002.

Crna Gora pod. red. Stevena Perovicia, Organizacioni Odbor Dana crnogorske kulture, Titograd 1980

Crnogorski govori. Rezultati dosadašnjih ispitivanja i dalji rad na njihovom proučavanju. Radovi sa naučnog skupa 12 i 13 maj 1983. Crnogorska akademija nauka i umjetnosti. Naučni skupovi. Mnjiga 12. Odjelenje umjetnosti. Knjiga 3. Titograd 1983.

Crnogorski jezik bio bi najbolje rješenje, [w:] *Pobjeda*, 21. 10. 2006.

Ćupić D., 1978: *Jezik Dimitrija Milakovicia u Grlici – prvom crnogorskom književnom almanachu.* Naučni sastanak slawista u Vukove dane. Beograd.

Ćupić D., 1965: *Srpske narodne poslovice.* Prosveta. Beograd.

Ćupić D., 1987: *Vuk Karadžić – prvi ispitivač Crne Gore*, [w:] *Vuk Stef. Karadžić i Crna Gora.* Crnogorska akademija nauka i umjetnosti. Nastawniki fakultet Univerziteta „Veljko Vlahović”. NIO „Pobjeda” i „Obod” Cetinje. Naučni skupovi. Knjiga 16. Radovi sa naučnog skupa. Titograd.

Ćubielić T., 1988: *Povijest i historija usmene narodne književnosti*, Zagreb.

Delibašić R., 1980: *Razvoj školstva i pedagoške misli u Crnoj Gori 1830-1918.* Republički zavod za unapređivanje školstva. Titograd.

Delić J., 1990: *Tradicija i Vuk Stef. Karadžić.* Beograd.

Dobrašinović G., 1987: *Crna Gora u Vukovoj ostavštini.* [w:] *Vuk Stef. Karadžić i Crna Gora.* Crnogorska akademija nauka i umjetnosti. Nastawniki fakultet Univerziteta „Veljko Vlahović”. NIO „Pobjeda” i „Obod” Cetinje. Naučni skupovi. Knjiga 16. Radovi sa naučnog skupa. Titograd.

Đurović. Ž., 2004: *Crnogorski književni/standardni jezik u dijahroniji i sinhroniji*, [w:] *Štokavski književni jezici u porodici slovenskih standardnih jezika.* Crnogorski P.E.N. Centar. Podgorica.

Enciklopediczeskij slowar, Tom XXXVIII, R. 76. Czelawiek-Juguewskij polk. Sanki Petersburg 1903.

Enciklopedija Jugoslavije. Zagreb 1990.

Englezi o Njegošu i Crnoj Gori. Biblioteka „Vrijeme i ljudi”. Grafički zavod. Titograd 1963.

Garašanin I., 1884: *Načertanije. Program spoljašne i nacionalne politike Srbije na koncu 1844. godine*, [w:] V. Vojvodić: *U duhu Garašaninivih ideja. Srbija i neoslobođeno Srpstvo 1868-1876*. Beograd.

Ivić, P.: *Razvoj književnog jezika na srpskohrvatskom jezičnom prostoru*.

Jezici kao kulturni identiteti na području bivšega srpskohrvatskoga ili hrvatskosrpskoga jezika. Crnogorski PEN centar. Cetinje 1998.

Jezik kao domovina. Deklaracija Crnogorskog PEN centra o ustavnom položaju crnogorskog jezika. Doclea, br. 3. Podgorica 1994.

Jovanović J., 1995: *Istorija Crne Gore*. IC Cetinje/CID Podgorica.

Jovanović J., 1947: *Stvaranje Crnogorske države i razvoj Crnogorske nacionalnosti*. Obod-Cetinje.

Jovičević A., 1910: *Riječka Nahija u Crnoj Gori*. U Biogramu.

Karadžić V., 1953: *Crna Gora i Boka Kotorska*. Beograd.

Karadžić V., 1969: *O jeziku i književnosti*. Izabrani spisi. Dela Vuka Karadžića. Priredio dr Berislav Nikolić, Prosveta. Beograd.

Kovačević M., 2001: *Jedan ili tri jezika? Lingvistički nazivi na srednjojužnoslavenskom području*. [w:] *Jezik i demokratizacija (Zbornik radova)*. Sarajevo

Latković V., 1930: *Prilikom književne večeri mladih iz Crne Gore*. Zapis, knjiga VI, sv. VI. Cetinje.

Liberal, br. 33. Podgorica, 20. IV 1993.

Lötzsch R., 1965: *Einheit und Gliederung des Sorbischen*. Akademie-Verlag. Berlin.

Lötzsch R., 1963: *Das Problem der obersorbisch-niedersorbischen Sprachgrenze*. ZfSl.

Martinović N., 1964: *Vukova pravopisna reforma i borna za književno jedinstvo u Crnoj Gori*. Bibliografski vjesnik, br. 1-3. Cetinje.

Martinović N., 1964: *Vukovim tragom kroz Crnu Goru*. Starine Crne Gore, II. Cetinje.

Mijušković S., 1987: *Nešto o pretplatama u Boki Kotorskoj na izdanja Vukovih djela*. [w:] *Vuk Stef. Karadžić i Crna Gora*. Crnogorska akademija nauka i

umjetnosti. Nastawniki fakultet Univerziteta „Veljko Vlahović”. NIO „Pobjeda” i „Obod” Cetinje. Naučni skupowi, Knjiga 16. Radovi sa naučnog skupa. Titograd.

Milović J., 1982: „*Skice iz Albanije i Crnr Gore*” Franca Ludwiga Veldena. Glasnik Odjeljenja umjetnosti. Knjiga 4, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti. Titograd.

Milović J., 1987: *Štampane i rukopisne knjige koje je Vuk Karadžić sakupio u Crnoj Gori i zapisi u tim knjigama*, [w:] *Vuk Stef. Karadžić i Crna Gora*. Crnogorska akademija nauka i umjetnosti. Nastawniki fakultet Univerziteta „Veljko Vlahović”. NIO „Pobjeda” i „Obod” Cetinje. Naučni skupowi, Knjiga 16. Radovi sa naučnog skupa. Titograd

Milutinović Sarajlija S., 1835: *Dika crnogorska*. Cetinje.

Mladenović A., 1969-1970: *Još jednom povodom nekih nenaučnih tumačenja o narodnom jeziku prednjegoševske književnosti*, Jezik, knj. XVII. Zagreb.

Mladenović A., 1968-1969: *Neka nenaučna tumačenja o narodnom jeziku prednjegoševska doba*, Jezik, knj. XVI. Zagreb.

Naredba Ministarstva prosvjete, Br. 397, Cetinje 10. VIII 1890.

Nenadović L., 1919: *O Crnogorcima*. Beograd.

Nikčević M., 2004: *Ogledi / studije / susreti. Apologetika crnogorskog jezika*. HCDP Croatica-Montenegrina RH. Osijek.

Nikčević M., 1988: *Crnogorska pripovjetka. Između tradicije i savremenosti*. Titograd.

Nikčević M., 1995: *Hrvatski i crnogorski književni obzori*. Zagreb.

Nikčević M., 1999: *Prilog stoljetnim vezama Hrvatske i Crne Gore*. Glas Slavonije. Osijek

Nikčević V., 1968-1969: *Narodni jezik u crnogorskoj književnosti prednjegoševskog doba*, Jezik, knj. XVI. Zagreb.

Nikčević V., 1969-1970: *Neka neistorijska tumačenja narodnog jezika u crnogorskoj književnosti prednjegoševskog doba*, Jezik, knj. XVI. Zagreb.

Nikčević V., 1970: *Čiji je takozvani Vukov jezik*. Kritika. Br. 12. Zagreb.

Nikčević V., 1970-1971: *Ponovo povodom nekih neistorijskih tumačenja narodnog jezika u crnogorskoj književnosti prednjegoševskog doba*, Jezik, knj. XVIII. Zagreb.

Nikčević V., 1971: *S čime je u sukobu Novosadski dogovor*. Vjesnik u srijedu, br. 1018. Zagreb.

Nikčević V., 1984: *Leksikografski poduhvat*, Stvaranje br. 4. Titograd.

Nikčević V., 1985: *O imenu Zeta (Zenta, Genta)*. Kulturno nasljeđe. Br. 1. Radovi Kulturološkog fakulteta na Cetinju. Cetinje.

Nikčević V., 1987: *O postanku etnonima Dukljani, Zečani, Crnogorci*. Cetinje.

Nikčević V., 1988: *Vukova reforma jezika i pravopisa i Crnogorci*. Obkleja. Br. 1. Priština.

Nikčević V., 1991: *Crnogorski narod, njegova država, nacija i kultura. Crnogorski federalisti – (neo)zelenaši*. Prilog kritici fenomenologije (programa) „sve(to)srpstva”, posebno izdanje Elemente montenegrine. Crnogorski federalistki pokret. Cetinje.

Nikčević V., 1993a: *Crnogorski jezik. Geneza, tipologija, razvoj, strukturne odlike, funkcije*. Tom I. Matica crnogorska. Cetinje.

Nikčević V., 1993b: *Piši kao što zboriš. Glavna pravila crnogorskoga standardnoga jezika*. CDNK Podgorica.

Nikčević V., 1994: *Status i problemi crnogorskog jezika*. Doclea, br. 2. Podgorica.

Nikčević V., 1997a: *Crnogorski jezik. Geneza, tipologija, razvoj, strukturne odlike, funkcije*. Tom II Od 1360 do 1995 godine. Matica crnogorska. Cetinje.

Nikčević V., 1997b: *Crnogorski pravopis*. Crnogorski PEN centar. Cetinje.

Nikolić B., 1969: *Vukova jezika revolucija u knjizi*, [w:] V. Karadžić: *O jeziku i književnosti*. Izabrani spisi. Dela Vuka Karadžića. Priredio dr Berislav Nikolić. Prosveta Beograd.

Norma i kodifikacija crnogorskog jezika. Zbornik radova. Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje. Cetinje 2005

Odluka ANVOJ-a o upotrebi jezika. Vjesnik, br. 1448. Zagreb 1989

Orbin M., 1968: *Kraljestvo Slovena*. Srpska književna zadruha. Beograd

Ostojić B., 1985: *O crnogorskom književnojezičkom izrazu*. Titograd (Podgorica).

Ostojić B., 1987: *Književni jezik u Crnoj Gori i Vukova reforma*, [w:] Vuk Stef. Karadžić i Crna Gora. Crnogorska akademija nauka i umjetnosti. Nastawniki

fakultet Univerziteta „Veljko Vlahović”. NIO „Pobjeda” i „Obod” Cetinje. Naučni skupovi. Knjiga 16. Radovi SA naučnog skupa. Titograd.

Ostojić B., 2003: *Crnogorski književnojezički izraz u procesu standardizacije Vukova modela književnog jezika i danas*, [w:] *Bosanski – Hrvatski – Srpski. Aktuelna pitanja jezika Bošnjaka, Hrvata, Srba i Crnogoraca*. Wiener Slawistischer Almanach, Sonderband 57. Wien.

Peco A., 1987: *Govori Crne Gore u Vukovoj reformi*. [w:] *Vuk Stef. Karadžić i Crna Gora*. Crnogorska akademija nauka i umjetnosti. Nastawniki fakultet Univerziteta „Veljko Vlahović”. NIO „Pobjeda” i „Obod” Cetinje. Naučni skupovi. Knjiga 16. Radovi SA naučnog skupa. Titograd.

Poljanac F., 1936: *Istorija srpskohrvatskoslovenačkog jezika*. Zagreb.

Popović M., 1987: *Vuk Stef. Karadžić 1787-1864*. Beograd.

Pravopis srpskohrvatskoga književnog jezika sa pravopisnim rečnikom. Izradila Pravopisna komisija. Matica srpska – Matica hrvatska. Novi Sad – Zagreb 1960.

Prednjegoševsko doba, 1. Biblioteka „Luča”. Red. N. S. Martinović, R. Kovijanić, S. Mijušković, Č. Vuković. Grafički zavod. Titograd 1963.

Radojević R., 1969: *O jeziku i nacionalnoj (ne)ravnopravnosti u teoriji i praksi*. Kritika, br. 5. Zagreb.

Radović Đ., 1947: *Susreti Vuka s Njegošem*. Književnost, br. 9-10. Beograd.

Ratković M., 1951: *Jezik i književni izgovor*. Stvaranje, br. 4. Cetinje.

Rotković R., 1974: *Ivan Antun Nenadić kao dramski pisac*. Stvaranje. Br. 10. Titograd.

Rotković R., 1992: *Odakle su došli Crnogorci*. Titograd.

Rovinski P. A., 1993: *Crna Gora u prošlosti i sadašnjosti*. Cetinje.

Rosi-Landi F., 1982: *Jezik kao rad i kao tržište*. „Rad” Belgrad.

Sazdanje Cetinja. Izvori i legende. Priredio dr Radoslav Rotković. Leksikografski zavod Crne Gore. Montenegrina 1. Titograd 1984.

Schuster-Ševc H., 1959: *Sprache und ethnische Formation in der Entwicklung des Sorbischen*. ZfSl.

Sperlić J., 1955: *Istočno ili južno narečje. Pisci i knjige III*. Prosveta. Beograd.

Srpska gramatika sastavljena za crnogorsku mladež. Čast prva. U Crnoj Gori. U knjigopečatnji Pravitelja Crnogorskog. Cetinje 1838.

Srpska gramatika za treći i četvrti razred osnovnijeh škola u Knjaževini Crnoj Gori. Sastavio Đuro Špadijer. Pregledala i odobrila K.C. Školska Komisja. Cetinje 1900.

Srpski bukvar radi učenja mladeži crkovnomu i graždanskomu čitanju. U Crnoj Gori. U Mitropolitskoj knjigopečatnji. Cetinje 1836.

Stanić M., 1954: *Postanak ljudskog govora.* Narodna knjiga. Beograd.

Stanović Ž., 1987: *Gramatika i jezik.* Titograd.

Stevanović M., 1947: *Godina 1847 i Gorski vijenac za naš književni jezik.* Stvaranje. Br. 6. Cetinje.

Stevanović M., 1960: *Književni jezik kod Srba od Dositeja i Vuka.* Enciklopedija Jugoslavije. Zagreb.

Stevanović M., 1965: *Karakter dijalektizama u jeziku Vuka Karadžića.* Anali Filolog fakulteta. Vukov zbornik II, br. 5. Beograd.

Stevanović M., 1982: *O problemu norme književnog jezika, [w:] Jezik u savremenoj komunikaciji.* Belgrad.

Stevanović M., 1990: *O jeziku Gorskog vijenc.* Srpska akademija nauka i umjetnosti. Posebna izdanja. Knjiga DC. Odeljenje jezika i književnosti. Knjiga 41. Beograd.

Stevanović M.: *Rečnik Njegoševa jezika,* Belgrad-Titograd-Cetinje.

Stijović S., 1992: *Slavenizmi u Njegoševim pesničkim delima.* Sremski Karlovci – Novi Sad.

Šamija I., Lukačić D., 1991: *Razlike između hrvatskoga i srpskoga jezika.* Zagreb.

Šekularac B., 1984: *Vranjinske povelje XIII-XV vijeka.* Leksikografski zavod Crne Gore. Montenegro 2. Titograd.

Šekularac B., 1987: *Dukljansko-zetske povelje.* Istorijski institut SR Crne Gore. Titograd.

Škrivanić G., 1959: *Imenik geografskih naziva srednjovekovne Zete.* Istorijski institut NR Crne Gore. Titograd.

Špadijer Đ., 1901: *Odgovor M. Mijuškoviću na ocjenu moje gramatike*. Prosvjeta, list za crkvu i školu, sv. XI i XII. Cetinje.

Šuković R., 1976: *Prve rasprave o crnogorskim udžbenicima maternijeg jezika i njihov značaj za istoriju književnog jezika i literature*. Zbornik radova povodom 140. godišnjice Njegoševe škole iz 1834. godine. Cetinje.

Šuković R., 1977: *Godišnjak „Orlić” u književnom votu Crne Gore druge polovine prošlog vijeka*. Bibliografski vjesnik, br. 1. Cetinje.

Tokarz P., 2001: *Język czarnogórski – próba standaryzacji*. [w:] *Słowiańszczyzna w kontekście przemian Europy końca XX wieku*. Red. E. Tokarz. Wyd. „Śląsk”. Katowice.

Ustav Republike Crne Gore. 12. 10. 1992.

Ustav Socijalističke Federativne Rebuplate Jugoslavije. Beograd 1981.

Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije. Obradio Božidar Ferjančić. Posebna izdanja. Vizantološki institut. Srpska akademija nauka. Beograd 1959

Vujović D., 1981: *Crnogorski federalisti 1919-1929*, CANU. Titograd.

Vujović D., 1962: *Ujedinjenje Crne Gore i Srbije*, Istorijiski institut NRCG.

Vuk Stef. Karadžić i Crna Gora. Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Nastavniki fakultet Univerziteta „Veljko Vlahović”, NIO „Pobjeda” i „Obod” Cetinje. Naučni skupovi, Knjiga 16. Radovi sa naučnog skupa, Titograd 1987.

Vukomanović S., 1994: *Ekavizacija kao opsesija*. Monitor, br. 192. Podgorica.

Vukomanović S., 1987: *Jezik, društvo, nacija*. Jugoslavenska revija. Beograd.

Wojnicki J., 2005: *System konstytucyjny Serbii i Czarnogóry*. Wydawnictwo Sejmowe. Warszawa.

Zaključci Novosadskog dogovora. Letopis Matice srpske. Godina 131. Knj. 375, sv. 1, Novi Sad 1955.

Zakon o narodnijem školama u Knj. Crnoj Gori. Cetinje, 1907.

Živković D., 1989: *Istorija Crnogorskog Naroda*. Cetinje.

Bibliografia języka serbskiego

- Andrić D., 1976: *Rečnik žargona*. Beograd.
- Anić V., Silić J., 1986: *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb.
- Arsenić R., 1985: *Protiv zloupotreba u jeziku*, [w:] *Politika*, 1985/4 XII, Beograd, s.6.
- Barić E., i dr., 1979: *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb.
- Belić A., 1923: *Pravopis Srpskohrvatskog Standardnog jezika*. Izdavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd.
- Belić A., 1934: *Pravopis srpskohrvatskog standardnog jezika*. Treće, popravljeno izdanje, Izdavačko i knjižarsko preduzeće Gece Kona A.D. Beograd.
- Belić A., 1950 [1923]: *Pravopis srpskohrvatskog jezika*, Beograd.
- Božić I., Ćirković S., Ekmečić M., Dedijer V., 1973 [1970]: *Istorija Jugoslavije. Drugo izdanje*. Beograd.
- Boranić D., 1951 [1921]: *Pravopis hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb.
- Bošković R., 1935: *O leksičkoj i stilskoj diferencijaciji srpskoga i hrvatskoga književnoga jezika*, [w:] *Naš jezik*, III/9-10. Beograd, s. 277-282.
- Brabec I., Hraste M., Živković S., 1970: *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*. Zagreb.

- Brborić B., 1995: *Standardnost, supstandardnost, nestandardnost*, [w:] *Normiranje srpskog jezika*. Naučni sastanak slavista u Vukove dane, 24 (1). Beograd, s. 351-361.
- Brborić B., 1996: *Predistorija i sociolingvistički aspekti*, [w:] *Srpski jezik*. Red. M. Radovanović. Opole, s. 17-37.
- Brborić B., 1998: *Naziv „bosanski” izvan norme*, [w:] *Politika*, 30525/XCV, 15. oktobar. Beograd, s. 23.
- Brborić B., 1999: *O jeziku obazrivo i odgovorno*, [w:] *Naš jezik*, XXXIII/1-2. Beograd, s.155-172.
- Brborić B., 2000: *O jezičkim raskolu*. Beograd, Novi Sad.
- Brodnjak V., 1992: *Rječnik razlika između hrvatskoga i srpskoga jezika*, Zagreb.
- Brozović D., 1979-1980: *Sociolingvistička i usporedna razina pri istraživanju jugoslavenskih (standardnih) jezika u (južno)slavenskim, evropskim i općim okvirima*, [w:] *Jezik*, 27/2-3, , s. 47-54.
- Brozović D., 1985: *Prilozi raspravi na naučnom skupu „Jezik i nacionalni odnosi”*. Sveske Instituta za proučavanje nacionalnih odnosa, III/9. Sarajevo, s.134-138, 164-166, 182-184.
- Brozović D., Ivić P., 1990: *Jezik srpskohrvatski / hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, [w:] *Enciklopedija Jugoslavije. Knj. VI Jap-Kat*, Zagreb.
- Brozović D., 1998a: *Etničnost i jezik: uvodno razmatranje*, [w:] *Etničnost, nacija, identitet*. Zagreb.
- Brozović D., 1998b: *Povijesna podloga i jezičnopolitičke i sociolingvističke okolnosti*, [w:] *Hrvatski jezik*. Red. M. Lončarić. Opole, s. 3-34.
- Brozović D., 2001: *Lingvistički nazivi na srednjojužnoslavenskom području*, [w:] *Jezik i demokratizacija (Zbornik radova)*. Sarajevo.
- Budmani P., 1867: *Grammatica della lingua serbo-croata (illirica)*. Vienna.
- Bugarski R., 1982: *Sociolingvistički status srpskohrvatskog jezika*, [w:] *Naše teme*, XXVI/5. Zagreb.
- Bugarski R., 1986: *Jezik u društvu*. Beograd.
- Bugarski R., 1995: *Jezik od mira do rata*. Beograd.
- Bugarski R., 1996 [1989]: *Uvod u opštu lingvistiku*. Beograd.

Cichońska M., 1993: *Język serbsko-chorwacki wobec procesów dezintegracyjnych w Jugosławii*, [w:] *Języki słowiańskie wobec współczesnych przemian w krajach Europy Środkowej i Wschodniej*. Opole.

Cigoja B., 1998: *Najstariji srpski ćirilski natpisi*. Beograd.

Ćirilov J., 1989: *Hrvatsko-srpski rječnik inačica – Srpsko-hrvatski rečnik varijanti*. Beograd.

Ćorić B., 1995 [1985]: *Srpski za strance. Peto izm. izd.* Beograd.

Ćosić D., 1992: *Promene*, Novi Sad.

Ćupić D., Fekete E., Terzić B., 1996: *Slovo o srpskom jeziku. Jezički poučnik*. Beograd.

Ćupić D., 1997: *Srpski jezik u međunarodnim standardima*, [w:] *Politika*, 30064/XCIV, 5. jul. Beograd, s. 22.

Čubelić T., 1988: *Povijest i historija usmene narodne književnosti*. Zagreb.

Dakić M., 1994: *Srpska Krajina, istorijski temelj i nastanak*. Knin.

Daničić Đ., 1976 [1847]: *Rat za srpski jezik i pravopis*, [w:] *Knjiga Đure Daničića*. Beograd, s. 5-67.

Danojčić M., 1995: *Obrana jezika (Pismo beogradskom prijatelju)*, [w:] *Politika*, 29422/XCII, 16. septembar. Beograd, s.19.

Delić J., 1990: *Tradicija i Vuk Stef. Karadžić*. Beograd.

Deretić J., 2001: *Kratka istorija srpske književnosti*. Novi Sad.

Dešić M., 1994,1995: *Pravopis srpskog jezika. Priručnik za škole*, Zemun - Nikšić.

Dokument Ministarstva prosvjete P. Br. 15.142 od 15. lipnja 1930. u Prosvetnom glasniku, s. 747-771.

Đurđev G., 2000: *Srpski, hrvatski i bošnjački jezik*, [w:] *Socjolingwistyka 16*. Wyd. PAN. Kraków, s.19-25.

Đurić M., 1994: *Iskustvo razlike (Suočavanje s vremenom)*. Beograd.

Ekmečić M., 1995 [1994]: *O jedinstvu srpskog naroda danas*, [w:] *Srpsko pitanje danas*. Beograd, s. 21-39.

Fekete E., *Strana leksika u srpskohrvatskom standardnom jeziku*, [w:] *Jezik u savremenoj komunikaciji*, Centar za marksizam Univerziteta u Beogradu, Beograd 1982, s.162-173.

Frančić V., 1963: *Gramatyka opisowa języka serbo-chorwackiego*. Warszawa.

Garašanin I., 1884: *Načertanije. Program spoljne politike Srbije na koncu 1844. godine*, [w:] Vaso Vojvodić: *U duhu Garašaninovih ideja. Srbija i neoslobođeno Srpstvo 1868-1876*. Beograd.

Glasnik Društva srpske slovesnosti. Beograd 1847.

Grickat I., 1983: *Naš standardni jezik kao pratilac opštih oblika kulture*, [w:] Zbornik za filologiju i lingvistiku, XXVI/2. Novi Sad, s. 81-99.

Halilović S., 1996: *Pravopis bosanskoga jezika*. Sarajevo.

Hofman - Pianka A., 2000: *Socjolingwistyczne aspekty współczesnego języka bośniackiego*. Kraków, s. 41.

Hrvatski jezik – poseban slavenski jezik, [w:] *Jezik*, 43/5, HAZU 1996, s.162-164.

Ivić M., 1972: *Problematika srpskohrvatskog infinitiva*, [w:] Zbornik za filologiju i lingvistiku, XV/2. Novi Sad, s.115-138.

Ivić M., 1990 [1963]: *Pravci u lingvistici, I-II. Šesto, dopunjeno izdanje*. Beograd.

Ivić M., 1995: *O zelenom konju. Novi lingvistički ogledi*. Beograd.

Ivić M., 1957: *Jedno poglavlje iz gramatike našeg modernog jezika – sistem mesnih padeža*, [w:] *Godišnjak Filozofskog fakulteta*, knj. II, Novi Sad, s. 146-147.

Ivić M., 1997a [1957]: *Jedno poređenje Vukovog jezika sa našim današnjim književnim jezikom*, [w:] *O Vukovom i vukovskom jeziku*. Beograd, s.11-34.

Ivić M., 1997b [1965]: *Vukova uloga u normiranju ekavske varijante književnog jezika*, [w:] *O Vukovom i vukovskom jeziku*. Beograd, s.73-79.

Ivić M., 1997c [1965]: *Problem norme u književnom jeziku*, [w:] *O Vukovom i vukovskom jeziku*. Beograd, s.145-157.

Ivić M., 1997d [1965]: *Pogledi Stojana Novakovića na srpski književni jezik*, [w:] *O Vukovom i vukovskom jeziku*. Beograd s.110-117.

Ivić M., 1997e [1987]: *O Vukovom i vukovskom jeziku*. Beograd [Novi Sad].

Ivić M., 1997f: *Jezička individualnost grada*, [w:] *O Vukovom i vukovskom jeziku*. Beograd, s.158- 169.

Ivić P., 1998: *Srpski dijalekti i njihova klasifikacija*, [w:] Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku, XLI/2, Novi Sad, s.113-132.

Ivić P., 1966: *O Vukovom Rječniku iz 1818. godine*, [w:] *Sabrana dela Vuka Karadžića. Knjiga druga. Srpski rječnik (1818)*. Beograd.

- Ivić P., 1968: *Vokalske grupe u srpskohrvatskom književnom jeziku*, [w:] *Slavia orientalis*, t. XVII, z. 3. Warszawa, s. 315-319.
- Ivić P., 1986 [1971]: *Srpski narod i njegov jezik*. Beograd.
- Ivić P., 1990: *O jeziku nekadašnjem i sadašnjem*. Beograd.
- Ivić P., 1991: *Celokupna dela. IV. O Vuku Karadžiću*. Sremski Karlovci - Novi Sad.
- Ivić P., 1994: *Celokupna dela. III. Srpskohrvatski dijalekti. Njihova struktura i razvoj. Prva knjiga. Opšta razmatranja i štokavsko narečje*. S nem. prev. Pavica Mrazović, Sremski Karlovci - Novi Sad.
- Ivić P., 1995: *Aktuelna pitanja srpskog književnog jezika*, [w:] *Srpsko pitanje danas (Drugi kongres srpskih intelektualaca, Beograd, 22-23. april 1994)*. Beograd, s. 50-54.
- Ivić P., Klajn I., Pešikan M., Brborić B., 1991: *Jezički priručnik*. Beograd.
- Janković S., 1982: *Distinktivni pokazatelji standardnojezičke varijantnosti*, [w:] *Naše teme*, XXVI/5. Zagreb.
- Jespersen O., 1970: *Čovječanstvo, narod i pojedinac...*, Sarajevo.
- Jezici kao kulturni identiteti na području bivšega srpskohrvatskoga jezika*, Podgorica 1997.
- Jezik i nacionalni odnosi* (zbornik referata i saopštenja s istonazivnog skupa u Sarajevu, 26-27. april 1984, kao i zbornik priloga raspravi), *Sveske Instituta za proučavanje nacionalnih odnosa*, Sarajevo 1984-1985, II/s. 5-6, III/s. 9.
- Jonke Lj., 1964: *Nemojmo zamjenjivati značenja reči (Gdje, kamo, kuda)*, [w:] *Književni jezik u teoriji i praksi*. Zagreb, s.131-132.
- Jonke Lj., 1965: *Književni jezik u teoriji i praksi*. Znanje. Zagreb, s. 27-57.
- Jovanović-Gorup R., 1987: *Lingvistički i antitudinalni faktori u održavanju srpskohrvatskog jezičkog standarda*, [w:] *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 16/1. Beograd.
- Jovičić M., 1996: *Regionalna država (Ustavnopravna studija)*. Beograd.
- Jovičić M., 1996: *Ustav regionalne države ujedinjenih srpskih zemalja (Organizacija vlasti – sa objašnjenjima i komentarima)*, Beograd.
- Jović D., 1982: *Književni jezik i urbani idiom*, [w:] *Jezik u savremenoj komunikaciji*, Beograd.
- Karadžić V. Stef., Tekelija S., 1845: *Vuka Stefanovića Karadžića i Save Tekelije pisma visokopreosveštenome gospodinu Platonu Atanackoviću, vladici*

budimskome, o srpskome pravopisu sa osobitijem dodacima o srpskom jeziku, Wiedeń.

Karadžić V., 1818: *Srpski rječnik. Predgovor*. Beč.

Karadžić V. Stef., 1986: *Srpski rječnik (1818)*, [w:] *Sabrana dela Vuka Karadžića. Knjiga deveta*, Beograd.

Karadžić V. Stef., 1986: *Srpski rječnik (1852)*, [w:] *Sabrana dela vuka Karadžića. Knjiga jedanaesta 1-2*, Beograd.

Karadžić V. Stef., 1972 [1849]: *Srbi svi i svuda*, [w:] *Sabrana dela Vuka Karadžića. Knjiga sedamnaesta. Etnografski spisi. Kovčežić za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona*, Beograd, s. 31-48, [Wiedeń, s.1-27].

Klajn I., 1980: *Jezik oko nas*, Beograd.

Klajn I., 1994: *Pisci i pismenjaci*, Novi Sad.

Klajn I., 1996: *Leksika*, [w:] Radovanović + 7, *Srpski jezik [na kraju veka]*, Opole [Beograd], s. 37-86.

Klajn I., 1997: *Rečnik jezičkih nedoumica. Četvrto, prerađeno i dopunjeno izdanje*, Beograd.

Klajn I., 2003: *Normativna lingvistika u Srbiji danas*, [w:] Bosanski – Hrvatski – Srpski, *Aktuelna pitanja jezika Bošnjaka, Hrvata, Srba i Crnogoraca*, Wiener Slawistischer Almanach, Sonderband 57, Wien, s. 123-134.

Klaić A., 1941: *Nekadašnje i današnje jezične novotvorine*, [w:] Hrvatski narod, god. I, br. 253, 25. listopada 1941, s. 8, br. 256, 28. listopada 1941, s.10.

Kovačević M., 1997: *Aktuelne stranputice srpske jezičke politike*, *Aktuelnosti*, I/1, januar - mart, Banja Luka, s. 85-88.

Kovačević M., 1998: *Novi početak ili raskršanje srbistike*, [w:] *Srbistika. Serbica.*, I, Priština, s. 77-87.

Kojić N., 1995: *Raskolnici predlažu ujedinjenje*, *Politika*, 29419/XCII, 13. septembar 1995, s. 4.

Kovačević M., 2001: *Jedan ili tri jezika? Lingvistički nazivi na srednjojužnoslavenskom području*, [w:] *Jezik i demokratizacija (Zbornik radova)*, Sarajevo, s. 33-44.

Krestić V., 1995 [1994]: *O integraciji i dezintegraciji srpskog naroda*, [w:] *Srpsko pitanje danas. Drugi kongres srpskih intelektualaca (Beograd, 22-23. april 1994)*, Beograd, s. 40-49.

Lehfeldt W., 2003: *O stanju kodifikacije bosanskoga jezika*, [w:] Bosanski – Hrvatski – Srpski, Aktuelna pitanja jezika Bošnjaka, Hrvata, Srba i Crnogoraca, Wiener Slawistischer Almanach, Sonderband 57, Wien, s.147-151.

Luković M., 1996: *Specijalni stilovi*, [w:] *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*, *Srpski jezik*, Opole, s.143-157.

Marojević R., 1991: *Ćirilica na raskršću vekova. Ogledi o srpskoj etničkoj i kulturnoj samosvesti*, Gornji Milanovac.

Marojević R., 1994a: *Na Drini ekavica*, Argument, 6/1, 6. maj, Beograd.

Marojević R., 1994b: *Srbi prva linija odbrane*, Dnevnik, 17045/LIII, 10. jul, Novi Sad, s.5.

Marojević R., 1995: *Nema dubokih potresa*, [w:] *Srpsko pitanje danas. Drugi kongres srpskih intelektualaca (Beograd, 22 –23. april 1994)*, Beograd, s. 257-261.

Marojević R., 1982a: *Diskusije. O razvoju i promeni norme srpskohrvatskog književnog jezika*, [w:] *Jezik u savremenoj komunikaciji*, Beograd, s. 244-245.

Marojević R., 1982b: *Razvoj srpskohrvatske političke leksike (Sociolingvistički aspekt)*, [w:] *Jezik u savremenoj komunikaciji*, Beograd, s. 83-87.

Marojević R., 1996: *Srpski jezik u porodici slovenskih jezika*, [w:] *Srpski jezik*, 1/2, Beograd, s. 334-342.

Mihailović V., 1974: *Građa za rečnik stranih reči u predvukovskom periodu*, I tom (A – LJ.) Novi Sad, izd. Instituta za lingvistiku.

Mijušković M., 1901: *Srpska gramatika Đura Špadijera*. Književni list, sv. VII i VIII, Cetinje.

Miletić B., 1960: *Osnovi fonetike srpskog jezika*, Beograd.

Milosavljević P., 1997: *Srbi i njihov jezik. Hrestomatija*, Priština.

Miodońska L., 2006: *Współczesny standard języka serbskiego*. Wydawnictwo ATH. Bielsko-Biała

Mladenov M., 1980: *Novinarska stilistika*, Beograd.

Mladenović A., 1967: *Sava Mrkalj i njegovi prethodnici u reformi srpske ćirilice*, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, 10, Novi Sad, s.192-193.

Mladenović A., 1983-1984: *Filološko delo Save Mrkalja*, Kovčević, knj. 20-21, Beograd, s. 3-25.

Mladenović A., 1989: *Slavenosrpski jezik. Studije i članci*, Novi Sad.

Moskovljević M., 1921: *Nekoliko reči o beogradskom govoru*, [w:] Zbornik filoloških i lingvističkih studija, Beograd, s.132-140.

Moskovljević M., 1990: *Rečnik savremenog srpskohrvatskog jezika s jezičkim savetnikom*, Beograd.

Muradbegović M., 1994: *Kontroverze oko velikog i malog „m”*, Politika, 29025/XCI, 7. avgust, Beograd, s.14.

Nacionalni sastav stanovništva. Prvi rezultati popisa 1991, Beograd 1992.

Nejlor K.E., 1996 [1989 –1991]: *Uvod [i] Jezik kao zastava: Upotreba jezika kao simbola nacionalnog identiteta kod Slovena*. [w:] *Sociolingvistički problemi među Južnim Slovenima*, Beograd s. 1-10, 11-37.

Neweklowsky G., 2003: *Tradicijska i promjene u južnoslavenskim jezicima*, [w:] Bosanski – Hrvatski – Srpski, Aktuelna pitanja jezika Bošnjaka, Hrvata, Srba i Crnogoraca, Wiener Slawistischer Almanach, Sonderband 57, Wien, s.161-178.

Nikčević V., 1993: *Piši kao što zboriš. Glavna pravila crnogorskoga standardnog jezika*, Podgorica.

Novković M., 1978: *Kamen za pod glavu*, Novi Sad.

Novi zavjet gospoda našega Isusa Hrista, preveo Vuk Stef. Karadžić, u Beču 1847.

Odluka br.1 Odbora za standardizaciju srpskog jezika, [w:] *K novoj pismenosti. Prired. Radojko Gačević*, Beograd 1998.

O leksičkim pozajmljenicama (Zbornik radova sa naučnog skupa „Strane reči i izrazi u srpskom jeziku sa osvrtom na isti problem u jezicima nacionalnih manjina” [Gradska biblioteka, Subotica, 18-20. oktobar 1995]). Gl. Ured. Judita Plankoš, Subotica – Beograd 1996.

Palić I. I., 1991: *Jezik u klijestima politike*, [w:] *Muslimanski glas* (Simpozij o jezičkoj situaciji u Bosni i Hercegovini), 2, s. 21.

Pekić B., 1993: *Odmor od istorije*, Beograd.

Petrović D., 1996: *Fonetika*, [w:] Radovanović + 7, *Srpski jezik [na kraju veka]*, Opole [Beograd], s. 87-110.

Petrović D., 1996: *Škola nemuštog jezika*, Novi Sad.

Peco A., Pešikan M., 1967: *Informator o savremenom književnom jeziku sa rečnikom*, Beograd.

Peco A., 1989: *Pregled srpskohrvatskih dijalekata*, Beograd.

Peco A., 1991: *Pravopisni problemi suglasnika „H” i „F” u srpsko-hrvatskom jeziku*, [w:] Most, XVIII, 87-88, s. 91-94.

Pešikan M., 1970: *Pitanje odvajanja crnogorskog jezičkog izraza i jezičke kulture*, [w:] *Naš književni jezik na sto godina poslije Vuka*, Beograd, s. 75-89.

Pešikan M., 1976: *O uticaju radija, televizije i drugih novinarskih službi na jezičku kulturu*, [w:] *Naš jezik*, knj. XXII, sv.1-2, Beograd, s. 69-76.

Pešikan M., 1993: *Naša azbuka i njene norme*, Beograd.

Pešikan M., 1994: *Poređenje ponuđenih pravopisnih pravila*, [w:] *Naš jezik*, XXIX/5, Beograd, s. 259-278.

Pešikan M., 1996: *Pravopisna norma*, [w:] Radovanović + 7 1996, *Srpski jezik [na kraju veka]*, Opole [Beograd], s.171-179.

Pešikan, M., 1970: *Leksičko blago našeg jezika i normativni odnos prema njemu*, [w:] *Naš jezik*, XVIII/1-2, Beograd, s. 80-92.

Pešikan, M., 1996: *Pravopisna norma*, [w:] *Najnowsze dzieje języków słowiańskich, Srpski jezik*, Opole, s.173-174.

Peti, M., 1994: *Nerazlikovnost razlika (Načelna razmatranja uz „Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika Vladimira Brodnjaka”)*, [w:] *Rasprave ZHJ*, sv. 20, Zagreb.

Petrović, D., 1995: *Opet o posrtanju srpskog jezika i nekim njegovim „oslobodiocima”*, [w:] *Letopis Matice Srpske*, II, Novi Sad.

Petrović, D., 1996: *Fonetika*, [w:] *Najnowsze dzieje języków słowiańskich, Srpski jezik*, Opole, s.106 –107.

Popis stanovništva, domaćinstava i poljoprivrednih gazdinstava u 1991. godini (Stanovništvo – nacionalna pripadnost po naseljima i opštinama), Beograd 1993 [1991].

Popov, Č., Popov, J., 1993: *Autonomija Vojvodine – srpsko pitanje*, Sremski Karlovci.

Popović, M., 1979: *Vukov književni jezik*, [w:] *Zbornik radova o govoru i jeziku* [posvećen Đorđu Kostiću povodom sedamdeset godina života i pedeset godina rada], Beograd, s. 7-16.

Popović, M., 1987 [1964]: *Vuk Stef. Karadžić 1787-1864*, Beograd

Pravopis srpskoga jezika. I. Pravila i njihovi osnovi. II. Rečnik uz Pravopis. Prired. Mitar Pešikan, Jovan Jerković, Mato Pižurica, Novi Sad 1993 [1994].

Pravopis srpskoga jezika. Školsko izdanje. I. Pravila. II. Rečnik. Prired. Mitar Pešikan, Jovan Jerković, Mato Pižurica, Novi Sad 1995.

Pravopis srpskohrvatskoga književnog jezika / Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika. Izradila pravopisna komisija, Novi Sad – Zagreb, 1960.

Prvi koraci Odbora za standardizaciju srpskog jezika, [w:] Jezik danas, II/5, Novi Sad 1998, s. 1-8.

Prilozi Pravopisu. Prired. Mitar Pešikan, Mevlida Karadža-Garić i Mato Pižurica, Novi Sad 1989.

Promemorija o hrvatskome jeziku, Matica hrvatska, [w:] Jezik, 43, br. 5, s. 164-166

Radovanović, M., *Sociolingvistika*, Novi Sad 1986 [1979].

Radovanović, M., 1988: *Nešto napomena o današnjem jezičkom standardu srpskohrvatskom. (Vukovo delo i savremena teorija o planiranju jezika)*, [w:] Naučni sastanak slavista u Vukove dane, 17/1, Beograd, s. 91-97.

Radovanović, M., 1995: *Faze (dez)integracije srpske standardnojezičke norme. Ili: kako je „srpski” (p)ostao „srpski”*, [w:] *Języki słowiańskie*, red. S.Gajda, Opole, s.15-19.

Radovanović, M., + 7 - Brborić, B., Klajn, I., Petrović, D., Stanojčić, Ž., Luković, M., Ćupić, D., Pešikan, M., 1996: *Srpski jezik [na kraju veka]*. Redakt. Milorad Radovanović, Beograd, Opole [bez sintagme na kraju veka].

Radovanović, M., 1996: *Predgovor*, [w:] *Najnowsze dzieje języków słowiańskich, Srpski jezik*, Opole, s.1-16.

Pešikan, M., 1996: *Pravopisna norma*, [w:] *Srpski jezik [na kraju veka]*. Redakt. Milorad Radovanović, Beograd, Opole [bez sintagme na kraju veka], s.171-179.

Remetić, S., 1994: *O fonemi i grafemi jat ()*, Ured. Miodrag Maticki, Nada Milošević - Đorđević, Mile Nedeljković, [w:] *Danica, Srpski narodni ilustrovani kalendar za godinu 1994*, Beograd.

Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika. Knj. 1-6, Novi Sad 1967-1976. [Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika, Knj.1-2, Zagreb 1967-1976].

Riđanović, M., 1972: *O jezičkom normiranju (kod nas) u svjetlu moderne lingvistike*, [w:] *Književni jezik*, I/1-2, Sarajevo, s.7-21.

Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Knj. 1-23, Zagreb 1880-1976.

- Rodić N., 1975: *O etniku Kosovac i Kosovar*, [w:] Naš jezik, knj. XXI/4-5, Beograd, s. 254-261.
- Samardžija M., 1993: *Hrvatski jezik u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Zagreb.
- Samardžija, M., Selak, A., 2001: *Leksikon Hrvatskoga jezika i književnosti*, Pergamena – Zagreb, s. 648-649.
- Sapir E., 1974: *Ogledi iz kulturne antropologije*, Beograd.
- Silić J., 1996: *Lingvističke i sociolingvističke zakonitosti*, [w:] Kolo, 2, Zagreb, s. 243-248.
- J. Silić, 1982: *Odgovor referenta*, [w:] *Jezik u savremenoj komunikaciji*, Beograd, s. 251.
- Simić, R., 1991: *Srpskohrvatski pravopis*, Beograd.
- Simić, R., 2003: *Srpski pravopis*, Beograd.
- Simić R., + 4 – Stanojčić, Ž., Ostojić, B., Ćorić, B., Kovačević, M., *Pravopis srpskoga jezika sa rečnikom*, Beograd - Nikšić 1993 [1994].
- Skerlić, J., 1923: *Srpska književnost u XVIII veku*, Beograd.
- Slovo o srpskom jeziku* [simultano izdanje na srpskom, ćirilicom i latinicom, engleskom, ruskom, francuskom, poljskom i nemačkom jeziku], Beograd 1998.
- Slovo o srpskom jeziku*, [w:] *Slovo*, Foundation for truth / Fond istine o Srbima, Beograd, na Spasovdan 1998.
- Srpski jezik (Najnowsze dzieje języków słowiańskich)*. Redaktor naukowy Milorad Radovanović, Opole, [sa sintagmom na kraju veka] Beograd 1996.
- Stančić, Lj., 1994: *Oživljavanje mita o tzv. bosanskom jeziku*, [w:] Napredak, hrvatski narodni kalendar, s. 299-311.
- Stanojčić, Ž., 1987: *Gramatika i jezik*, Titograd [Podgorica].
- Stanojčić, Ž., Popović, Lj., 1995: *Gramatika srpskoga jezika. Udžbenik za I, II, III i IV razred srednje škole*, Beograd.
- Stanojčić, Ž., Popović, Lj., 1995, 2000: *Gramatika srpskoga jezika*, Beograd.
- Stanojčić, Ž., 1996: *Morfologija, sintaksa i frazeologija*, [w:] *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*, *Srpski jezik*, Opole, s.111-141.
- Status (i)jekavice u standardnom jeziku* [tematski broj], [w:] *Vaspitanje i obrazovanje*, Časopis za pedagošku teoriju i praksu, 3, Podgorica 1994, s. 5-129.
- Stevanović, M., 1964, 1969: *Savremeni srpskohrvatski jezik (gramatički sistemi i književnojezička norma)*. I. *Uvod, fonetika, morfologija*. II. *Sintaksa*, Beograd.

Stevanović, M., 1970: *Stvaranje jedinstva književnog jezika Srba i Hrvata i današnje stanje tog jedinstva*, [w:] *Naš jezik*, 1-2, Beograd.

Stefanović D., Stanisavljević, V., 1965: *Pregled jugoslovenske književnosti*, Beograd.

Stevanović M., 1979: *Savremeni srpskohrvatski jezik, II*, Beograd.

Stevanović, M., 1982: *O problemu norme književnog jezika*, [w:] *Jezik u savremenoj komunikaciji*, Beograd, s.146-154.

Stevović, I., 1954: *Akcenat u izgovoru nekih spikera Beogradskog radija*, [w:] *Naš jezik*, n. s., knj. V, sv. 9-10, Beograd, s. 249-353.

Stijović, S., 1992: *Slavenizmi u Njegoševim pesničkim delima*, Sremski Karlovci – Novi Sad.

Stojanović, Lj., 1987 [1924]: *Život i rad Vuka Stef. Karadžića*, Beograd

Stojčević, D., Romac, A., 1984: *Dicta et regulae iuris (Latinska pravna pravila, izreke i definicije sa prevodom i objašnjenjima)*. 4. dop. izd., Beograd.

100 najznamenitijih Srba, Beograd – Novi Sad 1993.

Šamija, I., Lukačić, D., 1991: *Razlike između hrvatskoga i srpskoga jezika*, Zagreb.

Šipka, M., 1989: *Srpskohrvatsko govorno područje kao komunikacijski prostor*, [w:] *Sveske Instituta za proučavanje nacionalnih odnosa*, Sarajevo, s. 26-27.

Šipka, M., 1993: *Varijante u srpskohrvatskom standardnom jeziku*, [w:] *Zbornik Matice Srpske za filologiju i lingvistiku*, Novi Sad.

Šipka, M., 2003: *Jezik Bošnjaka, Hrvata, Srba i Crnogoraca*, [w:] *Bosanski – Hrvatski – Srpski, Aktuelna pitanja jezika Bošnjaka, Hrvata, Srba i Crnogoraca*, Wiener Slawistischer Almanach, Sonderband 57, Wien, s. 255-282.

Šipka, M., 1999: *Opscene reči u srpskom jeziku*, Beograd.

Škiljan, D., 1988: *Jezična politika*, Zagreb.

Telebak, M., 1998 [1996]: *Govorimo srpski. S lakoćom do jezičke kulture*, Banja Luka – [Priština]

Univerzalna decimalna klasifikacija. I. Sistematske tablice. II. Abecedni predmetni registar, Beograd [Hag] 1991-1992 [1876].

Ustav Savezne Republike Jugoslavije, 1992, Službeni list Savezne Republike Jugoslavije, nr 1 (27. wrzešnia), Beograd.

Vasić, S., *Jezik u emisijama Radio Leskovca*, „Izveštaji i studije (RTB, Centar za istraživanje programa i auditorijuma)”, br. 1 (januar), s.1-12.

Vasić, R., 1998: *Povratak ijekavice nacionalni interes*, [w:] Glas srpski, LV/8624, 21 jul, s. 3.

Vujaklija, M., 1986 [1937]: *Leksikon stranih reči i izraza. Četvrto dopunjeno i redigovano izdanje*, Beograd

Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisama, Službeni glasnik Republike Srbije, 45/91, Beograd 1991.

Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisama, Službeni glasnik Republike Srpske, 15/96, Srpsko Sarajevo 1996.

Sociolinguistic Conditions of the Language of Molise Croatians

Summary

The language of the Slavic people of the XXIst century comprises Middle Europe, above all Eastern Europe and further into the East, a part of Southeast Asia reaching to: the Chinese Sea, the Sea of Okhotsk, the Berling Sea and the Atlantic Ocean. However, in the South it comprises almost all the Balcans, reaches to the Adriatic Sea and to the Aegean Sea. Slavic people have migrated for many centuries that is why some of them can be found everywhere. There have never been any obstacles that could prevent them from crossing even the most exotic and inaccessible borders. They are able to adjust to every situation. Migrating, they arrived to Europe over the Baltic Sea together with the Balts. Later they spreaded into the West near the Rhen, into the East reaching the Chinese Sea and into the South close to Southern Italy and the Greek islands. Slavic people underwent different vicissitudes. Up to the nineties of the XXth century majority of them fought for their own conspicuous position in the European political, social and cultural space. Some of Slavic nations (i.e. Poles, the Russians) received the status of powers of that time which discredited them in some way. The end of the XXth century brought new opportunities.

After Communism had collapsed, new social and political organisms were created and substituted the previous systems. Among other things, it gave way to a

new communication situation which influenced the status of contemporary Slavic languages and their diasporas to a significant degree. Nowadays almost all of the Slavic nations, except Luzicans, Russians, Croats from the town of Gradiška, Molise Croats and other minor diasporas, have gained the status of a lawful subject. Their national languages almost automatically have become official, country standards (the Montenegrin language is undergoing intensive normative and legislative work now).

Nowadays 14 official Slavic languages can be singled out (in the North: Polish, Czech, Slovak; in the East: Russian, Ukrainian, Bialorussian; in the South: Slovene, Serb, Bosnian, Montenegrin, Macedonian and Bulgarian). What is more, there are also 8 languages with the status of official minority or ethnic groups languages. In general they are border diasporas having close links with the mother tongue, using the native spoken and written version of the language. Close territorial links and direct contact make it easier to use the standard native language.

Only few diasporas do not fit that model, e.g. Burgenland-Croatian and Molise. Their ancestors came from the Southern part of the Balkan Peninsula which is now inhabited by Croats. Separating from the mother land was connected with the danger they faced from Turks after losing the battles of Warna and Kosovo. The victorious Ottoman Turks took to the West after conquering Constantinople. They were ravaging the Balkans and Central Europe. Then a long period of Turkish slavery was initiated. Slavic people were displaced massively. They fought for maintaining their national identity, their language and religion. After winning the battle of Vienna, John III Sobieski, King of Poland, stopped Turks from progressing further into Europe. He inspired Slavic people with regaining their freedom.

Intensified migration movements of Slavic people increased after the defeat on the plain of Kosovo in 1493. The defenceless Slavic population, without their own knighthood, was left with nothing else but to create irregular armed forces protecting their family and belongings (*Hajduks*, *Uskoks*). They could also look for new relocating opportunities in safer neighbouring areas. Then massive organised relocations of Southern Slavic people called *selidbe* started to take place. They were moving towards the safer borders of Austro-Hungary, also over the Adriatic Sea onto the Apennine Peninsula.

The escape route led into several directions: the first one across the islands and the sea onto the Apennine Peninsula, the second one along the Croatian coastline to Istria and Friula, the third one through the Kupa River and the Sutla River into

Slovenia, and the last one through the Mura River and the Drawa River into Western Hungary and the South of Austria, Slovakia and Moravia. Additionally, a stretch of territory was secluded, called *Vojna Krajina*, where families of refugees took the land on lease near to the Southern borderline of the monarchy. The men were obliged to constant military flexibility in case of military threat from the Turks. The relocations of the population resulted in changing the language structure and the structure of dialects all over the Balkan area. The people facing the immediate danger spoke the Shtokav dialects. They were systematically dislodging the people using the Kaikav and Chakav dialects into the West and the South-West.

The two diasporas of Croats who now live in the historic Burgenland (*Gradišcie*) and in several villages of Molise (Southern Italy) are even today an interesting example of people devoted to their mother land despite inhabiting among other national communities and Non-Slavic cultures. Their ancestors forced their way to the new terrains in the XVI century. They did their best to preserve their Slavic identity despite breaking the ties with the mother land. Up till now they have been fighting for their survival through maintaining the Slavic culture and language that develop in different surroundings, in different conditions of cohabitation with neighbouring areas.

This work is the first study of Molise Croats developed in such broad spectrum in Poland. The object of it is to introduce Molise Croats, the representatives of one of the smallest Slavic diasporas in Europe. It focuses on their language in the today sociolinguistic situation.

A most interesting language group of the smallest Croatian diaspora are Slavic people called *Slava*, *Sklavuna*, *Schiavona*, *Croat (Molise)*, and *Sćavuna*, who live in the South-Western Italian region of Molise. They mainly inhabit three villages Acguaviva Collecroci (*Živavoda Kruč*), Montemitro (*Mundimitar*) and San Felice del Molise (*Stifilić / Filić*). They are former fortified settlements located upon the nearby hills of the mountain range Apenines. The villages are separated by a dozen or so kilometers at the altitude of 200 - 700 m above sea level. The terrain can be located between two rivers - the Tringo River and the Biferno River - about 20 km away from the Adriatic seashore (Tremoli). The capital of the province is Campobasso (*Kampavaša*). The Molise Region itself was decreed not a long time ago, in 1963. It is a poor Italian province.

The Slavic people from the Balkan Peninsula faced the brutality of the Turkish invader quite early. Out of despair, a part of the population tried to seek new safer possibilities of existence in the North (Burgenland, Wojwodina) or in the South of Europe, even across the Adriatic Sea (*s one bane mora*). The displacement (*selitve*) was enhanced in the XVth and XVIth centuries. It was the time when the Molise Croats arrived where they are now settled. It is estimated that their former country was the area to the South of Cetina, near to the Makarian Islands. The archaic Molise Croatian dialect (*moliškohrvatski / croato-molisano*) is a good evidence for it. The dialect has developed peculiarly outside the mother country. It can be argued that the Molise Croatian dialect comes from the Shtokav and Ekav dialects with elements of the Chakav dialect. Their ethnogenesis raises numerous suppositions and speculations.

Nowadays the people who speak the Molise Croatian dialect cannot be explicitly defined. According to the official census that was taken in 1991 there were 2. 322 Molise Slavic people / Molise Croats at that time. At the present time it is estimated that the Molise Croatian dialect is habitually spoken by 2. 000 inhabitants. It results from their social situation. In those three locations there are not being developed any serious regional economic activities. The elderly people live off small old-age pensions or disability pensions. They also do farming for a living (they grow olives, grapevine and corn). The people who are professionally active, however, commute to work to the local towns (Tremoli, San Salvo, etc.). High schools and colleges accessible to the teenagers are located away from the villages. It is connected with a significant outflow of the young people. They embark on mixed marriages. The contemporary lifestyle and mass media, the Italian church (with the Italian language) and the fact that all of the inhabitants are bilingual devastate the identity, which above all concerns the young people. Undoubtedly, the full standardization of the language is under threat. Until recently, it was passed on in a habitual spoken way. There are not many written documentaries. Texts written in that language have almost been nonexistent.

Nonetheless, they do not want to forget about their own tradition and the native language. The people are not ashamed of their roots. There is a group of quite young people who tries to preserve the awareness of the tradition. Although the Slavic language is spoken in the three locations, not everybody uses it on daily terms. The youngest generation understands the language, but it is not used enthusiastically. There are associations (*Fondazione „Agostina Piccoli, Associazione culturale Naš*

jezik, *Associazione „Pro loco”*, and other ones), which try to propagate their language, and above all to standardize it, recreate the forgotten folk traditions, establish tight links with the mother country (activities of the honorary consul of Croatia Antonio Sammartino). Normative works have been under way, grammar has been formulated, literary works are being created in that language. The Croatian language has been introduced into primary schools (the teacher is Ms. Vesna Ljubić). Introduction of the Molise Croatian dialect is being considered now. Some insignificant attempts of introducing it have been made already. There is a project of publishing the first spelling book in the native dialect.

The language of the three Molise Croatian locations is not unified. There are many differences, above all associated with the lexis. The works leading to the description of the language do not intend to unify it. The people who perform the task are not all linguists. They try to stop the atrophic tendency within the scope of the dialect. They also want to encourage the youngest generation to sustain the tradition of their grandparents and parents. They are proud that the prediction of M. Rešetar that their language will disappear after decades has not come true. They try to be true to the testament of Nikola Nerro (1761-1799):

Nemojte zabit' naš lipi jezik

Non dimenticate la nostra bella lingua

This work is another contemporary contribution to understanding the Slavic people who were once located by the historical events in the Roman environment of central Italy. It tries to introduce the Molise diaspora, which preserved its Slavic identity and the old archaic language of Croats on the background of:

- the migration of the Slavic people in terms of the historical events,
- creating their own cultural and language separateness,
- the new challenges in relation to the multinational policy in the European Union.

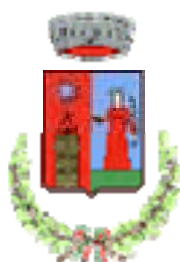
The language of Molise Croats has been collated with the contemporary Croatian language standard in the analysis made here.

A rich bibliography that concerns the new Southern Slavic languages and some Croatian diasporas has been annexed to the work.

Aneks

Położenie molizańskich wiosek

Montemitro (Mundimitar)

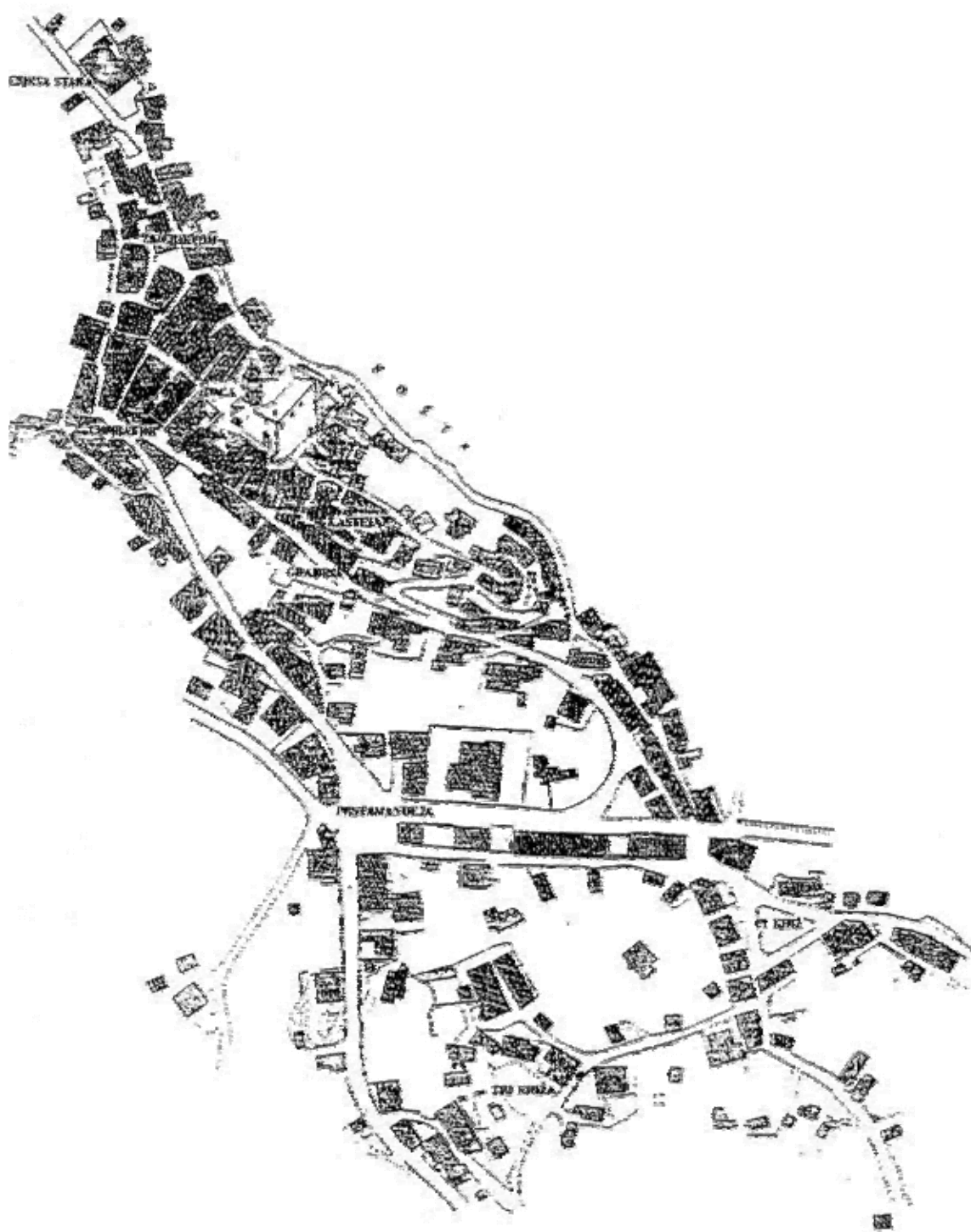

Acquaviva Collecroce (Živavoda Kruč)

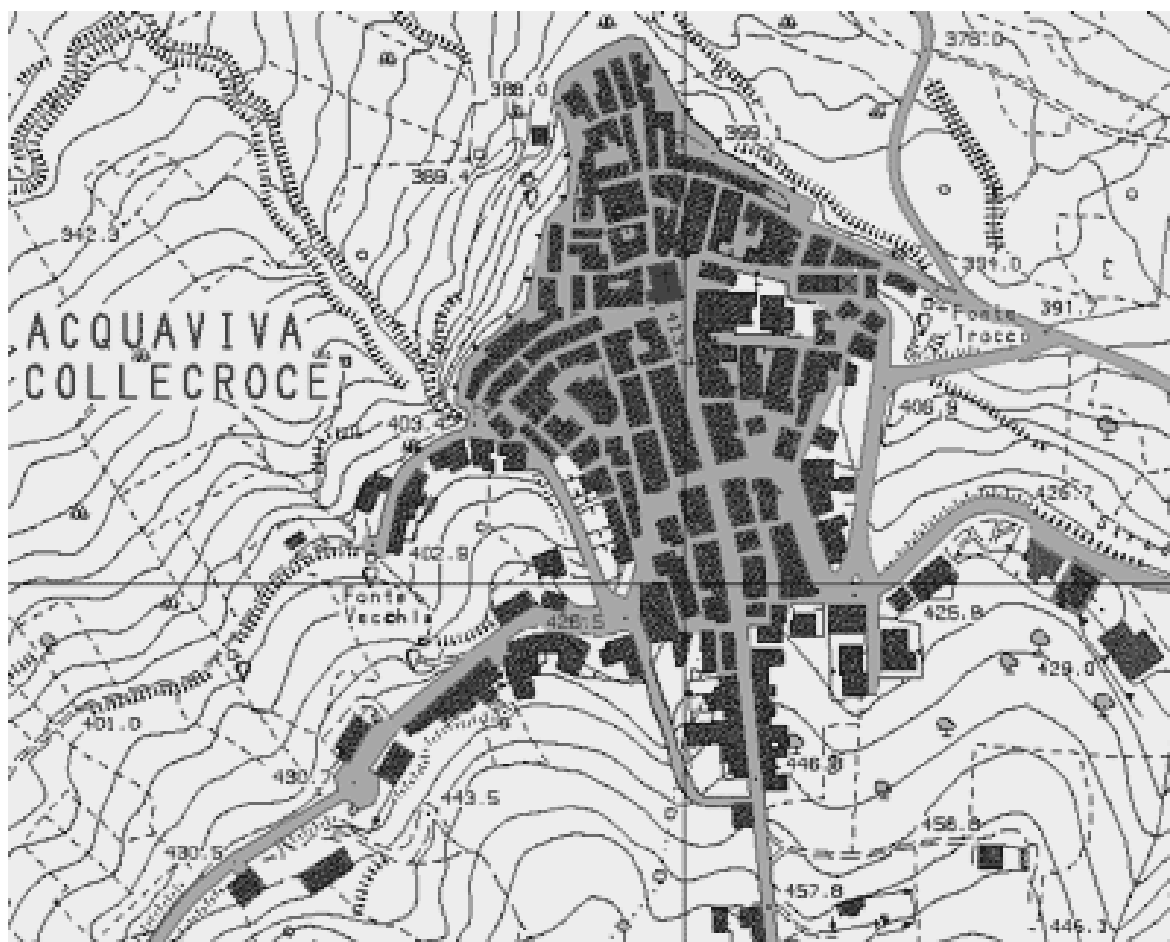

San Felice del Molise (Filić)

Herby chorwackich miejscowości w Molise

Mundimitar

Kruč

Ubiór molizańskich Chorwatów, przełom XIX i XX wieku